

RENDESZETTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

CIELESZKY PÉTER

A R E N D E S Z M É J E

TÉMAVEZETŐ:

DR. MOLNÁR KATALIN

EGYETEMI DOCENS

TÁRS-TÉMAVEZETŐ:

PROF. DR. FINSZTER GÉZA

PROFESSOR EMERITUS

BUDAPEST, 2024.

TARTALOM

1. Bevezetés.....	6
2. A tudományos probléma megfogalmazása	8
2.1. Kutatási célok megfogalmazása.....	9
3. Kutatási hipotézisek	12
3.1. Hipotézis 1.	12
3.2. Hipotézis 2.	12
3.3. Hipotézis 3.	12
3.4. Hipotézis 4.	12
3.5. Hipotézis 5.	13
4. A kutatás módszerei, a releváns szakirodalom áttekintése.....	14
5. A biztonság, a rendészet és a rend.....	20
5.1. A biztonság fogalma, a biztonsági kihívások áttekintése	22
5.2. A biztonság elsődleges fogalma (kiindulópont).....	24
5.3. A biztonsági kihívások általános, komplex, rendszerszintű áttekintése.....	28
5.3.1. A biztonsági kihívások csoportosítása (általános megközelítés).....	30
5.3.2. A biztonság szektorális megközelítése és az egzisztenciális, a közösségi és a nemzetközi biztonságfelfogás	32
5.4. Biztonság a globalizált világban, a neoliberalizmus, az állam magánosítása és a ragadozó állam	37
5.4.1. A demokratikus recesszió	43
5.4.2. A biztonsági deficittek és a biztonság fogalmának véglegesítése	50
5.5. A globális cselekvőképesség meghatározása	53
5.5.1. Az óvatos lépések politikája	56
5.6. A biztonság és a rendészet tere, a külső és belső biztonság.....	60
5.6.1. A belső biztonság és a rendészet tere.....	68
5.6.2. A köznyugalom által elnyelt magánbéke	70
5.7. Összegzés.....	74
6. A valóság rendje(i), a rend természete.....	76
6.1. A rend szavunk történeti-etimológiai megközelítése.....	78
6.1.1. A rend szó eredete és megjelenése a forrásokban	80
6.1.2. A rend szó jelentéstartalmának dokumentált változásai.....	83
6.2. A hétköznapok rendje.....	86
6.3. A természet rendje	89

6.3.1.	Az élettelen és az élő természet rendje	92
7.	A társadalom rendje.....	97
7.1.	Arisztotelész, Szent Ágoston és Hedley Bull rend-képzete	102
7.2.	A társadalmi rend és az igazságosság	107
7.2.1.	Az igazságosság érvényességéről	110
7.3.	Az erkölcs rendje.....	114
7.3.1.	Az ember, mint üres edény	118
7.3.2.	Nietzsche és a morál genealógiája, történelmi előzmények	120
7.3.3.	Nietzsche és az antiszemitizmus	125
7.3.4.	Az értékek megfordítása	127
7.4.	A modern társadalom rendje, az erőszak szerepe	130
7.4.1.	Erik Fromm és a modern társadalom kihívásai	133
8.	Velünk élő rend-képzetek (6-7. fejezeti összeggel).....	137
9.	A rendészettudomány rend-előképei.....	145
9.1.	A rend a rendészet tudományos megközelítésében (fogalmi)	151
9.2.	A rend-előképek helye a rendészettudományban	155
9.2.1.	A rendészettudomány kutatható valósága	157
9.2.2.	A rendészettudomány elméleti megalapozása – kritikai megközelítés.....	159
9.2.3.	A rendészettudomány fogalmi megközelítése és a rend-előképek.....	162
10.	A rendészet társadalmi szerepvállalása.....	164
10.1.	A hivatástudat eredete és a rendőri hivatás értéke a modern társadalomban ..	167
10.2.	Az élhető társadalom rendje.....	172
10.2.1.	Interjú Molnár Katalinnal	173
10.2.2.	Interjú Finszter Gézával.....	182
10.3.	Interjúk összeggel	193
11.	A rend eszméje, az evolúciós és archetipikus jellemzők.....	196
11.1.	A rend fogalmától a rend eszméjéig	196
11.2.	Az evolúciós pszichológia a rendészet tudományos kutatásában.....	198
11.2.1.	A pszichológia szkepszisén túl – az együttműködés kultúrája	200
11.2.2.	Az idők „rendje”	201
11.2.3.	Az evolúciós pszichológia hatása a rendészet tudományos megközelítésére.	205
11.2.4.	Összegzés.....	206
11.3.	A rend-előképek és a nyelvtudomány a rendészet tudományos kutatásában ...	207

11.3.1.	a valóság nyelve, mint a 'gondolkodás nyelve'	209
11.3.2.	A nyelv eredete	210
11.3.3.	A hozzáférhető hipotézisek határai.....	212
11.3.4.	Egy rendhagyó nyelvfelfogás következményei	213
11.3.5.	A szemléletmód változásának egyéb példái	214
11.3.6.	A szavak, a nyelv és a jelentés.....	216
11.3.7.	Összegzés.....	220
12.	A kutatómunka végösszegzése	222
12.1.	A nullhipotézis teljesülése	222
12.1.1.	Létezik-e a rend eszméje?	222
12.1.2.	Kutatható-e a rend eszméjének valósága?	223
12.1.3.	Hasznosíthatók-e a rendészettudomány számára a kutatás eredményei?	224
12.2.	Az értekezés hipotéziseinek teljesülése.....	225
12.2.1.	Az első hipotézis igazolása	225
12.2.2.	A második hipotézis igazolása	227
12.2.3.	A harmadik hipotézis igazolása	228
12.2.4.	A negyedik hipotézis igazolása	230
12.2.5.	Az ötödik hipotézis igazolása.....	231
13.	Új tudományos eredmények a kutatásban (tételes összegzés)	234
13.1.	A rendészettudomány fogalmi bázisának bővítése	234
13.2.	A velünk élő rend-képzetek állandó és változó elemei	234
13.3.	A rend történeti-etimológiai megközelítése.....	234
13.4.	A globális cselekvőképesség fogalma	234
13.5.	A rendészettudomány biztonság-fogalma.....	234
13.6.	A rend eszméje és fogalmi apparátusa, mint a valóság modellje.....	235
13.7.	Az állapotfelmérés és a szükséges modernizáció	235
14.	A tudományos kutatás irányai, ajánlások, gyakorlati felhasználás	236
14.1.	A rendészettudomány fogalmi bázisának bővítése	236
14.2.	A rend történeti-etimológiai megközelítése.....	237
14.3.	A globális cselekvőképesség fogalma	237
14.4.	A rendészettudomány biztonság-fogalma.....	238
14.5.	A rend eszméje és fogalmi apparátusa, mint a valóság modellje.....	239
14.6.	Az állapotfelmérés, a valós állapotok ismeretének szükségessége.....	240

15. Utószó	241
16. Irodalomjegyzék.....	243
16.1. URL hivatkozások:	255
17. Témakörből készült szerzői publikációs jegyzék	258

A rend a történelem udvariatlan, de népszerű despotája lett. A palota ajtaján az igazságosság eszméjével, persze előtte lép be, és a szabadságot csak vendégként fogadja – mondta az egyik közülük.

Igen, ismét, mint megannyiszor – válaszolta lemondóan a másik. A dolgok rendje. Mindig ugyanaz a kezdet. És ugyanaz a vége is.

1. BEVEZETÉS

Szerencsés embernek tartom magam, mert felnőtt koromra sem vesztettem el azt a képességemet, hogy akár már ismert dolgokra is úgy csodálkozzak rá, mintha először láttam volna. A gyermekkorra emlékeztető naiv kíváncsiság hajt újabb ismeretek irányába, amelyek reményteli távlatokat ígérnek. John Lukacs szerint vannak emberek, akik *eszméiket inkább a mindenkori viszonyokhoz igazítják ahelyett, hogy megkísérelnék eszméiknek megfelelően formálni a viszonyokat.*¹ Emellett viszont sokan vannak esendők, útkeresők, akik életük során mindkét relációban megtanulnak otthonosan mozogni, és időlegesen egyik vagy másik szerint élni. Közülük néhányan – magamat is beleértve – végül elköteleződnek.

Fiatalkori útkeresésemet, amely a zenei harmóniák világából indult, a gépészet elméletének csodálata, de gyakorlatának fülsüketítő zaja követte. Menedékem a bölcsészettudomány lett, különösen történelem és filozófia tárgyú tanulmányaim. Álmaim eközben egyre közelebb vittek a rendészet világához, így egyetemi éveimet követően a mindennapok valóságát a rendészetten keresztül tapasztaltam meg, a rendőri hivatás pedig biztos vezérfonalává vált életemnek. Az itt jelentkező kihívások biztosították azt a szellemi környezetet több mint két évtizeden át, amelyben tudományos érdeklődő képzeletem kibontakozhatott.

A mindennapok rendészetének gyakorlata és rendészeti tárgyú tanulmányaim immár hosszú évek óta párhuzamosan kísérik pályámat. Doktori tanulmányaimat életemnek abban a szakaszában kezdtem meg, amelyet a rendészet mindennapi gyakorlatától való eltávolodás, valamint e hivatással addig folyamatosan érkező kihívások kifulladásá jellemzett. A kiútkeresés – és az eltávolodással megnyíló új perspektívák – a rendészet világának olyan megközelítését tették számomra elérhetővé, amelynek azóta is rabjává váltam.

¹ Lukacs, *A párviadal*, 291.

Témaválasztásomat érintő döntésem meghatározó okai tehát szubjektívek, ám a téma a rendészettudomány fundamentális talapzatához kötődik. A dolgok rendjével, azok elrendezettség irányába mutató változásával összefüggő gondolataim – majd azoknak a hivatástudattal telített életre aktualizált problémafelvetései a társadalom rendjével és a rendészet tudományos megközelítésével kapcsolatosan – valószínűleg sosem törtek volna felszínre, ha nem személyes történetem teremt ehhez inspiráló, esetenként kíméletlen szembenézésre sarkalló közeget.

Úgy éreztem, leginkább magamnak tartozom azzal, hogy feloldom azt a kizárólagos értelmezést, amellyel *a rend egyetlen történetét* addig – leginkább önmagamnak – elmeséltem, vagy másképp fogalmazva, amelyben addig hittem.

Chimamanda Ngozi Adichie nigériai író nő egyik előadásában² arról beszél, hogy van az igbo nyelvben egy kifejezés, az *nkali*, amely mindig eszébe jut, valahányszor a világ hatalmi felépítésére gondol. Ez a főnév lényegében azt jelenti, hogy *nagyobbnak lenni valaminél*. Adichie szerint akárcsak a gazdaságban, a politikában is az *nkali* határozza meg az egyetlen történeteket. Azt a történetet, amelyet mindenki, mint valóságot ismer és ismerhet meg. De az egyoldalú értelmezésnek veszélyei vannak, mert „*a hatalom nem pusztán a képesség, hogy meséljünk valakiről, hanem az is, hogy ezáltal meghatározzunk valakit*”.³ Ez pedig – mondja Adichie – az emberek közötti hasonlóság és egyenlőség felismerése helyett a különbözőségek nyugtalanító hangsúlyozásáig vezet, amelyet vékony határ választ csak el az előítéletek elfogadottá válásától, és a szabadság, valamint az emberi méltóság elvesztésétől.

A rend egyetlen története éppen ilyen veszélyeket rejtett évszázadokon át, és – mint láttatni szeretném – rejt napjainkban is, többnyire ismert okokból, de az életviszonyok változása okán új formában megjelenve. Ennek felismeréséből és tenni akarásból születtek meg a rendészet rendjéről szóló gondolataim, amelyeket végül a rend eszméjéről szóló értekezésben összegeztem.

² *The Danger of a Single Story*.

³ uo. rész 10:13-10:19.

2. A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA MEGFOGALMAZÁSA

Gondolataink a biztonságról, képzeink a rend természetéről, valamint ez utóbbiak megnyilvánulásai fizikai és környezeti infrastruktúráinkban korszerűen meghatározottak. Ugyanakkor eltérő képzeink vannak a világ különböző tájain arról, mit jelent a biztonság, és mit tekintünk rendnek a társadalomban. Ebből adódik, hogy arról sem gondolkodunk hasonlóan, hogy milyen társadalmi rend fenntartását hogyan kell támogatnia a rendészetnek. A korszerű meghatározottságnak tehát egyidőben több értelmezési rétege, dimenziója létezik. Ez az egyéni szocializáció szintjén is tetten érhető, árulkodó lenyomataként a történelmi környezet változásának, a földrajzi helynek és az időnek, amely e változásokat korszerűvé érleli – átvéve az emberi közösségeket érintő kutatások irányába.

Az is látható, hogy a Föld különböző részein élő közösségek életminősége tekintetében nyugtalanító egyenlőtlenség tapasztalható, miközben a globalizáció e valóságok érzékelését virtuálisan kézzelfoghatóvá, távlatait pedig jobbra elérhetővé tette. Ennek ténye a kutatást több nézőpontúvá teszi, amelyek közül én az európai perspektívát választom, amely az általánosan felismerhető kitétségeken túl egyedi jellegzetességeket mutat.

A biztonságot érintő aktualitás kérdése napjaink Európájában nem szorul magyarázatra. Hivatkozom – a teljesség igénye nélkül – a kontinens érintettségére migrációs kitétsége okán, az orosz–ukrán, valamint a palesztin–izraeli konfliktusok hatásaira, a többpólusú világrend formálódásának biztonsági kockázataira, a globális éghajlatváltozás következményeire, vagy a közelmúlt intő jeleként a pandémia hatására etc. Célom a biztonságot érintő kifejtés részletezettségével egyrészt az, hogy befogadó elméleti keretet teremtsék a rend természetét érintő problémakör tárgyalásához, másrészt pedig az, hogy a biztonság fogalmát pontosítsam a rend eszméjének valóságát tételező gondolataim segítségével, kiemelve annak pozitív értékalapú meghatározottságát.

Ezért szövi át az értekezést az az előfeltevés, miszerint a rend eszméje létezik, valósága kutatható, hatása pedig az emberek és közösségeik gondolkodására, viselkedésére, közös akcióikra etc. állandó és meghatározó, és az ilyen irányú kutatások eredményei a rendészettudomány számára hasznosíthatók. Ha ez igazolni tudom, akkor könnyebben adhatok választ arra a kérdésre, hogy *a rendészetnek milyen (mely) társadalmi rend előfeltételeinek megteremtésében, fenntartásában és helyreállításában kell közreműködnie, és mindezt hogyan kell megvalósítania.* Az értekezés központi tudományos problémája gyakorlatilag ebben a kérdésben összegezhető. Ennek megválaszolása olyan elméleti keret megteremtésére sarkalt,

amely egy meghatározott nézőpont létjogosultságát vezeti be a rendészet tudományos kutatásába. Az értekezés címe – *a rend eszméje* – elméleti megközelítést ígér, amelynek keretében vizsgálom a biztonság és a rend fogalmát, természetét, jelentésrétegeit és a *velünk élő rend-képzetek* állandó és változó elemeit. Állandóként nevesítem annak *archetipikus* és *evolúciós* meghatározottságát, változóként pedig *korszerű* és *az egyéni szocializáció szintjén megjelenő* kifejeződéseit. Azt vallom, hogy a rend eszméjének invariáns elemei felismerésével az emberi közösségek működésének mélyebb hatóokáig érhetek el, mint amelyre a korszerű és az egyéni szocializációs jelenségekből következtetni képesek vagyunk. Az értekezés tehát a rend-képzetek jelentésrétegein keresztül, a rend eszméje invariáns elemei létezésének feltételezésével majd bizonyításával vezet el napjaink rendészeti valóságának és problémáinak mind teljesebb megértéséhez.

Dolgozatomban tehát a rend-előképek vizsgálatát, azon belül pedig archetipikus és evolúciós meghatározottságának felismerését tekintem ilyen aspektusnak, míg az említett korszerű és az egyéni szocializáció szintjén megjelenő rétegeit ezek párhuzamos megnyilvánulásának, kifejeződéseinek – azzal a megszorítással, hogy önálló hatóoki jellegük lehetőségét sem vetem el (bár ennek a kérdésnek a részleteit az értekezésben nem tárgyalom).

A nézőpont, amelyen keresztül a kutatási problémát kezelem, egy modell, amely a valóság leírására – reményeim szerint a rendészettudomány számára hasznos ismeretek közvetítése által – egy bizonyos módon alkalmas lehet. Meggyőződésem, hogy a rend eszméjének modellje a rendészet elméletét gazdagíthatja, a rendészet tudományos kutatásához pedig azzal járul hozzá, hogy a tudományterület állam- és jogtudományi megközelítésének spektrumát más tudományterületek eredményeinek felhasználásával bővíti.

2.1. KUTATÁSI CÉLOK MEGFOGALMAZÁSA

A kutatás további kérdései – mint tudományos problémák – a központi kutatási probléma tematizálása mentén bomlanak ki. Előfeltevésem szerint a rendészet fogalmi meghatározásai és a rendészettudomány aktuális megközelítései háttérében – szűkítve az emberi közösségek fent leírt változatos, (*rend-képzetekre* támaszkodó) elképzeléseit a valóságról – a tudományterület művelőinek archetipikusan, evolúciósan, korszerűen és az egyénre vonatkoztatott szocializáció szintje és minősége által meghatározott *rend-előképekre* épülő prekonceptiói állnak.

Az első hipotézist megalapozó tudományos probléma, hogy érdemes-e (szabad-e; szükséges-e) a rendészet fogalmi meghatározásainak gyökereit a rend-képzet történeti és rendszertani jellemzőire visszavezetni, és ilyen módon a rendészet központi kategóriájává a rend fogalmát

tenni.⁴ A kutatási kérdés a rendészettudomány inter- és multidiszciplináris beágyazottsága és jellege okán különösen izgalmas távlatokat teremt a kifejtésben, ugyanakkor legalább ilyen veszélyek is kísérik, hiszen valamennyi kapcsolódó diszciplína széleskörű kutatói tájékozottságot igényel.

Ehhez szorosan kapcsolódik az a kérdés, hogy megfogalmazható-e az, milyen (rend-)prekonceptiókra támaszkodva alakul ki az intézményesített rendészet, annak milyen fenntartható működésmódja válhat elfogadottá egy adott közösségben, továbbá ezt az elfogadást milyen közösségi és intézményi szinten közvetített rend-előkép teheti legitimé. Ezen túlmenően vajon a rend fogalom értékmentes/értéksemleges, morális megítélést nem visel el, avagy éppenséggel csak érték-kategóriaként nyer értelmet, ami a rendet minősíti.⁵ Megoldás lehet-e a közösség általi elfogadottság legitimáló ereje, avagy a közösség dönthet rosszul is? A (társadalmi) rend önmagában is vizsgálható, avagy csak az igazságossággal, a szabadsággal és a biztonsággal való szembesítés során lehet állást foglalni a rend minőségéről?

Mindez összekapcsolódik a társadalmi rend fenntartásának egyik előfeltételeként tekinthető fundamentumával, az igazságosság érvényesülésének kívánalmával. Ezzel összefüggésben tudományos problémaként merül fel, hogy a rendészettudomány számára vajon kikerülhetetlen-e a rend legtágabb, planetáris méretű fogalmának tanulmányozása, avagy elegendő a szűkebb jogrend fogalomból kiindulni, és annak keretei között értelmezni az igazságosság követelményét.⁶

A problémafelvetések a rendészeti infrastruktúra és működés háttérében meghúzódó rendprekonceptiók értékhorozására is ráirányítják a figyelmet, különös tekintettel arra, hogy azok mennyiben támogatják az együttműködés kultúrájának kialakítását, valamint az emberi méltóság tiszteletének előtérbe helyezését hangsúlyozó értékrendet. Kérdés, hogy a hagyományos szervezeti kultúra megközelítése helyett (vagy/és mellett) figyelemmel kell-e lenni a pozitív értékalapú rend minőségét előtérbe helyező értelmezésre.⁷

Végezetül e kutatások a rendészettudomány számára nemcsak hasznosak, hanem alapvető jelentőségűek, hiszen a tudományterület elméleti megalapozását – az állam- és jogtudományi megközelítés mellett – tágabb kontextusban teszik értelmezhetővé. Nem egymással szembe

⁴ I. Hipotézis 1.

⁵ I. Hipotézis 3.

⁶ I. Hipotézis 2.

⁷ I. Hipotézis 4.

helyezkedve, sokkal inkább egymás nézőpontjait kiegészítve. Kutatási kérdésként merül fel a rendészettudománnyal összefüggésben, hogy milyen mértékben van szüksége önálló fogalomrendszer kialakítására (amit az új diszciplína szótárának is tekinthetünk). Olyan alapokra van-e szükség, amelyek a modern nyelvtudomány gyökereihez és az evolúciós pszichológia eredményeihez vezetnek, avagy elegendő a rokon területek (normatív és teoretikus jogtudományok, szervezés- és vezetéselméletek stb.) tanulmányozása?⁸

⁸ I. Hipotézis 5.

3. KUTATÁSI HIPOTÉZISEK

A kutatási hipotézisek azon a megállapításon alapulnak, hogy *a rend eszméje rend-képzetek és előképek formájában létezik, valósága kutatható, rétegei archetipikusan, evolúciósan, korszerűen és az egyéni szocializáció szintjén meghatározottan bomlanak ki, továbbá az ezirányú kutatás eredményei a rendészettudomány számára hasznosíthatók.*

Ez egyúttal a dolgozat ún. *nullhipotéziseként is szolgál (H₀).*

3.1. HIPOTÉZIS 1.

Abból a feltételezésből indulunk ki, hogy indokolt a rendészettudományi kutatások központi kategóriájává tenni a rend fogalmát, mert átfogóbb megalapozás lehetőségét teremti meg a jogrendhez képest, amely lényegesen szűkebb megközelítésre ad lehetőséget az embert szolgáló rendészeti igazgatás szervezete, joga és működése számára.

3.2. HIPOTÉZIS 2.

Annak ellenére, hogy az igazságosság követelményét mindeddig a rendészettudományi kísérletek a jog világára szűkítették, feltételezésünk az, hogy a szélesebb rend fogalom sokoldalúbban és a gyakorlat számára hasznosítható módon képes feltárni és szolgálni az igazságosságnak a társadalom működése szempontjából meghatározó humán értékeit.

3.3. HIPOTÉZIS 3.

Feltételezésünk az, hogy a rend nem lehet értékmentes/értéksemleges kategória. Az egész emberi történelem a humánumot szolgáló rend és az azt brutálisan elutasító rend küzdelmeként fogható fel. Ebben a történelemben a rendészet ritkábban állt a humánum oldalára, és nagyon gyakran szolgálta az embertelen önkényt. A rend humánuma csak a szabadsággal és a biztonsággal szembesítve értékelhető, de ez az értékelés a rendészettudomány számára is kötelező feladat.

3.4. HIPOTÉZIS 4.

Feltételezzük, hogy a rend fogalma kiterjesztett értelmezésben szükségessé teszi – a rendészeti igazgatásnak a hagyományos szervezeti kultúrára építkező elemzése mellett – a teljes rendészeti infrastruktúra működésének vizsgálatát, ami szükségszerűen összekapcsolódik a rendészeti infrastruktúra pozitív értékalapú rendre épülő jellegével és az emberi méltóság sérthetlenségének tételezésével.

3.5. HIPOTÉZIS 5.

Feltételezzük, hogy a rendészet tudomány – amelynek ráadásul jellemzője, hogy sok szálal kapcsolódik a társadalomtudományok számos területéhez, és egyre kevésbé nélkülözheti a természettudományok segítségét sem – csak akkor képes a kutatásokhoz nélkülözhetetlen fogalomrendszert felépíteni, ha azt a modern nyelvtudomány és evolúciós pszichológia alapjaira helyezi.

4. A KUTATÁS MÓDSZEREI, A RELEVÁNS SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

Értekezésem egyrészt felfedező, kísérleti jellegű alapkutatás⁹, amelyet a rend eszméjeként nevesített elméleti probléma megoldásának igénye inspirált (modelljeként egyes társadalmi jelenségek rendészettudományos fókuszú vizsgálatának). Célom rámutatni részben tudatos, részben tudattalanul meglevő rend-előképeink, rend-képzeteink meghatározó jellegére, egyben felmutatni azokat az összefüggéseket, amelyek a kibontakozó tudományos problémát a rendészettudományhoz kapcsolják. Az elsődleges kutatási cél kibontása (a rend eszméjének valósága) az értekezés egészen végighúzódik, igazolása leíró és magyarázó attitűdöt¹⁰ mutató kutatási részekkel támogatott.

Az értekezésben – témájára tekintettel – nem alkalmaztam kvantitatív kutatási módszereket. A kvalitatív módszerek közül túlnyomórészt a releváns szekunder szakirodalom¹¹ felkutatásával és feldolgozásával éltem, illetve interjúk készítésével mutattam be két eltérő szocializációt mutató interjúalany értékrendi közösségét az élhető társadalom fogalmának kibontásán keresztül, láttatva a tárgyalt jelenséggel kapcsolatos egyediesített attitűdöket is – a rend eszméjének az egyéni szocializáció szintjén megjelenő kifejeződéseként.

Az értekezésben felvetett problémákat – különösen a rend eszméjének létezésére és megnyilvánulási formáira tekintettel – a rendészet tudományos megközelítésében vizsgáltam. Ugyanakkor már a kutatásra történő felkészülés során is magától értetődő volt – a rendészettudomány multi- és különösen erős interdiszciplináris ráutaltsága okán –, hogy a széleskörű szakirodalmi tájékozottság számos tudományterület forrásainak behatóbb ismeretét feltételezve vezethet el az elvárt szintézisig, az előfeltevések igazolásáig. A kutatás ezt a vélelmet igazolta, amelyre még akkor is utal a felhasznált irodalom mennyisége, ha külön nem tüntettem fel azon forrásokat, amelyek hasonló nagyságrendben segítettek a fejezeti fókuszok kialakítását a felkészülés során.

Az értekezéshez felhasznált, több tudományági ismeretanyagot átölelő irodalom kiválasztása a téma kimunkálására, az önálló kutatási irányok kijelölésére katalizáló hatással volt, és az új tudományos eredmények igazolását nagymértékben segítette.

⁹ Hornyacsek Júlia, *A tudományos kutatás elmélete és módszertana*, 46; Héra Gábor és Ligeti György, *Módszertan bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába*, 43–44.

¹⁰ Héra Gábor és Ligeti György, *Módszertan bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába*, 45–46.

¹¹ Hornyacsek Júlia, *A tudományos kutatás elmélete és módszertana*, 47–48.

A rendészettudományi megközelítés és fókusz mellett – követve az MTA tudományági nomenklatúra háromszintű (tudományterületi, tudomány-részterületi és tudományági) besorolását és annak sorrendiségét¹² – a megszerzett ismeretek a valóság tudományos megismerését célzó alábbi tudományági megközelítésekből is táplálkoztak.¹³ *művelődéstörténet; klasszika-filológia; kulturális és szociálanropológia; nyelvtudomány; metafizika és ismeretelmélet; etika, politikai és társadalomfilozófia; társadalomtörténet; nemzetközi kapcsolatok története; történeti ökológia; kognitív pszichológia és kognitív idegtudomány és pszichofiziológia; szociálpszichológia, kulturális pszichológia, környezetpszichológia; járványtan, fertőző betegségek; antropológia; etológia, evolúcióbíológia; jog- és állambölcselet; közigazgatás-tudomány; rendészettudomány; jogszociológia; nemzetközi és világgazdaságtan; társadalmi struktúra szociológiája; kultúra, társadalmi értékek és életmód szociológiája; térbeli társadalmi rendszerek és környezet szociológiája; katonai biztonság és biztonságpolitika; globalizációs és nemzetközi regionális tanulmányok; Európa-tanulmányok; nemzetközi biztonsági és konfliktuskezelési tanulmányok; közpolitika, közigazgatás, közszolgálat; politikai kommunikáció, politikai kultúra; klasszikus mechanika; kvantummechanika és térelmélet; általános és speciális relativitáselmélet; tudománytörténet, tudományfilozófia, fizika tanítása.*

Meg kell jegyezzem ugyanakkor, hogy nemcsak a témaválasztás indokolja az interdiszciplinaritás hangsúlyozását, hanem maga a rendészettudomány is, amely számos tudományterület módszereit és eredményeit felhasználva épül. Alapvetően tartozik hozzá a sokszínűség a rendészettudományhoz, inherens értékeként. Ennek intézményi példjaként említem a megalakult Kiberbűnözés Elleni Tanszéket az NKE Rendészettudományi Karon belül, de hadd utaljak éppen a Rendészettudományi Doktori Iskola neurobiológus kutató vezetőjére, akinek szakterülete a magatartás neurobiológiája és a kriminálpszichológia.

A témával kapcsolatos és a tematikus hangsúlyok arányaihoz igazított szakirodalmi hivatkozások száma közel kétszáz. Az egyes tematikus részek felhasznált irodalmának kiválasztásakor három szempontot vettem figyelembe. Az első azok *aktualitása* volt, a második a szakanyagok *adekvát* volta, a harmadik pedig az önálló kifejtéseim alátámasztásához rendelt *hozzáadott érték megléte*.

¹² Magyar Tudományos Akadémia, „Tudományági nomenklatúra”.

¹³ egymástól pontosvesszővel elválasztva a dőlt betűvel szedett nomenklatúra szerinti tudományágakat, esetenként tudomány részterületeket.

Különös figyelmet fordítottam a biztonság problémakörének tárgyalása során¹⁴ a második világháborút követő időszak átfogó változásainak bemutatására, az ezzel összefüggő szakirodalom kiválasztására, valamint időszerűségének biztosítására. A kifejtés kiindulópontnak tekinthető értelmezési tartományát a jelzett időszakban formálódó fiatal diszciplína határolja, amelyet az angolszász terminológia biztonsági tanulmányokként (security studies) jelöl, itthon nemzetközi biztonsági tanulmányokként, vagy gyakran leegyszerűsítő megnevezéssel biztonságpolitikaként hivatkoznak rá.

A tudományterület elhatárolásával és beágyazódásával összefüggő kérdések a biztonság felfogásának tradicionális, *fegyveres erő központú* (Stephen M. Walt¹⁵), illetve kiterjesztő, *szektorális* (Barry Buzan¹⁶) értelmezésével kapcsolatos – és mértékadó – álláspontokra vezethetők vissza. Értekezésemben ez utóbbi megközelítést tekintetem hangsúlyosabbnak, különös tekintettel az állam szerepének megváltozására, a civil-katonai kapcsolatok megváltozására, és átfogóan arra a körülményre, hogy *„a hidegháború után alapvetően megváltozott a nyugati társadalmak biztonsága, a biztonsághoz és az azt garantáló intézményekhez, így a haderőhöz való viszonyuk is”*.¹⁷

Többek között éppen ez utóbbi felismerés és körülmény kényszeríti ki a rendszertudomány oldaláról a diszciplináris összekapcsolódás szükségességét (5.3. és 5.6. alfejezetek). A fejezet nemzetközi szakirodalmát a fenti hivatkozás alapján, magyar vonatkozású szakirodalmi háttérét és hivatkozásait pedig az intézményesített képzési terület¹⁸ ajánlásaira alapozva választottam ki, különös tekintettel az átfogó megközelítést közvetítő alapozó művekre¹⁹, a tárgyban mértékadó szakmai folyóiratokra és a tudományterület több elismert hazai szakértőjére.

A forráskutatásban – választott témavezetőim javaslatain túl – segítségemre voltak az egyetemi könyvtáron keresztül elérhető könyvtári gyűjtemények, repozitóriumok, valamint számos tudományos és történeti forrást tartalmazó adatbázisok²⁰, amelyek forráshivatkozásai tovább

¹⁴ I. 5. fejezet

¹⁵ Walt, „The Renaissance of Security Studies”.

¹⁶ Buzan, *People, States, and Fear*.

¹⁷ Tólas, „A Biztonság a XXI. században című könyvsorozatról”, 87.

¹⁸ Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék

¹⁹ Gazdag, *Biztonsági tanulmányok - Biztonságpolitika*; Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*.

²⁰ A teljesség igénye nélkül: Közsolgálati Tudástár (NKE repozitórium); MTMT, Arcanum, Google Tudós, Academia.edu, Research Gate, EBSCO, Hein Online, Science Direct etc.

bővítették saját nyílt forráskódú hivatkozáskezelő szoftveren rendszerezett felhasználói gyűjteményemet is.²¹

Önálló következtéseimet a jelen kihívásaira aktualizáltam, legyen szó a járványhelyzet érintően kibontott globális cselekvőképesség hiányát taglaló részről, a külső és belső biztonság határainak elmosódását, vagy a *rendészet centralizált-militarista*²² (*autokratikus*), vagy *komplementer*²³ jellegének erősödését vizsgáló fejezetekről.

A rend természetét érintő kifejtés több fejezeten át húzódó²⁴ szakirodalmi spektruma – a téma jellegéből adódóan – időben és tárgyában a legtágabb, ismeretanyaga pedig a legszínesebb. Egymástól távol eső tudományterületek ismereteit fókuszálja egyazon tárgyra, a kutatott valóság rendjét jellemző tulajdonságok felmutatására, amelyek az összegzésben ki is emelek. A multi- és interdiszciplinaritás előnye mellett a szakirodalom kiválasztásának legnagyobb nehézsége éppen az eltérő tudományterületek aktuális és releváns ismereteinek a felkutatása volt, amelynek egyetlen lehetőségeként a doktori tanulmányok időszakában a szélesebb körű tájékozottság önálló megszerzése mutatkozott, amelynek csak egy része vált hivatkozott forrássá.

A fejezetindító történeti-etimológiai megközelítés esetében kiindulópontként tekintettem az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet éves rendszerességgel frissített listájára (a fontosabb magyar nyelvészeti szótárakról és kézikönyvekről, tematikus, és azon belül pedig időrendi sorrendben), valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaság által 1905-ben alapított, és az ERIH²⁵ által jegyzett nemzetközi szinten is mértékadó, Magyar Nyelv címmel megjelenő szakfolyóiratra.

A természettudományos megközelítések esetében nem bocsátkoztam mélyebb, szakmai kompetenciákat feltételező kifejtésbe, igyekeztem az általánosság azon biztonságot nyújtó szintjén maradni, ahol még az élő és élettelen természet rendjének jellemzői kimutathatók, és hozzáadott értékük a rend fogalmához még más tudományterületi megközelítésből is elérhető.

²¹ Zotero.org

²² Finszter, *Rendészettan*, 25–26.

²³ Christián, *Komplementer rendészet*.

²⁴ 6-8. fejezet

²⁵ Council of Europe, „European Route of Industrial Heritage”.

Ebből adódóan a szakirodalom kiválasztásakor az általánosan elfogadott ismereteket közvetítő, jobbra közmegegyezés tárgyát képező tudományos eredményeket szerepeltető munkákat vettem alapul, és azokra hivatkoztam.

A rendészettudomány már említett diszciplináris összefonódása a biztonsági tanulmányokkal a modern állam szerepének változásával összefüggésben is bemutatható. E változások a rendészettudomány hazai képviselőit reflexióra kényszeríti, különös tekintettel a társadalmi rend minőségére és jellemzőire, valamint a rendészet társadalmi szerepvállalására gyakorolt hatásai miatt.²⁶

Ennek bemutatásához felhasznált szakirodalmi ismeretek a rendészetelmélet, rendészettörténet meghatározó magyarországi képviselőitől származnak, amelyhez kiindulópontot az intézményi szinten képviselt oktatási terület²⁷ ajánlásai, valamint átfogó feldolgozásai biztosítottak – többek között aktuális tantárgyi programjaik keretében.

A történeti megközelítéshez különösen Sallai Jánosnak a rendészet, valamint a rendészettudomány történetét feldolgozó publikációira támaszkodtam, a rendészettudomány korábbi képviselőinek értekezésem szempontjából releváns gondolatai tematikus leválogatása céljából. A kortárs hazai szakirodalom felkutatását adatbáziskutatás és a mértékadó folyóiratok tématerületi és kulcsszavas keresése, majd feldolgozása segítette.

A társadalom rendjét tagláló fejezetek szakirodalmának kiválasztása célirányos volt, kiindulópontját pedig Arisztotelész, Szent Ágoston és Hedley Bull megközelítései – később pedig Nietzsche és Fromm gondolatainak hangsúlyosabb megjelenítése – adták, amely kifejtések szorosan kapcsolódtak az értekezés előfeltevéseinek igazolásához.

Végezetül a rend eszméjének hatóokai rétegeit kibontó harmadik részben nyílt lehetőségem arra, hogy a rend-előképek feltevését leíró kutatási aspektus tárgyalásához – a szakirodalmi relevancia és időszerűség mellett – a korábbiaktól is nagyobb figyelmet fordítsak annak hozzáadott értéket képviselő jellegére. Ezért támaszkodtam az evolúciós meghatározottság esetében a humánétológia és az evolúciós pszichológia modern eredményeire, az archetipikus meghatározottság esetében pedig a modern nyelvtudomány rendhagyó megközelítésére.

A tudományos problémák/kutatási célok hipotézisekkel és módszerekkel kimutatható főbb összefüggéseit az alábbi táblázatban foglaltam össze.

²⁶ lásd 7-10. fejezet

²⁷ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészetelméleti- és -történeti Tanszék

	Tudományos problémák, kutatási célok	Hipotézisek (H0-H5)	Kutatási módszer	(al)Fejezet
H0-H1	a rendről alkotott képzetek sokfélesége	a rend eszméje létezik, megjelenési formái kutathatók	szakirodalom elemzése	5; 6; 7; 8; 9; 11
	rend-előképek, rend-képzetek megjelenési formái	az archetipikus, evolúciós, korszerű, az egyéni szocializációs megjelenési formák elhatárolhatók	szakirodalom elemzése	11
H1	rend-képzetek hatása a rendészet tudományra	rend központi fogalom, rendészet tudomány számára hasznosítható	szakirodalom elemzése	9
H2	igazságosság és a jog(rend) viszonya	az igazságosságot a rend planetáris fogalmából, a társadalmi rendre fókuszáltnak kell megérteni	szakirodalom elemzése, interjú	7.1; 7.2; 7.3; 10.2
H3	a rend inherens tulajdonsága-e az érték hordozás, érték közvetítés?	a rendészet tudomány számára kötelező a rend fogalmának érték hordozó elemekkel történő feltöltése, humanizálása	szakirodalom elemzése, interjú	7.3; 7.4; 9
H4	hogyan ültethető át a gyakorlatba a rend fogalmi átértékelése	teljes rendészeti infrastruktúra működésének felülvizsgálata, társadalmi szerepvállalás átgondolása	szakirodalom elemzése, interjú	9; 10
H5	újabb társadalomtudományi metodika a rendészet tudományos kutatásához	a rendészet tudomány fogalomrendszere, evolúciós pszichológia, modern nyelvtudomány	szakirodalom elemzése	11
H4-H5	modern állam, belső-külső biztonság; rendészet társadalmi szerepvállalása	pozitív értékalapú rend, rendészeti infrastruktúra, társadalmi szerepvállalás	szakirodalom elemzése, interjú	5; 10

5. A BIZTONSÁG, A RENDÉSZET ÉS A REND

A fejezet címében felsorolt fogalmak kapcsolatának megszámlálhatatlan megközelítése lehet. Ez már csak abból is adódik, hogy az egyes fogalmak meghatározása tekintetében is nagy a változatosság. A különböző álláspontok közötti különbség talán nem is abban van (vagy nem feltétlenül abban keresendő), hogy melyik igaz vagy sem, hanem abban, hogy milyen nézőpontot választ egy-egy szerző, amikor e kifejezésekkel érintett gondolati tárgyakat összekapcsolja. Meggyőződésem, hogy több nézőpont egyidejű érvényessége sem zárható ki. Attól függően, hogy az egyes fogalmak meghatározásában mely jellemzők kapnak nagyobb hangsúlyt, formálódik a lehetséges kapcsolódási felületek száma. Nincs szükség arra, hogy ezt az állítást bizonyítsam, tekintettel arra a körülményre, hogy semminemű közmegállapodás nincs egyik fogalom tekintetében sem azok általánosan elfogadott definíciójára – és ha lenne is, annak érvényessége térben és időben behatárolná használhatóságát. Ebből adódik, hogy felértékelődik annak a kontextusnak a szerepe, amely valamely formában e kifejezésekkel jelölt gondolati tárgyakat összefűzi – esetenként ebből fejtve vissza az egyes fogalmak meghatározását. Meggyőződésem, hogy a két megközelítési mód mindegyike hasznára válik a tudományos gondolkodásnak. A fogalom meghatározása formálja a kontextust, amelyben megjelenhet, ám a kontextus is meghatározza egy-egy fogalom definiálásának tartalmi keretét. Mindeközben változik és formálódik térben és időben a kontextus érvényessége, a valóság, amelyben megjelenik.

Abból az általánosságból indulok ki – ismerve a biztonság meghatározásának nehézségeit, amelyekre Ádám Antal is utal²⁸ –, hogy a biztonsággal annak hiánya áll korrelatív viszonyban, ez utóbbi pedig „[...] fenyegetést, veszélyt, ártalmat, károsodást, hátrányt jelent és félelemmel, gyötrellemmel és szenvedéssel jár. A biztonság tehát a fenyegetések, veszélyek és ártalmak hiányát, illetve az azokkal szembeni hatékony védettséget, oltalmat jelenti.”²⁹

Megközelíthetem úgy is, hogy a biztonságot fenyegető vagy veszélyeztető hatások és formálódó körülmények az emberi közösségek rendjére (ti. a társadalmi rendre) – amely önmagában is folyamatos változásban van – meghatározó befolyást gyakorolnak. Ezek a változások korszerűen és az egyéni szocializáció szintjén kutatható valóságot teremtenek – különösen a történettudomány és a szociológia számára, ám archetipikusan és evolúciósan

²⁸ Ádám, „A biztonság az értékek között”, 33.

²⁹ uo.

meghatározottak –, amely viszont a teljesség igénye nélkül a biológia, a pszichológia, a nyelvtudomány és a filozófia területét is érinti. Ez utóbbi invariáns elemek okán a rend eszméjének modellje a rendészet tudományos kutatása számára is érvényes megközelítés lehetőségét teremti meg, mert az archetipikus és evolúciós jellemzők az egyéni és közösségi akciókat egyaránt nagymértékben meghatározzák, és egyáltalán nem közömbös, hogy a rendészetnek milyen tulajdonságösszessel rendelkező közösségekben kell a rend előfeltételeinek megteremtésében, fenntartásában, építésében részt vállalnia. Vagyis végső soron arra a kérdésre mutatnak, hogy milyen az ember természete.

Előrebocsátom, hogy a rend és a biztonság fogalmát csak abban az esetben értelmezem egy kontextusban, ha a rend fogalmát a társadalmi rendre értjük, tekintve, hogy a biztonság nem emberi környezetben (ti. az élő természet viszonylatán kívül) számomra nehezen értelmezhető. Bár Ádám Antal külön kitér arra, hogy a biztonság általános fogalmából az is következik, hogy a biztonságnak és hiányának alanya „*nemcsak az ember, hanem bármely élőlény, sőt bármely élettelen tárgy is lehet*”³⁰, azt megjegyzi – én pedig ebből a megállapításból indulok ki –, hogy a megközelítések azért többségében emberszemponitúak és emberközpontúak.³¹

Valószínűleg egyetérthetünk abban – történelmi ismereteink okán –, hogy létezik a társadalmi rend biztonság hiányában, még ha formálisan is, ám fordítva ez nem igaz. Fogalmilag kizárt, hogy a biztonságot ne valaminemű (társadalmi, közösségi) rend talapzatán értelmezzem. És feltételezem, hogy minél magasabb a szerveződés szintje, és fejlettebb a társadalmi rend, annál magasabb a biztonság, amelyet garantálni potenciálisan képes lehet. Éppen ezért lesz kiemelt szerepe a biztonság fogalmában annak pozitív értékalapú meghatározottságának, mert csak a pozitív értékalapon szervezett társadalmi rend teremthet valódi biztonságot. Ennyiben tehát kétségtelenül a rend az alapfeltétel, és a biztonság a következmény.

Megközelítésemben ugyanakkor a kontextusnak lesz kiemelt szerepe, amikor a biztonság, a rendészet és a rend fogalmakkal jelölt gondolati tárgyakat összekapcsolom, legalábbis abban, hogy a tárgyalásban melyik téma kibontásával kezdem. Logikai szempontból természetesen – ha igaz az előfeltevés – a rend, mint transzhisztorikus állandó elsőbbséget is élvezhetne a kifejtésben a biztonság témakörével szemben. Mégsem ezt az utat választottam, mert a biztonság témaköre megfelelőbb értelmezési keretet teremt a rendészet helye, szerepe és

³⁰ Ádám, „A biztonság az értékek között”, 33.

³¹ uo. 33.

társadalmi szerepvállalása változásának bemutatásához, és a rendészet tudományos megközelítésének ezirányú reflexióihoz. Ezt pedig fontosabbnak tartottam korábban megjeleníteni, még akkor is, ha kétségtelen a rend fent említett elsőbbsége.

Tágabb értelemben tehát a biztonság kérdésének a rendészet tudományos megközelítése aspektusából van jelentősége. Ezért a biztonság kérdését tárgyaló fejezetek lényegében a rendészet tudomány érdeklődési, kutatási körét érintő vizsgálódásnak ágyaznak meg, és – ahogyan az látható lesz – a rend eszméje későbbiekben kifejtett ideája előfeltevésének is.

5.1. A BIZTONSÁG FOGALMA, A BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK ÁTTEKINTÉSE

Öt vizsgálati aspektust választottam, amelyek közül az első kettő hagyományosan a tudományos kutatások kiindulópontjaként szolgál. Ezek:

- a biztonság fogalmának meghatározása,
- a biztonsági kihívások rendszerszintű áttekintése, csoportosítása.

A további három megközelítésben pedig célirányosan azokat a kérdéseket érintem, amelyek tárgyalása a biztonság és a rendészet kapcsolódási pontjainak felismeréséhez értekezésem szempontjából szükséges, az alábbiak szerint:

- a neoliberális és a globalizáció hatása a biztonságra és az állam szerepére, a demokratikus értékek válsága és a demokratikus recesszió, valamint a biztonsági deficitek;
- a globális cselekvőképesség meghatározása és a kihívások kezelésének hagyományos megoldásai;
- a biztonsági kihívások azon körének lehatárolása, amelyek a modern rendészet tudományos megközelítésének spektrumában vannak, vagy idővel oda sodródtak, mindazon körülmények figyelembevételével, amelyek e kihívások komplex rendszerét az elmúlt időszakban történetileg formálták.

Mindennek alapja a biztonság fogalmával kifejezett jelenség, állapot etc. konceptualizálása, majd a biztonsági kihívások áttekintése és rendszerezése. Különösen nagy hangsúlyt helyezek emellett a leírt állapotot befolyásoló körülmények változásainak számbavételére, ami a kifejtés terjedelmében és spektrumában is tetten érhető. Ennek oka, hogy a hagyományos megközelítésen túl bemutatott változások meghatározóan befolyásolják az alábbi kérdések megválaszolását:

- Mely biztonsági kihívások jelennek meg a modern szuverén állam – mint változó entitásnak tekintett referens objektum – rendészetének cselekvési terében (feltételezve,

hogya a cselekvési teret jól határoltuk körül, amikor azt a modern állam entitásához kötöttük)?

- A megjelenő biztonsági kihívások milyen rendészeti kihívásokat teremtenek?
- E változásokhoz a modern állam hogyan képes alkalmazkodni?
- Kik által, milyen módon végrehajtott beavatkozással garantálható (a rendészet nézőpontjából és érdeklődési területén) annak az állapotnak a megteremtése, megtartása vagy helyreállítása, amelyet biztonságosnak élünk meg?

Ezek a kérdések átvezetnek azokhoz a témákhoz, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a rendészettudomány érdeklődési körében a rendészeti tevékenység mindennapjaihoz (a védekezés módozatainak kialakítása lokálisan). Látszólag elkülönül a tárgytól a globális cselekvőképesség hiányát taglaló alfejezet, ám – mint majd a kifejtésből kiderül – megkerülhetetlen a gondolkodás globális alapokra helyezése a lokális cselekvés helyes irányának meghatározásához.

Ez utóbbi álláspont nem magától értetődő. Kiindulhatunk abból, hogy a hétköznapi valóságban a biztonság tulajdonképpen a belső és külső rend meglétét feltételezi. A belső rend megzavarása a rendészet, míg a külső támadás a honvédelem cselekvési terét nyitja meg. Ebből adódóan úgy is mondhatnánk, hogy maradjunk az országhatárokon belül, ha a rendészetről beszélünk, mert ez a belső biztonság megteremtésének adekvát kerete.

Ezt a megközelítést ugyanakkor több okból is árnyalni szükséges. A modern szuverén állam, mint referens objektum szerepe – ezzel együtt a biztonsági kihívások külsőként és belsőként történő besorolása – meghatározó változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedekben, és ezek a változások nem hagyhatják érintetlenül a rendészet tudományos megközelítését sem. Elsősorban abban a tekintetben, hogy az állam- és jogtudományi nézőpont más tudományágakkal történő kiegészítése, bővítése látszik szükségesnek. A hagyományos nézőpont alapja ugyanis a modern szuverén állam formálódó rendszete volt, amelyben az erkölcs aranyfedezetével biztosított nemzeti jog teremtette meg a rendészet cselekvési körének legitimitását. Mint láthatóvá válik, a referens objektum szilárdnak hitt határai – legalábbis Európában – megremegtek, a nemzeti jog elsődlegességét a nemzetközi (közösségi) jog ostromolja, a legitimitás kérdései pedig a napi europolitikai viták kitapintható részévé váltak (föderális vagy szupranacionális keretek).

Ahhoz tehát, hogy a rendészettudományt ne kösse gúzsba a történelmi keretek között értelmezhető modern polgári állam keretei által meghatározott állam- és jogtudományi megközelítés (még akkor sem, ha maga a rendészettudomány is e paradigmán belül, annak

részeként hívatott életre), a kutatások horizontját szélesebbre kell nyitni. A változás tehát a kiindulási pont magyarázóerejének módosulásában van, amelyre a rendészettudomány önnön helyének meghatározását érintő tudományos diskurzus formájában reagál.

Kezdjük azonban ott, amelyet fentebb kijelöltem, az első szinten. A biztonság fogalommal kifejezett jelenség, állapot etc. konceptualizálásánál.

5.2. A BIZTONSÁG ELSŐDLEGES FOGALMA (KIINDULÓPONT)

A hétköznapiakban úgy vagyunk a biztonság kérdésével, mint Augustinus az idő természetével. *„Mi hát az idő? Ha senki sem kérdezi, tudom; ha kérdik tőlem, s meg akarom magyarázni, nem tudom.”*³² A fogalom többértelműsége és jelentésének elkülöníthető szintjein kibontható tartalma miatt megkerülhetetlen a pontosítás, legyen szó annak általános(ítható), hétköznapi vagy nemzetközi aspektusát érintő jelentéstartalmáról, vagy ezek kapcsolódásáról. E körben merülhet fel az a kérdés is, hogy a biztonság fogalmának hétköznapi jelentése alapnak tekinthető-e, és ha igen, mennyiben feleltethető meg példának okáért a gärtneri biztonságfogalmak valamelyikének, vagy a buzani nemzetközi biztonság fogalmának.

A Gazdag–Tálas szerzőpáros egyik idevágó tanulmányában ennek az elválasztásnak a jelentőségére külön kitért, amikor a nemzetközi kapcsolatok területére szűkítette az értelmezést – utalva egyúttal a kérdéskör összetettségére is.

*„Szándékosan hangsúlyozzuk a »nemzetközi kapcsolatok« kifejezést, mert ez a biztonságfogalom nem azonos a köznapi nyelvben használatossal. Az átlagpolgár ugyanis – amint azt a különböző szociológiai vizsgálatok is bizonyítják – rendszerint először a szociális biztonságra, illetve a közbiztonságra gondol e szó hallatán. S bár, mint látni fogjuk, az általunk használt biztonságfogalomnak is vannak közös vonásai a szociális biztonsággal vagy a különféle rendészeti problémákra alkalmazott biztonsággal, a nemzetközi biztonság mégis megvan a maga önálló jelentése.”*³³

Hogy pontosan mit is takar ez a jelentés, azt Gazdag másutt pontosítja, hivatkozva egy 20. század derekán formálódó új tudományterület, a biztonsági tanulmányok érdeklődési területére, amelynek *„kutatási területe a szervezett emberi közösségek (államok), valamint az államok által létrehozott nemzetközi rendszer vizsgálata. Ami a biztonság további vonatkozásait*

³² Augustinus, *Vallomások*, 358.

³³ Gazdag és Tálas, „A biztonság fogalmának határaitól”, 3.

(egyének, állampolgárok, kisebbségek, technikai, természeti jelenségek stb.) illeti, azok más diszciplínák tárgykörébe is tartoznak.”³⁴

A rendészettudomány számára – és számomra is – természetesen a hangsúlyok éppen fordítottak. A nemzetközi kapcsolatokra vonatkoztatott vizsgálat háttérbe szorul az egyént és a közösséget érintő vizsgálattal szemben, bár érdemes itt is felhívni a figyelmet arra, hogy aligha lehet mereven elválasztani e kettőt egy olyan világban, amelyet a globalizáció hatásai és a nemzetközi szerződések, valamint a föderális/szupranacionális elven épülő tömörülések érdekviszonyai ilyen mértékben szönek át – ti. a nemzetközi biztonság garantált minősége és a kiszámíthatóság, az állandóság a nemzetközi viszonyokban teremti meg az alapját az ezen belüli formációk belső biztonságának, különösen ez adhat időt azon értékviszonyok formálódásának, amelyek keretében a biztonság egyáltalán kibontakozhat.

Fentiek tükrében érdemes áttekinteni, lehet-e a biztonság fogalmát a lehető legáltalánosabb, de még használható, nem kiüresített formában rögzíteni. A kiindulópont nem kecsegtet sok sikerrel, tekintve, hogy a biztonság fogalmi meghatározásában nincs megegyezés a szakirodalomban – ahogy arra több kutató is utal.³⁵ Ez a sokszínűség viszont azt sejteti, hogy a kifejezés tárgyalásakor jelentésének további rétegei bonthatók ki, a különböző megközelítések pedig értékes lehetőséget biztosítanak arra, hogy a kutatás tárgyát több nézőpontból megvizsgálhassuk. Erre – a nemzetközi biztonság körében – Heinz Gärtner enciklopédikus kísérletet tett³⁶, számos értelmezésben megjelenítve az egyes megközelítések érvényességének határait, amelyre a biztonságot veszélyeztető tényezőkről szóló írásukban a magyar kutatók is hivatkoznak.³⁷

A kifejezés jelentésmódosulásai persze nem véletlenszerűek, egyik megközelítés szerint például a „klasszikus biztonságfogalom reaktív és területi, a modern biztonságfogalom funkcionális és megelőző, preventív jellegű”.³⁸ Ez nyilvánvalóan összefügg a biztonsági tanulmányokon belüli intellektuális vitával, amelynek középpontjában a biztonság fogalmának tradicionális (katonai erő alkalmazása és azzal való fenyegetés) vagy azon túli területeket

³⁴ Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 13.

³⁵ Balogh, „Biztonságelméletek”, 39; Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 19.

³⁶ Gärtner, *Nemzetközi biztonság*.

³⁷ Gazdag és Tóth, „A biztonságot veszélyeztető tényezőkről I.”, 3.

³⁸ Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 29.

(környezet, társadalom, gazdaság stb.) is érintő, bővítő felfogása állt.³⁹ E vita margóján jegyezzük fel, hogy az élet a posztbipoláris világban ez utóbbi felfogás képviselőit igazolta.

Mindazonáltal – és más szempontból megközelítve a biztonság kérdését – talán nem is a fogalom eredeti tartalmában van az alapvető változás, hanem azon körülmények és aktusok összességében, amelyekkel annak megléte garantálható. Ez utóbbi körülmények pedig a biztonság alapvető alkotóelemeként tekinthető védelem fogalomkörében jelennek meg.⁴⁰

Tételezzük fel, hogy a biztonság fogalmi keretében megnyilvánuló diverzitás tényében inkább egyre komplexebb rendszerként működő világunk visszatükröződése mutatkozik meg. Egy olyan világré, amelyben igényeink többnyire változatlanok, de egyre több áttételen keresztül fejeződnék ki, illetve a kielégítésükhöz szükséges körülmények megteremtése egyre nagyobb erőfeszítést, egyre bonyolultabb szervezést és egyre több erőforrást igényel.

A rendszer, amellyel a biztonság garantálható, szinte felfoghatatlanul soktényezősé vált, míg a biztonság iránti igényünk tartalma talán továbbra is leírható változatlan formában. Mintha a formai változatosság mögött valamiféle állandóság rejtőzne. A biztonság fogalmi meghatározása erre az invariánsra irányul, tartalma pedig visszatükrözi e komplex és kihívásoktól gazdag világ képét.

A Rendészettudományi Szaklexikon meghatározása szerint a biztonság elsődleges jelentésében „[...] többtényezős, komplex fogalom, amely az állam és társadalom érdekeinek, értékeinek, az ország területének és lakosságának külső és belső veszélyektől és fenyegetésektől mentes állapotát fejezi ki.”, másrészt pedig „a létezés és a működés káros befolyásoló hatásaitól és a veszélytényezőktől kellően mentesített, védett állapot”-ot⁴¹ jelöl.

Külön érdeme a szaklexikonnak, hogy a második jelentéskörben helyet kap a biztonság általánosabb, a létezés és működés egészét érintő megfogalmazása is. Legalábbis erre enged következtetni a megfogalmazás módja, amely kontextusba helyezi az elsődleges jelentést, amely az állam és társadalom, valamint az egyén tekintetében, szűkebb területen fókuszál a meghatározásra.

Etimológiai megközelítésben: „*A securitas a cernere (rostálni, különválasztani) igéből ered – innen van a cura (gond) szó is –, lévén, hogy a securitas a cernere ige fosztóképzős (se-)*

³⁹ Balogh, „Biztonságelméletek”, 39.

⁴⁰ Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 18.

⁴¹ Boda, Virányi, és Beregnyei, *Rendészettudományi Szaklexikon*, 66.

*származéka. A biztonság a kitaszítottság, kirekesztettség »gondjának« hiányától lesz béke, nyugalom; ez jelenik meg a gondtalanság (sine cura) frázisban is.*⁴²

Egybevetve a szó eredetéből kibontható eszenciát a szaklexikon megközelítésével, a biztonság kifejezés általánosságban olyan állapotot jelöl, amelyet a szorongás és a félelem nem ural, valamint az egzisztenciális fenyegetettség hiánya jellemez. Ez az egyén és a közösség szintjén is értelmezhető általános, kiindulópontként használható meghatározás, ideértve az egyének és közösségek egymás közötti interakcióit vagy természeti, környezeti kitettségük folyamatos változásának hatásait is.

Fontos emellett megjegyezni – és egyébiránt magától értetődő –, hogy az ilyen körülményektől óvott környezet valamilyen módon *elrendezett* és *pozitív értéket képvisel* – következésképpen meg kell védeni. E változatlanság okát kutatva pedig a *rendszerűség* megnyilvánulásaira és az *értékkontextusra* érdemes fókuszálni. Itt most megelégszem azzal, hogy egy pozitív értékalapú rendre irányuló igényünk változatlanságát feltételezem, és nem hagyom, hogy történelmi kifejeződéseinek szemet gyönyörködtető formai változatossága (a civilizációk és kultúrák sokszínűsége) megtévesszen, továbbá figyelmemet elterelje az okok változatlanságáról.

A megközelítés arra az invariáns elemre – illetve azon invariáns elemek összességére, rendszerére – mutat, amely az ismertebb szükségletelméletek kidolgozói kutatásának fókuszában volt illetőleg van. Közülük talán legismertebb Abraham Maslow elmélete, amelynek központi tézisére gyakran használatos a *Maslow-piramis* vagy *Maslow-szükséglet-hierarchia* kifejezés. Ennek lényegét némiképpen torzítja a primer forrást⁴³ nem ismerő értelmezések egyoldalúsága, amelyek elsősorban azt emelik ki, hogy az emberi szükségleteknek egymástól jól elkülöníthető szintjei vannak, amelyek az alapvető (fiziológiai) jellegűektől haladva épülnek egymásra: a fiziológiai, a biztonsági, a szociális-társadalmi, a megbecsülés és az önmegvalósítás szükségleteiként.

A számos kritikát megélt elméletet Maslow egyébiránt tovább fejlesztette, és mai napig érvényes hivatkozás a motiváció-elméletben. A szerző eredeti cikkében arra is kitér, hogy bár a felsorolt szükségletek viszonylagos ereje azok egymásra épülése alapján szervezett, de ez mégsem jelenti azt, hogy az egyes szintlépések feltételezik az azt megelőző szükséglet teljes kielégítését. Tanulmányának a *viszonylagos kielégülés fokairól* szóló része⁴⁴ éppen azt taglalja,

⁴² Hévízi, *Teóriák stílusai*.

⁴³ Maslow, „A Theory of Human Motivation”.

⁴⁴ uo. 388.

hogy e merev – és emiatt is sokat kritizált – szintek határai elmosódnak, mert mindenhol van a szükséglet kielégülésének/kielégítésének az a szintje, amely utat nyit a következő igény megjelenésének. Az új szükséglet intenzitása viszont a korábbi igény kielégítésének mértékétől függően alakul. A biztonság iránti igény – mint látható – közvetlenül a legalapvetőbb szükségletek (ön- és fajfenntartás okán az evés, az ivás, az alvás és a szexualitás) meghatározott mértékű kielégítését követi.

Plasztikusan fogalmazza meg ennek hiánya oldaláról megközelítve a jelenséget Popper Péter: *„Azt gondolom ugyanis, hogy ami a legnagyobb teher az életben, az a bizonytalanság. Az élet ugyanis lényegét tekintve bizonytalan, kiszámíthatatlan. És ezt tűri az ember, ezt a bizonytalanságot a legrosszabbul.”*⁴⁵

A biztonság tehát legáltalánosabb értelemben olyan, (pozitív) értékalapú rendre irányuló igényünk változatlanságát feltételező állapotot jelöl, amelyet a szorongás és a félelem nem ural, valamint az egzisztenciális fenyegetettség hiánya jellemez.

Értekezésemnek ebben a mélységében a biztonság fogalmának egyszerűsítő megközelítése elegendő alapot biztosít a továbblépéshez a biztonsági kihívások rendszerszintű áttekintésének irányába. A későbbiekben ugyanakkor a fogalom tartalmát a kutatás eredményeinek figyelembevételére okán még bővíteni fogom, végleges formájában pedig a biztonságról szóló fejezetrészek összefoglalásában adom meg.

5.3. A BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK ÁLTALÁNOS, KOMPLEX, RENDSZERSZINTŰ ÁTTEKINTÉSE

A Belügyi Tudományos Tanács 2017-ben jelentette meg tanulmánykötetét Biztonsági kihívások a 21. században címmel.⁴⁶ Az 56 szerző által jegyzett 43 tanulmányt közreadó kötetben a biztonság jelentőségéről, a biztonsági kihívásokról, a stratégiai előrejelzésekről és a témát érintő interdiszciplináris válaszokról olvashatunk.

A kötetben – a teljesség igénye nélkül – helyet kaptak a biztonság katonai, rendészeti, gazdasági, egészségügyi, nemzetközi, nemzetbiztonsági, energia- és környezetbiztonsági, vízbiztonsági nézőpontú megközelítései.

⁴⁵ A boldogság nyomában.

⁴⁶ Finszter és Sabjanics, *Biztonsági kihívások a 21. században*.

Ez a sokszínűség és tematikus változatosság egy vásári forgatag kavalkádjának nyüzsgő hangulatát idézte fel bennem. Különböző megközelítések és eltérő mélységű fókuszálás jellemezte e munkákat, amelyek mindegyike a maga nemében számos értékes információval gazdagítja a téma iránt érdeklődőket. Szinte átfoghatatlan ez a horizont. Mintha egy nagy kirakós egyes részletei rajzolódna ki, néhol összeérve, néhol egymástól olyan messzi távolságban, hogy csak a képzelet képes kitölteni a megnyíló tematikus űrt. A témák egyes részletei a végletekig kidolgozva állnak előttünk, más területeket pedig éppen csak érint a tudományos érdeklődés.

A tanulmánykötet lényegében nem más, mint variációk sora egy témára, a biztonság hálózatszerű összefonódásoktól gazdag megnyilvánulásainak lehetséges csomópontjai után kutatva.

A biztonsági kihívások témakörének szakirodalma gazdag, a kutatói érdeklődés kimeríthetetlenül aktuális terepe. Madártávlatból tekintve a szerkesztői ajánlásban írt évtizedek eseményei a bipoláris világrend közel sem biztonságos, de alapvetően kiszámítható – és alapvető értékeit tekintve is egészen egyértelműen elhatárolható – működésmódját lazították fel. Helyet adva egy többpólusú (posztbipoláris) világrend irányába mutató változásnak, amelyben a hatalmi erővonalak és az értékek formálódnak vagy deformálódnak, illetve jóval kevésbé határozottan rajzolódna ki. Nem meglepő, hogy a jelzett folyamatok a kiszámíthatatlanság erősödése irányába mutatnak, és sok kérdést hoznak a felszínre.

Rögtön az első, amelyre a 2017-es müncheni biztonságpolitikai fórum összefoglaló jelentésének a címe („*Post-Truth, Post-West, Post-Order?*”) is rámutat, az annak felismerése, miszerint továbbra sincs általános magyarázat a bipoláris rendszer utáni időszak pontos és általánosan elfogadott megnevezésére és leírására.⁴⁷ Az újraformálódó hatalmi erőviszonyok kora ez, amelyben a jelzett változások mellett továbbra is megmaradtak – esetenként pedig tovább is mélyültek – azok a szakadékok, amelyek a világ különböző részein élő emberi közösségek életminőségét egymástól elválasztják.

Így a biztonság megteremtésének lehetőségei és keretei a fizikai térben a korábbiakhoz hasonlóan differenciáltak és behatároltak maradtak. Ezek a korlátok az egyes közösségek megélt mindennapi valóságában – szellemi terében – is megjelennek, történelmi tapasztalataik

⁴⁷ Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 17.

hű lenyomatát hordozva. A globalizáció nivelláló hatásának nem a biztonság megteremtése vált az elsődleges terepévé.

A biztonság tehát ebben a tekintetben relatívnak tekinthető – és meg is maradnék ennél a jelölésnél, ha nem lenne ennek a kifejezésnek értékhiányt, értéksemlegességet sugalló jelentéstársítása –, amely ellentmondana a fentebb kiindulópontnak tekintett definíciónak is. Talán jobb úgy fogalmazni, hogy térben és időben a biztonság megteremtésének feltételei és módozatai jelentős eltéréseket mutatnak, és differenciált értékviszonyok eredőjeként különböző módon elgondolt formában és manifesztálódva állnak elő.

Remek Éva így fogalmaz: *„A társadalmak biztonságfelfogása is (szubjektív biztonság, objektív biztonsági helyzet) történelmi koronként folyamatosan változott, de a területeik, illetve az egzisztenciális létfeltételeik biztosítása mindig alapvető és elsődleges elvárásként jelent meg.”*⁴⁸

Ehhez indokolt hozzátenni, hogy a történelmi koronként jelölt változás egyidejűleg több egymás mellett létező, párhuzamosan, egyidejűleg érvényes biztonságfelfogásnak adott helyet, földrajzi-területi, kulturális és civilizációs meghatározottságot mutatva.

Ennek is köszönhető, hogy a problémakör komplexitása a részterületek eredményes kutatásán túl megköveteli azok rendszerszintű megközelítését is, a kihívásokkal szembeni hatékony fellépés biztosítása érdekében. Erre a kék könyv szerkesztői is rámutatnak. *„Az elmúlt évtizedek [...] folyamatai olyan veszélyeket, problémákat hoztak felszínre, amelyek kapcsán a biztonság témakörének értelmezése megváltozott, differenciált igények léptek fel, új területek, kérdések kerültek felszínre; így a biztonsági kihívások komplex, rendszerszintű áttekintése rendkívül időszerűvé vált.”*⁴⁹

Ezért gondolom magam is, hogy a fogalmi pontosítást követően a biztonságot befolyásoló körülmények számbavételére, jelen esetben a biztonsági kihívások áttekintésére és rendszerezésére van szükség.

5.3.1. A BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK CSOPORTOSÍTÁSA (ÁLTALÁNOS MEGKÖZELÍTÉS)

A biztonsági kihívások adekvátan vizsgálhatók a fenyegetés (valószínűség) nagysága és hatása, a sebezhetőség (kitettség) szintje, valamint a kiváltott hatás – mint következmény – mértéke

⁴⁸ Remek, *Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet: párbeszéd Vancouvertól Vlagyivosztokig*, 18.

⁴⁹ Finszter és Sabjanics, *Biztonsági kihívások a 21. században*, 7.

megközelítésekkel, továbbá a kockázatértékelés három-, esetenként ötfokozatú skálán történő besorolásával.⁵⁰ Ha a biztonsági kihívásokat – függetlenül azok térben és időben való megjelenésétől és attól, milyen mértékű veszélyt jelentettek korábban és mit jelentenek napjainkban – megpróbáljuk csoportosítani, akkor ez is több módon lehetséges, komplexebb kutatást feltételez, amelyre itt csak utaltam.

A fenyegetés, veszély forrása lehet emberi eredetű (1), élettelen természeti eredetű (2) és élő természeti (de nem emberi) eredetű (3). Ezek tiszta megjelenési formái például a háborúk, a kozmikus katasztrófák, illetve a vírusok vagy idegen, eddig nem ismert létformák. Közvetett megjelenési formái pedig azok az emberi eredetű tevékenység okán megjelenő fenyegetések, amelyek közvetítő közege végül az élettelen (globális felmelegedés) vagy élő természet (biológiai fegyverek).

Más szempontú a megközelítés, ha a veszély bekövetkezése által kiváltott hatás ereje és spektruma szempontjából vizsgálódok. A hatás ereje szerint lehet érzékelhetetlen – gyenge – közepes – erős – pusztító – totális. Spektruma (terjedelme) szerint pedig lokális – (szub)regionális – regionális – kontinentális – globális – kozmikus.

Ugyanakkor könnyen belátható – erre már fentebb is utaltam –, hogy az effajta merev kategorizálás mellett célszerű a problémakezelés spektrumát térben és időben elhelyezni, mivel a biztonságot fenyegető behatások jelentős része esetében azok következményeit a közösségek védekezésre való képességének megváltozása jelentős mértékben befolyásolta. Maga a fenyegetés ugyan nem változott, de megítélése – éppen azért, mert az ellene való védekezés módja rendkívül hatékonyá vált – jelentősen módosult. Ebből adódóan kiváltképp fontos az óvatosság a biztonságot meghatározó kihívásokkal összefüggő általánosítások kapcsán.

Ugyanis a kategorizálás rendszerint térben és időben meghatározott közösségre érvényes, és ahogy fentebb már említettem, a világban tapasztalható rendkívül dinamikus változások mellett tovább nő az a szakadék, amely a világ különböző részein élő emberi közösségek életminőségét – egyidejűleg – elválasztja. A globalizáció pozitív hatásai – ahogyan arra később még részletesebben is kitérek – szükségszerűen mérsékelheti ezeket a különbségeket, példának okáért az új technológiák és tapasztalatok átadása útján, az oltóanyagok rendelkezésre bocsátásával, vagy a demokrácia exportjának kísérletén keresztül etc. De a jelzett pozitív – vagy

⁵⁰ Frontex, Közös integrált kockázatelemzési modell.

annak tekintett – hatások jelenleg – stratégiai koncepció hiányában – csak sebtapaszként szolgálnak.

Globális cselekvési aktivitás nem kíséri az egyedi és egyoldalú, egyirányú beavatkozásokat, így hatásuk igen gyenge, esetenként pedig csak újabb kihívásokat teremtenek, mint például a népesség exponenciális növekedése a penicillin feltalálása és tömeges gyártása (1944) óta – egy újabb probléma kibontakozásának nyitva teret. John W. Finney, a *The New York Times* tudósítója „*A népességnövekedés visszahozhatja a sötét középkort*” című, 1966-ban írt cikkében így fogalmaz:

*„Dr. Szent-Györgyi megjegyezte, hogy a penicillin gyakorlati hasznosításának fölfedezője, Sir Howard Florey, a Royal Society elnöke szerint, ha a növekedési ütem ilyen marad, akkor 600 év múlva a Föld felszínén csak 0,1 m² jut minden emberre. De ha a növekedési ütem fokozódik, hamarabb elérjük ezt a szintet, és az emberek megölik és megeszik egymást’. Dr. Szent-Györgyi szerint a ’tudomány az elhalálozás szabályozásának bevezetésével beavatkozott a természet rendjébe’; a helyzet csak még egy szabályozás, a születés-szabályozás bevezetésével korrigálható.”*⁵¹ A korrekciók tehát nemcsak e téren, hanem az élet más területein is váratnak magukra.

Mindeközben a hatalmi viszonyok átrendeződése köti le a fejlettebb világot, e küzdelem pedig a mindennapi élet egyetlen területét sem hagyja érintetlenül – ideértve a zászlóshajóként elől járó és a globalizáció árnyékában porlasztott fogyasztói szemléletet, amelynek háttérében gyakran gazdasági érdekek húzódnak, időnként a fenntarthatóság iránti elkötelezettség látszatára is ügyelő kommunikációval.

Mindennek következménye, hogy a biztonsági kihívások értékelése napjainkra rugalmas, komplex, hálózat-szemléletű megközelítést igényel – az ellenük való védekezés pedig globális szemléletű cselekvési aktivitást –, amelyet egy rendkívül dinamikusan fejlődő tudományterület, a hálózattudomány is képes lesz hathatósan támogatni a jövőben.

5.3.2. A BIZTONSÁG SEKTORÁLIS MEGKÖZELÍTÉSE ÉS AZ EGZISZTENCIÁLIS, A KÖZÖSSÉGI ÉS A NEMZETKÖZI BIZTONSÁGFELFOGÁS

A téma tárgyalása kapcsán a biztonság szektorális megközelítése értékes kiindulópontja és koordinátarendszere volt a kutatásnak. Az elméleti megközelítés előzménye az a felismerés,

⁵¹ Hannus, *Szent-Györgyi Albert a Délmagyarországon és a New York Timesban*, 311.

hogy minél komplexebb módon szerveződtek formációkba az emberi közösségek, és minél bonyolultabbá vált a valóság – mint konszenzuson alapuló konstrukció reprezentációja⁵² –, annál szerteágzóbbá vált a biztonság problémakörét érintő vizsgálódás maga, és ezzel együtt az igény egy komplexebb, átfogó megközelítésre.

A biztonság Barry Buzanhoz⁵³ és szerzőtársaihoz köthető szektorális elhatárolása⁵⁴ így felbecsülhetetlen segítséget nyújtott a biztonság-értelmezések korábbi kereteit átlépő vizsgálatok végrehajtásához. A szerzők elmélete szerint míg a hidegháborús időszakban a biztonság fogalma leszűkült a szuperhatalmak közötti, a kölcsönösen megsemmisítő pusztító erő fedezetével garantált értelmezési tartományba, addig a bipoláris világrend felbomlásának folyamatában a szektorális és hálózati meghatározottságú felfogás sokkal adekvátabb megközelítés alapjait teremtette meg. Ekkor még a biztonság öt szektorát különítették el (katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti). Érdekes felhívni a figyelmet az elmúlt évtizedek azon jelenségeire, amelyek, mint újlag biztonságiasított (szekuritizáció~securitization) területek jelentek meg a politikai vezetés és a társadalmi közösség viszonyában.⁵⁵ Ezt példázza, hogy később több szerző is helyesen hivatkozott arra, hogy a buzani szektorok száma kibővíthető, így helyet kapott példának okáért a biztonság humán szektora és a kiberbiztonság is.⁵⁶

A szektorális elhatárolás ugyanakkor nem jelent kapcsolat nélküli elválasztást, pusztán annak a lehetőségét teremti meg, hogy a kutatás tárgya – a rész az egészből kiemelve – hozzáférhetővé és megismerhetővé váljon. Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy az egyes részterületek vizsgálatát és működés módjának feltárását úgy kell végrehajtani, hogy azok kompatibilitása eredeti komplex környezetük működés módjával – vagyis érzékelhető valóságunkkal – megmaradjon. Hiszen a lényeg éppen az, hogy megértsük azt a komplex környezeti működést, amely a referens objektumok számára a biztonságot az adott korban és körülmények között garantálja.

A szektorális – vagy bármilyen – elhatárolás technikai jellegű aktus, jóllehet annak konkrét megvalósítását éppen a vizsgált területek részbeni önállóságának lehetősége teremti meg. A komplex rendszerek – így a biztonsági kihívások komplex rendszere – működésének

⁵² Balogh, „Biztonságelméletek”, 53.

⁵³ Buzan, *People, States, and Fear*.

⁵⁴ Buzan, Wæver, és Wilde, *Security*.

⁵⁵ Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 25.

⁵⁶ uo. 24.

megismerése a tudományos gondolkodás számára az itt bemutatott megközelítések hiányában elérhetetlen lenne.

Ugyancsak gyakorlati értéke okán szeretnék rámutatni annak előnyeire, ha a biztonság fogalmának a hétköznapi gondolkodáshoz közel álló, a biztonság-felfogásokból kiinduló elhatárolásából indulok ki. E szerint különbséget tehetünk az egyén tekintetében egzisztenciális jellegű (1), a társadalmi együttélés területét érintő közösségi meghatározottságú (2) és az egyes államok közötti viszonyokat érintő (3) nemzetközi kapcsolatokra vonatkoztatható biztonság-felfogások között.⁵⁷ Ez utóbbit szokás a második világháborút követően kibontakozó interdiszciplináris tudományterület, a nemzetközi tanulmányoktól leváló biztonsági tanulmányok tárgykörébe vontatni vizsgálni, míg az előbbieket egyéb tudományágak – példának okáért a rendszertudomány – érdeklődésének fókuszában vannak.⁵⁸

Az értekezés jelen fejezeteiben ez utóbbi kibontása történik meg részletesebben, tekintettel arra, hogy ez teremti meg a kontextust a fentebb (1), illetve (2) pontban jelölt rendszertudományi érdeklődésnek – amelyekre itt csak egy pontosabb körülhatárolás erejéig térek ki –, viszont munkám hátralevő részében éppen ezek vizsgálata kerül majd a kutatás fókuszába.

ad(1) A szociális jellegű biztonságpercepció lényegében az egyénre vonatkoztatható körülmények megléte vagy hiánya okán alakul ki (egészség, állami ellátások, munka- és létbiztonság etc.), és a legközvetlenebb kapcsolatunkat jelenti a fizikai valósággal, fizikai környezetünkkel, valamint ezzel összefüggésbe hozható igényeinkkel. Az emberré válás során hosszú ideig ennek meghatározó ereje jelentette egyedül a biztonság fogalmiságába rejthető tartalmat – melynek meghatározó erejét az evolúció konzervatív jellege bizonyosan hosszú időre kódolva biztosította, átvezetve minket a második biztonság-percepció tárgyalásához.

„Az ember csoportélete tanulmányozásánál mindenképpen abból kell kiindulnunk, hogy az evolúció rendkívül konzervatív természetű. Ha egy fajban valamilyen génszerkezet egyszer kifejlődött, nagyon nehezen szabadul meg tőle, ha egyáltalán megszabadul. Csak azok a gének tűnnek el egy faj génkészletéből az evolúció során, amelyek jelenléte kifejezetten káros az egyedekre.”⁵⁹

⁵⁷ Gazdag és Tóth, „A biztonság fogalmának határaitól”, 3.

⁵⁸ Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 13.

⁵⁹ Csányi, *Az emberi természet*, szak. 5.1.

A kérdéskör egészen részletes kibontása – a mai ember viselkedésének biológiai alapjait, forrásait kutató humán etológia és az evolúciós pszichológia kutatási eredményeinek segítségével hívásával – a későbbiekben megtörténik. Itt elegendő csak arra utaljunk, hogy ez az evolúciós meghatározottság sokkal közvetlenebbül befolyásolja mindennapjainkat, mint azt általában gondolni szoktuk.

ad(2) A közösségi meghatározottságú érzékelés már az egyéneket, mint a közösséget alkotó alapsokaság (manapság ti. államalkotó) tagjait célozza a társadalmi együttélés belső rendje biztosításával.⁶⁰ Ez a rendészettudomány kifejezett vizsgálódási területe is, hiszen a szűkebb értelemben értett rendészet – a modern állam⁶¹ fogalmi körében – olyan közigazgatási tevékenység, amelynek társadalmi rendeltetése a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyek elhárítása – a legitim fizikai erőszak monopóliumának birtokában.⁶²

Fontos körülmény, hogy az interperszonális viszonyokat meghatározó, evolúciós hatásokra fókuszáló pszichológiai mechanizmusok vizsgálata nélkülözhetetlen eleme annak a kutatásnak, amely a közösség tagjainak és magának a közösségnek a 'működés'-módját kívánja feltárni a modern korban. Ennek egyszerű oka, hogy az evolúciós adaptáció következményeként megjelenő tulajdonságok nyilvánvalóan hatással vannak a modern ember biztonság-percepciójára. Meggyőző érvek szólnak például amellett, hogy a modern társadalmak esetenként diszfunkcionális működése, egyes társadalmi problémák egyéni patológiaként történő beazonosítása éppen a természetidegen modern társadalmi lét következményeként állnak előttünk. Popper Péter utal arra egyik előadásában, hogy nincs mit csodálkozni azon, ha az emberek úgy védik magukat és a körükbe tartozó embereket a társadalompatológia hatásától, hogy összekapaszkodva kis közösségeket alkotnak.

„[...] az emberek összekapaszkodhatnak, és alkothatnak kis közösségeket. Meggyőződésem, hogy az egészséges egyén csak úgy maradhat életben a társadalomban, ha vannak szövetségesei. Olyan emberek, akik ugyancsak meg akarják őrizni értékeiket, és fontos érzelmi kapcsolataikat nem engedik át prédaként se a pénzhétségnek, se a karrierhétségnek. Az ilyen kis közösségek védik magukat és védik a körükbe tartozó egyént is a társadalompatológia hatásaitól.”⁶³

⁶⁰ Gazdag és Tólas, „A biztonság fogalmának határaitól”, 3.

⁶¹ Szaniszló, „A modern államok kialakulása”.

⁶² Finszter, *Rendészettan*, 33.

⁶³ Popper, *Hogyan választunk magunknak sorsot?*, 44.

Érdeemes elgondolkodni azon, mennyire ősi algoritmusok, ösztönök vezérlik ezeket a pszichológiai mechanizmusokat, és ez milyen hatással van a modern ember biztonságról alkotott elképzelésére és igényeire. Ebben a tekintetben tehát – amennyiben hallgatunk az evolúciós pszichológia magyarázatára – a biztonság azon elemeinek megerősítésén kell, hogy fáradozzunk, amelyek e mechanizmusokkal érintettek.

ad(3) Az egyes államok közötti viszonyokat érintő nemzetközi kapcsolatok esetében fontos néhány meghatározó változásra felhívni a figyelmet. E változások nagymértékben hozzájárulnak a tágabb értelemben vett biztonságról alkotott elképzeléseink megváltozásához, de jelentősen befolyásolják az egzisztenciális és közösségi meghatározottságú biztonságérzet alakulását is. A biztonság garantálásában meghatározó szerepet játszó referens objektum – az állam, illetve a nemzetállam – szerepe az elmúlt évszázadokban folyamatosan változik.

E változások kiindulópontjának a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke (1648) tekinthető, a politikaelmélet lényegében ekkortól használja a vesztfáliai rendszer fogalmát a nemzetközi kapcsolatok leírására, amelyben a referens objektumok a területiális államok – később pedig a nemzetállamok – lettek.⁶⁴ A modern államok létrejöttével és viszonylagos szuverenitásuk megteremtésével a Stephen D. Krasner által besorolt szuverenitás-értelmezések közül⁶⁵ a nemzetközi jogi és a vesztfáliai szuverenitás általános elfogadása teremtette meg az egyes államok közötti nemzetközi kapcsolatok talapzatát, kétségkívül egy olyan rendszerben, amelyet a nemzetközi viszonyokban uralom, illetve kormányzás nélküli állapot, tehát anarchia uralt.

A vesztfáliai rendszernek is nevezett működésmódot – amely egy jóval kiszámíthatatlanabb mechanizmust váltott fel – a globalizáció hatása viszont megzavarta, egyes vélelmek szerint pedig fel is bomlasztotta. *„Sokan vélik úgy, hogy a világban bekövetkező változások mozgatója a civilizációk harca. Ulrich Beck szerint ez tévedés. A valóság az, hogy a nemzetállamok határai bomlanak fel, s a jelen világot a különböző kultúrák versenyfutása jellemzi a hatalom megszerzése és megtartása érdekében.”*⁶⁶

A biztonságot garantáló vesztfáliai rendszer tehát megingott, az újabb szerveződési szinteken pedig a kiettség újabb formái jelentek meg. Pokol Béla úgy fogalmaz, hogy a *„globális nemzetközi rend fokozódó ereje az egyes szuverén államok felett sok szempontból formálisabbá*

⁶⁴ Zsinka, „A »vesztfáliai állam« születése - a területi állam hatalmi technikái a kora újkorban”, 317.

⁶⁵ Varga, „A vesztfáliai szuverenitás érvényessége a nemzetközi kapcsolatokban”, 31.

⁶⁶ Irk, *Kétkedő kriminológia*, 25–26.

*teszi a szuverenitás értékét az egyes államok önállósága tekintetében*⁶⁷, majd azt állítja, hogy „[...] a szuverén államok globális erők általi meghatározottsága óriási módon megnőtt, és a szuverenitásukból eredő lehetőségek kihasználását [...] a globális nemzetközi rendet intézményesítő nemzetközi szerződések blokkolják”.⁶⁸

A biztonság vesztfáliai rendszerben értelmezhető viszonyítási keretét tehát a globalizációs kitétséggel felerősödő szupranacionális hatások jelentősen befolyásolják, részben éppen azt a védelmi rendszert lebontva, amelyet az egyes államok szuverenitása biztosított. A nemzetközi rendet intézményesítő nemzetközi szerződések mellett – illetve esetenként azok égisze alatt pedig – e szuverenitás blokkolása okán – a biztonság korábbi garanciái nemhogy erősödni látszanak, sokkal inkább egy újfajta kitétség uralkodóvá válásának ágyaztak meg –állami kereteken belül és a nemzetközi viszonyokban egyaránt.

Ez pedig a globálisan megjelenő *magántőkeérdekeknek* való kitétség, illetve annak részeként, egyik markáns megjelenési formájaként a hadiipari kitétség, valamint az azzal kéz a kézben járó fogyasztói megerősítés problémája.

5.4. BIZTONSÁG A GLOBALIZÁLT VILÁGBAN, A NEOLIBERALIZMUS, AZ ÁLLAM MAGÁNOSÍTÁSA ÉS A RAGADOZÓ ÁLLAM

A biztonság fogalmának következő színterét a biztonsági kihívások azon körének lehatárolása jelenti, amelyek a modern rendszet tudományos megközelítésének spektrumában vannak, vagy oda kerültek, mindazon körülmények figyelembevételével, amelyek e kihívások komplex rendszerét az elmúlt időszakban történetileg formálták.

Itt elsősorban az válik majd fontossá, hogy a korábbiakhoz képest változott-e azon problémák és kihívások köre, amelyek egy adott kérdést rendészeti/rendvédelmi kérdéssé tettek. Ezt megelőzően azonban azokat a történelmi változásokat kell bemutatnom, amelyek az erre adott válasz értelmezési kereteit kijelölik.

Az elkövetkező két fejezet így a demokratikus értékekről, a globalizáció hatásáról és következményeiről szól, hogy azután átfordulhassanak a modern állam hon- és rendvédelmi igazgatásának ezek által formált területeire.

⁶⁷ Pokol, „Globális uralmi rend és állami szuverenitás”, 1.

⁶⁸ uo. 6.

Dwight D. Eisenhower elnök 1961. január 17-én elmondott leköszönő beszédében felhívja a figyelmet egy új entitás, a hadi-ipari komplexum (Military-Industrial Complex: MIC) megjelenésére, a „*politikai, üzleti, katonai és tudományos elitcsoportok együttműködésének arra a második világháborút követően intézményesült rendszerére, amely a termelési folyamatokat úgy vonja egyre erősebben befolyása alá, hogy közben a társadalom képtelen ellenőrzést gyakorolni felette*”.⁶⁹

Ezzel összefüggésben – fél évszázaddal később – Andrew Mullen a már megerősödött MIC kapcsán fogalmazza meg aggályait és a tömegkommunikáció meghatározó szerepét: „*A demokratikus ellensúly hiányában egyre inkább önjáró »védelmi« ipar saját expanzióját mind kifinomultabb módszerekkel – nem utolsósorban intenzív médiapropagandával – biztosítja.*”⁷⁰

Ehhez kapcsolódóan Dawn L. Rothe és Victoria E. Collins – immár tágabb összefüggésben – a foglyul ejtett állam (*captured state*) dilemmájáig jut a Critical Sociology hasábjain megjelent tanulmányában.⁷¹

A hivatkozott szerzőpáros tanulmánya 2019-ben megjelent könyvük⁷² gondolati ívét előlegezi meg. A tanulmány szerzői lényegében azt mutatják be, hogy az amerikai neoliberális kapitalizmus világában a társadalom hogyan viszonyul az állami erőszak megnyilvánulási formáihoz, amelyben a katonai bemutatók, légiparádék és a szórakoztatóipar egyéb termékei szimbólumokká válnak, és nacionalista-nemzetbiztonsági ideológiába ágyazottan megerősödnek. A társadalom tehát az elfogadáson túlmutató cselekvő közreműködéssel – a fogyasztás folyamatos fenntartásával és kielégítésével – lényegében az állami erőszak újratermelődését támogatja, így legitimálva azt.

A kutatók ezen a ponton jól látják a média közvéleményformáló hatásának erejét is, amelyet Mullen kapcsán fentebb idéztem. A kutatók felhívják ugyanakkor a figyelmet arra is – legalábbis megközelítésük erre enged következtetni –, hogy ez a ciklus egy spektakuláris értelmezési keretben működik. Ez ebben az esetben azt jelenti, hogy másról vagy többről van szó, mint pusztán közvélemény-formálásról vagy irányított fogyasztási magatartás kikényszerítéséről.

⁶⁹ Eisenhower, „Farwell Radio and Television Address to the American People”.

⁷⁰ Mullen, „Twenty years on: the second-order prediction of the Herman-Chomsky Propaganda Model”.

⁷¹ Rothe és Collins, „Consent and Consumption of Spectacle Power and Violence”.

⁷² Collins és Rothe, *The Violence of Neoliberalism, Crime, Harm and Inequality*.

A marxi „óriási árügyűjtemény”⁷³ helyébe lépő „óriási spektakulumgyűjtemény”⁷⁴ debordi valósága az, amely az értelmezés keretét adja. Ezzel nem egyeztethető össze a „tömeges képterjesztési technológia kitermelte látásmóddal azonos”⁷⁵ értelmezés. Debord úgy fogalmaz, hogy „a spektakulum a létező rend önmagáról szóló, végeérhetetlen beszéde, öntömjenező monológja. A hatalom önarcképe, egy olyan korban, amikor e hatalom totális uralma a létezés minden feltételére kiterjed.”⁷⁶

A szerzők végül megerősítik azt az álláspontjukat, miszerint az a folyamat, amelynek eredményeképpen az amerikai társadalmi diskurzusban elfogadottá válik az állami erőszak szükségessége és a militarizáció fetiszizálása, nem helyes irány. A társadalom ebben a helyzetében – beleegyezésével és a fogyasztással – a neoliberális elit által foglyul ejtett állam csendes bűnrészesévé válik.

E kritikus szemléletű megközelítésnek a kéthavonta megjelenő Critical Sociology című folyóirat adott otthont, amelyet a '68-as radikális mozgalmakat követően, 1969-ben The Insurgent Sociologist néven hoztak létre az Amerikai Szociológiai Társaság radikális szárnyát képviselő kutatók. A folyóirat szellemi hagyományait a szerzők megközelítése hűen tükrözi.

Összegezve tehát, a szerzőpáros azt mutatja be, hogy a belső biztonság hiányából eredő legitimációs vákuumot az Egyesült Államokban ideológiák töltik ki, valamint azt, hogy a fejlett gazdaságok hadiipar-függősége mögött egy olyan spektakuláris hatalmi legitimációs ciklus bújik meg, amely az USA-ban nacionalista-nemzetbiztonsági ideológiába ágyazottan erősödik és válik elfogadottá a tömegek részéről.

Ezt az elfogadottságot – ti. az állami erőszak társadalmi elfogadottságát, a hatalom társadalmi legitimációját – pedig a média úgy segíti, hogy az ehhez kapcsolódó fogyasztás képére formált látszat-világot közvetít.

A gazdasági elit a politikai elitbe fonódik, és ott saját céljait állami akaratként fejezi ki. A gazdasági és politikai elit közötti megkülönböztetés tehát értelmetlenné válik, a hagyományos értelemben ismert modern polgári állam pedig látszólagossá. Az elmélet elvezet addig a következtetésig is, hogy éppen a hadiipari megrendelések és a fegyverkezés biztosítja a

⁷³ Marx, *A tőke*, I.:43.

⁷⁴ Debord, *A spektakulum társadalma*, fej. I.1.

⁷⁵ uo. I.5.

⁷⁶ uo. I.24.

gazdasági növekedést⁷⁷ – alátámasztva a fejlett gazdaságok hadiipar-függőségéről szóló elméleteket.

A fent leírt változások tényét támasztja alá két princetoni professzor, Martin Gilens és Benjamin I. Page Egyesült Államokat érintő kutatása, amelynek eredménye szerint „*amikor az átlagválasztó és a gazdasági elit érdekei nem egyeznek, a végső politikai döntések igen magas arányban megfelelnek (0,78-as korreláció) a gazdasági elit álláspontjának, és csak nagyon-nagyon ritkán (0,05-ös korreláció) az átlagválasztóénak*”.⁷⁸

Ez pedig már hatalmi legitimációs problémákat vet fel, amely Amerika vezető szerepének hanyatlásával és az általa képviselt értékrend devalválódásával együtt nehéz jövőt ígér – ahogy arra Robert Kagan is utal *Made in Amerika* című könyvében.⁷⁹

Az sem lehet véletlen, hogy a demokratikus recesszió, a stagnálás akkor jelenik meg a világban, amikor nyilvánvalóvá válnak a neoliberális, vagy akként hivatkozott eszméken alapuló gazdaságpolitikai lépések társadalmi hatásai. Elég itt csak utalni arra, hogy az USA legfelső jövedelmi 1% összjövedelme a nagy gazdasági világválság időszakában mutatott 24%-ról 1980-ig, Ronald Reagan megválasztásáig folyamatosan mérséklődött ~10%-ra. Megjegyezhető, hogy Nyugat-Európában is az állami beavatkozás kiegyenlítő hatásának volt köszönhető a jóléti társadalmak létrejötte, hiszen nem engedte a korlátlan jövedelemkoncentrációt, és mérsékelte a társadalmi egyenlőtlenséget.⁸⁰

A '80-as évektől a 2008-as válság időszakáig viszont a trend megfordult az Egyesült Államokban, és a jövedelemkoncentráció ismét 25%-ra nőtt.⁸¹ Ezzel párhuzamosan a társadalmi mobilitással nagymértékben összefüggő, az öröklött vagyon arányát vizsgáló Thomas Piketty azt állapította meg, hogy a '70-es évektől ismételten egyre inkább a vagyon öröklésével válhatott valaki vagyonossá – ti. nem pedig a tehetségével. Míg a huszadik század elején 90% volt az örökléssel szerzett vagyon aránya, addig 1970-re 45%-ra mérséklődött, de 2010-re 80%-ig emelkedett vissza.⁸² Leegyszerűsítve: az *amerikai álomként* ismert vízió lassan kiüresedett.⁸³ Az állam gazdasági szereplőknek való kitettsége pedig egyre nőtt.

⁷⁷ Ruttan, *Is War Necessary for Economic Growth?: Military Procurement and Technology Development*.

⁷⁸ Gilens és Page, „Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens”, 12.

⁷⁹ Kagan, *Made in Amerika*, 10–11.

⁸⁰ Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*.

⁸¹ Duménil és Lévy, *The Crisis of Neoliberalism*.

⁸² Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*.

⁸³ *Neoliberalizmus*, sc. 24:45.

Az elmúlt bő fél évszázad eseményei tehát hatással voltak az államhatalmi akarat működés módjára és megnyilvánulási formáira. A foglyul ejtett állam (captured state) képe ennek a változásnak az egyik markáns megjelenési formája.

Van azonban egy eltérő megközelítésmódja is a jelzett értékválság kialakulásának, amelyet a hatalom Janus-arcú megjelenéseként azonosítok. Ha az előző felfogást tekinthetjük történetinek vagy korszerűnek a szó szoros értelmében, akkor mondhatnám úgy is, hogy e másik megközelítés történetietlen vagy korszerűtlen. Úgy tűnik ugyanis, hogy van olyan nézőpont, amelyből a válság szükségszerű megjelenése – függetlenül a történelmi folyamat konkrét megvalósulásától – előre jelezhető volt, köszönhetően annak, hogy anomáliái már a paradigma formálódásának időszakában is – működésébe kódoltan – jelen voltak. Ez az anomália pedig a szabadságról, a biztonságról, az igazságosságról és a rendről folytatott modern, lényegében a felvilágosodás időszakától számítható paradigmán belül formálódó diskurzusba ágyazottan érthető meg.

A hatalom idővel szükségszerűen válik Janus-arcúvá a demokratikus berendezkedésű országokban (is), tekintettel arra, hogy az állami vagy egyéb hatalmi erőközpontok működés módja szinte mindig machiavellista módon autoriter irányba tolódik, és ezek az értékek már a kiindulási pontot tekintve sincsenek szinkronban a vallott európai értékekkel. Hiszen míg az előbbiben a cél szentesíti az eszközt, addig az utóbbi esetében ez elfogadhatatlan.

A második világháborút követően ez a kétarcúság – megjelenési formáit tekintve – még alig volt látható. Nyugat-Európában az állam aktív és sikeres szerepvállalása az újjáépítésben – a Marshall-segélynek is köszönhetően – először prosperitást teremtett. A jóléti társadalmakban az állam által közvetített értékek elfogadottak voltak, a hatalmi akarat fékezte a gazdasági szereplők túlzó érdekérvényesítését. Egyfajta morálisan is megtámasztott érdekazonosság alakult ki a hatalom, a gazdaság szereplői és a társadalmat alkotó közösségek között. A gazdasági szereplők egyre dinamikusabban fejlődhettek.

Ugyanakkor jelzés értékű, hogy ezzel az állami szerepvállalással kapcsolatban már a '40-es évek végén megfogalmazódik a piaci fundamentalista közgazdászok egy, később híressé váló csoportjának (Mont Pelerin Társaság) kritikája, és a '70-es évekre beérnek, majd a gyakorlatban is megjelennek a neoliberais gondolon alapuló gazdasági modellek, melyek célja a szabadpiac minél zavartalanabb működtetésének biztosítása – az állami beavatkozás kiiktatása. Ennek a politikának lesz a következménye a gazdasági hatalom aggasztó méreteket öltő

koncentrációja, amelynek veszélyeire meglehetősen korán Dwight D. Eisenhower elnök is felhívta a figyelmet.

A hatalom Janus-arcúsága tehát több évtized alatt formálódott és vált egészen közvetlenül érzékelhetővé, különösen attól az időszaktól, amikor kiderült, hogy a „*foglyul ejtett állam*” víziója egy valós történelmi folyamat, amelynek során *a gazdaság mértékadó szereplői nem a hatalmat veszik át, hanem az államot igyekeznek magánosítani egy globalizálódó világban.*

Ennek a folyamatnak a láthatóvá és érzékelhetővé válása tette nyilvánvalóvá az anomáliát, mivel a társadalom ebben a helyzetben már nem egy személytelen és intézményi szinten garantált, a törvények uralma alatt álló állammal állt szemben, hanem azzal az állammal, amelyet a piaci viszonyok magánosítottak. Ezt a hatalmi koncentrációt nevezi John Kenneth Galbraith *ragadozó- vagy predator államnak*, melynek értékrendje machiavellista hatalmi és piaci.

A tömegtájékoztatás bővülése – ahogy azt az amerikai jelenség esetében Mullett idézve már jeleztem – lehet legitimitást erősítő eszköz is, de ez esetben az anomália lelepleződését, nyilvánvalóvá válását is segíti.

A hatalom kétarcúsága minden korábbinál szélesebb körben, a tömegtájékoztatás, a globalizáció okán azok számára is közvetlen tapasztalattá vált a 20. század második felére, akik – választójogukkal – egy polgári demokratikus társadalomban a hatalom társadalmi legitimitációs bázisát jelentik. A folyamatosan kibővülő (cenzus nélküli és a nőkre is kiterjedő stb.) választójog, a demokratikus berendezkedés működése, a tömegtájékoztatás – és véleményformálás – minden eddigénél nagyobb befolyást jelentő tényezője együttesen példa nélküli közvetlenséget teremtettek a hatalom és az egyének, valamint azok közösségei viszonyában. És bár tagadhatatlan, hogy a média szerepe a hatalom Janus-arcának lelepleződését meg is nehezítheti, de éppen a fenti folyamatok okán segítheti is.

Pontosan a demokráciák belső legitimitációs problémái jelzik, hogy a valós folyamatok üzenetéből sok elér a tömegekhez. Egyesek szerint – maradva az amerikai példánál – már Donald Trump elnök hatalomra kerülését és működését, de kiváltképp leköszönésének körülményeit is éppen ennek az anomáliának, a paradigmát feszítő belső feszültségnek az egyik megnyilatkozásaként lehet értelmezni.

A fent írtak ismeretében az egyik legfontosabb dilemma, hogy miképpen alakítható ki az a politikai, társadalmi, gazdasági környezet, amely támogató feltételeket biztosít a demokratikus berendezkedés kibontakoztatásához és megtartásához a glóbuszon amellet, hogy a már említett

módon a globalizáció csapdájába eső demokratikus államok számára biztosítja a szuverenitás megtartásának lehetőségét valamely legitim – minden résztvevő számára elfogadható – entitás előtérbe helyezésével. Mindkét probléma önmagában is jelentős súlyú, megoldásuk hiányában a biztonság megteremtésének keretrendszere sem alakítható ki. Pontosabban a hagyományos értelemben értett biztonság (adott terület biztonsága) garantálható, de csak ideig-óráig, a történelmi tapasztalatok szerint. Magasabb szintű integráció azonban elképzelhetetlen, miközben a kihívások eredményes kezelésére ennek hiányában esély sem lesz.

5.4.1. A DEMOKRATIKUS RECESSZIÓ

Könnyen belátható, hogy „*a belpolitikák növekvő függősége a nemzetközi környezettől fokozódó igényeket támasztanak az államok adaptációs képességével szemben*”.⁸⁴ Emellett viszont azt is fontosnak tartom megjegyezni, hogy mindezt egy újraformálódó legitimációs környezetben kell megteremteni, amelynek társadalmi vonatkozásában a hatalomhoz való viszony jelentős változása érzékelhető.

Ennek egyik elemeként meghatározó körülmény, hogy a kihívások – amelyek egymással párhuzamosan, olykor egymás hatását felerősítve jelenhetnek meg a jövőben – a különböző kondicionáltsági fokon álló emberi közösségek és közösségi formációk életére eltérő hatást gyakorolnak, a következmények kiszámíthatóságára pedig hatványozottat, exponenciálisat. Ennek ténye pedig nagymértékben meghatározza a globális biztonság megteremtésének lehetőségeit.

Az egyes közösségek gondolkodásának kondicionáltságát persze nehéz mérni, de az bizonyos, hogy létfeltételeink biztosítása és igényeink kielégítése a demokratikus rendszerekben magasabb szinten garantálható. Ide kívánczik Michael W. Doyle '80-as évekbeli vitaindítója, amely a demokratikus béke elméleteként ismert. Két tanulmányában is kifejtett gondolatának lényege szerint a gyakorlat azt mutatja, hogy a demokratikus berendezkedésű országok nem, vagy jóval ritkábban szoktak egymással háborús konfliktusba kerülni, mint azok, amelyek berendezkedése autoriter vonásokat mutat.⁸⁵

A gondolat egyébiránt egészen Immanuel Kant filozófiájáig nyúlik vissza⁸⁶, viszont hatását tekintve Doyle-nak nem kellett évszázadokat várni. A demokrácia exportja az USA hivatalos

⁸⁴ Remek, „Az EBESZ I. Világrend, biztonság, nemzetközi szervezetek, elméletek”, 134–35.

⁸⁵ Doyle, „Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”; Doyle, „Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs 2.”

⁸⁶ Rác, „A demokratikus béke elmélete”, 127.

ideológiájává vált.⁸⁷ Függetlenül ennek ismert árnyoldalaitól, kétségkívül úgy tűnik, hogy a világ demokratikus értékeket valló része egyúttal békésebbé is vált – legalábbis egy időre. Nem feledkezhetünk meg azonban a demokratikus értékrend értékproblémáiról, értékválságáról sem, amelyre itt bővebben is kitérek.

Az európai értékrend talapzata a zsidó-keresztény történelmi hagyomány. A fent jelzett hatások közül az európai közösségi értékek nagyjából a felvilágosodás korától egyazon paradigmán belül körvonalazódnak és formálódnak. A hit az emberi szabadságban, az egyenlőségben és az emberi méltóságban a 20. század második felére minden addiginál valóságosabb és kényszerítőbb módon vált valamennyi közösségi diskurzus alapjává, legitimációs bázisává – különösen a demokratikus társadalmakban.

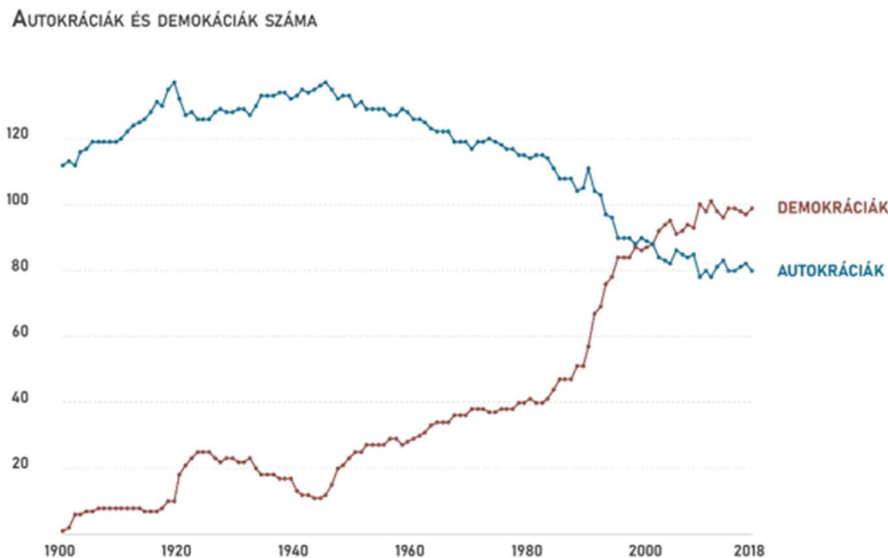
Ennek szellemiségét testesíti meg az amerikai demokrácia, ennek eszméjét hordozza az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata – részben válaszul a megelőző évtizedek borzalmaira, és ezekre az értékekre támaszkodva építkezett az európai integráció is.

Nem volna helyes ugyanakkor e vívmányokat kritikátlanul eszményíteni, és úgy tárgyalni, mint az egyetlen és szükségszerű utat, amely egy utópisztikus és idealisztikus állapot, a liberális demokrácia jövőképig – de csak addig – vezet. Az ilyen teleologikus megközelítés aggályos. Talán *a történelem* mégsem így ér véget. Ugyancsak túlzónak tűnik a nyugati demokráciák bukásának víziója, de az az egyszerűsítés is, amely kizárólag a civilizációs törésvonalak mentén láttatja a jövő kihívásait.

Ennek ellenére nem haszontalan a fukuyamai liberális demokráciák uralmának szükségszerűségét hirdető, valamint a huntingtoni civilizációk harcaként prediktált történelem nézőpontjából is megvizsgálni a modern demokráciák helyzetét, nem vetve el e megközelítések együttes értelmezésének lehetőségét sem.

A kérdés igen aktuális, hiszen az elmúlt években gyakran került e téma valamely aspektusa a figyelem és a kutatások fókuszába. Az európai és tengerentúli közösségi értékek érvényesülésének egyik indikátora a demokráciák helyzete a világban, ezért érdemes felvillantani egy pillanatképet a témával összefüggésben. A demokratikus berendezkedés terjedésének dinamikáját időben az alábbi diagram szemlélteti.

⁸⁷ Rácz, 128.

1. ábra⁸⁸

Az autokráciák és demokráciák száma a világban
(átszerkesztett, az eredeti forrás alapján)

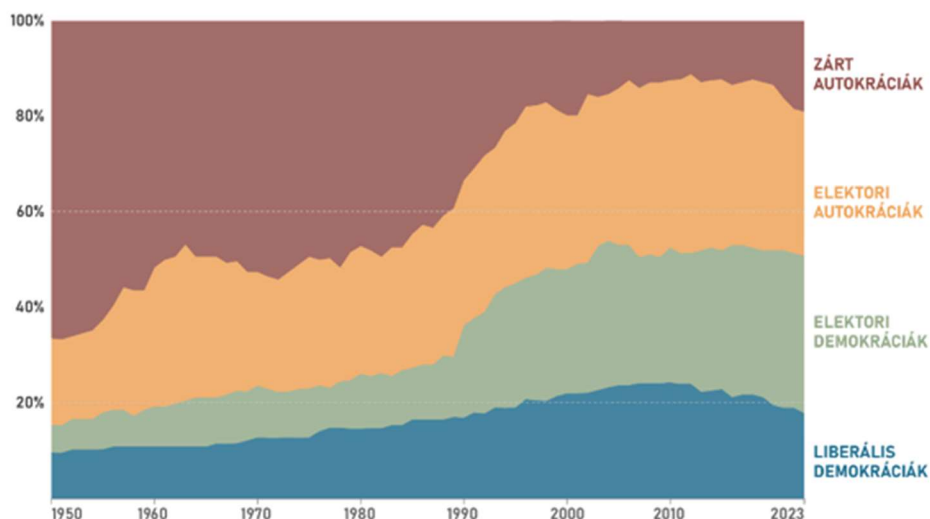
Eszerint a második világháborút követően a demokráciaexportként is nevesített markáns növekedési pálya a bipoláris világrend felbomlását követően még meredekebbé vált, de a 2000-es évek első évtizedében kialakuló válság óta – bő egy évtizede – lényegi stagnálás tapasztalható a demokratikus berendezkedésű országok számában.

Egy 2018 óta mértékadó kutatási módszertan – *Regimes of the World (RoW) classification*⁸⁹ – alapján az alábbi kimutatás 2022-ig bezárólag ad lehetőséget a világ országainak politikai rendszer szerinti megjelenítésére, immár elkülönítve a zárt és képviseleti autokráciákat és demokráciákat is. E kategóriák közül elsősorban a képviseleti autokráciák meghatározását érdemes megadni az adatok helyes értelmezése érdekében.

Azon politikai rendszerek tartoznak ide, amelyekben a polgároknak joguk van többpárti választásokon részt venni, de hiányoznak bizonyos szabadságjogok, például az egyesülési vagy véleménynyilvánítási szabadság, amelyek értelmessé, szabaddá és igazságossá teszik a választásokat.

⁸⁸ „Our Word in Data”.

⁸⁹ Lührmann, Tannenberg, és Lindberg I., „Regimes of the World (RoW): Opening New Avenues for the Comparative Study of Political Regimes”.

2. ábra⁹⁰
Demokráciának és autokráciának tekintett országok megoszlása
 (átszerkesztett, az eredeti forrás alapján)

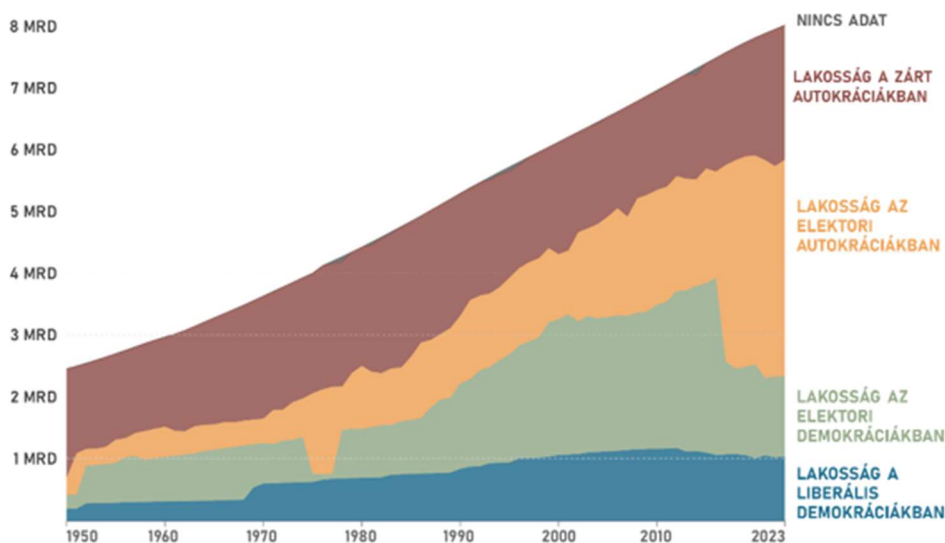
Összegezve a kutatás eredményeit, 1950-től évtizedes léptékekben előbb három évtizedes mérsékelt csökkenés tapasztalható az autokráciák (zárt és képviseleti) számarányában (1950:83,8%; 1960:80,6%; 1970:76,9%; 1980:73,7%), amelyet az 1980-as évektől két évtizedes további, de már erőteljesebb mérséklődés kísér (1980:73,7%; 1990:63,6%; 2000:52%).

Az elmúlt bő két évtized adatai előbb enyhébb arányú mérséklődést (2010:47,2%), majd stagnálást mutattak (2020:48,3%; 2022:50,6%). Az átfogó kép háttérében emellett az figyelhető meg, hogy a liberális demokráciák arányában az 1950-es évektől ~10%-ról tapasztalható mérsékelt monoton növekvő tendencia az évezred első évtizedének végére tetőzött közel ~25%-on, majd az elmúlt közel másfél évtizedben 18%-ra esett vissza.

Ezzel ellentétes irányú (és nem monoton csökkenő) a zárt autokráciák számarányának változása 1950 és 2012 között (68,18%-ról 11,86%-ra), itt azonban 2012-től visszaemelkedés tapasztalható, 2022-ben 16,85%. Eközben a képviseleti autokráciák aránya a '90-es évek közepétől lényegében folyamatosan 30% feletti (nemritkán közel 35%), 2022-ben 32,58%. A képviseleti demokráciák számaránya 1990-óta lényegében 20–30%-os sávban mozog, esetenként kissé a felett, 2022-ben 32,58% (jellemzően 1-9%-kal marad el a képviseleti autokráciák számarányától).

⁹⁰ „Our Word in Data”.

Emellett annak is jelentősége van, hogy az egyes politikai rendszerekben élő népesség száma és arányai hogyan alakultak az összpulációra vetítve.

3. ábra⁹¹
Demokráciákban és autokráciákban élő emberek a világban
 (átszerkesztett, az eredeti forrás alapján)

A liberális demokráciákban élők száma 1996-ban lépte át az 1 milliárd főt, azóta lényegében stagnál – 2012-ben tetőzött 1,18 milliárddal –, 2022-ben 1,02 milliárd fő. A zárt autokráciákban élők száma 1991-ben esett 2 milliárd alá, majd 2012-től (1,65 milliárd) ismét emelkedik, 2022-ben 2,07 milliárd fő.

A képviseleti autokráciákban és demokráciákban élők számában ugyanakkor az ezredforduló első évtizedének második felére (India változó besorolása miatt) jelentősebb, az autokratikus jellegű berendezkedés irányába mutató, közel 1,5 milliárd főt érintő arányeltolódás volt tapasztalható.

Hangsúlyozom, hogy éppen azokban a kategóriákban jelenik meg ez az arányeltolódás, amelyek határait oly nehéz kijelölni (ti. markáns irányítású demokráciák vagy mérsékeltebben szabályozó autoriter politikai rendszerek). Összefoglalva tehát e kutatás eredményeit, a 2022-es év összesítése az alábbiak szerint alakult.

⁹¹ „Our Word in Data”.

ÖSSZESÍTETT KIMUTATÁS	ORSZÁGOK SZÁMA	ORSZÁGOK ARÁNYA	NÉPESSÉGSZÁM (MRD FŐ)	NÉPESSÉG ARÁNYA
ZÁRT AUTOKRÁCIÁK	30	17%	2,07	26%
ELEKTORI AUTOKRÁCIÁK	58	33%	3,57	45%
ELEKTORI DEMOKRÁCIÁK	58	33%	1,3	16%
LIBERÁLIS DEMOKRÁCIÁK	32	18%	1,02	13%
ÖSSZESEN:	178	100%	7,96	100%

4. ábra⁹²

Demokráciákban és autokráciákban élő emberek száma és aránya a világban (összesítés)
(átszerkesztett, az eredeti forrás alapján)

A The Economist Intelligence Unit 2021. évi jelentése⁹³ alapján a világ népességének 6,4%-a (21 ország) teljes demokráciában, 39,3%-a (53 ország) hibás vagy hiányos demokráciában (flawed democracy), 17,2%-a (34 ország) hibrid rezsimekben, 37,1%-a (59 ország) pedig autoriter rezsimekben él. Figyelembe véve az EIU „flawed democracy” definícióját is⁹⁴, megállapítható, hogy napjainkban az össznépesség 45,7%-a (2019-ben 48,4%-a) alapvetően demokratikusnak tekinthető körülmények között él a világban, amely a vizsgált országok 44,3 %-ában (2019-ben 45,5%-ában) realizálódik.

	ORSZÁGOK SZÁMA	ORSZÁGOK ARÁNYA	ARÁNY A TELJES NÉPESSÉGBEN
MŰKÖDŐ DEMOKRÁCIÁK	21	12,6	6,4
HIÁNYOS DEMOKRÁCIÁK	53	31,7	39,3
HIBRID REZSIMEK	34	20,4	17,2
AUTORITER REZSIMEK	59	35,3	37,1

5. ábra⁹⁵

Demokráciákban és autokráciákban élő emberek száma és aránya a világban (összesítés)
(átszerkesztett, az eredeti forrás alapján)

Összegezve a fent írtakat – és elfogadva a vizsgálati módszertan eltéréseit –, megállapítható, hogy a demokratikus értékek terjedésének korábban tapasztalt dinamikáját – pontosabban annak intézményi szintű manifesztálódását – az egyes országok tekintetében bő egy évtizede, a populáció arányát tekintve már több évtizede lényegében stagnálás váltotta fel. A jelenséget a Stanfordi Egyetem professzora, Larry J. Diamond *demokratikus recesszió*ként nevesíti.

⁹² „Our Word in Data”.

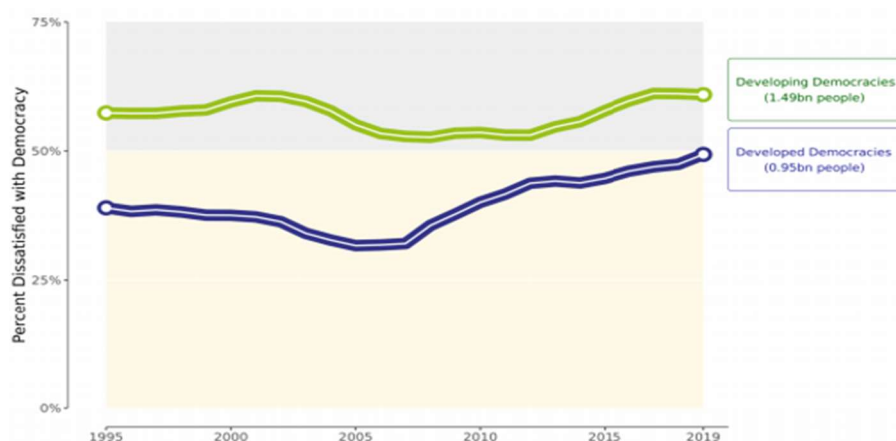
⁹³ „Democracy Index 2021”, 4.

⁹⁴ uo. 68.

⁹⁵ uo. 4.

Egyik tanulmányában egyrészt azonosítja a demokratikus visszahúzódnak alanyait – például 2010–2014 között mintegy 25 országot, köztük Oroszországot, Ukrainát, Törökországot, Georgiát –, továbbá az egyik fontos jövőbeli kihívásként azonosítja az utolsó hullámban kialakult demokráciák megszilárdításának szükségességét⁹⁶, érintve a rendszerek belső legitimációs kihívásait is. A stagnálás témaköre mellett tehát a liberális demokráciák működésének belső anomáliái is felszínre kerültek az elmúlt évtizedekben, a demokratikus politika iránti bizalom megrendülését idézve elő. Ennek a változásnak összetett okai vannak, itt csak utalnék ezek közül talán a legfontosabb kettőre. Fukuyama szerint az egyik válságjelenség, hogy a politikában megjelenő nacionalista-populista irányvonalak a gyengébb bázison álló – jellemzően fiatalabb – demokráciák belső szabályozóit (a fékek és ellensúlyok rendszerét) elkezdtek lebontani.

A másik megfigyelt hatás a globalizáció által katalizált gazdasági fejlődés következményeként mutatkozott, az ebből származó javak egyenlőtlen és kevésbé igazságos elosztása okán. Fukuyama itt az idősebb demokráciákat, az Egyesült Királyságot és az Egyesült Államokat nevesíti. A Bennett Institute 2020-as jelentéséből⁹⁷ – a kiváló okoktól függetlenül – egyértelműen megállapítható, hogy a bizalmatlanság, illetve az elégedetlenség a demokratikus működéssel szemben mind a fejlődő, mind pedig a fejlett demokráciákban megfigyelhető, és közel két évtizede monoton módon növekszik (az érintett populáció aránya bő két évtized alatt 9,7%-kal nőtt, 47,9%-ról 57,5%-ra).

6. ábra⁹⁸
Elégedetlenség a demokráciákkal (%-os összesítés)

⁹⁶ Diamond, „Facing Up to the Democratic Recession”, 145.

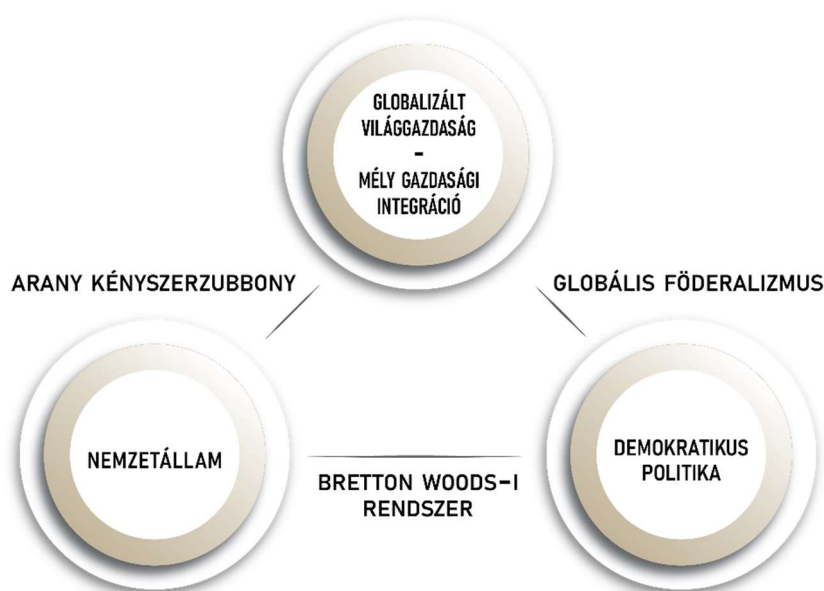
⁹⁷ Bennett Institute, „Global Satisfaction with Democracy 2020.”

⁹⁸ uo. 16.

Mindkét megközelítés szerint a liberális democráciák irányába mutatott bizalmatlanság léte tény, okai pedig vizsgálhatók és vizsgálandók. Bár ebben a dolgozatban ilyen mélységű elemzésre nem vállalkozom, mégis az amerikai jelenséget érdemes felnagyítani, mert hatása jelentős és jellemzői bizonyos tekintetben modellszerűnek tűnnek. A demokratikus recesszió egyik nézőpontból tehát a liberális democráciák belső érték- és legitimációs válsága, amelynek megnyilvánulási formái igen változatosak voltak (választási részvétel mérséklődése, populista-nacionalista irány erősödése, szélsőséges politikai erők térnyerése, az oligopolisztikus versenypiacok megjelenése stb.). Más szempontból azonban szükségszerű következmény, amelyre Dani Rodrik trilemma-elmélete sajátos módon mutatott rá.

5.4.2. A BIZTONSÁGI DEFICITEK ÉS A BIZTONSÁG FOGALMÁNAK VÉGLEGESÍTÉSE

A jelzett változások elemzése kapcsán Rodrik rendhagyó nézőpontból közelítette meg a nemzetállami keretek között megvalósítható demokratikus értékválasztások kiteljesedésének lehetőségét a globális struktúrában – meghatározó keretet teremtve a biztonság értelmezéséhez. Trilemma-elméletének⁹⁹ lényege szerint a választási lehetőségek három pólusán a nemzetállami érdekek által vezérelt célok, a demokratikus politikai célok, valamint a globalizált világgazdasághoz kapcsolódás mély gazdasági integrációval történő megvalósítása irányába mutató célok állnak.

7. ábra¹⁰⁰

A trilemma-elmélet (szerzői átszerkesztés)

⁹⁹ Rodrik, „The inescapable trilemma of the world economy”; Rodrik, *A globalizáció paradoxona*.

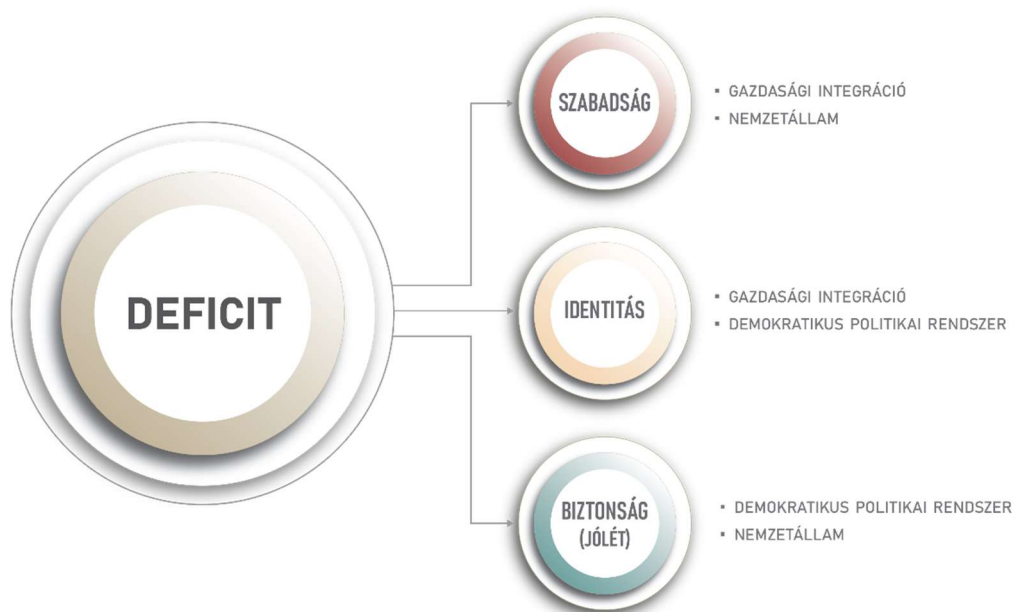
¹⁰⁰ Tapaszi, „Rodrik trilemma”.

Rodrik szerint e trilemma lényege az, hogy egyidejűleg a választás csak két cél teljesebb megvalósítását engedi. Ha ugyanis a nemzetállami érdekek kifejeződésének igénye mellett a gazdasági integráció irányába történik elköteleződés, az lényegében a demokratikus működésben okoz kihívást, hiszen az állami érdek a globális érdekek rendelődik alá. Ezt pedig a belső környezetben jobbra csak az autoriter rendszerek tudják fenntartani.

Amennyiben a gazdasági integráció és a demokratikus politikai rendszer fonódik össze, az csak egy olyan föderaliztikus szövetségben lehetséges, amelyben a nemzetállami érdekek feloldódnak, de legalábbis háttérbe szorúlnak.

Amikor a demokratikus keretrendszer és a nemzetállami érdekek érvényesülnek, akkor egy bezárkózó gazdaság alakul ki, és az integráció számos előnye nem érvényesülhet, végső soron pedig lemaradáshoz vezet.

Rodrik álláspontja szerint tehát egyidejűleg csak két cél teljesebb megvalósítása lehetséges, amelynek következménye véleményem szerint az, hogy minden választásnál kialakul egy deficit, amelyet nyugodtan nevezhetünk biztonsági deficitnek.

8. ábra¹⁰¹
Biztonsági deficitnek (a szerzői átszerkesztés)

¹⁰¹ Tapaszi.

- A nemzetállami érdekek és a gazdasági integráció választása esetén a demokratikus visszahúzódás, amely az *autoriter államok* megerősödésének kedvez;
- A gazdasági integráció és a demokratikus politikai rendszer kiteljesedése esetében az identitásvesztés, amely *párhuzamos társadalmak* kialakulásához vezet;
- A demokratikus keretrendszer és a nemzetállami érdekek kibontakoztatása esetén pedig az integráció hiányából fakadó *lemaradás*, amely a jólét – és ezáltal az egzisztenciális biztonság – alacsonyabb színvonalát eredményezi.

Jól látható, hogy mindhárom választás esetében sérül a biztonság. Az első esetében különösen a személyek alapvető jogainak nyílt vagy burkoltabb korlátozásával. A második esetben a társadalmi együttélés belső rendjének szabályozhatatlansága okán – például a közbiztonság helyzetének romlásában manifesztálódva. A harmadik esetben pedig az életszínvonal csökkenésével és ennek ismert következményei okán.

Végezetül ide kívánczok az Európai Bizottságnak a biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia kapcsán megfogalmazott gondolata, miszerint: „*A biztonság nem csupán személyes védelmünk alapja, hanem alapvető jogaink záloga is, amely megalapozza a gazdaságunkba, társadalmunkba és demokráciánkba vetett bizalmat, és lehetővé teszi a gazdaság, a társadalom és a demokrácia dinamikus működését.*”¹⁰²

A stratégia tehát explicit módon kifejezte azt az összefonódást, amely az egyént érintő szociális, a közösségi meghatározottságú állami és az egyes államok közötti viszonyokat érintő nemzetközi kapcsolatok biztonságiasított területeit érinti, és amelyről e fejezetben részletesebben írtam.

Amennyiben tehát a biztonság hétköznapi megközelítéséből indulunk ki, abban az esetben is rövid úton eljuthatunk – a globalizáció hatásán keresztül – a biztonság többoldalú és komplex veszélyeztetettségének felismeréséhez, a biztonsági deficitnek nevesítéséhez. Jelen esetben ezek *a szabadság/szuverenitás elvesztésében, identitásvesztésben vagy pedig az egzisztenciális fenyegetettségben* manifesztálódnak.

A biztonság tehát – értékközpontú megközelítésben – *szabadságot biztosító cselekvési önállósággal, identitással és egzisztenciális stabilitással jellemezhető* napjainkban. Ennyiben tehát a biztonság fogalmának pozitív értékalapú rendre irányuló igényt tételező, általam

¹⁰² Európai Bizottság, „EU biztonsági unió”, 1.

korábban adott definíciója kiegészíthető, értékhordozó tartalommal megtölthető, az alábbiak szerint.

A biztonság legáltalánosabb értelemben olyan, pozitív értékalapú rendre irányuló igényünk változatlanságát feltételező állapotot jelöl, amely szabadságot biztosító cselekvési önállósággal, identitással és egzisztenciális stabilitással jellemezhető, és amelyet szorongás, félelem nem ural, egzisztenciálisan tehát nem fenyegetett.

A rendészet tudományos kutatásának első lépéseként tehát a biztonság így véglegesített definícióját tekintem kiindulási pontnak. A következő állomás a rend fogalmának alaposabb vizsgálata irányába vezet.

5.5. A GLOBÁLIS CSELEKVŐKÉPESSÉG MEGHATÁROZÁSA

Mielőtt azonban áttérnék a rend fogalmának részletesebb tárgyalására, a fentebb elmondottak mellett megkerülhetetlenné válik a biztonság általános fogalomkörében egyfajta vízió megfogalmazása, még akkor is, ha ez nem kedvelt része a szigorúbb értelemben vett tudományos gondolkodásnak – általában a víziók bizonytalansága okán. Ugyanakkor megkerülhetetlennek tartom, mert aki egy bizonyos pontig eljut egy téma tárgyalásában, az akarva-akaratlanul ki is jelöli annak értelmezési kereteit a jövőre nézve, de legalábbis – a biztonság témakörére aktualizálva – jelentősen behatárolja a várható politikai és közösségi, valamint egyéni cselekvési teret.

Az persze kérdés, hogy milyen mértékben, az viszont nem, hogy a nemzetközi viszonyokat és egyes államon belüli viszonyokat tekintve éppúgy meghatározóan, mint az egyén vonatkozásában tárgyalt szociális vagy egzisztenciális körülményekben. Ennek ténye a rendészet tudományos kutatását közvetlenül érinti.

Röviden úgy is fogalmazhatnám, hogy bármely közösségi formáció talaján épülő rendészeti tevékenység fenntartható működésének kereteit, feltételrendszerét alapvetően ezek a változások fogják meghatározni a (közel)jövőben. Vannak tudósok – és ez már a tudomány elfogadott eredményein alapuló megállapítás –, akik a globális éghajlatváltozás következményeinek kritikus és visszafordíthatatlan hatásáról inkább évtizedes, mintsem évszázados távlatokban beszélnek – vízióként pedig már évtizedek óta beszéltek. Önmagában ennek a változásnak a jelei már tapasztalhatók, és következményei érzékelhetők.

Nem kétséges, hogy egyéb globális kihívásokkal összefonódva a jövő biztonságának meghatározó környezetét az e hatások által indukált folyamatok elleni védekezés fogja meghatározni – valamikor a közelebbi jövőben. Mivel ezek a változások számos egyéb

probléma kibontakozásának is teret nyitnak (globális láncok működésének ellehetetlenülése az élelmiszer-, energiaellátás területén, élhetetlen területek lakosságának migrációja, vízbiztonság etc.), ezért jelenleg aligha lehet érvényes forgatókönyvet írni a továbbiakról.

Ennyit azonban fontos rögzíteni, továbbá azt jelezni, hogy ilyen kihívástól jóval szerényebb is alkalmas arra, hogy igazolja Csányi Vilmos megállapítását, miszerint a kultúra egy vékony máz, amely „*ha nem ápoljuk [...], válsághelyzetben pillanatok alatt leolvad rólunk, s archaikus társadalombéli vadállatokká változunk*”.¹⁰³

Hadd utaljak ismét arra, hogy 1966-ban négy Nobel-díjas tudós – köztük Szent-Györgyi Albert – sürgette az amerikai kormányt, hogy vállaljon aktívabb szerepet a népességnövekedés fékezésében, ellenkező esetben a világ egy új „sötét középkorba” zuhan. Egyikük úgy vélte, hogy az élelmezési és népességnövekedési problémák könnyen kannibalizmushoz vezethetnek.¹⁰⁴

Finszter Géza úgy fogalmaz, hogy a „*veszélyek nem nagyobbak, mint bármikor korábban a történelemben. A különböző korszakok között nem a kockázatok nagyságában van a különbség, hanem a társadalmi cselekvést megalapozó ismeretekben, a veszélyeknek való kiszolgáltatottság mértékében, a fenyegetések hatókörében és a lehetséges alternatívák közötti választás szabadságában.*”¹⁰⁵

Abban teljesen egyetértek, hogy a különböző korok hasonlóan modellezhető helyzeteiben invariáns elem a társadalmi cselekvést megalapozó ismeret, a biztonsági kitettség mértéke, valamint a fenyegetések hatóköre és a lehetséges cselekvési alternatívák közötti választás szabadsága.

Az elmúlt bő fél évszázad azonban arra is rámutatott, hogy a kockázatok nagyságában minőségi változás következett be, amelyet az antropocén-kor kezdetének tekinthető 1950-es évek „*nagy gyorsulásától*” számíthatunk. Lényegében ekkortól vált képessé arra az emberiség, hogy életkörülményeit visszafordíthatatlanul megváltoztassa. A fenyegetések hatókörének megváltozása ugyanis minőségi változást okozott a kockázatok nagyságrendjében.

¹⁰³ Nagy, „Csányi Vilmos: Enni kell. Inni kell. Szeretkezni kell. Közösség kell”.

¹⁰⁴ Hannus, *Szent-Györgyi Albert a Délmagyarországon és a New York Timesban*, 310.

¹⁰⁵ Finszter, „A vállalható és a nem vállalható társadalmi kockázatok”, 10.

Ez a megfigyelés – és az a kérdés, hogy az emberiség mennyire áll készen a jövőjét elkerülhetetlenül meghatározó globális kihívásokra – arra vezetett, hogy egy új fogalmat vezessenek be a tárgyban diskurzusba, ez pedig a globális cselekvőképesség fogalma.¹⁰⁶

A globális cselekvőképesség alatt egy potenciális valóságot értek, amely azt fejezi ki, hogy egy átfogó kihívásra az emberiség az adott világrendet meghatározó hatalmpolitikai viszonyok és együttműködés rendszerében milyen aktivitást képes a társadalmi cselekvés gyakorlatába átültetni, e kihívás átfogó és eredményes kezelése érdekében. Tehát nem tévesztendő össze például a lokálisan vagy regionális szinten végrehajtott intézkedések vektoriális eredőjével (vagy akkor már inkább a népességarányos súlyozott átlagával), illetve következményével.

Sokkal inkább egy olyan képesség, amely arról tanúskodik, hogy milyen feltételek állnak rendelkezésre egy globális kihívás eredményes kezeléséhez. Fontos, hogy a globális cselekvőképesség politikai realitás nélkül pusztán egy ötlet lenne, ami egyúttal azt is jelenti, hogy önmagában a képességek megléte csak szükséges, de nem elégséges feltétel. Olyan potenciálisan igazolt lehetséges valóságról van tehát szó, amelynek realitása megelőlegezhető.

Tehát nem illúzió, amelyről tudjuk, hogy gyakorlatba ültetése képtelen próbálkozás. Mondhatjuk úgy is, hogy a politikai elgondolásokat kísérő cselekvési realitás maximuma – globális spektrumon egy globális kihívásra válaszul.

Fontos, hogy a kifejezés csak abban az esetben értelmezhető, amennyiben egy kihívás globálisan vagy annál is tágabb összefüggésben – például kozmikusán – jelentkezik, illetve további feltétele olyan aktivitás megléte, amely a teljes emberi populáció életét befolyásolni képes. A fent írtakból adódik, hogy a globális cselekvőképesség aktuális állapotának tanulmányozása a mindinkább globalizálódó világ antropocén valóságában válik kézzelfoghatóvá.

A veszélyek tehát – reflektálva Finszter Géza álláspontjára – mégiscsak nagyobbak tűnnek, mint korábban, paradigmaváltás nélkül pedig szinte ellehetetlenül a küzdelem, miközben tény, hogy óriási a különbség a Finszter által is kiemelt társadalmi cselekvést megalapozó ismeretekben és egyéb, fentebb általa jelzett körülményekben.

A globális cselekvőképesség állapotával kapcsolatban a járványhelyzet az alábbiak szerinti jó példát (és leckét) adott.

¹⁰⁶ Cielezky és Finszter, „Stílusváltások a világ rendészeti járványkezelésében”.

5.5.1. AZ ÓVATOS LÉPÉSEK POLITIKÁJA

Kezdem a történeti megközelítéssel. A járványokra és a járványhelyzetekre való felkészülésnek voltak korábbról hasznosítható tapasztalatai. A történelmi világjárványok közül napjainkra az influenzavírus (annak is A variánsa) által okozott megbetegedések pandemikus potenciálja a legerősebb. Ismert a világszerte 4 hónap leforgása alatt több tízmillió áldozatot követelő, az Egyesült Államokból elterjedő 1918-as spanyolnátha járvány, amely egyes források szerint az emberiség 20–40%-át fertőzte meg, és áldozatainak száma akár az 50 milliót is meghaladta.

Világjárványként rögzítették az 1889-es, az 1957-es ázsiai, az 1968-as hongkongi és az 1977-es orosz influenzajárványokat is – az utóbbi a nevével ellentétben ugyancsak Kínából indult ki. Bár pontos adatok nincsenek, de becslések szerint az ázsiai influenza 1–4 millió ember életét követelte, az 1968-as tömeges fertőzés pedig Hongkong lakosságának 15%-át érte el, és világszerte több mint egymillió ember halálát okozta.

Emlékeztetőül: a WHO 2021. július 6-án közzétett adatai szerint a SARS-CoV-2-vírus által okozott igazolt megbetegedések száma globálisan meghaladta a 183 milliót, közel 4 millió ember halálát okozva. A WHO 2024. február 25-ei adatai szerint a fertőzöttek száma közel 775 millió, a halálos áldozatok száma a 7 milliót is meghaladja.¹⁰⁷

Az influenzavírus által okozott megbetegedések nyomán kialakuló járványok elmúlt másfél évszázados tapasztalatai mellett az emberiség előtt ismertek voltak egyéb világjárványok – például a középkori pestisjárványok, a 19. századi kolerajárvány, későbből pedig például az AIDS – tapasztalatai is. Ezen túlmenően pedig jelentős volt azon fertőző betegségek száma is, amelyek nem pandémiás típusú, hanem sporadikus (Lyme-kór), endémiás (malária) és epidémiás (Ebola) előfordulással jelentek és jelennek meg.

Tehát fontos azt rögzíteni, hogy a COVID-19 pandémia nem előzmények nélküli esemény volt, vagyis nem érhetett készületlenül egy komoly pandémiás potenciállal járó világjárvány az emberiséget. Mint utóbb – az oltóanyag fejlesztésének időszakában – kiderült, a tudományos kutatás és világ ezt pontosan beárazott problémának tekintette, csak a tájékoztatás e halk igazságokra süket maradt. Kemenesi Gábor utalt erre:

„...ugyanakkor mit látunk? Azt látjuk, hogy húsz éve veri a vészharangot a tudomány, és 2016-ban én is tartottam egy kiváló előadást, ahol épp ez volt a konklúzió, hogy denevér, koronavírus,

¹⁰⁷ WHO, „COVID-19 Dashboard”.

jó eséllyel jön egy járvány. [...] Verjük a vészharangot, mert látjuk azokat a folyamatokat, és ismerjük azokat a víruscsoportokat, amik képesek ezeknek a folyamatoknak a farvizén ránk ugrani. És nem először jöttek koronavírusok. Ez a harmadik magas patogenitású koronavírus...’’¹⁰⁸

Hangsúlyozottan nem arról van persze szó, hogy egyszerű okokat keressünk a történetekre, majd a felelősséget porlasszuk, vagy akár koncentráljuk személyekre, szervezetekre vagy egyéb szerveződésekre. Bár kétségkívül minden válsághelyzet kiérleli – általában az első sokkhatást követően – az ilyen típusú reakciót. A valódi probléma azonban éppen az, hogy az egyre gyakoribb globális kihívásokra rendre a korábbi gyakorlatoknak megfelelő válaszokat adunk. Vagyis óvatos lépések jellemzik a fellépést – vagy határozottak, de csendesek, a tömegek zajától elnyomottak – valamennyi később kibontakozó kihívást megelőzően egészen addig, amíg az esemény bekövetkezik.

De éppen az óvatos és csendes lépésekből lehet tudni, hogy valójában tisztában vagyunk a valós kockázatokkal is. Ez árulja el taktikánk gyengeségét: a politikai tervezés és együttműködés hiányát. És bár idővel felismerjük a veszélyt, de nem elég bátran nézünk szembe azzal. Legalábbis ami a globális fellépés terepét illeti. 9/11, az európai terrorhullám, a pénzügyi válság, a migrációs nyomás, majd pedig a pandémia – csak hogy az elmúlt szűk három évtized távlatát említsem. Egytől egyig olyan kihívások, amelyek előzményei szükségszerűen vezettek el az ismert megpróbáltatásokhoz. És mindegyik esetben tetten érhetők azok a bizonyos óvatos lépések. Persze gyakran hallani, hogy utóbb önjelöltek tömege sajátítja ki magának egy-egy esemény bekövetkezésének előrelátását.

A legtöbb esetben ezek végül cáfolható epizódokká válnak, de egy dologra azért mégis mindig alkalmasak. Paradox módon feledtetni annak tényét, hogy a katasztrófák és válságok bekövetkezésének magas kockázatát igenis ismertük, és felelőségünk éppen azért óriási, mert ennek ellenére maradtunk tétlenek. Vagy csak korlátozottan cselekvőképesek.

Egyes országok természetesen markáns és következetes stratégiákat alkalmaztak a kihívások kezelésére. Magyarország például – számos bírálat mellett, de talán mára már elismerten – mind a migrációs helyzetben, mind pedig a pandémia kihívása kapcsán – más országokhoz képest és egyesekhez hasonlóan – határozott lépéseket tett. És a későbbi értékelésekben ezek a – helyes és helytelennek bizonyult – gyakorlatok, mint példák, számos információval segíthetik a

¹⁰⁸ *Kemenesi*, rész 37:59.

kihívások jövőbeli eredményesebb leküzdését. De ahogy azt korábban leírtam, egy globális kihívásra adott megfelelő lokális válasz eredményessége idővel feloldódik a teljes közösség eredménytelenségében. Pár európai állam helyes gyakorlata a migráció kezelését érintően nem képes megakadályozni az európai méretű és léptékű változásokat.

Továbbá van egy dolog, ami megváltozott a globális kihívások korára. Amíg ezek a kihívások és következményeik nem globális szinten manifesztálódtak, addig a problémakezelés – mondjuk úgy – kalkulált veszteséggel számított volt. Legalábbis úgy tűnik, mintha elfogadtuk volna azt a lokálisan, regionálisan vagy kontinentálisan realizált veszteséget, amelyről tudtuk, hogy be fog következni. Csak azt nem tudtuk, hol, hogyan, milyen körülmények között. Majd azt követően valóban hatékony és eredményes, sokszor nemzetközi összefogással megerősített együttműködés keretében kezeltük az adott válsághelyzetet. Ez volt a korábbi minta. A lokalizálható problémák kora, utánkövetéssel.

Úgy tűnik azonban, hogy a globális veszélyek esetében szemléletmódunkat alapvetően meg kellene változtatni, ugyanis egyre világosabb, hogy hamarosan olyan – egyébként most is jól ismert és előre jelzett – események bekövetkezésének leszünk tanúi, amelyek pusztító hatása globálisan jelent veszélyt az emberi fajra. Vagyis elveszíthetjük a kontroll lehetőségét, ha csak reagálunk a veszélyekre, nem pedig megelőzzük azokat. Amíg még lehet. Ez az a minőségi ugrás, amelyre a finszteri megállapítás kapcsán is utaltam. A fenyegetések hatókörének változása a kockázatokat eddig nem ismert szintre emelte, kikényszerítve az előrelátást és megelőzés szükségességét.

A teljesség igénye nélkül az egyik ilyen kihívás az ökológiai katasztrófa küszöbön állása, amelynek ténye talán mára már nem kíván további bizonyítást. A másik a nukleáris proliferáció, melynek terhét több mint fél évszázada hordozzuk. A harmadik pedig egy, a jelenleginél jelentősen magasabb mortalitású pandémiás járvány, hogy csak a legismertebbekre utaljunk, nem is beszélve ezek együttes, átlapoló megjelenésének lehetőségéről. És hogy kezeljük mindezt?

Kemenesi Gábor plasztikusan ábrázolja: „*Van egy ilyen mémem, hogy ég egy panellakás és egy vödör vizet locsolnak rá. Na most így működik a világ a járványok ellen meg a klíma ellen is*

*bocsánat, de pontosan ez történik ott is. És az az igazság, hogy ez a járványdolog csak egy kivételése a globális változásoknak és a klímaváltozásnak, ez egy kicsi szelete.*¹⁰⁹

Meggyőződésem, hogy a jelzett kihívásokra csak a globális cselekvőképesség szintjének minőségi emelése adhat választ. Jelenlegi tapasztalataim óvatosságra intenek abban a tekintetben, hogy az ezirányú lépések megtételével vajon nem késtünk-e el, más tekintetben pedig azért, mert egyáltalán nem látszik érdemi, meghatározó akarat, amely a kérdést a hatalmpolitikai valóság szintjére emelné.

Ma már nem kétséges, hogy az emberi közösségek korai évezredeiben meglévő természeti kitettsége reciprok értéket vett fel, és a természet kitettsége az emberi populációnak olyan veszélyesen magas szintre emelkedett, hogy az ember potenciálisan alkalmas lett a bolygó által kínált, ennek az egyednek a létezését biztosító feltételeket leépíteni, kétféleképpen is. Egyrészt egyenes szándékkal (termonukleáris csapássorozattal), másrészt pedig folyamatos tevékenységének eredményeképpen, eshetőlegesen szándékkal (károsanyag-kibocsátás, üvegházhatás előidézése).

Végül már-már olyan érzésünk támadhat, mintha az emberi faj szintjén a *reciprok altruizmust* – amelyre fajunk pozitív szelekciója korábban irányult – egy láthatatlan erő zavarná, és ezen a szinten már nem működne. Mintha az emberi populáció globális szinten nem rendelkezne a túlélését biztosító, és globális közösségi szintre emelhető tudati kontrollokkal.

Ironikus és paradox módon mi magunk nem birtokoljuk azt a rendkívül fontos tulajdonságot, amelyet a mértékadó kutatók szerint nekünk, az emberi fajnak kellene megtanítanunk hamarosan a mesterséges intelligenciával fejlődő gépeknek. Stuart Russel brit informatikus egyik előadásában ugyanis azt fejtegeti¹¹⁰, hogy ha a veszélyek kiiktatásával ki akarjuk használni az MI-alkalmazásokból fakadó előnyöket, akkor a feladatok újra értelmezéséhez három alapvető szabályt kell szem előtt tartani – ti. ezt kell megtanítani a gépeknek.

- Az első az altruizmus kifejlesztése. A gépnek ugyanis nem lehet önmegóvási célja, az emberi célok megvalósulását kell, hogy segítse, minden körülmények között.
- A második szabály az alázat, a „tudatlanság” elfogadásából fakadó bizonytalanságnak teret adó emberi biztonságérzet megélésének szükségessége, amely elsősorban azt fejezi ki, hogy a gépnek nincs, és nem is lehet önálló célja.

¹⁰⁹ Kemenesi, rész 41:24.

¹¹⁰ 3 principles for creating safer AI.

- A harmadik szabály pedig az, hogy az emberi döntések megfigyelésén keresztül tanulva okosodjon, abból a célból, hogy megértse, mit is akarunk.

A történelmi tapasztalatok tehát nem annyira biztatóak, egyelőre az emberiség folyamatosan egyre nagyobb kihívásokat teremt önmaga számára, amelyek megoldásában csak az események után kullog. Erre aktuális példa volt az itt bemutatott pandémiás helyzet, de ugyanilyen magyarázó ereje van a biodiverzitás elvesztése körülményeinek, a globális éghajlatváltozás történetének etc. Mindannak, ami végül ránk, emberekre, emberi közösségekre és az emberi fajra mutat vissza.

Nyitott végű lett a kor, amelybe beléptünk, és amelyet sokféleképpen elneveztek már. Itt ebben a kontextusban talán legegyszerűbb napjainkat a globalizált biztonsági kihívások korának nevezni.

5.6. A BIZTONSÁG ÉS A RENDÉSZET TERE, A KÜLSŐ ÉS BELSŐ BIZTONSÁG

Balla Zoltán úgy fogalmaz, hogy „*a legtömörebben a biztonság szó fedi le a rendészet lényegét*”¹¹¹, továbbá megállapítja, hogy „*a biztonság tudományos vizsgálatával, elemzésével a hadtudomány és az alakulófélben lévő rendészettudomány foglalkozik*”.¹¹²

Álláspontom szerint a kérdés több okból is átfogóbb megközelítést érdemel, amelyet az elmúlt pár évtizednek a biztonsági kihívások mennyiségét és minőségét érintő változásai még időszertűvé is tesznek. A témát érintő legfontosabb kérdések – amelyeket kiindulópontnak tekintek – az alábbiak:

- Mely biztonsági kihívások jelennek meg a modern szuverén állam – mint napjainkra már változó entitásnak tekintett referens objektum – rendészetének cselekvési terében?
- Ez milyen (belső) rendészeti kihívásokat teremtett és teremt?
- Kik által, milyen módon végrehajtott beavatkozással garantálható (a rendészet nézőpontjából és érdeklődési területén) annak az állapotnak a megteremtése vagy helyreállítása, amelyet biztonságosnak élünk meg?

A hétköznapi, leegyszerűsítő magyarázat szerint a belső rend megzavarása a rendvédelem, míg a külső támadás a honvédelem cselekvési terét nyitja meg. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy kezdjük az igazgatási területek (honvédelmi és rendészeti) kérdésével.

¹¹¹ Balla, *A rendészet alapjai és egyes ágazatai*, 19.

¹¹² uo.

A hagyományos megközelítésben sokkal világosabban elvált a biztonság belső (nemzetállami) és külső (nemzetek közötti) értelmezése. A biztonság megteremtésének tehát vannak a rendészet területét érintő, leválasztható aspektusai, hiszen „*a hadtudomány oldaláról a biztonság katonai elemeit kell megkeresni*”.¹¹³

Következésképp a rendészettudomány oldaláról pedig a biztonság rendészeti elemei vannak a vizsgálat fókuszában. Míg az előbbi a nemzetek vagy nemzetek alkotta közösségek relációjában értelmezhető, addig az utóbbi ezeken belül, leginkább pedig állami keretek között. Ez a hagyományos megközelítés világos kiindulópontként szolgál, de több okból is árnyalni szükséges.

Elsősorban azért, mert az államhoz, mint viszonyítási ponthoz képest, elmosódni, néhol pedig megszűnni látszanak azok a határok, amelyek a biztonsági kihívások külső és belső aspektusaiként voltak ismertek az elmúlt századokban.¹¹⁴ Ezek egyébiránt éppen azok a határok voltak, amelyek a honvédelmi és az abból kiváló rendészeti igazgatást egyre markánsabban elválasztották a modern államok kialakulásának időszakától.¹¹⁵

A biztonsági kihívások változása vizsgálható az élet szinte minden területét átható globalizáció hatásainak nézőpontjából (és annak következményeként is), motorjaként a világgazdaság történetével – amely egyes álláspontok szerint az a nézőpont, amelyből maga a globalizáció jelensége a legadekvátábban tárgyalható.¹¹⁶ Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy bemutassam, milyen módon vált meghatározóvá a globalizáció hatása a biztonság rendészeti és honvédelmi fókuszú megközelítésére, és mindez hogyan vezetett el a jelzett határok elmosódásához.

Közismert, hogy a rendészeti igazgatás a honvédelmi igazgatásból született meg, és a szakterületek szakmává válásának a modern állam létrejötte teremtette meg az értelmezési keretét. „*Az, hogy e kétféle veszélyelhárítás szakmai rangra emelkedett, együtt járt azzal, hogy a két szolgálati tevékenység eltávolodott egymástól. A nemzetállami lét világossá tette a belső és a külső veszélyek közötti minőségi különbséget.*”¹¹⁷ Ebben a tekintetben tehát a fentebb jelölt elválasztás kézenfekvő, történelmileg igazolt.

¹¹³ Vida, „A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei”, 104.

¹¹⁴ Albrecht, „A biztonságkonceptió átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikára”, 4.

¹¹⁵ Finszter, *Rendészettan*, 79.

¹¹⁶ Irk, *Kétkedő kriminológia*, 79.

¹¹⁷ Finszter, *Rendészettan*, 25.

A vesztfáliai rendszer, mint viszonyítási alap és értelmezési keret magyarázóerejének gyöngülésével azonban – a globalizáció hatása okán – megváltozott a helyzet. Olyan új hatóokok jelentek meg, amelyek miatt már nem tűnt eretnekségnek az a megállapítás, miszerint *„a biztonság védelme gyakran rendészeti és honvédelmi igazgatási feladatot egyaránt jelent”*.¹¹⁸

Erre utal az a megközelítés is, amely szerint *„Az európai szinten kialakult biztonságkonceptió tehát magában foglalja a biztonság megteremtésének rendőri és katonai dimenzióit, a nemzet és az egyén, illetve a civil társadalom biztonságát, továbbá a prevenciót csakúgy, mint a repressziót, a stratégiai információgyűjtést és az operatív adatcserét. A biztonságkonceptió így újszerű együttműködési formákban különböző szervezeteket és intézményeket foglal magában, amelyek a rendőrség, titkosszolgálatok és katonai egységek formájában hivatottak a biztonság garantálására.”*¹¹⁹

Ennek a kérdésnek vannak – nem a fenti szerzők által – félreértett aspektusai, mégis a pontosság kedvéért érdemes néhány gondolatban utalni rájuk. Ilyenek a hidegháború időszakának szinte kizárólag katonai jellegű békefenntartó műveletei és azok kudarcai, de ide sorolhatók a hidegháborús időszakot követő jugoszláviai és szomáliai missziók, illetve az 1994-es ruandai beavatkozás is. Fontos arra is felhívni a figyelmet, hogy mindezek a kudarccok és tragédiák annak ellenére következtek be, hogy 1988-tól az új típusú beavatkozások összetettebbé váltak, konfliktusmegoldási eszköztáruk jelentősen kibővült.¹²⁰ Ezek kiváló példái voltak annak, hogy miért (és hogyan) nem lehet katonai eszközökkel rendvédelmi feladatokat megoldani. Másutt

Finszter Géza hívja fel a figyelmet arra, hogy számos huszadik századi példa bizonyította: *„a korlátozást nem tűrő önkény kedvelt megoldása az, mikor a hadsereget rendőrségként, a rendőrséget hadsereggént működteti”*.¹²¹ Mindkét megoldás azt mutatta meg, hogy egyik tevékenység sem merészkedhet büntetlenül a másik cselekvési terébe. Kiindulópontja pedig Boutros Boutros-Gáli helyzetértékelése volt, miszerint *„Beléptünk a világméretű átmenet időszakába, amelyet egyedülállóan ellentétes irányzatok jellemeznek. A nemzeti határokat elmoszák a fejlett kommunikáció, a globális kereskedelem, s a politikai és gazdasági integráció által csökkenő szuverenitás. Egyidejűleg azonban a nacionalizmus és a szuverenitás új, heves*

¹¹⁸ Balla, *A rendészet alapjai és egyes ágazatai*, 20.

¹¹⁹ Albrecht, *„A biztonságkonceptió átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikára”*, 6.

¹²⁰ Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 74.

¹²¹ Finszter, *Rendészettan*, 25.

követelései is megjelennek és az államok kohézióját brutális etnikai, vallási, kulturális és nyelvi viszályok fenyegetik.”¹²²

Több biztonságelméleti megközelítés ráirányítja a figyelmet arra, hogy napjainkra nincs sem egyedüli, sem kizárólagos letéteményese a biztonság megteremtésének. Össztársadalmi érdek, a szó legtágabb, kozmopolita értelmében. Irk Ferenc kétkedő kriminológiájában kifejti¹²³, hogy a huszadik század a kihívások olyan komplexumának nyitott teret, amely az emberi közösségek létfeltételeit árajzolta, és életre hívta a világháború társadalmának korát.¹²⁴

Amikor tehát arra utalok, hogy a határok, amelyek a külső és belső biztonságot egymástól oly markánsan elválasztották (teret adva az önálló szakmaiság kibontakozásának) elmosódnak, nem a fenti szereptévesztésekre kívántam a figyelmet felhívni. Sokkal inkább egy olyan jelenségre, amely a kihívások minőségének és összetettségének megjelenésében manifesztálódott a második világháborút követően, és egyre rugalmasabb reflexióra kényszerítette és kényszeríti a hagyományos módon elválasztott igazgatási területeket.

Amellett ugyanakkor, hogy nincs egyedüli letéteményese a biztonság megteremtésének, az is igaz, hogy napjainkban a letéteményesek összességének összehangolt tevékenysége hiányában elképzelhetetlen valódi biztonság, olyan, amelyet a társadalom elfogadása kísér. Ezt erősíti meg a Rendészettudományi Szaklexikon rendészetről szóló szócikkében:

„Mivel az igényelt biztonság megteremtése rendkívül komplex, szerteágazó tevékenység, ezért csak társadalmi kooperáció és kollektív munka eredményeként teljesíthető, amelyben a rendvédelmi szervek mellett fontos szerepet kapnak az ön-kormányzatok, a magánbiztonsági vállalkozások, a civil önvédelmi szervezetek is.”¹²⁵

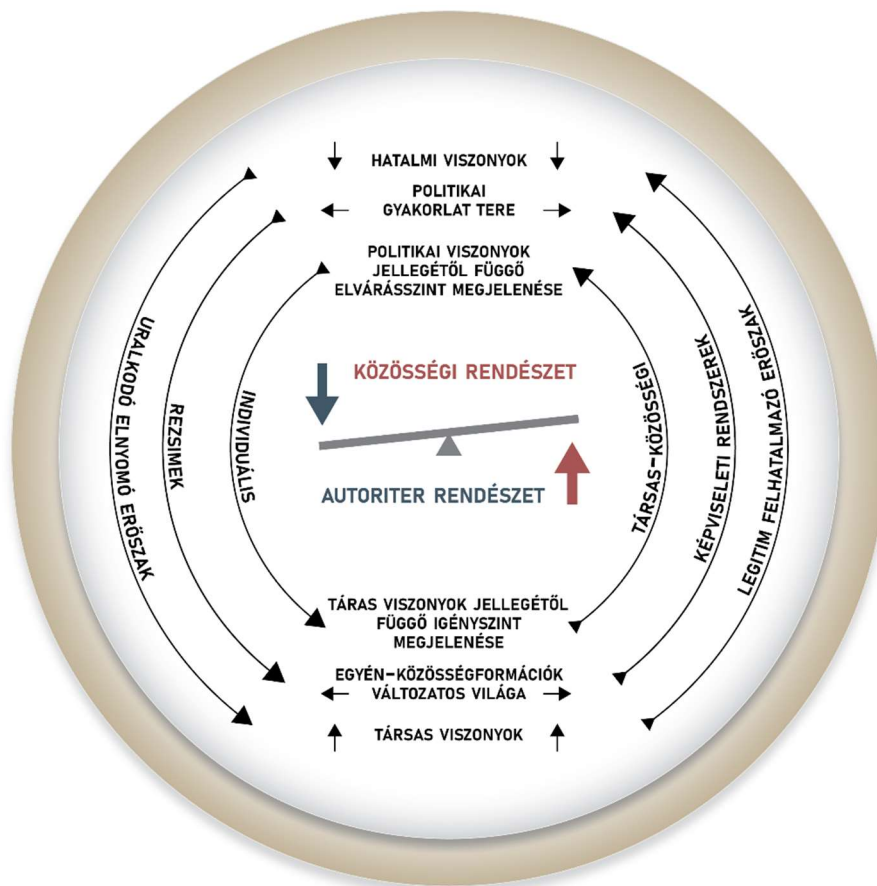
Napjainkban magától értetődő elvárás, hogy a rendészet aktivitása az elfogadott közösségi érdekek és értékek ismeretében, azok tiszteletben tartásával fejeződjön ki, miközben működés módját egy ideológiai és gazdasági érdekek vezérelte szféra kívánalmait tükröző végrehajtó hatalom akarata határozza meg. Ezt a *köztes-lét* meghatározottságot leegyszerűsítve így lehet modellszerűen ábrázolni.

¹²² Boutros-Gáli, „An Agenda for Peace”, bek. 11.

¹²³ Irk, *Kétkedő kriminológia*.

¹²⁴ Finszter, *Rendészettan*, 79.

¹²⁵ Boda, Virányi, és Beregnyei, *Rendészettudományi Szaklexikon*, 461.

9. ábra
A rendészet tere (saját szerkesztés)

Balla egészen messze merészkedik a hon- és rendészeti igazgatási területek nemzetbiztonsági tevékenységet érintő határai kérdésében, amikor megfogalmazza:

„[...] nem minden esetben indokolt a védendő jogi tárgy szempontjából elkülönült irányítási és szervezeti modellekben gondolkodni, ez pedig felveti az egységes államigazgatási központ létrehozásának gondolatát a biztonság védelmének érdekében, vagy legalábbis a honvédelmi és a rendészeti szervek egyes egységeinek egyesítését a nagyobb potenciál elérése érdekében. Ilyen lehet például a katonai és a polgári nemzetbiztonsági szervek összevonása.”¹²⁶

A gondolat ugyan igen merésznek hat – és kiterjesztőbb értelemben a rendészeti modell autoriter hatalomgyakorlást hatékonyabban támogató formája irányába mutató elmozdulásnak is teret nyithat –, de függetlenül attól, egyetértünk-e vele, mindenképpen jogos és érvényes, szakmai szempontból vizsgálható az igazgatási területek határainak kijelölésére irányuló kérdésfelvetés (bár az én álláspontom szerint egészen más okból van ennek a kérdésnek

¹²⁶ Balla, *A rendészet alapjai és egyes ágazatai*, 20.

aktualitása). A nemzetbiztonsági közösség tekintetében éppen úgy, mint általánosabb értelemben, a honvédelmi és rendészeti igazgatás szereplői vonatkozásában.

A modern állam értelmezési környezetében, a hagyományos felfogás szerint a nemzetközi biztonságra egyedül az államok közötti katonai agresszió jelenti a veszélyt.¹²⁷ Napjainkra ez az álláspont finomodott, és az egyik veszélyforrásként tekintünk erre, bármilyen tágan értelmezzük is a katonai agresszió fogalmát. Ennek több oka van. Irk Ferenc globalizációt érintő megjegyzése ugyanakkor a probléma előszobájának tekinthető, szerinte a globalizációról elsősorban már nem földrajzi vagy fizikai értelemben kell szólni, hanem mint „*sajátos funkcionális, politikai és értékmozzanatok foglalataról*”.¹²⁸

Ez pedig már a hatalom – korábban tárgyalt – társadalmi legitimitációjának kérdését is érinti, hiszen „*ha [...] a kormányok minden, a jövőt érintő egzisztenciális kérdésben többre már nem képesek, mint csupán arra, hogy a transznacionális gazdaság túlhatalommal bíró objektív kényszereire mutassanak, bármiféle politika csupán tehetetlenség színjátékává dermed, és a demokratikus állam elveszíti legitimitását. A globalizáció pedig a demokrácia csapdájává válik.*”¹²⁹

Talán helyesebb azt mondani, hogy a demokráciát ejti csapdába a globalizáció, az államot pedig a gazdasági szereplők. A felvázolt folyamat hatására ugyanis a biztonság megteremtésének a modern államok kialakulásától elváló belső, nemzetállami, legitim kerete – annak közösségi és intézményi vonatkozásaival együtt – jelentősen meggyengül, eszköztára szűkül, értékvilága erodálódik. Gondoljunk csak a migrációnak a különböző kultúrkörök értékvilágát érintő hatásaira, és ebben a rendészet reagálási képességének kihívásaira.

Valójában tehát sokkal inkább úgy tűnik, hogy a modern szuverén állam szerepe változik meg, esetenként pedig a modern szuverén állam egyszerűen eltűnik a nemzetközi biztonság koordináta-rendszerének origójából. Abból a középpontból, ahová a kora újkor időszakába került, egy összetett gazdasági, társadalmi és politikai változás következményeként (a változás összetettségét a használt terminus technikusok is jól érzékeltetik, amikor az állam más-más jellemzőire utalnak: veszfáliai~; territoriális~; modern~; racionális~; szuverén~ etc.).

¹²⁷ Preuß, *Krieg, Verbrechen, Blasphemie: Zum Wandel bewaffneter Gewalt*, 82–87.

¹²⁸ Irk, *Kétkedő kriminológia*, 24.

¹²⁹ Hans-Peter és Schumann, *A globalizáció csapdája*, 20.

Helyét különböző érdek- és értékviszonyok által összefont nemzetközi szerveződési formák, a tengerentúli példa szerinti MIC-ek, vagy a globálisan megjelenő magántőkeérdekek veszik át etc., a szuverén, értékalapú állami érdekérvényesítés tiszta kifejeződéseinek háttérbe szorításával – jelzem újfent, komoly legitimációs problémát okozva.

Tehát míg korábban, a fentebb említett hagyományos felfogás szerint a nemzetközi biztonságra egyedül az államok közötti katonai agresszió jelentette a veszélyt, addig mára már a nyomásgyakorlás, a befolyásolás és a befolyásszerzés eszköztárában ez a legköltségesebb és legkevésbé szükséges módja (lehetne) – a demokratikus rendszerben élő államok között pedig kimutathatóan háttérbe szorul. A befolyásszerzés a globalizált világban ennél kifinomultabb módon történik, ugyanakkor a háború óriási költségei mégiscsak fenntartanak egy intenzív propaganda által támogatott hadiipari komplexumot, amelyet az elme különböző kondicionáltsági fokán álló emberi közösségek – többszemponú tudatlanságuk és befolyásoltságuk okán – többé-kevésbé támogatnak. A katonai agresszió formái és technológiai eszköztárának változása mellett tehát célja is megváltozott, annyiban biztosan, hogy meghatározott feltételek esetén – ott is, ahol szükségtelen lenne – mégiscsak kifizetődik háborúzni.

Mindannak a pusztító erőnek a birtokában, amellyel a nagyhatalmak rendelkeznek, mégiscsak elgondolkodtató, miért húzódik el egy alapvetően területszerzést célzó háború azt követően, hogy célját lényegében elérte. Ha egyáltalán e háborúk valóban területszerzők.

Másik oldalról viszont szűkebbé vált azon problémák spektruma, amelyek elfogadott vagy eltúrt intézési módja a katonaság bevetése. Ahogy azt fentebb említettem, a nyomásgyakorlás és befolyásszerzés államokon átívelő gazdasági és politikai eszköztára a globalizációval exponenciálisan gyarapodott.

Amikor tehát Zsinka László a territoriális állam tekintetében felhívta a figyelmet arra, hogy megnevezésének sokszínűsége éppen a változás összetett voltát bizonyítja, és jelzi, hogy éppen az erről folyó diskurzus járul hozzá „*a nemzetközi politikai viszonyok természetének jobb megértéséhez*”¹³⁰, akkor gondoljunk arra is, hogy a korábbi fejezetekben bemutatott történelmi változások – különösképpen a globalizáció és hatásai – hogyan bontották le az értelmezésnek ezt a hagyományosnak tekinthető keretrendszerét, és hogyan kezdték ki magyarázóerejét.

¹³⁰ Zsinka, „A »vesztfáliai állam« születése - a területi állam hatalmi technikái a kora újkorban”, 317.

Az elmúlt évtizedekben, különösen a biztonsági tanulmányok keretében a kérdés termékeny feldolgozása folyamatos, azonban – érthetően – a problémakör külső elemére koncentráltan, kiemelve a modern állam biztonságfelfogásának territoriális és katonai jellegű értelmezését: *„Azonban amennyire egyértelmű a szuverenitás belső vonatkozásainak értelmezése (az állam belső ügyeinek önálló, külső befolyástól mentes intézése), olyannyira bonyolult meghatározni annak külső feltételeit.*”¹³¹

Hadd egészítsem ki azzal a megjegyzéssel ezt a megállapítást, hogy ez a modell – jó értelemben értett leegyszerűsítő megközelítéssel – kétségtávol igaz, de csak a modern (racionális, szuverén, territoriális, vesztfáliai) állam értelmezési keretében – hiszen éppen annak létrejöttével vált el egymástól így e két vizsgált terület. Ennek az értelmezési keretnek azonban – éppen a globalizáció hatásai, a demokratikus recesszió, a biztonsági deficitok etc. okán – a magyarázó ereje gyengül, ahogy azt a korábbi fejezetekben részletesebben kifejtettem.

A jelzett történelmi változások pedig végül egyre nagyobb kihívásokat teremtenek a rendszet világában is, mivel ez is *az állam belső ügyei önálló intézésének körében* van. Az első válaszok erre a változásra alternatív megoldások számba vétele mentén formálódtak, ahogy arra Christián László monográfiájában¹³² és ezt a kérdést taglaló tanulmányában felhívja a figyelmet:

„Elsőként komplementer rendszetnek tekinthető a jelenleg működő, centralizált államrendőrségi modell is, amennyiben alapfeladatai sorában felvállalja a prevenció szolgálatát, és partnernek tekinti a települési önkormányzatokat, a polgárőrséget, az egyéni önvédelmet, valamint a vagyonvédelmi vállalkozásokat [...] A második megoldás a komplementer rendszetre a közösségi rendőrség stratégiai befogadása lehetne [...] A harmadik út az önkormányzati rendőrség. E jelentős jogintézmény bevezetésének talán csak a rendszerváltáskor volt realitása.”¹³³

Emellett ugyanakkor arra is érdemes figyelemmel lenni, hogy a fenti hatások mellett a rendszet történelmi formálódásának két nagyobb modellje (a kontinentális, felülről irányított, állami centralizált és az angolszász, alulról építkező, közvetlen közösségi forrású) is implementálható megoldási lehetőségeket rejt. Erre (is) hivatkozva foglal állást Christián amellett, hogy *„[...] a három lehetőség mérlegelése alapján a komplementer rendszet implementálásának kézen-*

¹³¹ Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 13.

¹³² Christián, *Komplementer rendszet*.

¹³³ Christián, „Közigazgatás és komplementer rendszetrendszet”, 229.

*fekvő módja a jelenlegi állami rendészeti működés szabályozási és működési keretek közötti alkalmazása”.*¹³⁴

5.6.1. A BELSŐ BIZTONSÁG ÉS A RENDÉSZET TERE

Az előzőekben hosszan érveltem amellett, hogy a modern állam kialakulásával egymástól fokozatosan elváló honvédelmi és rendészeti igazgatás önállóvá váló világának világosan kirajzolódó, többnyire a vesztfáliai rendszer értelmezési keretében magyarázható határait a globalizáció a 20. század közepétől feloldotta. Egyelőre nem abban a tekintetben, hogy ne tudnánk, mi számít külsőnek és mi belsőnek, mikor kell a hadsereget és mikor a rendőrséget alkalmazni egy vagy több fenyegetés egyidejű megjelenésének elhárítására – bár éppen a migrációs helyzet irányította rá a figyelmet ismételten ennek a kérdésnek a létjogosultságára. Sokkal inkább abban áll e változás, hogy ezidáig a *vesztfáliai állam*¹³⁵ fizikai és jogi határai voltak a hatalmi akarat megnyilvánulásainak tényleges forrásai és kiindulópontjai (ti. nem a magántőkeérdekek), ezek teremtettek legitim keretet és formát a nemzetek közötti kapcsolatokban. A globalizált világ azonban több szempontból változást hozott.

Ezt úgy lehet leírni, hogy míg korábban a világok egymás mellett éltek, elkülönült értékvilággal – és adott esetben ezek az értékek ugyanúgy hadakoztak egymással, mint a hadseregek –, addig napjainkra ezek a világok egymásba fonódva léteznek. Világ a világban, az államokat belül és egymással korábban összetartó értékviszonyok kiüresedése mellett, amelyet a globalizáció hatásai indukálnak és katalizálnak.

A korábbi külső fenyegetések egy része tehát belsővé vált, és míg korábban e fenyegetéseket a határon kellett megállítani, addig napjainkra a rendészet kihívásaivá válnak. Ezért vannak napirenden Európa-szerte a migrációs kérdésekkel párhuzamosan megjelenő integrációs kérdések is, és – a nemzetállami keretek között felmerülő társadalmi problémák tekintetében mutatott fogékonyság mellett – részben ennek köszönhető az európai rendészet többszereplőssé, komplementerré válása. Itt tehát a rendészet kihívásai elválnak, és minőségi változást mutatnak. Ezért fontos a rendészet tudományos megközelítése több nézőpontból. Mert mást jelent egy viszonylag zárt értelmezési rendszerben (vesztfáliai keret) felmerülő problémák és kihívások által változó rendészet fejlődési pályája, és más egy olyané, amelyet külső hatások érnek – mint példának okáért a tömeges, rövid időtartamú migráció, vagy a globális

¹³⁴ Christián, 230.

¹³⁵ Zsinka, „A »vesztfáliai állam« születése - a területi állam hatalmi technikái a kora újkorban”, 317.

tőkeérdekek befolyásoló hatása a szuverén állam gyengülése mellett etc. Jelenleg a komplementer rendészet csak az elsőre ad megnyugtató megoldást.

Nota bene: nem szabad azonban arról megfeledkezni, hogy ezek a változások a világ népességének csak kisebb hányadát érintették. Mellette párhuzamosan léteznek a jóval elmaradottabb térségek korábbi kijegecesedett formációinak problémái is, az elme különböző kondicionáltsági fokán álló közösségeivel. Ezek léte jelentősen megnehezíti a biztonsági kihívások kockázatainak értékelését és e kihívásokra adandó helyes válaszok megfogalmazását – globálisan. A globalizáció elsősorban a fejlettebb demokratikus berendezkedésű országokra hat tehát az általam írt módon, ezért az ezzel összefüggésben tapasztalható változásokra és kihívásokra adott válaszok hatóköre is korlátozott.

Ezért megkockáztatható, hogy a biztonság (civil közigazgatás részeként létező) rendészeti aspektusait érintően a jövőt meghatározó kérdések az alábbiak szerint merülnek fel:

- Az állam miképpen integrálja a biztonság megteremtésében érintett közösségeket – azok szektorális meghatározottságai figyelembevételével?
- Ennek intézményesített működési kereteit milyen szervezetszerű formában valósítja meg, miután az egyes államok szuverenitásán alapuló rendszer erőtartalmait és értékviszonyainak integráló erejét a globalizáció szükségszerűen kimerítheti (legitimációs problémát okozva)? Ez utóbbi kérdésben a megoldások között az integrációs elméletek megnyilvánulásai (EU) ugyanúgy tetten érhetők, mint a globális kormány hiányában a globális kormányzás (nemzetközi intézmények, rezsimok, NGO-k, államok és egyéb entitások globális hálózata) kiterjesztésének lehetőségei.¹³⁶ Ebben az értelmezési keretben van kifejezett jelentősége a föderális vs. szupranacionális EU jövőjét érintő, egyre kiélezettebb viták sorának is.
- Milyen értékviszonyok talaján formálódó szerveződési keretek válnak legitimé abban a jövőben, amelyben a közösségek biztonságának megteremtésére irányuló igény várhatóan a korábbiakhoz hasonlóan jelentkezni fog?

Az itt kifejtett gondolatok tehát, amelyek a biztonság és a rendészet fogalmával kapcsolatos, egyébiránt origónak is tekinthető összefüggést tárgyalják, egy összetett problémakörre mutattak rá. Jelesül arra a változásra, amelynek keretében a globalizálódó világban formálódó biztonsági kihívások közvetlen és érdemi hatást gyakorolnak az állami hatalom társadalmi legitimációjára,

¹³⁶ Balogh, „Biztonságelméletek”, 50–51.

kikezdik a demokratikus működés önvédelmi képességeit, és előrevetítik a modern rendészeti és honvédelmi igazgatás területeinek elválasztását megalapozó tézisek felülvizsgálatát is, a részterületek alaposabb kutatásának igényét.

Mindebből számunkra a rendészeti megközelítés kérdése a mérvadó, ahol az állam már a társadalom egyéb szereplőivel közösen válik a biztonság megteremtésének letéteményesévé. Ebben a környezetben formálódik a modern (komplementer) rendészet, és elképzelhetetlen is lenne a biztonság megteremtése másképp, mint közösségi összefogással.

Jómagam a kérdésnek ezzel az aspektusával más megközelítésben foglalkozom, de számos ponton kapcsolódom a rendészet helyének, szerepének elméleti meg- és újra alapozását célzó kutatásokhoz, ezért egy olyan tanulmányra hivatkozom, amely segíti a helyes kontextus megteremtését a tárgyban, illetve hasonlóan a fentiekhez, rámutat a komplementer rendészet szükségességére, de egyúttal felhívja a figyelmet annak az államhoz hasonló kitettségére, amelynek háttérében globális tökéérdekek húzódnak – a példa szerint az Egyesült Államokban.

5.6.2. A KÖZNYUGALOM ÁLTAL ELNYELT MAGÁNBÉKE¹³⁷

Egy amerikai szerzői közösség 2020-ban egy aktuális rendészeti problémát tárgyaló tanulmányt tett közzé.¹³⁸ Nevezetesen a rendészet jövőbeli kihívásainak köréből emeli ki – a fejlődési irány megjelölésével – a biztonság szükségszerű decentralizálását, jelezve a magánbiztonság területén belül tevékenykedő szakemberek számának növekedését, ideértve a magánbiztonság eszközrendszeréből a humán és mesterséges intelligencia alapú alkalmazások fokozott térnyerését.

Az áttekintés (történelmi aspektusú) kiindulópontja a korábban általam is megfogalmazott gondolatokra épül, miszerint a biztonságot az állam (ti. modern polgári állam) feladata garantálni. Pontosabban fogalmazva egy ideális állam a közjó szolgálatában áll, és mint ilyen, monopolhelyzetben van az ezt szolgáló intézkedések rendszerének kidolgozása és megvalósítása terén. Ebbéli aktivitását egy olyan politikai térben fejti ki, amelyben egyúttal – részben intézkedéseinek hatására, részben pedig az életviszonyok változása okán – különféle kihívásokkal szembesült. Ezek a kihívások egyik oldalról az azonos, monopolizált rendészet

¹³⁷ Borbély és mtsai., „Nemzetközi Rendészeti Figyelő I.”

¹³⁸ Holley, Mutongwizo, és Shearing, „Conceptualizing Policing and Security: New Harmscapes, the Anthropocene, and Technology”.

elméleti keretén belül kidolgozott rendészet-koncepciók változatosságában jelennek meg (normatív szabályozás, szolgáltatás terjedelme, keretei, a biztonság fókuszterületei).

Másrészt viszont azon túlmutatva, olyan kihívásként, amelyek *iparágként* a magánbiztonság egyre meghatározóbb szerepét mutatják, illetőleg új típusú kitettségből adódnak (antropocén megközelítés, kibertér). A téma kibontása a biztonság változó, illetőleg megváltozott értelmezésének bemutatásával kezdődik, részben a tárgykör releváns fogalomhasználatára koncentráltan, részben pedig azon túlmutató jelenségek közötti összefüggések feltárásával. Ezek tárgyalása közben bomlanak ki azok az új jelenségek, amelyek e kihívásoknak való kitettséget újabb káros behatások (*harmscapes*) megjelenésével gazdagítják, és amelyek a korábban említett kibertér technológiájából, valamint az emberiség ökoszisztémára gyakorolt hatásából adódnak. A biztonság meghatározásakor a szerzők (a Bayley&Shearing továbbá a Parker&Braithwaite szerzőpárosra hivatkozva) azt fogadják el, hogy a rendészet olyan tevékenység, amelyet az események áramlásának alakítására végeznek különösképpen, de nem kizárólagosan a törvényes hatóságok. Olyan terek létrehozása érdekében (ideértve a virtuális teret is), melyekben biztonságosan élhetnek, dolgozhatnak, alkothatnak.

Kiemelik továbbá más megközelítések adekvátságát is, példának okáért a fenyegetéstől mentesség elvárásának igényét (Hobbes). Rendkívül fontos eleme a megközelítéseknek ugyanakkor az, hogy a biztonság megközelítése – amelyen belül értelmezett a később megjelenő rendészet is – a 17. századtól (egész pontosan a vesztfáliai béke megkötésétől eredeztethetően) a politikai egységek (államok, nemzetállamok) biztonságának megteremtése keretei között értelmeződött, nyilvánvaló kapcsolatot teremtve a hon- és rendvédelem később elvált területei között. A kriminológia ugyanakkor a *békés személyközi kapcsolatok* – és az ettől elválaszthatatlan tulajdonviszonyok – területén értelmezi a biztonság fogalmát. Erre ugyancsak utaltam a biztonsági kihívások rendszerezése kapcsán.

Mindezek megvalósítása a teleologikus felfogásban úgy manifesztálódik, hogy az irányítás eltolódik a biztonság által és a biztonság nevében történő kormányzás felé, amelyben a köznyugalmat állami központosítással kell biztosítani. Ennek a folyamatnak a változásáról beszél úgy Maitland (1885), hogy *a köznyugalom fokozatosan elnyeli a magánbékét*.

Tehát a fogalmi értelmezés eszmetörténeti értelmezési kerete úgy adható meg, hogy a közjó érdekében, valamennyi polgár – és nem csak azok egyes csoportjainak – biztonságát (a közjót, a rendet) a központi, állami hatalom feladata és lehetősége biztosítani, amelyhez a hobbesi ihletettségű erőszak monopólium átruházásának elmélete adja a felhatalmazást.

A huszadik század közepén a biztonság meghatározásában – és ezáltal a rendészetre is kihatva – olyan változások következtek be, amelyek – akár csak az inkluzív és a pluralista rendészet megnyilvánulásai esetében – eleve ellenállást váltottak ki a mainstream rendészetpolitikai gondolkodókból. Ez pedig a magánbiztonság, a magánrendészeti ipar megjelenése és térnyerése volt. Az első reakciókból úgy tűnt, hogy a folyamat (a magánbiztonság térnyerése a közbiztonsággal szemben) visszafordítása lett a kitűzött cél, és az elméleti igazolások azt kívánták alátámasztani, hogy a közbiztonság fenntartásának egyetlen letéteményese – ti. aki ennek megvalósítására képes és alkalmas – a központi rendészet. Ebből adódóan a hibák, hiányosságok okát, illetve a megoldást e szervezeteken belüli reformfolyamatok és korszerűsítés útján látták megvalósíthatónak.

Ugyanakkor éppen az az ellenkezés vezetett a magánbiztonság területét érintő kutatások megsokszorozódásához – és annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy hogyan lehetne a magánbiztonságot olyan irányba fejleszteni –, hogy az a rendészeti mechanizmus törvényes(ített) integráns eleme lehessen.

A valódi dilemma tehát a hagyományos rendészeti felfogás és a magánbiztonság felfogása között alapvetően arra a szemléletbeli különbségre vezethető vissza, amelynek keretében a hagyományos felfogás a folyamatot saját erodálódásaként fogta fel, és célkitűzései így önnön fejlesztési irányainak lehetőségei felé mutattak. Ebben a felfogásban tehát – meglepetésszerűen – a magánbiztonság ugyanúgy a közbiztonság megzavarásaként értelmeződött, mint a jogsértő cselekmények.

Ez utóbbi felfogásban hangsúlyossá vált az a nézet, mely szerint a magánbiztonságot azok az érdekcsoportok hívták életre, amelyek a magánszektor felé tolva a biztonság *megvásárolhatóságát*, abból gazdasági hasznot remélhettek, vagy más megközelítésben azok a csoportok voltak érdekeltek ebben, akiknek a biztonságát így lehetett megteremteni (elitista megközelítés). A szerzők ezzel a megállapítással szemben megjegyezték, hogy igen kevés a példa arra, hogy az állam a magánszektor felé irányítsa a biztonsággal összefüggő feladatokat, ugyanakkor arra rengeteg, hogy a rendészet vonjon be kapacitásokat a civil szférából – jobbra az újabb kihívásokra történő professzionálisabb reagálás biztosítása érdekében.

Az idő előre haladásával a köz- és magánbiztonság értelmezése és e kettő viszonyának meghatározása számos alakot váltott. Volt olyan megközelítés, amely szerint a magánbiztonság a megelőzés területén kooperatív. Egyesek szerint (vákuum teória) a biztonság szerepe változott meg világunkban, és annak hangsúlyai a közösség javainak megóvása irányából a magántulajdon fokozottabb védelme irányába mozdultak el, ez esetben pedig magától

értetődően a tulajdonosi értelmezés határozta meg a biztonság fogalmi kereteit és tartalmát. Megint más megközelítésben (policentrikus rendőrség) a biztonság hangsúlyait helyi fókuszpontokon és e fókuszpontok közötti vertikális kapcsolatokon építve érdemes megtalálni, amelyen belül a köz- és magánbiztonsági tevékenységre a szoros kooperáció jellemző.

A szerzők arra hívják fel a figyelmet, hogy azok a változások, amelyek az antropocén megközelítésből levezethetők és tapasztalhatók, valamint a kibertér megjelenése újabb változást és kihívást jelent (rizikófaktorként jelentkezik) a biztonság és a rendészet amúgy is megoldatlan problémákkal terhelt közegében. A megoldás nem lehet egyszerű, mivel a jelenségek egy csoportjával szemben másképpen, mint centralizáltan nem lehet eredményesen fellépni. Latour a társadalmat biofizikai és fizikai entitások összességéként definiálja, ahol és amelyben emberi és nem emberi cselekvők készítenek másokat arra, hogy valamit tegyenek/ne tegyenek vagy eltérjenek. Ilyen társadalmi tér a kibertér is, amelyben ezek a befolyásolások megjelennek. Ez pedig decentralizáltan csak részben kezelhető rendészeti kérdés.

Ezért a jövő egyik lehetséges útja a szerzők szerint a közrendszer megerősítése, megerősödése mellett a biztonság egyes elemeinek decentralizált kezelése, a technológia, az ember és környezetének szorosabb összekapcsolása, és e körben a legfontosabb a közösségek szerepének megerősítése, önálló képességük fejlesztése. Külön kihívást jelent, hogy ezekben az életterekben a befolyásoló hatásokkal szembeni fellépés egyre szélesebb körben követeli meg a hagyományos biztonsági szolgáltatások mellett a magánszférából bevonható professzionális szaktudás igénybevételét, amelyre példaként az EU gyakorlatát citálják a szerzők. Ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy ezzel a folyamattal egyúttal egy biztonsági kockázatot is generálunk, hiszen míg az állam fő céljai a közjóba vetett hitből, addig a piaci szereplők a profit reményéből vezethetők le.

Végezetül ezek a változások számos kérdést vetnek fel, amelyek a rendőrség irányítására, szerepének a biztonság garantálásában történő megváltozására és a magánbiztonsági szektorral történő együttműködés módjára vonatkoznak.

A hazai rendészeti gondolkodásnak ugyanakkor egy alapvető nehézséggel kell szembesülnie a tanulmány tovább gondolása során. Ugyanis, ha a megoldás valóban a közösségek szerepének megerősítése, önálló képességük fejlesztése irányába mutat, abban az esetben a rendészeti tevékenység újabb módozatai kidolgozását megelőzően előbb azt kell tisztázni, hogy miképpen értelmezhető egy közösség szerepe, és annak milyen jellemzői vannak egy élhetőbb és egy

kevésbé élhető társadalomban a szabadság-kontroll-biztonság¹³⁹ hármas mezőjének értelmezési keretében.

Nem utolsósorban pedig (újra) felvetik a rendőrség decentralizálásával, demilitarizálásával és demokratizálásával kapcsolatos kérdéseket, amelyek megvalósíthatóságának egyes aspektusaival a közelmúltban Budavári Árpád doktori értekezésében¹⁴⁰ részletesen és kimerítően foglalkozott.

5.7. ÖSSZEGZÉS

A biztonság fogalmának meghatározása során megállapítottam, hogy a kihívások komplexitása nem a biztonság lényegi természetének változásából fakad. Inkább azokról a körülményekről árul el többet, amelyek keretében megteremtése biztosítható. Ebből adódik, hogy bár a történelem folyamán e körülmények változása folyamatos – jelenlegi létviszonyaink pedig kétségkívül a legösszetettebb és legösszefüggőbb formát mutatják –, annak alanya, az ember kevésbé tűnik változékonynak. Természetesen nem közösségi formaváltozatosságait tekintve, hanem azon belső szükségleteire figyelemmel, amelyek viselkedését alapvetően meghatározzák.

Körülményei jelentős változásaként mutattam be a modern állam kereteinek és a vesztfáliai rendszernek nevezett működésmód átalakulását és ennek hatását a nemzetközi biztonság területén, amelynek egyik forrása éppen a globalizáció volt. A kifejtésben megadott körülmények együttesen alapvetően változtatták meg a biztonság értelmezési kereteit az egyes államok vélt vagy valós szuverenitásának ernyője alatt. Számos megoldás egyrészt (és szükségszerűen) az autoriter rendszerek megerősödése irányába mutató tendenciák erősödését eredményezheti¹⁴¹, amely a globalizáció hatásaival és a technológiai fejlődés eredményeivel veszélyes szövetség lehetőségét kínálja – ahogy erre Rodrik trilemma-elméletéből is következtethetünk. Másrészt viszont a finom megoldások védtelenné teszik a demokráciákat, mert törvényeik a mindennapi élet olyan szabad(os)sága számára nyitják meg az utat – érték- és hatalmi legitimációs válságot okozva –, amelyek a társadalmak jelenlegi érzékenységi szintjét eltérő mértékben érintik ugyan, de sok esetben belső biztonsági kihívásként értelmeződnek és jelennek meg.

¹³⁹ Krémer, *Az élhető társadalom és a rendőrség válsága*, 23.

¹⁴⁰ Budavári, „A reform és a közösség alapú működés kilátásai a magyar rendészetben”.

¹⁴¹ Kerecsi, „A rendőrség militarizálódása: áldás vagy átok?”, 147–48.

Azok az európai államok, amelyekben a közösségi szemléletű és azon épülő rendészeti rendszer működésének filozófiája mélyebben gyökerezik – mert példának okáért rendészetének történelmi formálódásában a közösségi, és nem az állami igény vált dominánssá –, elvileg kisebb kitettséggel rendelkeznek, mert erőforrásaik jobban megoszthatók a komplex kihívások kezelésében, és legitimációjuk erősebb. Az irány tehát kétségkívül helyes lehet a komplementer rendészet felé vezető úton.

A kérdés az, hogyan tovább ott, ahol ennek hagyományai gyengébbek, és átfogóbb kérdés pedig, hogy ezek a változások mire lesznek elegendők a jövőben a fejezetben részletesebben kifejtett kihívások intenzívebb és párhuzamos, átlapolt megjelenése esetén. Álláspontom szerint tehát ezek azok a körülmények, amelyek a biztonság tárgykörét érintik, és ennek körében a rendészet 21. századi kihívásaira is markáns hatást gyakorolnak. Végezetül a biztonság természetét kutató vizsgálódás a (rendészet) biztonság fogalmának pontosításához és kiegészítéséhez vezetett, az alábbiak szerint.

A biztonság legáltalánosabb értelemben olyan, pozitív értékalapú rendre irányuló igényünk változatlanóságát feltételező állapotot jelöl, amely szabadságot biztosító cselekvési önállósággal, identitással és egzisztenciális stabilitással jellemezhető, és amelyet szorongás, félelem nem ural, egzisztenciálisan tehát nem fenyegetett.

6. A VALÓSÁG RENDJE(I), A REND TERMÉSZETE

A korábbi fejezetben utaltam arra, hogy azon körülmények megváltozása, melyek keretében a biztonság garantálható, közvetlen hatást gyakorolnak a rendészet mindennapi valóságára, a rendészet területét érintő tudományos kutatásokra, ezáltal a rendészettudományra.

A téma kibontása végül a biztonság fogalmi megközelítésének pontosítását eredményezte. Itt külön kiemelem ennek jelentőségét, hiszen éppen definíciójába rejtetten jelent meg annak *pozitív értékalapú rendre irányuló igényünk változatlanságát tételező* fogalmi eleme. Ebben a megközelítésben tehát a biztonság szervesen összekapcsolódik a renddel, annak is pozitív értékalapú megjelenési formájával.

Felmerülhet kérdésként, hogy a biztonság mellett miért nem a rendészet vagy rendvédelem (ehelyett miért a rend) kifejezés fogalmára koncentrálok. Ennek egyszerű oka van. A rendészeti vagy rendvédelmi tevékenységet (e tekintetben most lényegtelen, hogy ki milyen álláspontot képvisel a szóhasználat kérdésében) funkcionálisan a közigazgatás körében megjelenő tevékenységi formának tekintem, amelynek működése és működtetése arról kifejezetten sokat elárul, hogy az állami hatalom milyen minőségű (társadalmi) rend védelmét kívánja ellátni, tágabb értelemben milyen értékeket kíván védeni, illetőleg hogy a közösségi értékeket tartja-e egyáltalán védelemre érdemesnek.

Kétségtelen tény, hogy e körben maga a tevékenység szabályozása a modern államok esetében a joghoz kötött, és az által garantált, ám adott jogrendszeren belül az állami tevékenységek végrehajtásának módja (a rendészeti gyakorlat) igen széles határok között mozog, esetenként pedig jelentősen el tud távolodni a *törvények szellemétől*. Ezért egyik rendszer sem vizsgálható kizárólag csak a jog közvetített üzenete szempontjából, de ugyanígy a rendészeti gyakorlat szempontjából sem. Arról már nem is beszélve, hogy maga a társadalmi közösség is önálló entitásként kutató – akár e kettővel opponáló értékviszonyai okán. Egyáltalán nem elképzelhetetlen ugyanis egy alapvetően jónak tekinthető szabályozási környezetben belül kialakuló közönyös (rendészeti) szervezeti kultúra úgy, hogy közben a társadalmi szükségletek jelentős formálódása alapvető változtatások igénye felé mutasson e közösségen belül.

Valójában inkább az ilyen átmeneti, árnyalt állapotok a jellemzőbbek a mindennapokra, mintsem az az állandóság, amely például a nyugat-európai társadalmi-rendészeti környezetet

jellemezte az elmúlt bő fél évszázadban hosszabb-rövidebb időtartamokban – Kagan szóhasználatában posztmodern édenkertként.¹⁴²

Ugyanakkor hasznos ismeretek forrása lehet, ha mindezeket (a jogi szabályozást, a törvények szellemét, a rendészeti gyakorlatot, a társadalmi igényt, a tudományos kutatói érdeklődést etc.) abból a szempontból közelítjük meg, hogy milyen értékrendet közvetítenek, milyen kifejezett és rejtett meggyőződés áll mögöttük, illetve hogy ez az értékhordozó jelleg miből fakad, milyen körülmények által meghatározott. Egyszerűen megfogalmazva: milyen a viszonyuk a rendhez, amelyet rend-előképek vagy rend-képzetek formájában vélelmeznek és közvetítenek. Ezért tartom fontosnak, hogy a megközelítés a biztonság fogalmából a rend fogalmán keresztül vezessen el a rendészetig.

Feltételezésem – és egyben kiindulópontom –, hogy a modern társadalmi létben élő emberi közösségek formálódását, társadalmi viszonyait meghatározó körülményeit, továbbá e viszonyokat időben meghatározó mozgatóerőket úgy célszerű kutatni, hogy a vizsgálódás időtartamát kitágítjuk. Ez nem azt jelenti, hogy a modern államok kialakulását követő időszak társadalmi rendje(i) mögötti rend-képzetek kutatásának ne lenne kiemelkedően fontos szerepe. Hanem azt, hogy e mellett szükségképpen kell lehetőséget hagyni azon hatások felismerésének, amelyek nem korhoz és szocializációhoz vagy szituációhoz kötődnek. Hanem magához az emberi fajhoz, annak egyedeihez és közösségeihez, akikről a megelőző fejezetben állapítottam meg, hogy biztonság iránti igényük – szükségleteik állandósága okán – lényegében egész pontosan körülhatárolható.

A biztonság kérdése, valamint annak „*pozitív értékalapú rendre irányuló igényünk változatlanságát*” tételező fogalmi rétege pedig ebben a diskurzusban megkerülhetetlen jellemzője a jelzett változásokat keretező folyamatoknak, akár ezek univerzálisabb, akár pedig konkrét megnyilvánulási formáit tekintjük.

Előfeltevésem szerint olyan rend-előképekkel, rend-képzetekkel rendelkezünk (ideértve a társadalmi közösséget, mint önálló entitást, de annak tagjait is, egyénenként), amelyek *archetipikusan, evolúciósan, (történelmileg) korszerűen*, valamint az egyénre vonatkoztatott *szocializáció szintje és minősége által* meghatározottak, illetve befolyásoltak. Másképpen megfogalmazva: azok a tudatos, illetve tudattalan képzetek, amelyeket a rendről alkotunk, vizsgálhatók ezek archetipikus és evolúciós jellemzőik eredete után kutatva (ezt segíti az időben

¹⁴² Kagan, *Édenkert és Hatalom*, 59.

kitágított kutatási spektrum), valamint (történelmileg) korszerű és a szocializáció szintje és minősége által meghatározott minőségük kifejezett megnyilvánulásaira irányuló érdeklődéssel is.

Ezek közül az archetipikus és evolúciós jellemzők univerzális mintázattá állnak össze a rend eszméjében, időtlen állandóságot sugallva. A korszerű és a szocializációs hatás pedig aktuális mintákban manifesztálódik, és a jelen valóságának paradigmái keretezik. Ilyen például a szabadság–biztonság dichotómia napjainkban, amelynek érvényessége meghatározott történelmi korhoz láncolt. A rend-előképek tehát abban segítik a megismerést, hogy azonos nézőpontot teremtenek az emberi viselkedést – jelen esetben a rendészettudomány nézőpontjából – kutató számos tudományterület eredményei értelmezéséhez, egyfajta szintéziseként a felhalmozott és részterületenként is óriási mélységben kibontakozó ismeretnek. Ahogy Csányi Vilmos fogalmaz az emberi természet megismerése kapcsán: *„Valamiféle szintézisre van tehát szükség. Valamiféle nagy vonalakban eligazító vázlatra, amelyre az egyes részterületek saját információi könnyen rákapcsolhatóak.*”¹⁴³

6.1. A REND SZAVUNK TÖRTÉNETI-ETIMOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSE

Az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet évente tájékoztató jellegű listát tesz közzé a fontosabb magyar nyelvészeti szótárakról és kézikönyvekről, tematikus, és azon belül időrendi sorrendben.¹⁴⁴ A Magyar Nyelv c. folyóirat – rövidítéssel hivatkozható művek, periodikák címen – még bővebb listát közöl, amelyre az intézeti (tanszéki) tájékoztatás is utal.

Rend szavunk etimológiája és szemantikája kapcsán e forrásanyagot használtam fel, segítségül hívva a tudományterület adekvát és aktuális megközelítését a tárgyban.

1890 és 1906 között jelent meg a *Magyar nyelvtörténeti szótár (NySz)*, az első három kötet Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond szerkesztésében, *„a legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig*” alcímmel, a kiegészítő, a negyedik kötet (javarészt Szamota István és Zolnai Gyula munkája) pedig *„Magyar oklevél-szótár – régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye*” címmel. Ez utóbbi összegyűjti és értelmező magyarázatokkal látja el a kódexekben, régi nyomtatványokban, oklevelekben, egyéb iratokban fennmaradt ősi szókincsünket.

¹⁴³ Csányi, *Az emberi természet*, fej. Bev.

¹⁴⁴ ELTE BTK MNYFI, „Szótárlista_2024”.

Emellett szótörténeti és etimológiai gyűjtemények sorában a Mátyás¹⁴⁵, valamint *Gombocz-Melich-féle etimológiai szótár*¹⁴⁶, és a *Bárczi-féle szófejtőt* követően¹⁴⁷ a legteljesebb szintézist *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (TESz.)*¹⁴⁸ jelentette a 20. század utolsó harmadában. Két évtizeddel később, a felhasználhatóság nyelvi korlátjai, az időközben éppen a hivatkozott anyag hatására megindult újabb kutatások eredményei, valamint a szükséges korrekciók átvezetése okán a kutatók a szótár német nyelvű átdolgozása és kiadása mellett döntöttek, amely *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen (EWUng.)*¹⁴⁹ címmel vált ismertté.

E szintézis megjelenését követő évtizedek kutatási eredményei bedolgozásának szükségessége, és nem utolsósorban mindezek magyar nyelven történő elérhetővé tétele okán az MTA Nyelvtudományi Intézetében 2011-től megkezdődött az *Új magyar etimológiai szótár (ÚESz)* összeállításának munkálata, amely a mai napig folyamatos.¹⁵⁰ A szótár online elérhető, adatai folyamatosan frissülnek, jelenleg a címszavak alapján kereshető (*ÚESzWeb*).

A kiindulópontnak tekinthető TESz. előszavában a szerzők utalnak arra, hogy egy-egy szó nyelvi életútjának bemutatása során nem a teljességre törekedtek, sokkal inkább az életút szempontjából legfontosabb, legszükségesebb elemekre koncentráltak. Az általános közlési elv inkább a komplexitást célozta azzal, hogy a szó első ismert előfordulását követően csak azokra a jelentésváltozatokra fókuszáltak, amelyek fontosabb alaki vagy jelentésbeli változást dokumentáltak.¹⁵¹

Ez igaz az ÚESz-re is. Az egyes forráshivatkozások esetében természetesen figyelembe kell venni a kutatási eredmények időbeli eltérésekből adódó érvényességét is, amely példának okáért a szó első előfordulásával kapcsolatban mutat eltérést (l. a rend kifejezés kapcsán az NySz. és a TESz. megállapításait).

Megközelítésemben leginkább azonban arra igyekeztem koncentrálni, hogy milyen jelentéstartalmakkal vált ismertté és töltődött fel a vizsgált kifejezés, hiszen kutatásom kiindulópontjának keresése szempontjából tulajdonképpen ennek van jelentősége.

¹⁴⁵ Mátyás, *Magyar nyelvtörténeti Szótár - Kísérlet*.

¹⁴⁶ Gombocz és Melich, *Magyar etymologiai szótár. 1–2.*

¹⁴⁷ Bárczi, *Magyar szófejtő szótár*.

¹⁴⁸ Benkő, Kubinyi, és Papp, *TESz.*, 1967.

¹⁴⁹ Gerstner, Hámori, és Zaicz, *EWUng.*

¹⁵⁰ Gerstner, „ÚESz.”

¹⁵¹ Benkő, Kubinyi, és Papp, *TESz.*, 1967, 1:10.

A nyelvtörténeti, etimológiai kutatások eredményeit a fentebb hivatkozott források dokumentálják. Ezeket felhasználva az értelmező szótárak kontextualizálják és magyarázzák az anyanyelv szavainak jelentését. Pusztai Ferenc utal rá, hogy az ezirányú lexikográfiai tevékenység folyamatosságát és egymásra épülését hazánkban csak a 20. század második felében érhetjük tetten.

Az első ilyen igényű munka a *Czuczor–Fogarasi-féle (CzF.) A magyar nyelv szótára* volt.¹⁵² Az ennek elkészítését követően megjelenő szótárak¹⁵³ pedig messze nem értékelhetők átdolgozásként, nem épültek a CzF. közel 11 ezres szócikket tartalmazó anyagára. „A 20. század második felében születtek meg azok a magyar értelmező szótárak, amelyek lehetőséget teremtettek arra, hogy alapul, fundamentumul szolgáljanak, hogy ne csak hasznosíthatók, de folytathatók legyenek.”¹⁵⁴

A történeti és tematikus folytonosságot megteremtő átdolgozások alapműve *A magyar nyelv értelmező szótára (ÉrtSz.)* volt, az 1950/60-as évek fordulóján.¹⁵⁵ Ennek átdolgozása lett az 1972-ben megjelenő *Értelmező kéziszótár (ÉKsz.)*, amely számos újabb kiadást is megért.¹⁵⁶

Ezekre épült Pusztai újabb átdolgozása (*ÉKsz.²*), *A magyar értelmező kéziszótár*¹⁵⁷, amelyet a magyar szótáriródalom újabb kori történetének jelentős határköveként tartanak számon.¹⁵⁸

A rend szavunk eredetével kapcsolatos kutatást a felsorolt forrásokra támaszkodva alapoztam meg.

6.1.1. A REND SZÓ EREDETE ÉS MEGJELENÉSE A FORRÁSOKBAN

A TESz. vonatkozó szócikke szerint 'rend' szavunk szláv eredetű, közvetlen forrása nem állapítható meg, de jelentésének megfelelői megtalálhatók a különböző szláv nyelvekben. Az ÚESz hozzáteszi, hogy a jövevényszó átvételére a 10. század vége előtti időszakban kerülhetett sor, vagy pedig egy bolgáros szláv nyelvváltozathoz került a magyarba a 12. század végéig. A CzF. szerint „*rokona még a latin ordo, német Reihe, szláv red, rad, rád stb., továbbá a mélyhangu rang*”.¹⁵⁹ A latin hatás jelentőségére a TESz. és az ÚESzWeb is utal.

¹⁵² Czuczor és Fogarasi, *CzF*, 1861.

¹⁵³ Ballagi, *A magyar nyelv teljes szótára*; Balassa, *A magyar nyelv szótára*.

¹⁵⁴ Pusztai, „Lexikográfiai kérdések és válaszok az átdolgozott Magyar értelmező kéziszótárban”, 362.

¹⁵⁵ Bárczi és Országh, *ÉrtSz.*, 1959.

¹⁵⁶ O. Nagy és mtsai., *Éksz.*

¹⁵⁷ Pusztai, *Magyar értelmező kéziszótár*.

¹⁵⁸ Éder, „Magyar értelmező kéziszótár”, 146.

¹⁵⁹ Czuczor és Fogarasi, *CzF*, 1861, V:490.

A kutatók között egyetértés mutatkozik abban, hogy a szó jelentésének nagy része származhat az átadó nyelvből, de kialakulhatott a magyarban is az eredeti, óegyházi szláv forrásokban megjelenő [rědb] = 'sor, rend, osztály, csapat' jelentésekből. Ezek az alábbi változatokban is ismertek: szerbhorvát [rěd]: rend, elrendezettség; (állam)rend, rendszer; rend, mint közösség, vagy mint kitüntetés; sor; szlovén [rěd]: rend, fegyelem; sor, sorrend; osztály; csoport; rend, mint közösség; szlovák [řad]: sor, sorrend; csoport, rendszertani egység; magas kitüntetés stb., [rād]: rend, mint közösség; orosz [ряд]: sor, sorrend; közrend, jogszolgáltatás; megállapodás; stb.

Példaként említhető, hogy az 1590 körüli Károli Biblia nyelvhasználata még egyértelműen visszamutat a szláv jelentéseredetre: „*És végy liztlángot, és süss abból tizenkét lepényt; két tized efából legyen egy lepény. És helyeztesd el azokat két rendben; hatot egy rendbe, a tiszta arany asztalra az Úr elé. És tégy mindenik rendhez tiszta tömjént, és legyen emlékeztetőül a kenyér mellett, tűzáldozatul az Úrnak. Szombat napról szombat napra rakja fel azt a pap az Úr elé szüntelen; örök szövetség ez Izráel fiaival.*”

Ez a szóhasználat – ti. a szűkebb jelentéseredet (sor, -szor, -szer, -ször) szerinti használat – kevésbé jellemző napjainkban. Ha mégis tetten érhető, akkor ismerhető az 'egy rend öltözet' (ti. egy váltás ruha) kifejezés használata, vagy példának okáért a jogi szaknyelvben a bűncselekmények 'rendbeliség'-e (ti. a több alkalommal elkövetett azonos bűncselekmények száma).

A kifejezés eredetét körülvevő bizonytalanság kapcsán Zoltán András rámutat, hogy az nem a kutatási módszerek hiányosságának tudható be, sokkal inkább a vizsgált dolog természetéből következik, az alábbiak miatt. Ismert eredménye a nyelvészeti kutatásoknak, hogy a magyar nyelv legnagyobb tömegű idegen eredetű elemét (a 10,1%-os finnugor tőszóarány mellett) szláv jövevényszavak adják (9,36%). Ezt a német (5,43%) és a török (4,59%) eredetű tőszavak aránya követi.¹⁶⁰

Az egységesnek tűnő szláv hatást egyes kutatók álláspontja szerint árnyalja annak ténye, hogy a magyarság sohasem került érintkezésbe az ősszlávokkal. Így a kapcsolat későbből külön-külön, mint tót, orosz, szerb, horvát etc. hatás értelmezhető, amely egyenként már nem olyan meghatározó.¹⁶¹ Zoltán András rámutat, hogy ez a megközelítés már a 20. század elején

¹⁶⁰ Zoltán, „A magyar nyelv régi szláv jövevényszavai és a szláv nyelvtörténet”, 671.

¹⁶¹ Melich, *Nyelvünk szláv jövevényei*.

meghaladottá vált, utalva már Trubetzkoy és később Chelimskij kutatásaira.¹⁶² A téves – és a magyar szlavisztikában meggyökeresedett – álláspont ugyanis az a közkeletű nyelvtudományi vélelem volt, miszerint az ősszláv nyelv a 6. század végén megszűnt, és a mai szláv nyelvek elődjére esett szét.

Ezzel szemben a modern kutatások árnyaltabb képet mutatnak. A magyar–szláv érintkezés legintenzívebb szakasza a honfoglalás időszaka és az azt követő évszázadok voltak, amikor a magyarság egy nyelvjárásilag tagolt, felbomlófélben levő, de még a 9–11. században jobbra egységesnek tekinthető, késői ősszláv nyelvjárásokat beszélő népesség közé beékelődött.¹⁶³ Ebben a közegben az intenzív nyelvi hatások nemhogy lezárultak, sokkal inkább évszázadokra elhúzódhattak (l. a denazalizáció kérdését).

Összegezve tehát valószínűbb az a feltételezés, miszerint 'rend' szavunk – mint szláv nazálist tükröző jövevényszó – átvétele akár még a 13. században is megtörténhetett a bolgárszlávon keresztül, ahol a denazalizáció sokkal lassabban ment végbe, mint a keleti szlávoknál, ahol a folyamat már a 10. században lezárult. Végezetül mindezen körülmények mellett nyelvünkben nem ritka az sem, hogy ugyanazt a szót ugyanegy nyelvből kétszer, háromszor is átvettük¹⁶⁴, és erre – ebben az esetben – elegendő idő állhatott rendelkezésre.

A kifejezés eredetét körülvéve, és fentebb hivatkozott bizonytalanság tehát e körülményekből adódik, és valóban a dolog természetéből fakad. A CzF. hivatkozásában is említett rokonságra viszont a latin *ordo* és német *Reihe* kifejezésekkel még a későbbiekben kitérek.

Megjegyzésként annyit rögzíték, hogy a CzF. általános megfogalmazásában szerepel, hogy „*Alapfogalomban a rend bizonyos szabályt, vonalat jelent, honnan a rendszabály, rendszabás, rendet szabni kifejezések; minélfogva eredetére azon re gyökhangú szók osztályába sorozható, melyek általában bizonyos terjedést, különösen sorozást, osztályozást, vagy ezek által alakult valamit jelentenek, mint recze, redő, rét, rétes, réteg. Legközelebb áll hozzá a persa rede.*”¹⁶⁵

Megjegyzendő viszont, hogy utóbb a TESz. megállapította, miszerint a *rét*, *réteg* szavak etimológiai idekapcsolása téves.¹⁶⁶

¹⁶² Trubetzkoy, „Einiges über die russische Lautentwicklung und die Auflösung der gemeinrussischen Spracheinheit”.

¹⁶³ Zoltán, „A Kárpát-medencei szlávok nyelvéről a honfoglalás korában”, 34.

¹⁶⁴ Szarvas, „Magyar Nyelvőr”.

¹⁶⁵ Czuczor és Fogarasi, *CzF*, 1861, V:490.

¹⁶⁶ Benkő, Kubinyi, és Papp, *TESz.*, 1967, 3:379.

A TESz. szerint az első írásos emlékekben a kifejezés helynévként/földrajzi névként jelenik meg a 13. századból. Forrása a *Codex Diplomaticus* ('Rendwey', 'Rendweg'), a Fejér György által összeállított, az Árpád-koron is túlnyúló időszakot feldolgozó (-1439-ig) oklevéltár.¹⁶⁷ A második helyen Győrffy Györgynek az Árpád-kori történeti földrajz tárgyú munkája¹⁶⁸ tesz említést egy 13. század végi iratban szereplő helységnévről ('Reend'). Ugyanakkor a feltüntetett helynevek kapcsolata a vizsgált kifejezéshez kétes, bizonytalan – és a jelentéstartalom szempontjából talán kevésbé is releváns.

A TESz. felsorolásában tehát az első két előfordulás helynévként azonosítható. Harmadikként jelenik meg a szó abszolút első, nem tulajdonnévi és nem származéknak tekinthető köznévi forrása, egy magyar glosszás latin kódexben, a *Sermones Dominicales*ben, az 1456 körüli időből: „*Sed nota quod homines sunt in quadruplici differentia (neg rendbe vannak) [neg rendben]*”¹⁶⁹ E jelentéskörbe ('sor') tartozik a fentebb már hivatkozott 1590 körüli nyelvhasználat a Károli Bibliából.

A negyedikként megjelölt forrás a 16. századi kéziratos énekeskönyv, a *Csoma Kódex* (1550 k./1638). Ennek szóanyagát az NySz. dolgozta fel.¹⁷⁰ Itt 18 különböző forrását – és ahhoz társított jelentését – adta a 'rönd' szócikként megjelölt 'rönd' szónak, abban a meggyőződésben, hogy a szó biztos előfordulásának első esete az énekeskönyv (ne felejtjük el azonban, hogy az NySz. 1890-es megjelenése után két évtizeddel jelent meg nyomtatásban a *Sermones Dominicales*).

A TESz. ötödik, egyben utolsó, meglehetősen kései forrásként *Verseghy*nek a tiszta magyar beszédről és írásról szóló értekezését jelöli meg 1805-ből.¹⁷¹ A célja szerint gróf Szápáry Leopoldina kisasszonynak írt *vezérlő értekezés* a vizsgált kifejezés számos jelentésváltozatát dokumentálja azáltal, hogy közel kétszázszor szerepel abban.

6.1.2. A REND SZÓ JELENTÉSTARTALMÁNAK DOKUMENTÁLT VÁLTOZÁSAI

A kifejezés jelentéstartalmának változását, bővülését a CzF. 9, az NySz. 18, az ÉrtSz. 15, a TESz. 21, az ÚESzWeb 19 pontban rögzíti. Átfogó, összegző jelentésértelmezést – ezek közül – a CzF. ad, de nyilván ennek hiánya a többenél nem azok hibája (céljuk ugyanis nem ez volt).

¹⁶⁷ Fejér, *Codex diplomaticus*.

¹⁶⁸ Győrffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.*

¹⁶⁹ Szilády, *Serm.Dom.*, 2:285.

¹⁷⁰ Szarvas és Simonyi, *NySz.*

¹⁷¹ Verseghy, *A tiszta magyarság, avagy a' csinos magyar beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések.*

Az NySz. és az ÉrtSz. szólások, illetve közmondások sorával egészíti ki, árnyalja a jelentésváltozatok felsorolását^{172,173}. Jelenleg tehát ennyit tudunk *biztosan* a 'rend' kifejezés eredetéről, amelynek tisztázása mellett a jelentésváltozatok alakulásában természetesen további meghatározó körülményeket is figyelembe kell venni. Mielőtt azonban rátérek ezek összevetésére, röviden utalok a latin nyelv hatására.

A fenti körülmények közül az egyik legfontosabb, hogy egyes magyar jelentésváltozatok kialakulásában, elterjedésében és megerősödésében a latin 'ordo' kifejezés hasonló jelentéseinek hatása megalapozottan valószínűsíthető. Ezek a TESz. 2., 5., 10., 15. és az ÚESzWeb 2., 3., 8., 14. pontjában jelölt forrásazonos hivatkozások szerint az alábbiak: 'csoport', 'osztály', 'fajta, féle', 'csapat', 'vallási vagy világi közösség'.

A *Magyar Katolikus Lexikon*¹⁷⁴ a latin 'ordo' kifejezés alapvetően két jelentéstömörülését különbözteti meg, nevezetesen az egyik a rend, mint csoport, testület, a másik pedig a rend, mint szabály, rendtartás értelemadásban jelenik meg. Míg az előbbi a Krisztus előtti korokra mutat vissza – többek között az ókori Rómában jogi, vezető testületként ismert *ordo senatoriusra* –, addig az utóbbi már a keresztény liturgiára utal, szigorú értelemben annak pontos szabályaira, tágabb értelemben pedig annak szerkezetére.

A forrás rámutat, hogy az ókori római előzmények mellett Tertullianus (Kr.u.160k. – 225k.) az 'ordo' kifejezést a papságra használja, amely a 4. századtól az egyházi rend fokozatait is magába foglaló jelentéstartalommal töltődik fel. A 12. századtól azonban a 'testület' értelemadást felváltja a szentelésre, a lelki hatalomra utaló jelleg, amely már a fentebb jelzett második jelentés-koncentrációban él tovább (ti. az egyházi körökben). Hatása azonban a mindennapi szóhasználatra aligha kérdéses.

A jelzett forrásokat értékelve – figyelemmel az értekezés keretei szempontjából mértékadó megközelítésre – általánosságban csak az alábbiakat emelem ki. A jelentésváltozatok egy csoportja a fogalom használatának kiterjedt, de egyszerű példáját adja. Így jelenik meg a rend, mint *sor, réteg; hely; csoport, osztály; fajta, féle* (rendszerintani egységként); *szor, szer, ször, vhány alkalommal* (ragszilárdulással); *társadalmi, foglalkozási helyzet; szokás, mód; kor,*

¹⁷² Szarvas és Simonyi, *NySz.*, 2:1404–5.

¹⁷³ Bárczi és Országh, *ÉrtSz.*, 1959, 5:979.

¹⁷⁴ Diós és Viczián, *Magyar Katolikus Lexikon*.

életkor; méltóság, kitüntetés, rendjel; vallási vagy világi közösség; szabály, norma; természet, létezési mód etc. (ld. TESz., ÚESzWeb, NySz., CzF., ÉrtSz.)

Konkrét és számomra mértékadó jelentéstartalmat azok a megközelítések adnak, amelyek a rend fogalmának összetettebb értelmezését mutatják. De még ezek között is található olyan, amely nem valamely ismeretterületet célzó pontosító definíciót rejt, hanem általánosat.

Ilyen a CzF. 2. pontban *„Az egymás mellett létező, vagy időben egymásután következő dolgok között azon viszony, melynélfogva mindegyik kellő helyet foglal, vagy kellő időben történik.”*¹⁷⁵, vagy a TESz. és az ÚESzWeb jelentéstársítása *„tárgyaknak, folyamatoknak szabályozott, áttekinthető sora, állapota”*.¹⁷⁶

De ide sorolható e jelzett források *„összefüggés, értelem, tartalom”* 3. és 13. forrásjelölése is, ami a rend jelentéstartalmat dúsítja, és ennek alapoz meg a CzF. is, amikor a szó (re gyökhangú) eredetére vonatkozóan jelzi, hogy az általában bizonyos terjedést, és ezáltal alakuló sorozást, osztályozást (ti. annak szükségességét) jelent.

Ehhez hasonlóak, de értéktelítettebbek az ÉrtSz. 1-4. pontban jelölt meghatározásai, amelyek szerint a rend *„1. A tárgyaknak olyan állapota, amelyben mindegyikük a célszerű és megfelelő helyet foglalja el [...] 2. Vmely cselekvés, történés zavartalan lefolyásának megszabott sora; meghatározott v. célszerűen kialakult egymásutánja. Az élet ~je: az élet alakulásának általános törvénye, a dolgok v. események szokásos alakulása; a természet ~je; a természet ~je szerint: úgy, ahogyan a természetben lenni, történni szokott. Ment minden a maga ~jén [...] 3. Olyan állapot, amely megfelel vmely szabálynak, törvénynek, s így lehetővé teszi vminek a zavartalan menetét [...] 4. Azoknak a szabályoknak, törvényeknek az összessége, amelyeket vmely közösségnek v. vmely személynek követnie kell, hogy vmi megfelelően, zavartalanul folyjon, történjék [...]”*¹⁷⁷

Bár a fogalom használatának kiterjedt, de egyszerű példájaként hivatkoztam rá, de az összetettebb értelmezés lehetőségét kínálja a fogalom jelentés-rétegeinek feltárásában a szabály, norma; szokás, mód; természet (ti., mint valaminek a természete), létezési mód képzettársítás is.

¹⁷⁵ Czuczor és Fogarasi, CzF, 1861, V:489.

¹⁷⁶ Benkő, Kubinyi, és Papp, TESz., 1967; Gerstner, „ÚESz.”

¹⁷⁷ Bárczi és Országh, ÉrtSz., 1959.

Konkrét, valamely ismeretterületre vonatkoztatott meghatározást ad a CzF. a rend 4. pontban megadott jelentésének egyik szűkítéseként. Itt megjelöli – gr. Széchenyi Istvánra hivatkozva – a társadalmi rend általam e dolgozatban később részletesebben tárgyalt fogalmát, azzal a magyarázattal, hogy az államélet két fő alapja: a szabadság és a rend.

„*Mutassuk meg, hogy rendet tudunk tartani ott is, hol tökéletes szabadság létezik.*”¹⁷⁸

6.2. A HÉTKÖZNAPOK RENDJE

A rend fogalmának megismerése tárgyában a kiindulópontot a történeti-etimológiai megközelítés biztosította. Tárgyalására igyekeztem megfelelő alapossggal és komplex módon felkészülni. Célom az volt, hogy jelentéseinek feltárható tartalmában a fogalomhoz kapcsolódó képzetek szélesebb körét bemutassam, ám csak olyan mélységben, amelyet bevezetesként e dolgozat keretei még elviselnek – és mondanivalóm (a rend eszméjének tartalma) szempontjából hasznosnak tekinthetők.

Ennek figyelembevételével – legalábbis a fogalmi áttekintés egy bizonyos szintjéig – azt is mondhatnánk, hogy a rendről való gondolkodás jól elválasztható területei okán az értelemadás nem túl nehéz. És valóban, a mindennapi élet valóságában nincs is szükség tudományos igényű magyarázatokra ahhoz, hogy konszenzusra jussunk abban a kérdésben, mit nevezünk rendnek egy könyvespolcon, gyermekeink szobájában vagy éppen a ruhásszekrényünkben.

Azonban már a mindennapi gondolkodás is szétfeszíti e szűkebb értelmezést, amint felmerül az a kérdés, hogy példának okáért egy könyvespolcon hányféleképpen lehet rend, és hol a határ, ami a rendet a rendetlenségtől elválasztja – ha egyáltalán a rendetlenségtől kell a rendet elválasztani (ti. és nem példának okáért a káosztól). Nagyszüleim könyvespolcán rend volt. A sorozatok és önálló könyvek mind-mind valamilyen rendezőelv szerint álltak, amelyet hol a fajta, hol pedig a méret határozott meg. Szemre is tetszetősen.

Az egyik barátom nappalijában a könyvek egy e célból kiválasztott fal mellett – látszólag szabálytalanul egymásra fektetve – vannak, gerincük az érdeklődő felé áll, címük így olvasható formában. Felettük egy hosszabb polc igényes díszekkel. A lakásba lépve ez az elrendezés stílusos hatást kelt (a porfogó hatás minimalizálásának gyakorlati értéke mellett), és eszembe sem jutna az mondani, milyen rendetlenség van – viszont azt sem, hogy milyen rendben vannak a könyvek elhelyezve. Ugyancsak furcsa lenne a nagytakarítás miatt az asztalra helyezett

¹⁷⁸ Czuczor és Fogarasi, *CzF*, 1861, 490.

székek és egyéb, szokványos helyükről elmozdított tárgyak okán a *művelet* helyszínét rendetlennek mondani.

Kifejezetten erre az esetre utal Polcz Elaine, amikor megjegyzi: „*Az a tény, hogy a bútorok, a tárgyak nincsenek a helyükön, rendetlenséget kellene, hogy jelentsen minden más körülmény között, de nem a nagytakarítás idején.*”¹⁷⁹

Tehát a rendnek van szituációfüggő értelmezési rétege. A szerző arra is rámutat, hogy az emberi rendformák az időben is változnak, nemcsak egy adott ember életében, de történelmi léptékben is. E rendformák struktúráinak vizsgálata pedig új tudományos vizsgálódásnak nyit utat, amelyet katalizáltak az utóbbi évtized természettudományos, matematikai és filozófiai kutatásai a káosz természetét érintően. Polcz kiemeli, hogy éppen ezek vezettek ahhoz a felismeréshez, hogy a rend és rendetlenség nem ellentétpárok, a rend ellentéte ugyanis a káosz. A rendetlenség pedig csak valamiféle rend-velejáró jelenség, nem a rend hiánya.¹⁸⁰ Itt a szerző valami olyan elválasztásra gondolhat, hogy rendetlen az, amelyben az elrendezettség lehetősége már adott, de még nem, vagy csak részben fordult át a megvalósulásba, míg a káoszban még nem alakultak ki azok az ismérvek, amelyek – mint rend-előfeltételek – lehetőséget adnának a rendeződés irányába történő elmozdulásnak.

Másik megközelítése szerint a rendnek van formai és lényegi aspektusa, mégpedig azon folyamatok céljának történő megfelelés szempontjából, amelyet szolgálnak. Így a rend tulajdonképpen lényegi és formai rend (a rendetlenség pedig ennek ellentéte), ugyanakkor átmeneti állapotok is vannak, amelyekben a jó rendetlenség lehet a lényegi rend a formai rendetlenséggel, a rossz rend pedig a formai rend a lényegi rendetlenséggel.¹⁸¹

Ezek a megközelítések már a tudományos igényű kutatás felé mutatnak (és annak területét érintik). Függetlenül attól, hogy a megközelítés egészével vagy annak bármelyik aspektusával egyetértünk-e, az kitűnik, hogy Polcz értelmezésében a rend valami, ami megjelenik, pontosabban olyan megjelenési formája is van lényegi oldala mellett, amely azon folyamat céljának történő megfelelés szempontjából mutatkozik meg, amelyet szolgál. Ez a teleologikus meghatározottság is lehet tehát a lényegi rend attribútuma, amelyben kifejeződik praktikum, harmónia, puritánság etc.¹⁸²

¹⁷⁹ Polcz, *A rend és a rendetlenség*, 14.

¹⁸⁰ uo. 5.

¹⁸¹ uo. 14.

¹⁸² uo. 17.

A szerző arra is ráirányítja a figyelmet, hogy „*az ember rend viszonya sokkal kevésbé tudatos, mintsem gondolnánk*”¹⁸³, továbbá összetevői számunkra is komplexen és bonyolultan állnak elő. Erre magam is utaltam (egész pontosan ebből indultam ki az értekezésben), amikor a rend-képzetek archetipikus és evolúciós meghatározottságát vélelmeztem. Ráadásul a renchez való viszonyunk más és más. Akárcsak az érzékszerveinkkel megtapasztalható világ – amelyet ugyanolyan módon kifejlődött és meglévő érzékszerveinkkel tapasztalunk –, mégis különbözőképpen rajzolódik ki és értelmeződik.

Függvényeként életkorunknak, tapasztalatainknak, lelkiállapotunknak, az adott szituációnak etc. Ezért jut Polcz is arra a következtetésre, hogy „*amennyiben valaki a rend és a rendetlenség kérdésével kíván foglalkozni, és megfigyeléseket kíván tenni, helyesnek látszik, ha előbb saját rend-viszonyát tisztázza, mert ha nem, meglepően szubjektív és megtévesztő lehet az értelmezés kísérlete, sőt, maga a megfigyelés sem mindig lesz tárgyilagos. Egyszerűen azért, mert saját nem-tudatos rend-beállítottsága vezérli.*”¹⁸⁴

Polcz mondanivalójában ez a „*saját nem-tudatos rend-beállítottság*” a rend esszenciális rétegei mindegyikét érinti. Az általam korszerűként és az egyénre vonatkoztatott szocializáció szintje és minősége által meghatározottként megjelölt jellemzőjét csakúgy, mint az archetipikus és evolúciós meghatározottságot. Polcz kijelentése az ismeretelmélet mai napig aktuálisnak tekinthető kérdésére mutat vissza, miszerint a „*... a világ emberi gondolkodásban kialakult képe mennyire felel meg a való világ rendjének, azaz a gondolati, tudati rendszer egyben a való világ rendszere is?*”¹⁸⁵

Ezen a ponton én egyelőre megelégszem azzal a feltételezéssel, miszerint az evolúciós adaptáció hosszabb távon a közösségek életképessége szempontjából szelektált változásokat támogatott. Támazkodom többek között Bereczkei Zoltán megállapítására, miszerint „*[...] a mai ember szokásai, gondolati működésmódjai és preferenciái mögött is egy eredendő evolúciós környezethez való adaptáció munkál.*”¹⁸⁶ Így e tekintetben legalább a valóság és annak leírására alkalmazott modell közötti megfeleltethetőséget tényként kezelhetem, és így ez válhat az értelemadás kiindulópontjává – vagy sokkal inkább fogalmazhatnánk úgy, keretrendszerévé.

¹⁸³ Polcz, *A rend és a rendetlenség*, 19.

¹⁸⁴ uo. 20.

¹⁸⁵ Tamásné Fekete, „Tudományrendszer”.

¹⁸⁶ Bereczkei, *Evolúciós pszichológia*, 9.

Még egyértelműbben megfogalmazva: „[...] *elménk a priori ismeretekkel rendelkezik annak a világnak a szerkezetéről és működéséről, amelyhez adaptálódott*”.¹⁸⁷

Témám szempontjából tehát az a kutatási irány, amely a rendészet tudományos kutatásával foglalkozó szakemberek képzettársításaira irányul az általuk tudatosan-tudattalanul használt rend-előképek tételezésével, hasznosnak és szükségesnek bizonyulhat még a hétköznapi rend megközelítésében is.

Egyrésztől mögöttük a rend eszméjének képe bontakozhat ki az archetipikus és evolúciós meghatározottság okán, másrésztől pedig a valós állapotok pontos megismerésére is lehetőség nyílik annak *korszerűen*, valamint az egyénre vonatkoztatott *szocializáció szintje és minősége általi* meghatározottsága révén. Ezekhez a következtetésekhez tehát a rend történeti-etimológiai, valamint hétköznapi megközelítésén keresztül is el lehet érni.

6.3. A TERMÉSZET RENDJE

A rend fogalmunkra vonatkozó jellemző asszociációk közül annak hétköznapi jellege mellett gyakran feltűnik jelentésének törvényre, szabályra utaló konnotációja, amely vonatkozhat a természeti törvényekre éppúgy, mint a társadalmi normákra, illetve a jogalkotásra is.

Bár meggyőződésem, hogy a teljességhez a természet rendjének kimerítőbb tárgyalása is hozzátartozna, ennek az értekezésnek a kereteit kétségkívül szétfeszítené egy hosszabb, ilyen irányú kitérő, különösen terjedelmi okokból, nem is beszélve a szükséges kompetenciák hiányáról, pontosabban behatárolt voltáról. Ezért e tárgyban kifejtésem némiképp mértéktartó marad, mindamellelt mélységét igyekszem a tárgyhoz mérten biztosítani.

Első lépésként felmerülhet az a kérdés, hogy mit adhat hozzá érdemben egy társadalomtudományi kutatás sikeréhez a természet tudományos kutatását célzó megközelítés, és milyen viszonyban állnak egymással, hogyan hatnak egymásra.

Concha meglepődésének hangot adva utal arra, hogy „[...] *csodálatos, hogy a rend fogalmával oly ritkán foglalkoznak az állam- és társadalombölcseleti írók*”.¹⁸⁸ E körben De Foozra hivatkozik, aki legalább kísérletet tesz arra, hogy a természeti és társadalmi rendet elkülönítve azok magyarázatát adja. „*A mily helyes azonban a természet rendjéről a magyarázata, a társadalmi rendet már egyszerűen a jogrenddel azonosítja.*” – mondja Concha.¹⁸⁹ De Fooz

¹⁸⁷ Bereczkei, „Evolúciós pszichológia: új szemlélet a viselkedéstudományokban”, 13.

¹⁸⁸ Concha, „A rendőrség természete és állása szabad államban - székfoglaló értekezés”, 4.

¹⁸⁹ uo. 4.

számára ugyanis a természet rendje a (természeti) törvények harmóniája és állandósága, az erők egyensúlya, amely az univerzumot uralja.¹⁹⁰ Valljuk be, a természeti törvények kapcsán a mai napig jól kifejezi e mondat sűrített ismereteink esszenciáját, és megjegyzem, lényegében a tárgyban való gondolkodásnak hosszú ideig éppen ez a gondolat volt a talapzata, legyen szó a valóság bármely területéről.

Közismert, hogy a középkori gondolkodás számára a társadalom és a természet objektumai és működésmódjai sokszor nem különültek el egymástól, nem voltak a mai értelemben értett különbségek e viszonyokban.

„Sok dologban tükröződik mindez, de egyik legfontosabb megnyilvánulása a társadalom működését értelmező természetjog és a természet működését értelmező természettörvény fogalmi megkülönböztethetlensége.”¹⁹¹

Hosszú idő telt el addig, amíg az isteni törvényhozó eszméjéből levezetett egységes világregd egyes rétegei – önálló szférákká válva – tulajdonképpen szétfeszítették azt a konstrukciót, amelyet többé-kevésbé egységes és oszthatatlan elvek, törvények szerint működő valóságnak tekintettek.

Ennek egyik következménye volt persze az is, hogy az újkori tudományos gondolkodás módszereinek alapvető sikerein felbátorodva az isteni törvényhozó helyébe a tudós lépett, aki a valóságot racionális törvényszerűségekkel volt képes magyarázni. A Comte által szociológiaként megnevezett tudományterület első megközelítésben például a matematikai valószínűségszámítás fejlődésével adódó módszerek alkalmazásával fókuszált a társadalmi jelenségekre, a modern statisztika meghatározó alakja, Quetelet pedig *társadalmi fizikaként* beszélt azokról.

Napjainkra állandósult e széthasadt világ képe, amelynek valóságai egyre markánsabban elkülönülve ismerhetők fel. A világ (tényekbe rendezhető) egységként történő kezelésére irányuló törekvések és gondolati konstrukciók persze nem tűntek el a pozitívizmus kifulladásá óta sem, de kétségtelenül nem ismerhető fel egyelőre a korábbiakhoz hasonló rendezőerő mintázata, és nincs erős legitimációval bíró magyarázat, amely összefűzné valóságunkat – legalábbis tudományos nincs, hacsak nem önellentmondás már önmagában is ez a kijelentés.

¹⁹⁰ De Fooz, *Le Droit Administratif Belge*, köt. 1, rész 4.1.

¹⁹¹ Ropolyi és Szegedi, *A tudományos gondolkodás története*, 145.

Azonban, hogy az erre mutató igény milyen erős, azt jól példázza a 20. századi társadalom- és természettudomány fejlődésének íve, pályája külön-külön is. Nehéz nem észrevenni a jelenségek egységes rendszerben történő értelmezésére irányuló erőteljes szándékot. Például aligha képzelhető el – jelzi Stephen Hawking –, hogy miközben a világegyetem óriási struktúráinak viselkedését az azt alkotó legkisebb részecskék határozzák meg, addig a makro- és mikrovilág működésére önálló és egymással össze nem egyeztethető törvényszerűségek vonatkoznak. Legalábbis mi, emberek, úgy tűnik, ilyen ellentmondást nem tudunk elképzelni.

Ennek az ellentmondásnak a feloldásáig nem is történhet meg az újabb, a korábbihoz hasonló paradigmaváltás. Hawking törekvése például a mindenség elmélete megalkotásával többek között éppen az volt, hogy megteremtse az összhangot a makroszkopikus testek einsteini relativitáselmélete és a mikroszkopikus testek kvantumelmélete között. És bár ez tudományterületen belüli kísérlet, nehéz elvonatkoztatni attól, hogy ennek analógiájára azt sem könnyű elfogadni, hogy világunkra – magasabb szinten – ne hasonlóan egységes rendezőelvek hassanak. Ennek feltételezését még akkor is meg kell kockáztatni – a tudományos cáfolatig pedig legalábbis feltételezésként el kell fogadni –, ha egyes magyarázatok a napjainkban oly népszerű, de olcsó ezotéria irányába igyekeznek terelni a közgondolkodást.

Számomra ez utóbbi út más szempontból válhat csak érdekessé. Legfőképpen amiatt, mert jól mutatja az emberi fogékonyságot a mindenséget átfogó alapelvek, sokszor az észszerűség és valószínűség határait durván átlépő vagy megsértő elméleti konstrukciók mindezek ellenére történő elfogadása iránt. Ugyanakkor, ha ezek vizsgálatát kirekesztenénk a tudós gondolkodás köréből, ugyanúgy hibát követnénk el, mintha kritikátlanul kiterjesztenénk értelmezési körét valóságunk valamennyi jelenségének magyarázatára, vagy mintha a történettudomány a görögséget (vagy bármely más ókori közösségi formációt) a mítoszaik, a középkori Európát pedig a keresztény vallás egyén- és közösségformáló hatása nélkül próbálná megérteni.

A 20. századi tudományos kutatói érdeklődésre tehát egyértelműen a szakterületi atomizálódás jellemző, nagyon erős természettudományi dominanciával, amely sok igen hasznos, tudományosan igazolt ismeret forrásává válik. Ezek az ismeretek ugyanakkor – éppen a kutatási terület sajátosságaiból fakadóan – a szabály és törvény központú megközelítés érvényességét erősítik, a rend fogalma így gyakran ennek csapdájába kerül – és ha ki is szabadul, pusztán azért teszi, hogy leegyszerűsített – és ezáltal elnagyolt – magyarázóerővé váljon – az élet más területein. Ennek a hatásnak a rendészet tudományos kutatása is ki van téve. Ha nem így lenne, nem lenne érvényessége a rendészet demilitarizálásának – és részben decentralizálásának – szükségességét is hangsúlyozó álláspontoknak. Nem szükséges talán e körben hosszasan

bizonyítani azt, hogy a pozitivista gondolkodásnak éppen ez az egyoldalú megközelítés vált a korlátjává a 19. század végén. Vagy példának okáért a rend fogalmának a fegyelem fogalmával történő azonosítása is éppen ilyen tévútja a gondolkodásnak, amely, ha cselekvésbe fordul, rendre szembe kerül az alapvető emberi értékek tiszteletével.

Aki azt gondolja, hogy a rend lényege az alakzatban menetelő katonákkal vizualizálható – de az is, aki erre asszociál –, vagy azt, hogy a következetes fegyelmező és kiszámítható szigor egy társadalomban rendet jelent és teremt, az csak a fogalom felszíni megnyilvánulását érinti, lényegét nem. Ahogy Polcz mondaná, rossz rend az ilyen, formai rend lényegi rendetlenséggel.

Persze a rend számos arca közül a rendészettudomány szempontjából annak társadalmi vetülete érdekes. A helyes mérték megtalálása érdekében, és a rend fogalmának többoldalú vizsgálatát támogatandó ezért lesz érdemes alaposabban szemügyre venni a társadalomtudomány megközelítését is, amely sajátos kontextusba helyezi a rend fogalmának törvényként és szabályként történő értelmezését. Ezt megelőzően viszont – még egy eszmefuttatás erejéig és a nyilvánvaló analógia okán – az élő és élettelen természet tekintetében is célszerű tárgyalni annak rendjét.

6.3.1. AZ ÉLETTELEN ÉS AZ ÉLŐ TERMÉSZET RENDJE

Tisztában vagyok azzal – és fentebb utaltam már rá –, hogy egy hosszabb kitérő a természettudományok területén ennek az értekezésnek a kereteit szétfeszítené. Mindamellet a megközelítések változatossága a rend fogalom jelentésrétegeinek és megközelítésének olyan árulkodó elemeit képes felszínre hozni, amelyek egyéb módon elérhetetlenek lennének. Arra is kitértem, hogy az élettelen természet törvényeinek felismerése hogyan hatja át a mindennapokat, és kiemeltem a rend törvényként, szabályként történő értelmezésének dominanciáját.

Mindaddig az átlagember számára sem okoz problémát annak elfogadása, hogy ez mit is jelent, amíg Newton mozgástörvényei jutnak eszünkbe, és még Einstein speciális relativitáselmélete is megérthető ezen a szinten. Fizikai, kémiai, matematikai etc. tanulmányainkból megtanulhattuk, hogy e területeket kiszámíthatóság uralja, amelyben a jelenségek változását vagy előre tudjuk jelezni (a nem kísérleti tudományokban), vagy hasonló körülmények között az előrejelzés mellett számtalanszor meg is tudjuk ismételni, kísérletileg igazolni tudjuk (kísérleti tudományok).

Természetesen mondhatnánk, hogy az élettelen természet világa ennyire egyszerű törvényekre vezethető vissza, és hogy összetett jelenségeinek magyarázata is tulajdonképpen csak ezen

egyszerű szabályok számának nagysága okán ad ki bonyolult modelleket. Ez pedig könnyen elvezethetne ahhoz a következtetéshez, hogy válasszuk szét e tekintetben a világunkat az élettelen és élő természet világára, és máris a megismerés módja tekintetében elhatárolhatjuk annak azt a részét, amely törvényekkel és szabályokkal megfelelően magyarázható. Ez egyszerű magyarázat lenne, de valójában teljességgel nem igazolható. Még ez sem. Legalábbis mindezidáig még mindig jól látható repedések keletkeztek annak a világnak a szövetén, amelyet valamely éppen aktuális tudományos elmélet szerinti természettörvények rendszerébe kívántunk bezárni.

Elegendő csak az elmúlt bő egy évszázad változásaira utalni. Előbb kiderült, hogy a klasszikus (newtoni) mechanika (1687) csak a fénysebességhez képest alacsony sebességek mellett alkalmas a földi jelenségek tudományos magyarázatára, és a makrovilág történései esetében Einstein speciális relativitáselmélete (1905) teremt keretet a valóság leírására, az égi jelenségek és folyamatok helyes értelmezésére. Újabb dilemmát az atomi vagy mikrovilág történéseinek korábban is ismert, de a hagyományos elméletekkel nem magyarázható problémái jelentettek, amelyekre a modern fizika válasza a kvantummechanika újabb megközelítésmódjának kialakulása és kikristályosodása lett a múlt század második évtizedére. Az egységesnek gondolt törvények szerint működő élettelen természeti világunk tehát pár évszázad leforgása alatt több szférára szakadt.

Hadd emlékeztessenek ismét Hawking megérzésére arról, miszerint aligha képzelhető el, hogy miközben a világegyetem óriási struktúráinak viselkedését az azt alkotó legkisebb részecskék határozzák meg, addig a makro- és mikrovilág működésére önálló és egymással össze nem egyeztethető törvényszerűségek vonatkozzanak.¹⁹²

Nem szükséges itt még részletesebben rámutatni arra, hogy a tudomány fejlődése és az e körben mai napig aktuális tudományos problémák hogyan árnyalják a rend törvényként, szabályként való merev értelmezését. Leginkább ugyanis arra mutatnak rá, hogy a merev modellek, amelyeket, mint koordinátarendszereket használunk – az abban való eligazodást jelentő képletekkel –, ahhoz segítenek hozzá, hogy a megismerés magasabb szintjére lépve újabb távlatok nyíljanak meg a valóság teljesebb megismerésére. A szabály és a törvény tehát nem a világ működésmódjaként tűnik kirajzolódni, hanem a megismerés mindig szükséges, de

¹⁹² Hawking, *A mindenség elmélete a világegyetem eredete és sorsa*.

behatárolt eszközöként, ama módként, ahogy a külső világ a megismerő elme számára megjelenik vagy meg tud jelenni.

Ezidáig valamennyi e módszerrel megközelített valóság egyúttal rejtélyeket is teremtett, igazolva az így megismerhetetlen valóságreszek létezését. Azt a részét világunknak, amely az éppen aktuális tudományos elmélettel nem volt teljes értékűen magyarázható. Nem zárható ki ugyan, hogy valamikor a fizikai külső környezet (az élettelen természet) teljes mértékben feltárhatóvá válik, és jelenségeinek magyarázatára megszületik a mindenség elmélete – ahogy Hawking remélte.

Ám még akkor is útját állja a teljes bizonyosságnak annak kérdése, hogy a rend (és annak szabályként, törvényként történő egyszerűsítő értelmezése) a fizikai valóság szubsztanciális tulajdonságaként igazolható vissza, vagy a megismerő elme kondicionáltságára utal (ti. arra, hogy kapcsolatát megteremtse a megismerő entitás (ember) belső világa és a külső valóság között, amely így válik belsővé). A rend archetipikusnak nevezett meghatározottsága tárgyalása kapcsán – a modern nyelvészet tudományos megközelítésében – az itt boncolt problémára még vissza fogok térni.

Összességében annyit érdemes megjegyezni, hogy az élettelen természet rendje bár szemre tetszetősen mutatja a rendnek szabályként és törvényként azonosítható működésmódját – még akkor is, ha az éppen megfelelő magyarázóerejű tudományos elmélet és megközelítés változik –, ám az az egyszerűsítés, amely e jelleget szubsztanciális tulajdonságként címkézi, nem igazolható a megismerő entitás mélyebb vizsgálata hiányában, ami pedig episztemológiai kérdésként vezet tovább.

A valóság, mint külső környezet belsővé válásának folyamatát érintően felmerülő első kérdés úgy hangzik, hogy vajon a folyamat a megismert entitás szubsztanciális tulajdonságainak feltárásához vezet, vagy pedig a megismerő ismeretszerző keretrendszerének modelljéhez. A dilemma tehát a jól ismert kérdés: van-e önálló entitása a fizikai valóságnak, ha igen, az megismerhető-e, a megismerő és a megismerés tárgya közötti kapcsolat minősége közvetett vagy közvetlen?

Érdekes, hogy ez a problémakör furcsa hasonlóságot mutat az élővilág fejlődéstörténete egy korai epizódjával. Talán nem magától értetődő, hogy a külső környezet belsővé válásának evolúciós eredete (is) van, tehát a fentebb felvetett kérdés nem pusztán elméleti, és különösen nem üres filozofálás. Biológiai tanulmányaink rendszerint az élet kialakulásával kapcsolatos elméletekkel indulnak, amelyek egy őstenger feltételezésével vezetnek el az abban ~3 milliárd

éve megjelenő első egysejtűekig. A magyarázó modell szerint az egysejtűek szempontjából a sejtfa által kizárt szféra – az őstenger – jelentette a külső világot, amely hosszú ideig stabil környezetet teremtett a sejt közvetlen anyagcseréjének lebonyolítására. A sejt belső világa az ún. intracelluláris térként ismert. A többsejtűek megjelenésével az anyagcsere-folyamatok bonyolultabbá váltak, a belső és külső környezet meghatározása pedig komplikáltabbá, tekintettel arra, hogy a többsejtűek esetében a sejtek jelentős hányada közvetlenül nincs kapcsolatban a külső világgal definiált állandó összetételű őstengerrel.

A világ belső és külső környezetének közvetett kapcsolatát az intercelluláris térben levő sejtközi folyadék biztosítja, amely egy evolúciósan konzerválódott, az őstengerig visszanyúló belső (emlékeztető) környezetet teremt. Claude Bernard a 19. század derekán ezt nevezte el *milieu intérieur*-nek, amely lényegében a kialakult organizmusok függetlenedésének feltételét – bizonyos értelemben a szabadságát – teremtette meg a külvilágtól. Így alakult ki a keringési rendszer, amely a sejteket egymással és a külvilággal köti össze. Bernard kiemeli, hogy a külvilágtól való függetlenedés minősége annál magasabb, minél magasabb rendű szervezetről van szó – mert annál összetettebb módon valósul meg a kapcsolat.

*„Az élő gépek tehát oly módon vannak megteremtve és megalkotva, hogy miközben tökéletesednek, egyre szabadabban viselkednek a külvilágban; mindamellett belső környezetükben megvan a vitális determinizmus, amely éppen e tökéletesedés következtében egyre inkább elszigetelődött az általános kozmikus környezettől.”*¹⁹³

Ez közvetlenül megfigyelhető és tetten érhető a melegvérű állatoknál, ahol a szervezetnek a külső környezet változásaival összefüggő rezilienciája rendkívül magas, míg a hidegvérű állatoknál vagy például a növényeknél e kitettség közvetlen(ebb). Ez a reziliencia tulajdonképpen az élő szervezetek egyik legfontosabb – és alapvető – biológiai jellemzője, amelyet a tudományterület az élő szervezet folyamataként *homeosztázis*nak nevez. Ez garantálja rendkívül komplex módon az élő szervezet belső környezetének dinamikus (viszonylagos, a külső körülményekhez folyamatosan alkalmazkodó) állandóságát.

Az analógia talán világos. Ahogy a gondolkodás elválasztja a gondolkodót (szubjektum) attól, amiről gondolkodik (objektum), úgy választja el az élő szervezet (egy egysejtű) magát a külvilágtól, és zárja be a valóság (az őstenger) egy részét belső világába (az intracelluláris térbe). Az élet azonban egyre komplexebbé válik, és végül – többszörös áttételen keresztül –

¹⁹³ Gyergyai, *Ima az Akropoliszon*, 369–89.

elveszíti azt a kitettséget, amelyet a környezeti hatások folyamatos változása jelentett. Rezilienciáját, vagy nevezhetjük úgy biztonságát (belső környezetének fizikai és kémiai állapota fenntartása céljából) a homeosztázison keresztül biztosítja, ezzel garantálva a világos, meglehetősen tág határok között mozgó környezeti hatások hosszú idő óta változatlan körülményeihez igazított, dinamikusnak nevezett állandóságát.

A külvilággal kapcsolatos belső tudata a szubjektumnak – már amennyiben és amióta van neki – elsősorban a fennmaradásának zálogaként tekinthető homeosztázisa által megteremtett állandóságával összefüggésben lehet egy olyan környezetben, amelyet közvetlenül épp azon érzékszervein keresztül tapasztal, amelyek e folyamat részeként alakultak ki.

Kétségtelen, hogy a homeosztázist vezérlő folyamatok ok-okozati viszonyai feltárhatók és modellezhetők törvények és szabályok egymásutániságaként. Ez a leegyszerűsítés azonban nem mutat túl a folyamat leírásán, a hogyanján. Ám a miértjére nem adható az a válasz, hogy a törvénynek vagy szabálynak való megfelelés céljából, sokkal inkább az mondható, hogy valaminek a céljából, és a törvénynek, a szabálynak való megfeleléssel.

A rend tehát ebben az értelemben messze nem fogható úgy fel, mint puszta szabály vagy törvény. Értelmezése ezen túlmutat, és jelenti azt a célt is, amelynek elérése a valóság meghatározott területein és adott esetben szabályokon, törvényeken keresztül történhet. Ez a teleologikus jelleg visszautal a hétköznapi rend fejezetében tárgyalt gondolatra, miszerint ez is lehet tehát a lényegi rend attribútuma. Ahogy azonban Polcz is megfogalmazza, „[...] *a célt sokféleleképpen szolgálhatja a rend lényegi része*”.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Polcz, *A rend és a rendetlenség*, 17.

7. A TÁRSADALOM RENDJE¹⁹⁵

Csányi Vilmos etológus arra hívja fel a figyelmet, hogy a primáta örökség és az emberi szocialitás szoros kapcsolatban áll, és a csoportviselkedés jellemzői – amelyek egyrésztől külső környezeti, másrésztől genetikai meghatározottságú hatások által formálódtak – az elmúlt hatmillió év során alakultak ki.¹⁹⁶ Bereczkei Tamás úgy fogalmaz, hogy mivel fajunk evolúciós történelmének 99%-át vadászó-gyűjtögető életmód keretei között töltötte, ezért érdemes azt vizsgálni, hogy ennek ténye milyen hatással volt az ember pszichológiai mechanizmusaira, hiszen kézenfekvő, hogy „[...] *kognitív folyamataik, mentális képességeik ezeknek a speciális adaptációs problémáknak a megoldására alakultak ki*”.¹⁹⁷

Amikor tehát a társadalomtudományok tárgyának rendjéről, vagy a társadalmi rendről beszélünk, fontos megjegyezni, hogy a vizsgálódás szükségszerűen ki kell terjedjen az emberi közösségi formációk azon alakzataira is, amelyek esetében a társadalom kifejezés nem használható adekvát módon. Egyszerűen azért nem, mert közkedvelt fogalmunk értelmezési tartományát reflexszerűen a modern társadalmakra fókuszáljuk, és ez megtévesztő képzetek kibontakozásához vezethet.

Csányi a fent jelzett hosszú evolúciós folyamat végén (jelenkorunkra) öt új biológiai tulajdonság kibontakozására hívta fel a figyelmet, amely az egyén és a csoport közötti viszony szempontjából meghatározónak bizonyult, megteremtve fajunk egyedeinek *rendszerszervező* képességét. Ezek a *közös eszmék*, a *közös akciók*, *közös konstrukciók*, valamint a *hűség* (ideértve az altruizmus megjelenését is) és a *transzformáció*, amely utóbbi „[...] *lehetővé teszi a csoportot alkotó emberekből egy új entitás, egy új létező, a magasan szervezett önálló csoportorganizmus kialakulását*”.¹⁹⁸

Számomra itt a három *közösségnek* van kiemelt szerepe, különösen a *közös eszméknek*, mert a hit a mítoszokban, vallásban, ideológiákban erre a tulajdonságra vezethető vissza. Hatása és jelentősége óriási, mivel a *közös akcióknak* és *konstrukcióknak* ad tudati keretet, egyúttal meghatározza a viselkedést, amelyet az állatoktól eltérően az embernél nem az ökológiai környezet, hanem a kultúra határoz meg döntően.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Cielepszky, „A rendészet rendje 2.”

¹⁹⁶ Csányi, *Az emberi természet*.

¹⁹⁷ Bereczkei, *Evolúciós pszichológia*, 27.

¹⁹⁸ Csányi, *Az emberi természet*, rész 4.3.

¹⁹⁹ uo. 5.1.

Ha tehát a közösségi működés sajátosságait vizsgáljuk, óvatosabbnak kell lennünk a természeti lét meghatározottságából kiszakítható modern ember ideájának elfogadásával kapcsolatban. Pár ezer évvel ezelőtt erre még nem kellett a figyelmet külön felhívni, de napjaink valóságában könnyű a természeti és modern ember közötti különbséget óriási szakadéknak látni – részben éppen ezért javasoltam a társadalom kifejezés óvatosabb használatát e körben. Arisztotelész még az emberi társulásokra alapvető kényszerként tekint, amely alatt természetszerű, magától értetődő egymásrautaltságot ért. A *Politika Első könyvében*²⁰⁰ leírja, hogy az ember társulásokat hoz létre, egyrészt a fajfenntartás okán (férfi a nőt keresi) és a biztonság megteremtése miatt (a természet szerinti vezető az alárendelt elemmel).

Ez a két szükség szerinti közösség válik alapjává a háznépnek, a több háznép alkotta falunak és a faluk közössége által létrejövő városállamoknak is. Ez utóbbi a teljes, önmagában való elegendőség állapota, a közösségi lét végcélja és legfelsőbb foka, amelynek fennmaradása a boldog és jó élet záloga.²⁰¹ Ezért vallja Arisztotelész, hogy „[...] az ember természeténél fogva állami életre hivatott élőlény”.²⁰²

A görög gondolkodó kiindulópontja azonban kézenfekvő, és – ha szabad ilyet mondani – harmonizál az evolúciós pszichológia megközelítésével. Az az élettér, amelyre Bereczkei fizikai, ökológiai, illetve szociális környezetként hivatkozik, hosszú időn keresztül változatlan feltételeket – és ne felejtsük, kihívásokat – teremtett az emberi közösségek számára. Ezen belül a két legfontosabb elem az ön- és a fajfenntartás. Valószínűtlennek tűnik, hogy a kultúra evolúciójának felgyorsulása e meghatározó jellemzőket és viselkedési mintákat a felismerhetetlenségig átalakította volna, többmillió év távlatából pár tízezer év alatt.

Elgondolkodtató persze, hogy a modern nyugati civilizáció esetében milyen okok vezettek, vezetnek az elmúlt évszázadok hagyományosan értelmezett értékeit átalakító formaváltozatok megjelenéséhez. Ez persze nem tárgya ennek a dolgozatnak, de annyit érdemes megjegyezni, hogy tendenciózus változásokról ebben a kérdésben aligha érdemes beszélni – utalva itt ismét e másodpercekké zsugorodó időtartamra az emberiség történelméből. Arról már nem is beszélve, hogy sok furcsa formaváltozatban tetszelegtek már az emberi közösségek ahhoz, hogy az értő és figyelmes szemlélőt meglepje egy-egy aktuális történelmi jelenet különcsége.

²⁰⁰ Arisztotelész, *Politika*, 71.

²⁰¹ uo. 72-73.

²⁰² uo. 73.

Úgy látom tehát, hogy az ember társas viszonyai evolúciós meghatározottságának nyomai a közösségeinek változatos formavilágán áttörve is megmutatkoznak ismert történelmünkben, és nyugodtan hozzátehetjük, olykor igen bizarr módon kifejeződve. A hordák világáról, az ősi társadalmakról, a primitívnek gondolt természeti népekről szóló leírások, az ókori államok és birodalmak, civilizációk tündökléséről és hanyatlásáról szóló elbeszélések adják számos példáját annak, hogy az emberi közösségek az elrendezettség egyedi és jól vizsgálható formáiban működtek és működnek ma is.

Az elrendezettséget, illetve az elrendezettség irányába mutató változásokat egy közösség életében tehát az evolúciós meghatározottság közvetlen és közvetett, továbbá kutatható nyomainak kell tekintenünk. Ismét hivatkozom az evolúciós pszichológia eredményeire:

„Miután az élővilágban az emberek létesítik a legbonyolultabb és legtovább tartó szociális kapcsolatokat, és mivel a társas életmóddal járó adaptációs problémák különösen fontos szerepet játszottak őseink túlélésében és szaporodásában, pszichológiai algoritmusaink többsége interperszonális kapcsolatokra vonatkozik.”²⁰³

E térben és időben megjelenő diverzitásban a valóság elemei olyan rajzolatokká álltak össze, amelyek mentén történelmi korok egymástól elhatárolható tablóit vázolja fel a történettudomány. Korszakoknak is nevezzük ezeket az időtartamokat, amelyek adekvát megközelítése mankóként segíti egy adott korban és földrajzi meghatározottsággal élő emberek által teremtett valóság megértését.

Gyakran úgy tekintünk ezekre a szakaszolásokra, mint mainstream és globálisan érvényes valóságértelmezésekre, amelyek mögött felolvad, eltűnik minden más elmaradottabbnak, vagy csak másnak gondolt közösség zárt vagy kevésbé zárt világa. Pedig ez a megközelítés csak arról árulkodik, hogy melyik közösség valóságának történelemformáló hatása vált erősebbé és képeződött le a historikus emlékfolyamban. Megközelítésemben az ilyen értelemben vett elsődlegességnek csak abban az értelemben van jelentősége, ha az elrendezettség, a mintázat segítette a dominancia kialakulását. Rendkívül beszédes ugyanakkor az a sokszínűség, amely mögött a valóság adott keretek közötti értelmezése formálódott különböző ismert és kevésbé ismert közösségekben, és amelyek mindennapjait egy meghatározott és leírható elrendezettség uralta.

²⁰³ Bereczkei, „Evolúciós pszichológia: új szemlélet a viselkedéstudományokban”, 14.

Az elrendezettség közös és egyetemes hatóokait vizsgálom tehát, amelyekhez a különböző – olykor mainstream – valóságértelmezések kapcsolódnak. A történetiség ebből a nézőpontból mintázatok sokaságával segíti a vizsgálódást, nem pedig azzal, hogy időben egymást követő, egymásra épülő civilizációk harcaként mutatkozik meg. A hangsúly tehát a sokszínűségen van, nem pedig a dominancián. Az ugyanis – nem idetartozó – újabb kutatási kérdésként fogalmazódhat meg, hogy a dominanciaváltásoknak (ti. a civilizációk tündöklésének, harcának és bukásának) milyen okai vannak, és ezek mennyiben kapcsolódnak az elrendezettség mértékéhez, minőségéhez.

Számomra tehát nincs kitüntetett szerepe például az indiánokat leigázó európai hatalmaknak, az elrendezettség minőségének vizsgálata szempontjából sokkalta beszédesebbek a viszonylagos érintetlenségben fejlődő kultúrák. Hiszen éppen érintetlenségük okán árulkodóbbak a közös, egyetemes hatóokok megnyilvánulásainak vizsgálata során. Persze az is érdekes kérdés, hogy a kultúrák egymásra hatása, különösen pedig a globalizáció hogyan hatott az egyetemes hatóokok manifesztációira. Számos izgalmas kutatási aspektus, amelynek mélyebb vizsgálatára ebben az értekezésben csak a jelenségek egyes részterületeit érintően vállalkozom.

Ezek a felismerések ugyanakkor nem könnyítik meg az egyetemes okok utáni kutatást. Még ha feltételezem is egy kultúrkör ilyen aspektusú kimerítő vizsgálatának végrehajtását, azt követően ennek eredményeit össze kell hasonlítani más kultúrkört érintő, hasonló alapossággal lefolytatott vizsgálat eredményeivel is, tekintettel az ember társas viszonyainak evolúciós, így egyetemes meghatározottságának előfeltevésére. Ez pedig több tudományos emberöltőt igénylő feladat, még akkor is, ha kétségtelen, hogy a modern társadalomtudományok gazdag empirikus kutatási anyaggal rendelkeznek e tárgyban.

Viszont egy adott kultúrkörön belüli történeti kutatás is kínál lehetőséget a horizont bővítésére, az univerzális hatóerők kifejeződésének többoldalú tettenérésére. Historikusan a már említett módon, de egyidejűleg is – némiképpen függetlenül az uralkodó vagy hivatalos valóságértelmezéstől –, például a mintegy zárványként működő, egy kultúrkörön belül létező közösségek megfigyelésével. Nem véletlen, hogy az ilyen módon elkülönülő kisebb, de együtt létező világoknak esetenként olyan nagy jelentőséget tulajdonítottak a hatalmi komplexumok, hiszen bennük a mainstream valóság valós, veszélyt hordozó alternatívája is megjelenhetett. Ilyen – később paradigmaváltónak bizonyuló – értelmezés volt a reformáció szellemi talapzata, de ide érthetők a vallásos szekták és egyéb ezoterikus közösségek, illetve a valóságértelmezés szélső értékeiként megjelent ideológiák is, mint a fasizmus és a kommunizmus.

Hangsúlyozom, hogy ezek számomra nem azért válnak fontossá, mert esetleges hatalmi centrumhoz kötöttségük okán hatásuk történelemformálónak vált, hanem azért, mert bennük az elrendezettségre törekvés egyetemes hatóoka (a rend eszméje) másképpen fejeződött ki, mint a párhuzamosan működő – akár mainstream – közösségekben. Kutatásuk tehát szélesíti az egyetemes hatóokok vizsgálati horizontját, és segíti azok mind teljesebb megértését.

Összegezve, az életviszonyaiban összefonódó közösségek valósága idővel olyan konszenzuson alapuló konstrukcióként rajzolódik ki, amelyet közös valóságélménynek nevezhetünk, és amely történelmi távlatokból is kutatható. Kutatható a kultúrkörökön belül és azokat összehasonlítva is. Az egymástól elhatárolható valóságértelmezések ugyanakkor közösek abban, hogy az elrendezettség irányába mutatnak, ami pedig evolúciós meghatározottságból (is) fakad.

Ebben az értekezésben tehát *társadalmi rend alatt az elrendezettség meghatározott, emberi közösségek által kialakított formáit értem*. E közösségek mindegyike többé-kevésbé fejlett önvédelmi mechanizmussal rendelkezik, amellyel a kialakított elrendezettség és működőképesség fenntartása hosszabb-rövidebb ideig biztosítható. Az önvédelem abban nyilvánul meg, hogy a közösség meghatározott módon reagál a külső kihívásokra és a belső működést veszélyeztető hatásokra egyaránt, miközben kiszámítható életviszonyok közé igyekszik terelni mindennapjait. Ebben az értelmezési keretben keresem a rend eszméjének nyomait a rend-előképek formájában.

Jelezttem, hogy a téma kutatásának spektruma meglehetősen széles. Ebből adódóan úgy döntöttem, hogy az alábbiakban három gondolkodó rend-előképeire hivatkozva bontom ki mondanivalómat, amelyet végül az igazságossággal kapcsolatos megnyilatkozásaik okán fűzök egybe. A görög bölcsele, Arisztotelész és a középkori keresztény gondolkodásra jelentős hatást gyakorló egyházatya, Szent Ágoston neve és munkásságának hatása a nyugati gondolkodásra általános műveltségünk részévé vált. Hedley Bull angolszász kutató nevét azonban inkább a biztonságpolitikai vagy nemzetközi tanulmányokkal foglalkozók ismerhetik jobban, különösen 1977-ben megjelent *The Anarchial Society* című könyve okán. Tisztában vagyok azzal, hogy választásom e szerzők tekintetében önkényes. Azzal is, hogy e gondolkodók több helyen, életszakaszaik több állomásán akár különbözőképpen is gondolkodhattak a rendről, és az általam itt hivatkozott gondolataik – a teljesség igénye nélkül – csak érinteni fogják életművük egészét. Mégis fontosnak tartottam a társadalmi renddel kapcsolatos nézeteik megosztását, különösen az igazságosság kérdésének felvetése miatt.

Természetesen tudom, hogy megközelítéssel a nyugati civilizáció biztonságos kultúrkörén belül maradok, és így kirekeszték számos megközelítést, amely jól megkülönböztethető

civilizációs alapállásból viszonyul a (társadalmi) rend és – példának okáért – az igazságosság kérdéséhez. Legyen azonban ez a megközelítés az első, mintavételszerű lépés, melyet továbbiak is követhetnek a jövőben.

Másodsorban ezzel a választással rá szerettem volna mutatni arra, hogy a modern rendészet problémái – a modern szerzők erre vonatkozó munkáinak alapos áttanulmányozása mellett – tágabb történelmi környezetben is megfeleltethetők, és e szerint kutatható elemeket tartalmaznak. Itt elsősorban nem arra gondolok, hogy a modern rendészet előzményei vajon megtalálhatók-e az ókorban, hanem inkább arra, hogy milyen rend-előképekből táplálkoztak e régebbi korok civilizációi, ez milyen értékproblémákat (lásd az igazságosság kérdését) vetett fel, és milyen megoldásokat találtak az áhított társadalmi rend biztosítására, amit akárhogyan is hívtak/azonosítottak saját valóságukban.

Harmadrészt azzal is tisztában vagyok, hogy kockázatos vállalkozás ilyen tágabb keretet teremteni egy mondanivaló tudományos kibontásának. A nehézségek ellenére mégis úgy gondolom, hogy a rendészettudomány számára fontos egy ilyen megközelítésű diskurzus megnyitása is. Nézőpontja kiegészítheti, hozzájárulhat e tudományág elméleti megalapozásához, és végső soron segítheti az élhető körülményeket teremtő társadalmak fenntartását.

7.1. ARISZTOTELÉSZ, SZENT ÁGOSTON ÉS HEDLEY BULL REND-KÉPZETE

Arisztotelész abból indult ki, hogy az ember szükségképpen állami életre teremtett, amelyben törvények biztosítják a rendet. A törvényt a rend egy bizonyos fajtájának (a jó törvényt jó rendnek) tekinti, de hozzáteszi, hogy mindez egy mértékkel, az emberi mértékkel határolt nagyságú közösség tekintetében érvényes. Lényegét éppen az adja, hogy szépsége, természete csak meghatározott formájában (ez esetben a városállam méretében, lakosainak számában) nyilvánul meg rendként²⁰⁴, az emberi természetnek megfelelő állami közösség rendjeként, amit a jog rögzít, az intézmények pedig biztosítanak.

„A feltétlenül szükséges hivatalok nélkül nincsen városállam, és olyanok nélkül, melyek a közrendhez és a nyugalomhoz szükségesek, lehetetlen a kormányzás.”²⁰⁵ A védett értékek

²⁰⁴ Arisztotelész, *Politika*, 283.

²⁰⁵ uo. 269.

pedig, amelyek felett e hivatalok és a jog őrökdi, egyrészt a megkötött szerződések (piaci felügyelet), másrészt a köz- és magánvagyon értékei (városigazgatás).²⁰⁶

Ezen túl Arisztotelész úgy gondolja, hogy az ember sajátossága (ti. a többi élőlényel szemben), hogy erénnyel és ésszel él. Az előbbi okán tudja felfogni a jót és a rosszat, az utóbbi miatt pedig az igazságosat és az igazságtalant. Viszont míg az erény személyéhez kötött – annak híján az ember a legelvetemültebb, legvadabb és legaljasabb lényvé válik –, addig az igazságosság az állami létben fogant: „[...] mert a jog nem más, mint az állami közösség rendje; márpedig a jog szabja meg az igazságot”.²⁰⁷

Ebből pedig az is következik, hogy Arisztotelész nézőpontja szerint a társadalmi rend feltétele az igazságosság érvényre jutása, az állami közösség rendjét biztosító jogon (jó törvényen) keresztül.

Szent Ágoston Isten városáról címmel írt XIX. könyvének V–VII. fejezete az emberek által leginkább óhajtott – ti. az ideálisnak tekinthető – társas életet érő kihívásokat taglalja. Ezeket a kihívásokat itt a jogtalanság, a gyanúsítgatások, ellenségeskedések és háborúk testesítik meg, mint rosszak, szemben a béke jó állapotával.

Első helyen a háznépben (házi rossz) és a közvetlen barátságon belül megjelenő sérelmek felforgató hatását tárgyalja.²⁰⁸ Ezt követi a városok rendjének megzavarása az emberi ítéletek (embereknek emberekről adott ítéletei) tévedései okán.²⁰⁹ Példaként hozza fel a bírókat – akik bizonytalanságban lévén – paradox módon éppen azért kínoztatják a vádlottakat, hogy azokat ártatlanul meg ne öljék, majd cselekedeteik következménye gyakran éppen az ártatlanok halálához vezet. Itt tehát az igazságtalanság következményeit taglalja. A harmadik kihívás szintje pedig a legtágabb környezet, a földkerekség egésze²¹⁰, amelyben az egymást nyelvében nem értő népek közül némelyik birodalmat építve állandó erőszakkal tartja meg fennhatósága ilyen formában látszatos nyugalját.

Mindezen zavaró körülmények esetében Szent Ágoston azt az állapotot, amelyet e kihívások megzavarnak, a béke szóval illeti, és a rend nyugalmaként definiálja.²¹¹ Ez nála végső soron

²⁰⁶ Arisztotelész, *Politika*, 269–70.

²⁰⁷ uo. 74-75.

²⁰⁸ Szent Ágoston, *Az Isten városáról írt XXII. könyve*, III:157.

²⁰⁹ uo. 158.

²¹⁰ uo. 159.

²¹¹ uo. 170.

földi javaink céljaként fogalmazódik meg, úgy a halandó élet legfőbb céljaként, mint Isten városában e béke az örök életként.²¹² Meggyőződése, hogy „[...] oly nagy jósága van ugyanis a békének, hogy még a földi és mulandó dolgokban sincs, mit örömebb hallanánk, mit nagyobb vágygal óhajtanánk, s végre a minél jobbat lehetne találnunk”.²¹³

A gondolkodó részletesen taglalja azokat a helyzeteket, emberi gyarlóságból fakadó cselekvéseket, amelyek látszólag ezen emberi törekvésnek ellentmondanak (a rosszak békéje), és végezetül arra a megállapításra jut, hogy „[...] egyetlen vétek sem olyan természetellenes, hogy a természetnek legvégső nyomait is eltörölje”.²¹⁴

A *rend nyugalma*ra törekvés tehát az a végső fundamentum, amely az embert jellemzi és cselekedeteit irányítja, még akkor is, amikor e cselekvések nem az igazak rendes békéjét teremtik meg (ti. az elnyomottak békétlensége a bizonyítéka a fundamentum meglétének, hiszen, ha nem lenne e legvégső igény a békére és a rendre, nem lenne ellenállás sem az elnyomással szemben). Az ágostoni rend (vagy béke) minden földi és mulandó dologban is megtalálható, hiszen mindennek megvan a maga természettől rendelt helye, elhelyezése.

Definíciója szerint „[...] a rend pedig az egynemű és különböző tárgyak saját helyeiken való rendszeres elhelyezése”.²¹⁵

A XIX. könyv XIII–XIV. fejezetében az emberi társadalom javát szolgáló mennyei és földi rend megteremtésének feltételei bomlanak ki – Isten, önmagunk és felebarátunk szeretetében jelölve meg az ember szeretetének három tárgyát –, végső soron azzal az imperatívusszal, hogy a társadalom javát az szolgálja, ha az ember senkinek sem árt, illetve akinek lehet, annak használ. Ez az ágostoni béke, az emberek rendezett egyetértése, amely a társadalom működőképességének záloga.²¹⁶

A dolgok rendje²¹⁷ tehát azok természetes (saját) helyükön történő elhelyezésükben, az emberek rendje pedig egymáshoz való viszonyulásuk mikéntjében manifesztálódik. Ez utóbbinak jelentősége van a kormányzás méltóságát érintő XVI. fejezetben, mert ahogy a rész az egésznek

²¹² Szent Ágoston, *Az Isten városáról írt XXII. könyve*, III:164.

²¹³ uo. 165.

²¹⁴ uo. 168.

²¹⁵ uo. 170.

²¹⁶ uo.

²¹⁷ uo.

jellemzőit meghatározza, úgy áll viszonyban a család házi békéje (és rendje) az állam békéjével (és rendjével) Ágostonnál.²¹⁸

Ott, ahol az együtt lakók (a háznép) rendezett egyetértése a parancsolásban és engedelmisségben biztosított, ott a polgárok hasonló egyetértése is biztosítható. Így jelenik meg a rend az *Isten városáról* XIX. könyve hivatkozott fejezeteiben.

Fentebb említettem, hogy a kutatás spektrumát rendhagyó módon szeretném kibővíteni. Hedley Bull a nemzetközi rendszert és kapcsolatokat kutató, itthon a biztonsági tanulmányok körébe sorolható angolszász iskola szakembereként dolgozta ki az államok társadalmaként ismert elméletét.²¹⁹

A rendészettudomány számára ez persze aligha lenne önmagában érdekes, hiszen Bull 1977-ben megjelent könyvében eredetileg arra keresi a választ, hogy mi a rend a világpolitikában; hogy a szuverén államok rendszerében jelenleg miképpen tartható fenn a rend; illetve hogy a szuverén államok rendszerén alapuló rend meddig tartható még fenn. Ezek a kérdések jelen kutatás és érdeklődés területén kívül esnek, noha kapcsolódásuk a biztonság kérdését tárgyaló fejezetben foglaltakkal (különösen a nemzetközi biztonsággal) kézenfekvő.

Az azonban már elgondolkodtató, hogy a szerző kiindulási pontja szerint ahhoz, hogy e fenti kérdésekre választ lehessen adni, a rend értelmét vissza kell vezetni a társadalmi életben megfigyelhető rend értelmezésére. Elgondolása szerint a rend és a rendetlenség a világban egyaránt jelen van. A rend Bull megközelítésében nem a dolgok véletlenszerű elrendeződésében, hanem *meghatározott elv, minta szerinti elrendezettségben manifesztálódik, egy lehetséges vagy tényleges állapotként*. Itt azonban két megjegyzést tesz. Az egyik szerint önmagában nem az elrendezettség látszata az, ami a rend meglétére utal, mert csak bizonyosfajta mintázatok utalnak arra (lásd Polcz jó rendetlenség és rossz rend fogalomhasználatát). Példának okáért a hobbesi természetes állapot – de ezek alapján bármely természetes állapot – nem testesíti meg a Bull-féle rendet.

Ehhez kapcsolódik második megjegyzése, miszerint a rend relatív fogalom és állapot, mivel a mintázatoknak értékhordozóvá kell válniuk. Szent Ágostont idézi, miszerint a rend „[...] *a diszkrét részek jó elrendezése, amelyek mindegyike a legmegfelelőbb helyen van*”.²²⁰

²¹⁸ Szent Ágoston, *Az Isten városáról írt XXII. könyve*, III:177.

²¹⁹ Bull, *The Anarchial Society*.

²²⁰ uo. 4.

Arra figyelmeztet, hogy a társadalmi célok csak akkor valósíthatók meg, ha egyrészt a rend megteremtéséhez fűződő érdek mellett megjelenik a viselkedést meghatározó szabály, tehát a mintán túl megjelenik a minta valamilyensége. Emellett elvileg nem zárja ki a szabályok nélküli rend biztosításának lehetőségét, de hangsúlyozza, hogy az egyetemes rendi okok összetévesztése a szabályokkal biztosított renddel helytelen megközelítés.

A hangsúly tehát az értékhozódon van, amely a társadalom közös érdekvezéreltségén keresztül tartható fenn.²²¹ Ezt pedig elsősorban az ember erőszakra való hajlama okán szükséges korlátozások biztosítják.

Az alapvető társadalmi érdekek felismerése ugyanakkor önmagában nem biztosítja a rend fenntartását, ezért szabályokkal szükséges megteremteni ennek feltételeit. Bull abban a kérdésben, hogy melyek azok az értékek, amelyeket védeni kell, markáns álláspontot képvisel. Úgy gondolja, hogy a társadalmi életben a rend alatt az emberi tevékenység olyan mintáját kell érteni, amely *a társadalmi élet elemi, elsődleges vagy egyetemes céljait* tartja fenn.²²²

Ezek pedig az alábbiak:

- *meghatározott mértékű biztonság a testi sértés vagy halált okozó erőszakkal szemben;*
- *kiszámíthatóság abban, hogy az ígéretek betartatnak, a megállapodásokat végrehajtják;*
- *meghatározott mértékű biztonság és háborítatlanság a dolgok birtoklásában, az állandó és korlátlan kihívásoktól való mentesség.*

Végezetül a szerző gondolatai közül még egyre szeretnék rámutatni, nevezetesen arra, hogy a rendet értéknek tekinti, de nem az egyetlen értéknek, és különösen nem mindenekfelett álló értéknek. Példaként hozza fel Ali Mazruira hivatkozva az ENSZ Alapokmányát, amelyben a biztonság és a béke szerepel első helyen, de jelzi, hogy az afrikai és az ázsiai államok esetében az emberi jogok kérdése okán a prioritási rend megfordítására irányuló igény ugyanígy megfigyelhető.²²³

Ezért írja a szerző, hogy a rend kérdését nem tárgyalhatja az igazságosság kérdéskörének elméleti megközelítése nélkül. Tekintettel arra, hogy e kérdéskör a rend eszméjéhez szorosan kapcsolódik, ezért tárgyalásának önálló és Bull értelmezésén túlmutató fejezetet szenteltek.

²²¹ Bull, *The Anarchial Society*, 51.

²²² uo. 4.

²²³ uo. 74.

7.2. A TÁRSADALMI REND ÉS AZ IGAZSÁGOSSÁG

Hedley Bull a rend kérdését az igazságosság kérdésének tárgyalásától elválaszthatatlanul kezelte. Ezt azonban óvatosan kezdi, erre hivatkozva: „*Kiindulópontom egyszerűen az, hogy vannak bizonyos elképzelések vagy hiedelmek arról, hogy mit foglal magában az igazságosság a világpolitikában, és hogy ezeknek az eszméknek a nevében megfogalmazott igények szerepet játszanak az események során.*”²²⁴

A téma mélyebb kibontására ugyan nem vállalkozott, de egy megközelítése izgalmas távlatokat ígérhet. Ez pedig annak a felismerése, hogy az igazságosság jelentésének rétegei között fontos megkülönböztetni annak erkölcsi aspektusát, valamint egy normatívabb, különösen a jogok és kiváltságok tekintetében megmutatkozó megközelítését. Az előbbinek a helyes magatartás, cselekvés megválasztása kapcsán, az utóbbinak pedig elsősorban azon döntések esetében van jelentéstartalma, ahol a különbözőségeket (erősek-gyengék, kicsik-nagyok, szegények-gazdagok stb.) nivellációja indokolt valamilyen okból²²⁵ – kissé emlékeztetve Arisztotelész fentebb hivatkozott megközelítésére az erény és az igazságosság kapcsán. E kettőt összemოსni azonban nem szabad – állítja a szerző.

Az igazságosság és igazságtalanság kérdéskörének tehát azért is van különös jelentősége a társadalmi rend fenntartásával összefüggésben, mert Bull után Arisztotelészt idézve egyet lehet érteni azzal, hogy „*[...] igazságtalanság akkor keletkezik, ha egyenlőkkel egyenlőtlenül bánnak, és akkor is, ha egyenlőtlenekkel egyenlően.*”²²⁶ És kimondva-kimondatlanul éppen ez mai demokrácia-felfogásunk egyik legvitathatóbb pontja, legitimációjának legtörékenyebb oldala.

Megkülönbözteti emellett az igazságosság anyagi és formális jellegét, továbbá átveszi az arisztotelészi megkülönböztetés értelmezését, amely a számtani, illetve az aritmetikai distinkciót rögzíti – erre alább még részletesebben kitérek.

Szent Ágoston – akárcsak Arisztotelész – az emberi közösségen belüli konfliktusok kapcsán tér ki az igazságosság kérdésére. Utóbbi szerző azt az állami létre teremtett emberi együttélés alapfeltételének tekinti, amely a jogban ölt testet, és az intézmények működésében jelenik meg (helyes elgondolás, jó törvény, jól működő intézmények, jó rend). A keresztény püspök pedig

²²⁴ Bull, *The Anarchial Society*, 75.

²²⁵ uo. 76.

²²⁶ uo. 77.

a városok rendjének megzavarása kapcsán határozza azt meg, az emberi ítéletek (embereknek emberekről adott ítéletei) tévedéseivel összefüggésben.

Érdeemes megfigyelni, hogy Szent Ágoston ezt a társas életet érő kihívások közül a második helyen említi, beékelve a háznépet érintő gyanúsítgatások, illetőleg a hatalmi tömörülések egymás közötti háborúi közé. Mindkét szerző tehát úgy beszél az igazságosságról, hogy annak szerepét az emberi közösségek második szerveződési szintjére helyezi. Ez egyébiránt logikusnak is tűnik, hiszen az emberi kapcsolatok első szerveződési szintje a család, a rokonság, amelyen belül a szabályozók elsődlegesen a leszármazási szinteken keresztül érvényesülnek, elvonatkoztatott elvek a működőképesség biztosításához nem szükségesek. Ott azonban, ahol ezeket a kereteket a közösségi szerveződés kvázi túllépi, és újabb szintre lép, a társadalmi rend működőképességének biztosítására megjelenik az igazságosság, mint legitim szabályozó elv. Erre utal Arisztotelész akkor, amikor az igazságosság állami létben fogant jellegét emeli ki.

Az igazságossággal összefüggő arisztotelészi okfejtés bemutatását – amelyet Bull is átvett – a 19. század utolsó harmadának magyarországi valóságából merített példával indítom. Meg kell mondjam, tulajdonképpen véletlenül botlottam bele ebbe a választójogi kérdéseket feszegető politikai valóságba. Ugyanakkor olyan tisztán teszi láthatóvá az igazságossággal kapcsolatos kifejtésem lényegi mondanivalóját, és annyira szépen illeszkedik a görög bölcseletről eszmefuttatásához, hogy úgy döntöttem, átjárhatóvá teszem ezt a különösen messzinek tűnő történelmi távlatot, és felhasználom a magyarázathoz.

Fentebb megfogalmaztam, hogy Arisztotelész a törvényt a rend egy bizonyos fajtájának (a jó törvényt jó rendnek) tekinti. De mitől jó vajon egy törvény? Természetesen attól, hogy igazságos. Ám az igazságosság megteremtésének vannak alapfeltételei, és a magyar hivatalos statisztika első szervezője – az új választási törvény tervezetére reflektálva 1871-ben – éppen erre utal, amikor megfogalmazza: „*Minden törvény elhibázott, vagy ha jó, csak véletlenül az, hogyha nem a tényleges állapotok ismeretén alapul.*”²²⁷ Tehát a tényleges állapotok ismerete az igazságosság előfeltétele, amennyiben ez utóbbi döntésekben megmutatkozó formájáról beszélünk.

Annyit szükséges tudni háttérismeretként, hogy Keleti Károly azért tartotta fontosnak a választóképességgel összefüggő tényleges állapotok leírását, mert korában, Magyarország megyéiben és városaiban a birtok alapján választóképes népesség nagyjából azonos nagyságú

²²⁷ Keleti, *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statisztika szempontjából*, 443.

és magas arányú volt. Míg ugyanebben a megosztásban a jellemzően városias környezetben élő értelmiség, továbbá a kézműves és kereskedő réteg választóképesége – birtokképeségének hiánya okán – jelentősen alulpreferált maradt.²²⁸ Ezt pedig orvosolható és orvosolandó problémának látta.

Álláspontja szerint ez utóbbi társadalmi csoportokban megnyilvánuló termelőerő alapján – különösen a városokban – indokolt volt e preferenciák módosítása. Így fogalmaz: „*valóban méltányos kívánat, hogy ne érjük be a régi rossz beosztással, hanem alakítsunk a tényeknek s jobb belátásunknak megfelelő újabb választókerületeket, akár tetszenek azok egyik-másik pártnak, akár nem; mert utóvégre is az igazságosság a legjobb és leghelyesebb politika*”.²²⁹

Keleti gondolkodásának hátterében az a gondolat munkálhatott, hogy a választóképeség tekintetében alulpreferált társadalmi csoportok politikai befolyásának teret kell engedni. Ennek oka, hogy a termelőerő immár nem (csak) a birtokban, hanem egyéb képességek szerint is adottá vált, a kézművesség és a kereskedelem, valamint a szellemi javak értékében is manifesztálódott. A politikai képviseletben ugyanakkor ennek ténye nem jelent meg, hiszen a (választási) rendszer a társadalom más módon komplex és differenciált életviszonyaihoz igazodott még akkor is, amikor annak kereteit feszítette, és már lényegében kinötte, következésképpen igazságtalanná vált. Az ok tehát, amellyel a változtatás indokát igazolja, a legjobb és leghelyesebb politika, vagyis – mint mondta – az igazságosság.

Keleti Károly gondolataiból a társadalmi rend megteremtésének két fontos előfeltételére lehet rámutatni. Az egyik a tényleges állapotok ismeretének szükségessége, a másik pedig az igazságosság és az igazságosság érvényesülésének kívánalma.

Arisztotelész számára a vizsgálódás fókuszában az igazságosság és az igazságtalanság tettekben megnyilvánuló kifejeződései állnak.²³⁰ Az előbbi esetében azt középhatárnak tekinti, és arra keresi a választ, hogy milyen végletek közt áll középben.²³¹

Politika című írásában megfogalmazza, hogy „[...] a legfőbb jó elérésére elsősorban [...] az a legfelsőbbrendű közösség törekszik, amely a többi magában foglalja. Ez pedig az, amit városállamnak nevezünk, vagyis az állami közösség.”²³² A közérdek kifejeződései pedig a

²²⁸ Keleti, 442.

²²⁹ uo. 441.

²³⁰ Arisztotelész, *Nikomakhoszi etika*, könyv 5.

²³¹ uo. 121.

²³² Arisztotelész, *Politika*, 2.

törvények, ebből adódóan a törvények – ha jól vannak megalkotva – helyesek. Ami pedig törvényes és egyenlőséget mutat – minthogy végletek között középen áll –, az egyúttal igazságos. Összefoglalva így fogalmaz: „Szóval egy bizonyos értelemben igazságosnak mondjuk, ami a boldogságot s ennek elemeit az állami közösség számára létrehozza és megőrzi.”²³³

Azok a tettek tehát, amelyek helyesen alkotott törvényekkel összhangban levők, és egyenlőséget kedvelő lelki alkatból fakadnak, igazságosak is egyben. Ez egyrésztől megnyilvánul a felosztható dolgok egyenlő szétosztásában (ti. azok között, akik polgárjogban részesednek), másrészt pedig az egyes felek közötti ügyletek kiigazításában.²³⁴ Amikor tehát a görög gondolkodó igazságosságról értekezik, ez alatt a dolgok akként való elrendezettségét érti, amely több és kevesebb között középen állva abban egyenlőséget teremt. Méghozzá valakik számára és valakik között megnyilvánuló igazságosság formájában.²³⁵

Még tovább menve, az igazságosság az arány egy bizonyos esete lesz. Minthogy az egyenlőség nemcsak mint a számtani középérték jelenhet meg – ahogy a közös javakat szétosztó igazságosság esetében –, hanem úgy is, mint aritmetikai arányosság a kiigazító igazságosság tekintetében.²³⁶ Keleti Károly ezen a gondolati talapzaton áll, amikor megfogalmazza észrevételét a kézműves, kereskedő és értelmiségi közösségek, valamint a birtok alapján jogosult közösség választóképesége aránytalanságának javítására vonatkozóan, amelyet ő a társadalmi csoportokban megnyilvánuló termelőerő változására figyelemmel javasolt korrigálni. Ez tehát a Keleti-féle igazságosság arisztotelészi megközelítése.

Következésképp az is megállapítható tehát, hogy az állami közösség boldogságát – ti. mai népszerű kifejezéssel a közjót – azok a döntések és tettek segíthetik ma is érvényre jutni, amelyek az igazságosság érvényesülésének kívánalma szerint tervezettek, tehát helyesek.

7.2.1. AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉRVÉNYESSÉGÉRŐL

Különbséget kell azonban tenni az igazságosság érvényesülése és annak érvényessége között. Az előbbi pontban érvényesülés alatt egy kívánalmat, egy óhajtott állapot valóra válását érttem. Olyan állapotét ugyanakkor, amely nemcsak, hogy óhajtott – hiszen ez alapján lehetne

²³³ Arisztotelész, *Nikomakhoszi etika*, 123.

²³⁴ uo. 127.

²³⁵ uo. 128.

²³⁶ uo. 131-132.

utópisztikus is –, de egy befogadó szellemi közegbe ágyazott, és az arány egy bizonyos eseteként mutatkozik meg – következésképp legitimálható.

Az érvényesség egészen mást jelent. Maradjunk továbbra is a választóképeség bővítésénél, ami természetes és jogos igényt elégített ki minden érintett korban. Az adott időszakra jellemzően formálódott életviszonyok által életre hívott helyzetek megoldásának egyik lehetőségét kínálta, szükségképpen reális politikai cselekvési irány megjelölésével. Ennek jó példája bármely mai nyugati demokrácia választójogot érintő szabályozásának elmúlt évszázados formálódása, különösen a nemre, származásra, társadalmi helyzetre tekintettel.

Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy – a példánál maradva – vajon a választójog kibővítésének egyes állomásai évtizedekkel beérésüket megelőzően is mérhetőek voltak-e az igazságosság arisztotelészi és Keleti-féle mércéjével. Ha igen, milyen időtávlatban beszélhetünk e gondolatok és törekvések korszerűségéről, különösen pedig érvényességéről? Két szempontból érdemes átgondolni ezt. Egyrésztől kétségkívül nincs értelmezési tartománya e kérdésfelvetésnek – értelmetlennek is tekinthető bizonyos értelemben –, amennyiben eltérő értékviszonyokkal működő történelmi korba és környezetbe helyezünk egy adott problémafelvetést, úgy tekintve, mintha annak lenne az itt és moston túl aktualitása. Csak ezzel az előfeltétellel érthető meg, hogy nem beszélhetünk történelmi realitásként a választójog mindenkit megillető voltáról egy olyan korban, amelyben az értékviszonyok eleve kizárják a magáról nem, vagy csak korlátozottan gondoskodni képes, vagyonnal nem rendelkező, taníttatásában jelentősen korlátozott lehetőségekkel bíró egyének felelős döntésképeségének még akár a feltételezését is.

Ez könnyen belátható. Például, ha bárkiben felmerül, miért nem tartották az embereket egyenlőnek születéstől fogva a demokrácia bölcsőjeként felcímkezett Athénban. Tudunk válaszokat adni, megközelítéseket, amelyek segítik a megértést.

„Először is azok kényszerülnek társulni, akik egymás nélkül nem tudnak meglenni, pl. a nő és a férfi nemzés céljából, [...] azután a természet szerinti vezető és az alárendelt elem a biztonság céljából. Akiben megvan az előrelátás képessége, az természetszerűen vezetésre és parancsolásra hivatott; aki pedig csupán a parancsnak testi erővel való teljesítésére képes, az alárendeltségre és szolgaságra való.”²³⁷

²³⁷ Arisztotelész, *Politika*, 72.

Magától értetődik, hogy értelmetlen lenne egy diskurzus az egyenlőségről (és megjegyzem az igazságosságról is) – a mai értékviszonyok talapzatáról, az athéni demokráciára vonatkoztatva. Az ilyen okoskodás nem vezet sokra. Az azonban igen, hogy megkíséreljük feltárni azt a szellemi környezetet, amelyben egy ilyen megközelítés érvényessége kitapintható – a maga teljességében. Ez esetben ugyanis éppen azt érthetjük meg, amire tudásunk vonatkozik. A múltat, a maga érvényes igazságának keretei között.

Közel két és félezer évvel később hasonló kérdésben XIII. Leó pápa a társadalmon belüli viszonyok helyes elrendezése kapcsán beszél arról, hogy az emberek közötti különbségek természettől fogva adottak intellektuális képességeik, szorgalmuk, egészségük, erőik vonatkozásában. És erre a különbségre – ebben közös a két gondolkodó előfeltevése – a társadalom javára való állapotként tekintenek.

A katolikus egyházfő szerint „[...] a közösségi életben ugyanis a különféle funkciók ellátásához különféle tehetségekre és foglalkozásokra van szükség, amikre az embereket többnyire családi viszonyaik különfélesége vezérli.”²³⁸

Mindkét megközelítést áthatja az az előfeltevés, amely Arisztotelésznél végül a pénz kialakulásával összefüggésben mondatik ki. „Okvetlenül szükséges tehát, hogy egyvalamivel tudjunk mindent megmérni [...] Ez az egyvalami tulajdonképpen a szükséglet, ami mindent összetart [...] a pénz mintegy a szükséglet helyettesítésére keletkezett, megegyezés alapján.”²³⁹

A társadalom is hasonló szükségből létezik, csak itt ezt kooperációnak hívják, szebben pedig az együttműködés kultúrájának, amelyet az igazságosság tart fenn – és amelyet napjainkban a társadalmi egyenlőségbe vetett hit táplál.

Az igazságosság érvényesülése kapcsán tehát úgy látom, hogy annak szoros kapcsolódása figyelhető meg azokkal az emberi szükségletekkel, amelyek okán e közösségek létrejöttek, és amelyek okán végső soron az állam létezik. Mégpedig olyan pontosítás mellett értendő ez, hogy mindenkor azon szükségletek által teremtett valóságban megjelenő igazságosság érvényes, amelynek kereteit éppen e korszerű valóságelemek határolják. Íme, ez a tényleges állapotok megismerésének egyik kulcsa, és talán a rend eszméjének fundamentuma is egyben.

Az igazság(osság) érvényessége – időtartamban meghatározható módon – függvénye annak a kornak, amelyben értelmezési keretei formálódnak, és az ott megjelenő emberi szükségletekhez

²³⁸ XIII. Leó, „Rerum Novarum”, 1891, szak. 14.

²³⁹ Arisztotelész, *Nikomakhoszi etika*, 135.

kötött. Ezért felmerül a kérdés, mi az az időpont, vagy hogyan ragadható meg az az időtartam, amikor teret kap egy, például az igazságosság Keleti-féle értelmezése szerint is azonosítható gondolat. Egy olyan elgondolás, amely utóbb akár kényszerítő erővel tolul fel, és politikai realitásként is megjelenik. Vagyis konkrétan: mikortól vált egy, a választójog kibővítését célzó (politikai) gondolat majd cselekvés – mint legitim lehetőség – befogadhatóvá, érvényesnek tekinthetővé? És kik adnak érvényességet e diskurzusnak? Ugyanígy mikortól és milyen állomásokon keresztül vált elfogadottá annak előfeltevése, hogy az emberek szabadnak és egyenlőnek születtek?

Ebből a megközelítésből szemlélve másodlagos annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mikor történik – ti. mikor időszerű – a politikai aktivitás és cselekvés. Nem ritka, hogy a történelmi megközelítés viszont csak erre fókuszál. Ennek háttérében az az előfeltevés áll, miszerint a történelmi ismeret lényege a csupasz eseménytörténeti leírás kimerítése, ebben az esetben annak kibontása, hogy milyen lépésekben bővült ki a választójog. Nem vitatva e megközelítés fontosságát, annyit meg kell jegyezni, hogy ez ugyan talapzata a történelmi ismeretnek, de nem annak esszenciája. Inkább egy fontos eleme, támasztéka, az értelmezés pillére.

De legalább ennyire fontos kérdés, hogy miképpen fordul át a közgondolkodás, a közéleti és politikai diskurzus a hallgatásból még csak nem is az elfogadásba, sokkal inkább a befogadásba. Hogyan teremődik meg annak a lehetősége – és különösen pedig hogyan érhetjük tetten ezt a valóságot (nevezzük így, még ha nem is történelmi pillanatként tekintünk rá) –, amelyben meggyökeresedik egy gondolat, kialakul egy eszme legitim szellemi környezete, létrejön az igazságosság értelmezésének előfeltétele éppen erre az adott problémára vonatkozathatóan.

Ismét megerősítem: abból indultam ki, hogy az igazságosságnak van érvényességi ideje, és ez a történelmi realitásokhoz láncolja. A múltunkat megérteni, érvényes problémafelvetéseket megfogalmazni pedig csak akkor tudunk, ha képessé válunk elfogadni például azt, hogy évezredekken keresztül az az alapgondolat volt érvényesnek elfogadott, hogy az emberek születésüknél fogva se nem szabadok, se nem egyenlők, valamint a fizikai és szellemi alkalmasság kérdésében közöttük jelentős különbségek vannak. E meghatározottságok lenyomatát a közösségi formációk is megőrizték és visszatükrözték, esetenként számos előítélet alapjául szolgáltak, és szolgálnak ma is.

Arisztotelész számára ez kézenfekvő volt. Például az egyenlőség és az igazságosság kérdésében e koordinátarendszer értelmezési tartományát az alábbiak szerint adja meg. Az állami életben megnyilvánuló igazságról „[...] pedig csak ott lehet szó, ahol olyan emberek társulnak

életközösségre autarkia céljából, akik szabadok, és akár az arányosság, akár szám szerint egyenlők; akiknél ezek a feltételek nincsenek meg, azok esetében nem is lehet beszélni egymás között való, állami életben megnyilvánuló igazságosságról, legfeljebb csak 'valamiféle' igazságosságról".²⁴⁰

Összegezve tehát az igazságosság érvényességének kérdését, akkor van értelme a Keleti által hivatkozott igazságosabb döntéssel összefüggő diskurzusnak, ha annak értelmezési keretében merül fel a probléma. Méghozzá azzal a kíváncsisággal, hogy az adott – persze folyamatosan formálódó, de értelmezési kereteiben egy gondolati paradigmán belül létező – történelmi korban mely döntések igazságosabbak, mely döntések illeszkednek pontosabban a tényleges állapotok – a közösség szükségleteinek – ismeretéhez annak valóságából kiindulva, és melyek azok a törekvések, amelyek reális és elérhető célok irányába mutatnak. Így kapcsolódik össze szükségszerűen és elválaszthatatlanul a társadalmi rend az igazságossággal, amelyre Arisztotelész, Szent Ágoston és Bull is felfigyelt.

7.3. AZ ERKÖLCS RENDJE

A társadalmi rend tárgyalása kapcsán – különös tekintettel az igazságosságról szóló kifejtést követően – megkerülhetetlen az erkölcs rendjének kérdése. Erre Arisztotelész is utal, amikor jelzi, hogy az ember ésszel és erénnyel él. Míg az előbbi teremti meg a lehetőségét arra, hogy az állami létben fogant igazságost és az igazságtalant megkülönböztesse, addig az utóbbi az erény személyhez kötött tulajdonsága, amely képessé teszi arra, hogy a jót a rossztól elkülönítse.

Kérdés, hogy e kettő hogyan viszonyul egymáshoz. A választ Arisztotelész részben megadja, amikor az igazságot kifejező jogot az állami közösség rendjeként jelöli, a társadalmi rend feltételét pedig az igazságosság érvényre juttatásában látja. Az igazságosság és az erkölcs ebben az értelmezési keretben ragadható meg napjainkban is. A modern államok jogrendszerével kapcsolatos legfőbb követelmény is úgy fogalmazódik meg, hogy az megfeleljen a jogállamiság elvének²⁴¹, amelynek két fő vetületeként a formális (alaki) és a materiális (anyagi) jogállamiság jelenik meg. Formális részét a jogbiztonság érvényesülésének követelménye kíséri, ez utóbbit azonban az igazságosság.²⁴² Finszter Géza úgy fogalmazott, hogy az erkölcs a jog aranyfedezete, Tóth Nikolett pedig kiemeli, hogy e kettő szükségszerű kapcsolatának

²⁴⁰ Arisztotelész, 138–39.

²⁴¹ Tóth, „Természetjog és büntetőjog: Gustav Radbruch munkássága”, 13.

²⁴² Belovics és mtsai., *Büntetőjog: a 2012 évi C. törvény alapján*, 62–63.

problematikája a jogfilozófia egyik alapvető problémája. Jelesül, hogy „[...] létezik-e szükségszerű kapcsolat a jog és az erkölcs között és az a jogi norma, amely erkölcsi szabályokba ütközik, elveszíti-e az érvényességét”.²⁴³

A szerző a pozitivista álláspont ismertetésére Herbert Hartot idézi, aki szerint az erkölcs a jogi jellegnek nem lehet semmilyen értelemben a korlátja, majd jelzi, hogy kortársát, Gustav Radbruchot 1946-ra éppen az a *korszellem ébresztette fel e relativista-pozitivistá gondolati körből*, amely igazolta a cselekedetek jogszerű de erkölcstelen létének valóságát a második világháborúban. A nevéhez fűződő Radbruch-formula lényege szerint – amelyet Finszter Géza találóan fogalmazott át – a törvényhozás nem hagyhatja figyelmen kívül az erkölcsi, morális tartalmat.²⁴⁴

Jól mutatja a téma aktualitását – valamint azt, hogy miért vált aktuálissá – Filó Mihály megállapítása a tárgyban, miszerint „[...] a publikációk valóságos áradata ellenére a nemzetközi diszkusszió a mai napig azon elméleti keretek között mozog, amelyet Radbruch, Hart és Fuller teremtettek meg eszmetörténeti értékű vitájukkal a Harmadik Birodalom jogrendjének érvényességéről”.²⁴⁵

Radbruch egész pontosan így fogalmazott: „Az igazságosság és a jogbiztonság közötti konfliktust úgy lehet kiküszöbölni, hogy a pozitív, írott szabályban rögzített és a hatalomtól biztosított jog akkor is elsőbbséget élvezne, ha tartalmilag igazságtalan és célszerűtlen, kivéve, ha a tételes törvénynek az igazságossággal való ellentéte oly elviselhetetlen mértékűvé válnék, hogy a törvénynek az igazságosság előtt mint »helytelen jognak« meg kellene hátrálnia. Lehetetlen pontosabb vonalat húzni a törvényes jogtalanság és a helytelen tartalom ellenére még érvényes törvény közé, de egy másik éles határvonalat megvonhatunk, ahol az egyenlőséget, ami az igazságosság magja, a pozitív jogalkotás által tudatosan megtagadják, ott a törvény nemcsak »helytelen jog«, hanem inkább hiányzik belőle egyáltalán a jogi jelleg. Mert a jogot, beleértve a pozitív jogot is, nem tudjuk másképp meghatározni, mint rendként és szabályként, amely értelmének megfelelően az igazságosság szolgálatára hivatott.”²⁴⁶

Arisztotelészhez hasonlóan Radbruch a joggal összefüggésben következetesen igazságosságról beszél, az erkölcs fogalmát azonban itt nem használja – ám ebben a körben azt nyugodtan

²⁴³ Tóth, „Természetjog és büntetőjog: Gustav Radbruch munkássága”, 14.

²⁴⁴ uo. 14.

²⁴⁵ Filó, „Radbruch naivitása. Herbert L. A. Hart a visszaható hatály tilalmáról”, 147.

²⁴⁶ Ligeti, „A jogállami büntetőjogról”, 91.

odaérthetjük. Kifejtésem szempontjából van azonban annak jelentősége, hogy az igazságosságot az erkölccsel nem azonosítottam (Arisztotelészhez hasonlóan). Röviden úgy jelezném e kettő kapcsolatát, hogy a jó törvény igazságos és erkölcsi értelemben is elfogadható, míg van, hogy bár a törvény igazságos, de morálisan nem fogadható el, vagy már nem tartható (l. a választójogi törvény kapcsán hivatkozott példát). Az igazságosságnak az erkölccsel való kapcsolatát leginkább időben lehet jól érzékeltetni, ám ennek bővebb kibontására itt most nem vállalkozom.

Maradva az erkölcsi rend kérdésénél, a Pallas Nagy Lexikon úgy fogalmaz, hogy az erkölcsi világrénd „[...] ama törvények foglalatja, melyek az emberek erkölcsi életében nemcsak kötelező erejűek, hanem érvényesülnek is”.²⁴⁷ Ezt a kissé elnagyolt és konjunktív feltételhez kötött megfogalmazást érdemes elmélyíteni. Thomas Luckmann számára az erkölcsiség a vágyak és indulatok által vezérelt cselekvésen kívüli olyan sorvezetője a magatartásnak, amely által a helyes a helytelentől elkülönül. Az erkölcsiséget interszjektív gyökerű entitásnak tekinti (tehát forrása a társadalom), amelyet a jó életről alkotott különböző történelmi hagyományok örökítenek tovább.²⁴⁸ Luckmann a tradicionális erkölcsi rend felbomlását vizsgáló fejezetben utal arra, hogy a mértékadó szociológiai elméletek szerint az erkölcsiség nagyrészt eltűnt a modern társadalmak struktúrájából, és a közigazgatás intézményi komplexuma a gazdasággal együtt funkcionális normákat követnek – bár retorikájukban megmaradtak a tradicionális értékek hangoztatásánál.

Ezzel összefüggésben jegyzi meg, hogy az általánosítás – ti. így az értékvesztés ténye – magára a társadalmi közösségre nem terjed ki, tehát tagadja azt a tételt, miszerint az erkölcsiség teljesen eltűnt a társadalomból. Ami miatt gondolatait citáltam, az ugyanakkor az erkölcsiség természetére és forrására vonatkozó gondolatai, amelyekre ugyan kimondottan e tanulmányában nem tér ki részletesebben, mindazonáltal kérdésfelvetései meghatározók. A legfontosabb ezek közül, hogy az erkölcs forrása vajon feltérképezhető-e. Univerzális, ősi forrásból táplálkozik (*conditio humana*), vagy magyarázatára a történelmi relativizmus nézőpontja lehet irányadó? Kiindulópontként végül – Frans de Waal munkájára²⁴⁹, illetve

²⁴⁷ Bokor és Gerő, „Erkölcsi világrénd”.

²⁴⁸ Luckmann, „A modern társadalmak erkölcsi rendje: erkölcsi kommunikáció és indirekt moralizálás”, 233.

²⁴⁹ de Waal, *Good Natured. The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals*.

szerzőtársával közös könyvük kutatási eredményeire²⁵⁰ hivatkozva – az alábbi meggyőződésének adott hangot:

„Az emberi állapotban létezik az erkölcsiség univerzális forrása, amelyet azok a mélyebb források táplálnak, amelyek az emberi állapot legmélyebb rétegeiben fekszenek, azokban a rétegekben, amelyek még az emberré válást is megelőzik. Az erkölcsiség ezen univerzális forrása, a perspektívák kölcsönössége az emberi társadalom jellemző vonása [...] a perspektívák kölcsönösségének elve az, amely különösképpen föltételeződik az erkölcsiség interaktív konstitúciójában.”²⁵¹

A kérdés vizsgálata alapvető jelentőségű, különösen annak a kérdésnek a megválaszolása tekintetében, hogy az erkölcs univerzális, ősi forrásból táplálkozik-e, illetőleg hogy mennyiben tekinthető relatívnak. Az előbbi kérdésben Arisztotelész kiindulópontja már ismert. Számára az ember részben erénnyel él, amellyel a jót és a rosszat egymástól el tudja különíteni, ám ez személyhez kötött, és nélküle az ember a legelvetemültebb, legvadabb és legaljasabb lényé válik. Hobbes ugyancsak szkeptikusnak mutatkozik, amikor az emberi ősi állapotot úgy jellemzi, hogy az mindenki harca mindenki ellen, amelyből a kiutat szerinte – és azon gondolkodók szerint is, akik ezt a kiindulópontot választották – a társadalmi szerződés jelentette.

Locke és Rousseau más megközelítést választ a természetes állapot leírására, amelyek tárgyalására itt ugyan nem térek ki, de jelzem, hogy e különböző elgondolások mögött az erkölcs forrására vonatkozó eltérő álláspontok bomlanak ki. Más tekintetben az erkölcs relatív jellege is elgondolkodtató távlatait nyitja meg a diskurzusnak, ám nem a közbeszédben ismert relatív jelző nivelláló és devalváló értelmében, hanem abban, hogy történelmi időtávlatban milyen transzformációkon keresztül veszi fel egy adott korra és helyre jellemző sajátosságait (ti. azt, hogy mit kell helyesnek és helytelennek tekinteni az emberi kapcsolatokban).

A két probléma megközelítésében összeolvad, a látszólagos ellentmondás feloldható. Luckmann ugyanis erkölcsiség alatt itt az erkölcsi érzékre utal, nem pedig annak valós formáira. Az erkölcsi érzék forrása pedig valóban univerzális, feltételeződik a perspektívák kölcsönösségében (interaktivitás). Kibomló tartalma ugyanakkor a végletekig feszített látszatot keltő, akár extrém formaváltozatot mutat.

²⁵⁰ Schutz és Luckmann, *The Structures of the Life-world*.

²⁵¹ Luckmann, „A modern társadalmak erkölcsi rendje: erkölcsi kommunikáció és indirekt moralizálás”, 225.

7.3.1. AZ EMBER, MINT ÜRES EDÉNY

Több alkalommal utaltam arra, hogy az emberi közösségek ismert történelme a közösségi formációk és azok sajátos elrendezettségének számos alakzatát mutatta, amelyek mögött általánosságban maga az elrendezettség ténye és léte, semmint módja lehet a kiindulópontja egy, a rend természetét érintő kutatásnak. Ahogy arra Talcott Parsons is utal, a „[...] társadalom értékorientált és normatív struktúrák integrált rendszere, amely interperszonális viszonyokban funkcionál”.²⁵² Hangsúlyozom, hogy bár napjainkban társadalomról beszélünk, társadalmi viszonyokról és rendről – de részben csak az egyszerűség kedvéért, hogy ne kelljen végeláthatatlan meghatározások sorával jelezni, mit is értünk az emberi közösségek így jelölt formációján, amely kétségkívül napjainkban jól körülhatárolható jelentéssel bír. Itt azonban most van annak jelentősége, hogy erre külön is felhívjam a figyelmet.

Norbert Elias így fogalmaz: „A szociológiai elméletnek kétségkívül feladata, hogy fényt derítsen azokra a sajátosságokra, amelyek közösek minden lehetséges emberi társadalomban.”²⁵³ És bár a tudománytörténet régebbi eredményeihez fűződik a megközelítés, jelen esetben egyet kell értenünk azzal, hogy vannak közösségek, amelyek esetében a közösségi-ként kibomló lét fajtái²⁵⁴ sokkal kifejezőbben tarták fel a társas viszonyok jellegzetességeit, továbbá nem kizárt, hogy esetenként még adekvátabb lehet a társadalom szó helyett vagy mellett a társas körök, társas alakulatok kifejezések alkalmazása is.²⁵⁵

Az emberi közösségek „társadalmasított” bemutatása tehát sok előnye mellett esetenként túlzó egyszerűsítéshez is vezethet, amely kevésbé segíti az emberi közösségek rétegződésének és sajátosan formálódó differenciálódásának valóságosabb bemutatását az időben. Napjaink valóságára kétségkívül igaz, hogy a „[...] társadalmi rendszerek elsajátítása a szocializáció révén, stabilizálása a legitimitás révén történik. A társadalomnak legitimált és közös értékrendszere van, ami a szocializáció során egyéni motívumokká válva, normatív rögzült motívációk formájában irányítja az egyén választásait a konkrét interperszonális viszonyokban.”²⁵⁶

²⁵² Bihari, *Politológia - A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák*, 79.

²⁵³ Elias, *A civilizáció folyamata*, 36.

²⁵⁴ Tönnies, *Közösség és társadalom*, 23.

²⁵⁵ Tegze és mtsai., *A társadalom*, 3.

²⁵⁶ Bihari, *Politológia - A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák*, 76.

Az értékhordozó jelleg forrására azonban a definíció nem utal, csak azt jelzi, hogy van ilyen attribútum. Hadd emlékeztessenek arra, hogy e definícióban rejtett tartalom milyen messzi távolinak tűnik Luckmann álláspontjától, amelyben ezen interperszonális viszonyok kapcsán utal az erkölcs univerzális forrására, amelyet az emberi jelleg emberré válást megelőző időszakába helyez. Megfelelő kontextusban azonban e távlatok nem áthidalhatatlanok, és az értékhordozó jelleg relativitásának kérdésére is magyarázatot adnak.

Csányi az emberi természet milyenségéről írt könyvének a humán szocialitást vizsgáló fejezetében arról ír, hogy az emberi együttélésben – jól vizsgálhatóan a természeti népek esetében is – kiemelt jelentősége van annak, hogy a közösség meghatározott, közösen jobbra elfogadott eszmerendszer kialakításával szabályozza a mindennapjait. Ennek azonban feltétele a norma belső koherenciáján túl az, hogy egyszerű (ti. mindenki számára világos), és gyorsan elfogadható, illetve tanulható legyen. Koherencia alatt alapvetően itt azt kell érteni, hogy a viszonylag egyszerű szabályokból (alapállításokból) sokféle viselkedési követelmény megfogalmazható legyen. Itt azonban az értékhordozó jelleg kérdésében talán meghökkentő lehet az az álláspont, miszerint a kulturális szelekció variabilitását – a fentebb említett közösségi formációk sokszínűségét – az biztosította és biztosítja, hogy „[...] az ember tulajdonságai úgy alakultak, hogy bármiféle kulturális eszmét képes legyen elfogadni”.²⁵⁷

A szerző szerint: „Nincsen, nem működik semmiféle magasabb rendű mechanizmus, általános erkölcs, morális érzék, amely az embercsoportokat a káros eszméktől megvédené. Az ember alapjában véve se nem jó, se nem rossz, a kultúrája teszi ezzé vagy azzá, de maga a jó és rossz fogalma is mindig kultúrafüggő.”²⁵⁸

Ennek a megállapításnak a mélységét tudatosan a 20. század történelmének azon fejezete példájával szeretném igazolni, amely realitássá vált a modern kor szabadságot, egyenlőséget és testvériséget hirdető, az emberi méltóságot minden érték fölé helyező ideájának.²⁵⁹ Ez több szempontból is óvatos megközelítést igényel. Baumgarten kíméletlenül mutatott rá, hogy „manapság egy tudós – különösen pedig egy filozófus – becsületessége Nietzschéhez és a Marxhoz fűződő viszonyán mérhető le... Az a világ, amelyben mi magunk szellemileg-intellektuálisan léteünk, messzemenőig egy olyan világ, amit Marx és Nietzsche formált.”²⁶⁰

²⁵⁷ Csányi, *Az emberi természet*, szak. 5.1.

²⁵⁸ *uo.* 5.1.

²⁵⁹ Cieleuszky, „Az örök értékek Pantheonja”.

²⁶⁰ Baumgarten, *Max Weber: Werk und Person*, 554–55.

A történelemmé vált történet gondolati talapzatát Nietzsche morál genealógiája adja az értékek (jelen esetben a jó és a rossz) átértékelésének meghatározott példáján keresztül, igazolva az ember és közösségei nyitottságát a Csányi Vilmos által megfogalmazott, bármilyen kulturális eszmét elfogadni képes ember képéről. Emellett ugyanakkor arra is alkalmas a megkerülhetetlen megálló, hogy rámutasson a szerző belső, reflektált dilemmájára az antiszemitizmus kérdésében, amely köztudottan – de kifejezett szélsőséges megnyilvánulásain kívül rejtetten – a modern kor általános ismérve volt, és csak a holokauszt ténye és emlékezete volt alkalmas arra, hogy látens létezésének vélt legitimitását aláássa.

A következő alfejezetek kapcsolódása a rend eszméjének tárgyalásához az alábbiak szerint adható meg. A biztonság definíciójában rögzítettem a pozitív értékalapú rend szükségességét. Tekintettel arra, hogy a téma a társadalmi rendre fókuszált, ezért szükségszerűen megjelent az értékhordozó természet, mint rend-jellemző. Csányi kutatásaira támaszkodva pedig vélelmezhető – figyelembe véve az ember hajlandóságát bármiféle kulturális eszme elfogadására –, hogy elengedhetetlen az értékhordozás pozitív jellegének meghatározása is, amelyet a következő alfejezetekben mélyebben kibontott példa nyomatékosan alá is támaszt – csak éppen fordított előjellel.

7.3.2. NIETZSCHE ÉS A MORÁL GENEALÓGIÁJA, TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

Nietzsche morál genealógiája aligha vágyottan asszisztált közelmúltunk sötét árnyaihoz. Ugyanakkor mindaz, ami e mélységből sarjadt, csak ezen a purgatóriumi valóságon keresztül válhatott sziklaszilárd alapzatává moralitásunknak. Mert bármi is történjék, ezzel az áldozattal az emberi méltóság és az irgalom kapott helyet az értékek örök Pantheonjában – talán szükségszerű és fájdalmas velejárójaként az erkölcs tanulásának folyamatában.

A témaválasztás háttérben húzódó tragikus történelmi események következménye az a hiperszenzitív hozzáállás, amely az európai diskurzus kereteit több mint hét évtizede kényszerítő erővel tereli és terheli. Ez a 20. századi ember történetének, embertelenségének és *ipari könnyel* megvalósított népirtásának a következménye. Egy olyan agresszióé, amely több szempontból megváltoztatta világunkat. A genocídiumokról való közös gondolkodás szükségessége *azóta* morális felelősség – és egyben kötelezettség is. A haláltáborokban történtek az emberi gonoszság értékmérőjévé váltak.

Vajon *lehet-e, kell-e, tudunk-e* ehhez másképpen viszonyulni, mint mélyen morálisan? Valahányszor olyan téma kerül egy kutatás fókuszába, amely kapcsolatba hozható a népirtásokkal, érdemes kristálytiszta megfogalmazni a vizsgálgóds célját. Ez általánosságban

is elvárható egy kutatástól, itt azonban – a téma érzékenysége okán – nem árt külön hangsúlyozni ennek fontosságát. A pontos fogalmazás számos félreértést eloszlat, amelyre figyelemmel voltam.

Előre bocsátom, ez a kifejtés csak részben – de ott szükségszerűen – moralizáló diskurzus. Elkerülhetetlenül vált azzá is. Bár nem volt céloom annak vizsgálata, hogy a nietzschei életmű – összességében – rokonságot mutat-e a fajelmélettel, vagy a későbbi korok rémtetteinek alapul szolgálhat-e. Ez a kérdés – túl azon, hogy átfogóbb megközelítést igényelve természetesen jogos problémafelvetés lehet – esetenként igen sekélyes és olcsó általánosításokkal terhelt válaszokat is eredményezett a múltban. Egy ilyen polémiához nem szeretnék csatlakozni, és az értekezés szempontjából sincs relevanciája. Teljesen azonban nem fordulhattam el ettől a kérdéstől, tekintettel arra, hogy Nietzsche a morál genealógiájában a zsidóság kultúraformáló szerepét meghatározónak tekinti. Én pedig ezt a szerepet szeretném tisztábban látni, az értékek átértékelésére gyakorolt hatása okán. Az életmű egy-egy mozzanatának megismerése során tehát megkerülhetetlenül szembe találkoztunk a morális dilemmákkal. Nietzsche esetében ez törvényszerű. A szerző – kifejezőmódjának expresszivitásával – nem is ad más választást. Ennyiben tehát érintenem kell az antiszemitizmus kérdését is.

A téma kibontásának tehát nem célja a nietzschei életmű vizsgálata a fasizmus árnyékában. Ismételten hangsúlyozom, hogy feladatomnak a morál genealógiájának összegzését tekintem egy belső diskurzus keretében, egy forrás meghatározott terjedelmére fókuszáltnak, a zsidóság – Nietzsche által megjelenített – különös szerepvállalásának felvillantásával. Annak érdekében, hogy az emberi közösségek tekintetében bemutathassam egyrészt az értékek átértékelődésének egy világos példáját (igazolva a bármilyen érték befogadására való alkalmasság tényét).

Továbbá jelezve ennek határtalan, akár negatív spektrumát, amely miatt a biztonság fogalmában – annak rendre irányuló igénye változatlanságának fogalmi elemét kiegészítve – meg kellett jelenítenem annak pozitív értékalapú minőségét.

A holokauszt eseménytörténete leírható, de aligha érthető meg önmagában, elszigetelt 20. századi történelmi eseményként. Az ilyen megközelítés szükségszerűen torzít. Azt a szellemi környezetet, amelynek talaján e rémtettek kibontakozhattak, a zsidósággal szemben megfogalmazott előítéletek uralták, az ellenszenv és olykor a gyűlölet nyílt kifejeződésével. Ez még akkor is igaz, ha az előítéletesség megnyilvánulásai hol markánsabban, hogy kevésbé észrevehetően mutatkoztak meg a megelőző évszázadokban. De jelen voltak.

„A Voltaire és Nietzsche születése közötti időben, a zsidók helyzete Nyugat-Európában döntő mértékben megváltozott. Ebben az időszakban sokan elhagyták a gettót és részt vettek nem-zsidó környezetük társadalmi, kulturális és tudományos életében, mégpedig nagy szorgalommal és tekintélyes sikerrel. Ezen kívül polgári jogait is mindenütt egyre jobban elismerték. Az európai zsidóság mégis csupán hat évtizedig tudta új szabadságát, legalábbis jogilag, élvezni a holokauszt katasztrófája előtt.”²⁶¹

Magyarország vonatkozásában ugyancsak hasonló folyamatnak lehetünk tanúi. Örkény Antal úgy ír erről könyvajánlójában: „A 18. század második felét a zsidók szempontjából a konszolidáció és a gyarapodás jellemzi, ami elvezet a 19. század első felében az egyenjogúság követeléséig, amelynek megadásáért olyan radikálisok emeltek szót, mint Kossuth és Vasvári... Végül a magyarországi zsidóság nagy korszaka a kiegyezéstől az első világháborúig tartó időszakban jön el, amikor a magyarországi zsidók gazdasági és kulturális jelentőségre tettek szert... Az érem másik oldalát sem hallgatja el azonban a könyv, nevezetesen, hogy a zsidók térnyerése feszültségeket támasztott, egyesekben ellenérzéseket váltott ki, ami a külföldi hatások mellett jelentős szerepet játszott a századvégi antiszemitizmus erősödésében.”²⁶²

Az antiszemitizmus megnyilvánulásai az európai közéletben történelmi távlatokból is ismertek voltak, és a mindennapi élet számos területén megerősödtek a 20. század első felében, így a korabeli Magyarországon is. Emlékezzünk csak Karsai László összesítésére: „Az 1938–1944 közötti időszakban 21 zsidótörvény született. Az 1920-ban elfogadott, úgynevezett numerus clausus törvénnyel együtt a Horthy-korszakban huszonkét zsidó tárgyú törvényt szavazott meg a Nemzetgyűlés, illetve a Képviselőház.”²⁶³

Nem azt állítom, hogy e korszellemből szükségszerűen következtek a történetek. De ezek az előítéletek kétségkívül elfogadottá váltak a köznapi diskurzusokban, függetlenül attól, hogy azzal a párbeszédben részt vevők milyen mértékben értettek egyet. A hallgatás, a passzivitás volt a társadalom felelőssége. „Mert nincs rosszabb dolog..., mint a tétlenség, a pokolba vivő út a renyheség óráival van kikövezve.”²⁶⁴ A humánusot, az emberi méltóság tiszteletben tartását nélkülöző diskurzus ezért vált elfogadhatatlanná Európában. Legalábbis reméljük, hogy azzá vált mindezek után. Az évszázados ellenszenv, kirekesztés, gyűlölet és gyűlöletkeltés,

²⁶¹ Romhányi Török, „Nietzsche és az antiszemitizmus”, 1.

²⁶² Örkény, „Könyvajánló”.

²⁶³ Karsai, „A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920-1944”, 1286.

²⁶⁴ Szabó, *Abigél*, 18.

valamint pogromok – mint megoldatlan, de *elfogadottan valóságos*ként ismert problémák a mainstream közéleti és politikai diskurzusban – észrevétlenül terhelték elmúlt évszázadainkat, mérgezve a társadalom amúgy is mindig belső feszültségekkel terhelt közegét.

Végezetül pedig lehetővé vált az először valószínűtlen eszmei vadhajtásként megjelenő, később pedig legbensőbb félelmeinkből ismert iszonyat megvalósulása. Ez európai, ez történelmi felelősség, amelynek tanulságai a közéleti diskurzusban ma külön hangsúlyozandók. Kétségtelen azonban, hogy nem példátlan az emberi gonoszság és kegyetlenség megnyilvánulása. Bizonyos értelemben – Haller Józsefet idézve – azt mondhatjuk, hogy „*a mi korunk valószínűleg nem ugrik ki sem békességével, sem agresszivitásával: borzalmi belesimulnak a többi kor borzalmi közé. Van azonban valami, ami a 20. század közepétől fogva gyökeresen megváltozott. Ez nem az agresszivitás mennyisége, hanem az a mód, ahogy az agresszivitást minősítjük.*”²⁶⁵

Még az erőszakhoz való hozzáállásunk is megváltozott Európában. Egészen más oldalról megközelítve Robert Kagan amerikai történész, publicista az európai *szárazföldet* a második világháború után – nem minden neheztelés nélkül – *a posztmodern édenkertként* mutatja be, amelyben *nincsenek* a hagyományos értelemben értett biztonsági fenyegetések. Ahol a legfontosabb kérdés az, hogy hogyan védje meg magát a kontinens anélkül, hogy feladná azokat az eszményeit, amelyeken pacifista rendszere nyugszik. Ám Kagan arra is rámutat, hogy „*Európa új kanti rendje csak az amerikai hatalom védőernyője alatt virágozhat, amelyet a régi hobbesi rend szabályainak megfelelően alkalmaznak*”.²⁶⁶

Ehhez az új dilemmához ilyen tragédiákon keresztül vezetett az út. De ez már a következményeket érinti, és nem ennek az értekezésnek a témája. Ugyanakkor mélységesen elgondolkodtató, hogy *az agresszió felcserélése az együttműködésre*²⁶⁷ pontosan milyen hatásoknak volt köszönhető.

Visszatérve a 20. század európai történelmének szélsőségeihez, azok könnyen feledtetik és megnehezítik az elmúlt évszázadok valóságú megítélését. Csak retrospektív látásmóddal tűnhet meglepőnek a Flaubertnek tulajdonított kijelentés a 19. század hetvenes éveiből:

²⁶⁵ Haller, *Miért agresszív az ember?*, 9.

²⁶⁶ Kagan, *Édenkert és Hatalom*, 78.

²⁶⁷ Haller, *Miért agresszív az ember?*, 9–10.

„Ó, vajon milyen világba lépünk? Pogányság, kereszténység, hitványság; ime, az emberiség fejlődésének három nagy korszaka. Milyen szomorú ott állni a harmadiknak a küszöbén!”²⁶⁸

Talán a történelmi ismeret segít megérteni azt, hogy a 19. század milyen értékek válságától volt hangos. Mindez önálló kutatás témája lehetne. Itt most megelégszem annyival, hogy utalok Nietzsche megállapítására, miszerint a kor alapvető kihívása az, hogy az európai kultúra és az annak alapjául szolgáló keresztény értékek és moralitás egyre inkább elértéktelenedtek, és *pesszimizmust, dekadenciát, nihilizmust*, végső soron pedig *életellenességet* eredményeztek. Tovább menve, éppen e keresztény értékek voltak azok, amelyek eredményeképpen az „eredendő” értékek átértékelődnek. Mert maga a kereszténység vallása, *a keresztény morál életellenes* – vallja Nietzsche: „*Isten, aki az élet, ellentettjévé korcsosult, ahelyett, hogy az élet felmagasztalása és örök igenje lenne!*”²⁶⁹

Ebben az értelmezési keretben helyezhető el konfrontatív kijelentése, miszerint *a zsidókkal kezdődik a rabszolgalázadás a morálban.*²⁷⁰ A mondat saját közegében így szól: „*Jól emlékszem ezzel a végzetes és minden mértéket meghaladóan szörnyű kezdeményezéssel kapcsolatban, amellyel a zsidók elkezdtek azt a kíméletlen irtóhadjáratot, arra a mondatra, amelyet egy más alkalommal fogalmaztam meg (Jón és rosszon túl, 195. aforizma), mármint hogy a zsidókkal kezdődik a rabszolgalázadás a morálban: az a lázadás, amely mögött kétezer év történelme áll, és e tény ma csak azért tévesztjük szem elől, mert e lázadás... győzött.*”²⁷¹

A hivatkozott, 1885-ből származó 195. aforizma ide vonatkozó része pedig így: „*...a zsidók vitték véghez az értékek megfordításának azt a csodatettét, amelynek köszönhetően a földi élet néhány évezredre egy új és veszedelmes bájra tett szert: – azt, hogy „gazdag”, „istentelen”, „gonosz”, „erőszakos”, „érzéki”, az ő prófétáik olvasztották egygé, és a „világ” szóból ők vésték először szitokszót. Az értékeknek ebben a megfordításában (amelyhez hozzátartozik a „szegény” szó szinonimaként való használata azzal, hogy „szent” és „barát”) rejlik a zsidó nép jelentősége: vele kezdődik a rabszolga felkelés a morálban.*”²⁷²

Nietzsche az értékek megfordításának bővebb kibontását az *Első értekezésben*²⁷³ adja meg. Hasonlóan fogalmaz a korábbi aforizmához, a következőkben összegezve annak

²⁶⁸ Flaubert, *Flaubert levelei*, 238–39.

²⁶⁹ Nietzsche, *Az Antikrisztus*, 11.

²⁷⁰ Nietzsche, *Adalék a morál genealógiájához*, 30.

²⁷¹ uo. 30.

²⁷² Nietzsche, *Túl jón és rosszon*, 73.

²⁷³ Nietzsche, *Adalék a morál genealógiájához*, 31–58.

mondanivalóját: „Éppen a zsidók voltak azok, akik félelmetes következetességgel kísérelték meg az arisztokratikus értékelési mód (jó=nemes=hatalmas=szép=boldog=az istenek kegyence) visszájára fordítását és tartották is magukat e megfordításhoz, mégpedig határokat nem ismerő gyűlölettel (a tehetetlenség gyűlöletével) azt állítva, hogy „csak a nyomorultak a jók, a szegények, a tehetetlenek, csak az alacsony sorú emberek a jók, a szenvedők, az ínségben szűkölködők, a betegek, a félresikerültek, a csúfak, csak ők a jámborak, az áhítatosak, csak nekik adatik meg a kegyelem állapota, ezzel szemben ti előkelők, erősek, ti az örökkévalóságig gonoszok lesztek és maradtok, gonoszak, kegyetlenek, ravaszak, kielégíthetetlenek és istentelenek, alávalók és átkozottak!”²⁷⁴

Ebben az értelmezési keretben kap helyet a *szolgaerkölcs* (sklavenmoral), a *csordaöszön* (Die Heerde) és az alacsonyabb rendű emberben a magasabb rendűvel szemben megnyilvánuló *irigységgel vegyes ellenszenv* (ressentiment) kifejezése is.

7.3.3. NIETZSCHE ÉS AZ ANTISZEMITIZMUS

Nietzsche gondolatainak *fasizmust megelőlegező* beazonosítása a közbeszédben nem a fenti idézettel vált igazán ismertté, sokkal inkább az *Übermensch* megteremtésével – vagy inkább annak későbbi értelmezésével. Jeleztem, hogy ennek a dolgozatnak nem témája az életmű és a filozófus ez irányú gondolkodásának kibontása. De az igazságérzetem megkívánja, hogy pár gondolatban árnyaljam bármely szélsőséges álláspontot végletesen kárhoztató vagy feloldozó ítéletét abban a kérdésben, hogy mivel és hogyan járult hozzá Nietzsche a fasizmus ideológiájának megalapozásához. Életművének feltárt részei (ezek között jegyzetei) számos példát kínálnak arra, hogyan viszonyult az antiszemita nézetekhez. Íme, néhány ezek közül:

„Merre áramlik a szenvedélyek, erények, elhatározások, lemondások, harcok, mindennemű győzelmek e nagy bősége, ha nem a nagy szellemi emberek és művek felé? [...] Valószínűleg éppen ezek a különleges zsidó tulajdonságok okoztak kárt a zsidóknak az európai nemzetek körében, mint a tetterősség, a magasabb intelligencia, szenvedés hosszú iskolája nemzedékről nemzedékre, a felhalmozott szellemi és akarati tőke.”²⁷⁵

„Nem tudtam semmit tenni az ellen, hogy minden antiszemita szennylap Zarathusztra nevét vette a szájára és ez engem többször is valósággal megbetegített”²⁷⁶ – írta húgának Paraguay-

²⁷⁴ Nietzsche, 30.

²⁷⁵ Romhányi Török, „Nietzsche és az antiszemitizmus”, 7.

²⁷⁶ uo. 4.

ba. „Németországban nincs szégyentelenebb és butább népség, mint ez az antiszemita banda [...] senkivel szóba nem állni, aki hisz ebben a faji maszlagban.”²⁷⁷

Emellett természetesen gondolkodása – különösen korai éveiben – hordozott antiszemita jegyeket, melyek nem voltak példa nélküliek baráti körében. Erről így emlékezett meg: „Bocsátassék meg nekem, hogy az antiszemita betegséget nem tudtam teljességgel kiheverni.”²⁷⁸

Több szerző jelzi azt is, hogy Wagnerrel való barátságának megromlása éppen ebbéli szemléletváltozásának is köszönhető. „Már 1876-ban, az első ünnepi játékok idején búcsút vettem Wagnertől. Nem viselem el a kétértelműséget; mióta Wagner Németországba jött, fokozatosan mindenhez lealacsonyodott, amit csak gyűlölök – még az antiszemizmushoz is...”²⁷⁹

Összességében talán a legközelebb a valósághoz Löwith értékelése áll: „Nietzsche írásai, szellemi klímát teremtettek, amelyben bizonyos dolgok lehetőséghez jutottak. A történeti bűne alóli felmentésre irányuló kísérlet éppen úgy kudarcot vallott, mint ennek ellenkezője, vagyis írásai miatti vád alá helyezésének kísérlete. A szőke bestia, amely a Harmadik Birodalmat személyesítette meg, éppen olyan kevésbé találkozott volna Nietzsche egetverő ujjongásával, amint a holokausztól szintén legalább annyira elborzadt volna, mint Voltaire ugyancsak. Vitathatatlan ugyan, hogy mindkét út megnyílott, amelyen ők sohasem mentek volna végig és soha egyiket sem helyeselték volna.”²⁸⁰

Mint említettem, ebben a dolgozatban nem feladatom e problémakör mélyebb kibontása. Ugyanakkor annyit szükségesnek érzek megjegyezni, hogy dacára annak, hogy Nietzsche idővel világosan és egyértelműen elhatárolódott az antiszemitizmustól, morál genealógiája félreérthetetlenül és nehezen elválaszthatóan simult bele a kor zsidósággal kapcsolatos ellenszenvének sodorvonalába, mégpedig a zsidó-keresztény morál degradálásának kifejezésével, a bűnbakkeresés motívumával. Expresszív kifejezésmódja, valamint művészi, költői képei pedig ezt az *akaratlan* uszító hatást nyilvánvalóan tovább erősítették – az utókor retrospektív visszatekintésével bizonyosan.

²⁷⁷ Romhányi Török, „Nietzsche és az antiszemitizmus”, 4.

²⁷⁸ uo. 4-5.

²⁷⁹ Nietzsche, „Nietzsche Wagner ellen (Egy pszichológus jegyzetanyagából)”.

²⁸⁰ Romhányi Török, „Nietzsche és az antiszemitizmus”, 3.

7.3.4. AZ ÉRTÉKEK MEGFORDÍTÁSA

Mіндеzen – talán nem haszontalan – előzmények és részletesebb *kontextualizálás* után a nietzschei gondolatmenet az alábbiakban összegezhető.

Nietzsche a jó és a gonosz eredetének vizsgálata kapcsán ezek *feltalálását* az embernek tulajdonította, és nem helyezte a transzcendencia világába. Legfontosabb kérdése így az lett, hogy milyen körülmények között születtek meg ezek az értékítéletek. Az angol pszichológusokkal szemben azt állította, hogy a *jó* fogalma nem azoktól származik, akikkel szemben valamifajta nem egoista tett megnyilvánult. Sokkal inkább arról van szó, hogy azok, akik *nemesek, hatalmasok, előkelők voltak, megkülönböztették magukat mindattól, ami közönséges, alantas, alacsony sorú. A distancia e pátozából* pedig jogot formáltak az értékalkotásra, tetteik és ítéleteik jóként történő definiálására.²⁸¹

Az eredeti szembenállás tehát az előkelő és nem előkelő közötti distinkcióra vetített megkülönböztetéssel kifejezett értékítéletként bontakozott ki, az ehhez tapadó jó és a hitvány megfeleltetésekkel. Nietzsche etimológiai oldalról is alátámasztja elméletét. Állítása szerint a *jó* fogalmának gyökerei az egyes nyelvekben minden esetben az előkelő, nemes kifejezésekhez kötődtek, ezen belül pedig – később – a lelki kiválósághoz. (Szemben azzal, hogy fogalmilag az alacsony sorú, köznépi, közönséges fogalmak pedig a hitvány, értéktelen jelentéstartammal mutattak rokonságot – például a német nyelvben a schlecht ~ schlicht kifejezés.²⁸²

Úgy tűnik tehát, hogy azok, akik kitűntek a többiek közül – legyenek hatalmasok, előkelők, főnökök, tehetősek stb. –, *egy tipikus jellemvonásuk* alapján ebből a szempontból kiválasztottak voltak (az *arya* szó értelme is éppen ez a szláv nyelvekben), más szóval *igazak, az igaz emberek*. Ez a jelentéstöbblet egyúttal megmagyarázza azt is, miért jelentett olyan sokáig többet egy előkelő ember szava a közemberéhez képest.

Összefoglalva tehát, eredetileg a közösségben valamely testi-lelki kiválóságukban kitűnő egyedek, öntudatukra ébredve fogalmakat alkottak (szavakat, amelyeken keresztül megnyilvánult létük minősége), és ezek a fogalmak egy komplex jelentéstartalommal összegződtek (jó = előkelő, nemes lelkű, hatalmas, valóságos, igaz, cselekvő, aktív). Ezt az *arisztokratikus értékelési módot* nem lehet a jó-rossz keresztény distinkció keretei között értelmezni. Nietzschénél mintha ez valami olyan elválasztást jelentene kezdetben, ami sokkal

²⁸¹ Nietzsche, *Adalék a morál genealógiájához*, 20.

²⁸² uo. 23.

jobban kifejezhető a morális tartalom nélküli *feljebbvaló* vagy inkább *előrébbvaló* megjelöléssel (e két kifejezést én használok a jobb érthetőség kedvéért, nem Nietzsche).

A nietzschei gondolat első fundamentuma tehát ez az elválasztás, a hozzá kapcsolt alapvető értékek kisajátításával. Ezen belül mintha két fokozatot különítene el. Akkor vesz lelki fordulatot ez a kifejeződés, amikor ezek a cselekvésben, aktivitásban és hatalomban kifejeződő értékek hanyatlani kezdenek, és a kiválóság már csak elsősorban a lelki kiválóságot, a nemeslelkűséget kezdi jelenteni. Pontosabban jelentéstartalma visszahúzódik.

Kifejtésének másik alapvetése a papság szerepének bemutatása, és itt kap helyet a „*zsidók, ez a velejéig papi nép*”²⁸³ is. E könyvfejezet lapjain úgy beszél a papságról (általánosságban, nemcsak a zsidó-keresztény papi jellegről, erre külön kitér), mint egy olyan kasztról, amelyik a fentebb jelzett valódi arisztokrácia mellé emelte magát, ugyanakkor kezdettől fogva valami egészségtelen és rendellenes (gondolkodásában és szokásaiban is), mondhatni atavisztikus jelleget mutatva. Ennek fizikai-pszichikai tüneteiben a neuraszténiát és a bélműködési rendellenességeket írja le Nietzsche, túl azokon a jellemzőkön, amelyeket az érzékiség elnyomása, az ösztönök megélésének hiánya, az aszketikus ideálok követése és sok más tehetetlenségből, cselekvőképtelenségből fakadó elhajlás okoz.

Nietzsche szerint ez az atavisztikus jelleg hívja életre az emberi lélek legmélyebb részéből a *gonoszságot*, amely a papi kaszt sajátjává válik, és e gyűlölet állítja szembe őket mindazzal az arisztokratikus előkelőséggel, amelyben a becsült tulajdonságok a sajátjukkal éppen ellentétesek. Emellett kapnak különös értelmet a *tiszta-tisztátalan* fogalmak, melyek korábban csak egyszerű megkülönböztetést jelentettek. Tisztának azt az embert nevezték, aki mosakszik, bizonyos ételeket nem fogyaszt, nem hál olyan asszonyokkal, akik alacsonyabb sorból valók, és irtózik a vértől.²⁸⁴

Idővel a *tiszta*, *igaz*, *jó*, *előkelő* fogalmak eggyé váltak az értelmezésben, majd – és *itt ragadható meg a zsidóság, majd pedig kiteljesedve a kereszténység szerepének nietzschei értelmezése* – megtörtént általuk az értékek *megfordítása*.

Ennek lényege szerint a papi kaszt – *itt már konkrétan a zsidóságból kilépő keresztény értékrendet képviselő papság* – mindazt, ami korábban az előkelők mértékéül szolgált, a kiszolgáltattak, nyomorultak, alattvalók, gyengék értékévé változtatta. A tisztaságot

²⁸³ Nietzsche, *Adalék a morál genealógiájához*, 29.

²⁸⁴ uo. 27.

egyszerűségként mutatta fel, és megbecsültté azt a nézőpontot tette, amellyel gondolatmenetét indította. Miszerint a jó megnevezése azoktól származik, akik irányába a nem egoista cselekedet megnyilvánul. Tehát a passzív befogadótól, az alacsonyabb sorból jövőtől, az alattvalótól.

Így teremtette meg a papi kaszt szembenállását a *valódi előkelőséggel*, és ennek kifejeződései a történelemben a pápaság és császárság küzdelmei, vagy a lovagi kultúra és egyházi értékrend ellentmondásai, etc.

Nietzsche szerint tehát a szeretet kultusza egy mélyen gyökerező gyűlöletből sarjadt, és felelőse a zsidó-keresztény kultúrkör papi kasztjának neheztelése és bosszúvágya, a *ressentiment*, amely azáltal győzhetett, hogy a „valódi előkelőség” cselekvő aktivitása árnyékában okossága elsőrangú létfeltétele lett.²⁸⁵ Ez az az okosság és találékonyság, amellyel Nietzsche értelmezésében a *rabszolgamorál*, a *csordaöszön* győzedelmeskedni tudott. Hátterében a zsidóság, mint az értékek átfordítója állt – örökségét pedig a kereszténység vitte tovább.

Nietzsche szavaival kifejezve: „*Szerintem Dante durván melléfogott, amikor pokla fölé félelmetes találékonysággal a következő feliratot tette: „Engem is az örök szeretet alkotott”. A keresztény Paradicsom kapuja fölött pedig: az 'Örök üdvözülés' felirata helyett inkább a következő felirat lett volna helyes: „Engem is az örök gyűlölet alkotott” – föltéve, hogy a hazugság kapuja fölött igaz fölirat is díszelget!*”²⁸⁶

Talán abban egyetérthetünk – függetlenül attól, hogyan ítéljük meg Nietzsche hatását a későbbi eseményekre –, hogy életműve és annak utóélete számtalan lehetőséget biztosít az olyan kérdések ismételt átgondolására, mint az alkotói felelősség, az emberi méltóság, az előítéletes gondolkodás és lehetséges következményei, vagy a közéleti diskurzus valóság- és történelemformáló hatása – csak hogy a legszembetűnőbb példákat említsem.

Ez utóbbi hatást talán korábban sokkal *aktívabb és cselekvőbb formájában*, egyenes szándékkal kifejeződő meghatározottságában szemléltem. Ha nem ebből a szempontból tekintem, akkor a passzivitás így egyre kevésbé tűnik elfogadhatónak az egyén és a közösség szintjén egyaránt.

A közbeszéd egyfajta keretként, kehelyként teremt lehetőséget olyan eszmék, ideológiák kifejeződésére, melyek számos egyéb hatástól befolyásoltan formálják mindennapjaink

²⁸⁵ Nietzsche, *Adalék a morál genealógiájához*, 37.

²⁸⁶ uo. 49.

valóságát. És ezzel együtt olyan irányba is terelheti az eseményeket, amelyek végállomása például az embertelenség megnyilvánulásának 20. századi formáihoz vezetett.

Részben észrevétlenül, részben pedig egyesek által jelzetten, ahogyan azt a globális kihívások kapcsán már említettem. Amit megtanulhattunk, az az, hogy a passzivitás, az önámítás nem kínál alternatívát a kibontakozó önkénnyel és az ennek talaján megülő gonoszsággal és embertelenséggel szemben. Nietzsche azt mondja: „*Az emberiség fölött az ég annak arányában borult el egyre inkább, ahogy az ember egyre jobban szégyellte az ember előtt önmagát.*”²⁸⁷ Vagyis ahogy egyre passzívabbá vált, és egyre kevésbé cselekvővé, a kifejezés nietzschei értelmében. A tétlenség nem teremt reményt.

De hogy mindezek mellett hol húzódik a felelősség, a szándékért vagy a következményért felelő az egyes ember, vagy mindkettőért a maga helyén, ezt pontosan megmondani ebben a helyzetben sem tudom. Abban ugyanakkor biztos vagyok, hogy a politikai és társadalmi diskurzus bármely szintjén az embereknek és közösségeiknek legnagyobb felelőssége a jövőben abban állhat, hogy vallott értékeiket minél világosabban fejezzék ki, valamint hogy azok középpontjába az *emberi méltóság tiszteletben tartását* helyezték. Huizinga jó érzékkel utalt arra, hogy a kultúra alappillérei közül van egy, amelynek hiánya rendezetlenséghez vezet: „*Magasnak nevezhetünk egy kultúrát még akkor is, ha sem technikát, sem egyetlen szoborművet sem tud megteremteni, de akkor nem, ha az irgalmasság hiányzik belőle.*”²⁸⁸

Visszaulva tehát az erkölcs rendjének tárgyalását megalapozó gondolatra, e fejezetben foglaltak jól láttatták az emberi közösségek Csányi Vilmos által bemutatott jellemzőjét az értékek beágyazódása kapcsán, miszerint „*[...] nem működik semmiféle magasabb rendű mechanizmus, általános erkölcs, morális érzék, amely az embercsoportokat a káros eszméktől megvédené.*”²⁸⁹ Emellett rámutatott arra is, hogy hogyan, miképp lehetséges az értékek átértékelésének folyamata.

7.4. A MODERN TÁRSADALOM RENDJE, AZ ERŐSZAK SZEREPE

Az előző fejezetet azzal a megállapítással kezdtem, hogy a társadalmi rend tárgyalása kapcsán megkerülhetetlen az erkölcs rendje kérdéskörének tárgyalása. Hadd egészítsem ki ezt azzal, hogy hasonlóan fontos az erőszak társadalmi megnyilvánulásairól is pár gondolat kiemelése,

²⁸⁷ Nietzsche, *Adalék a morál genealógiájához*, 72.

²⁸⁸ Huizinga, *A holnap árnyékában*, 30.

²⁸⁹ Csányi, *Az emberi természet*, szak. 5.1.

megalapozandó a modern társadalom rendjére aktualizált kifejtést, egyúttal megerősítve és más oldalról megvilágítva a Csányi által jelzett 'morális hajlékonyság' létét.

Valcsicsák Imre *Az erőszak néhány társadalomfilozófiai aspektusa* címmel publikált 2003-as tanulmányában „*a modern társadalom egyik leglaposabb közhelyeként*” hivatkozik arra a megállapításra, miszerint a modern társadalom alapjellemezője és egyben integráns része az erőszak.²⁹⁰ Elutasítja azon véleményeket, amelyekben egyfajta történelmi állandóként igyekeznek bemutatni e jelenséget. Meggyőződése, hogy a modern kor társadalmában tapasztalható erőszak minőségi jellemzői és mennyiségi mutatói gyökeresen, alapvetően különböznek a megelőző korokétól.

Mennyiségük jelentős növekedésének igazolására az európai nagyhatalmak egymás között vívott csatái számának több évszázadot átívelő alakulását tartalmazó kimutatást csatolt²⁹¹, minőségi jellemzői leírásakor pedig Eric Fromm gondolatmenetére épített. Valcsicsák meggyőződése, hogy a modern erőszak okainak feltárására irányuló kutatások segíthetnek a lehetséges kezelési módok kimunkálásában, és így e kutatások szorosan kapcsolódnak a rendészettudományhoz.

Az erőszak minőségi jellemzőinek változása kapcsán abból indul ki, hogy az emberi természet lényege egy evolúciós változásból, nevezetesen az emberi agy fejlődéséből, azon belül pedig a neocortex növekedéséből vezethető le. Ennek következménye az ösztönök általi determináltság jelentős csökkenése, ami egyedülálló lehetőséget és egyúttal kitettséget eredményez a többi élőlényhez képest. E kitettség egzisztenciális, de a szónak nem anyagi, hanem inkább pszichológiai értelmében, ahol az ember saját valóságát (annak instabilitásával) közvetlenül megéli, és egzisztenciális problémáira többnyire kultúrájára támaszkodva igyekszik megoldást találni. Valcsicsák úgy fogalmaz, hogy „*[...] az ember az egyetlen állat, amely előtt a létezés maga szakadatlanul olyan probléma, amelyet meg kell oldania, s amely elől nem menekülhet*”.²⁹²

Az erőszak növekedésének okaként jelöli, hogy a modern társadalom tömegméretekben vonja meg az emberi (egzisztenciális) szükségletek kielégítésének alapvető feltételeit az egyénektől. Ennek következménye a depresszió általánossá válása, ami pedig agresszióra, erőszakra való

²⁹⁰ Valcsicsák, „Az erőszak néhány társadalomfilozófiai aspektusa”, 215.

²⁹¹ uo. 215.

²⁹² uo. 216.

hajlandóságot eredményez. Ez pedig azon túl, hogy a modern nyugati társadalmakban tömegessé vált, minőségi különbséget jelent a megelőző korok erőszakjelenségeihez képest.

Valcsicsák az erőszakra való hajlam mellett felhívja a figyelmet a hatalom manipulatív jellegére, pontosabban annak globális és totális megjelenésére a modern társadalmakban. E két hatás eredménye, hogy a tömegeket érintő erőszakra, agresszióra való hajlandóságot felhasználva a manipulatív hatalom irányított kivezetési pontokon teszi az emberi egzisztenciájától megfosztott egyénekből álló közösségeket erőszakesszüközé, bizonyos értelemben játékszerré. A hatalom játékszerévé.

„[...] a modern társadalom a lényege szerint a hatalmi eszközé tételhez hihetetlenül kedvező közeget, feltételrendszert teremt. Olyat, amely ilyen minőségében korábban soha nem létezett. Felszámolja az emberi élet megélésének minden lényeges lehetőségét, s a szükségképpen, tömegméretekben kialakuló »hiánybetegséget«, a kompenzációs készséget a hatalomra törők manipulációjának csapdái révén gátlástalanul felhasználhatóvá teszi.”²⁹³

A tanulmány több okból is kapcsolódik jelen értekezés gondolati ívéhez. Az egyik kapcsolódási pont az előző fejezettel fűzi össze, különösen azon megállapítás okán, miszerint evolúciós és pszichológiai okokat kell keressünk a modern társadalomban élő ember különös viselkedésének magyarázatára, amely példának okáért a szabadságról való lemondás, vagy egészen szélsőséges eszméknek való alávetettség elfogadása, ahogy azt Csányi Vilmos is megfogalmazta. Erik Fromm az alábbiak szerint írja körül e kutatási problémát.

„A szabadság és a tekintélyuralmi elv emberi vonatkozásainak elemzése arra készlet bennünket, hogy fontolóra vegyünk egy általános problémát – azt tudniillik, hogy milyen szerepet játszanak a pszichológiai tényezők mint tevékeny erők a társadalmi folyamatokban.”²⁹⁴

A másik kapcsolódási pont a hatalom manipulatív jellegével összefüggő kifejtés, amelyet más megközelítésben ugyan, de az értekezés biztonságról szóló fejezetében emeltem be a tárgyalásba. Részben a globalizációt, a neoliberális gazdaságpolitikát és az MIC-t, részben pedig a hatalom társadalmi legitimációjának változását, az állam magánosítását, illetve a köznyugalom által elnyelt magánbékét tárgyaló alfejezetekben.

Valcsicsák e két jelenséget összekapcsolja, és az erőszak korábbi korokhoz képest minőségi változásának indokaként mutatja fel az egzisztenciális szükségletek hiányának megélését a

²⁹³ Valcsicsák, „Az erőszak néhány társadalomfilozófiai aspektusa”, 218.

²⁹⁴ Fromm, *Menekülés a szabadság elől*, 10.

modern korban, a hatalom manipulatív aktusait pedig ennek kihasználása okán említi. Ilyen körülmények között hogyan teremthetünk mégis biztonságos környezetet a mindennapi élethez, és ebben milyen szerepe lehet a rendészetnek?

Az erkölcs rendjét tárgyaló jelen fejezet bevezetésében megfogalmazott célom az volt, hogy igazoljam a biztonság definíciójába illesztett rend fogalom értékhordozó jellege megteremtésének szükségességét. Jelesül azt, hogy csak a pozitív értéktartalmú rend ad valódi biztonságot, a látszatbiztonság mindössze a formai rend megnyilvánulása. Ennek pedig azért van jelentősége, mert a hivatkozott történelmi példa is igazolta Csányi Vilmos azon állítását, miszerint emberi alaptulajdonság bármiféle kulturális eszme elfogadására való képesség és alkalmasság. Így, ha valamivel dolgozunk lehet, akkor az a rendészet tekintetében (is) az egyének és közösségek pozitív értékalapú oktatásának és képzésének elsődleges célkitűzéssé tétele, amelynek fontosságára a későbbiekben még részletesebben is kitérek.

Tekintettel az emberi természetet érintő megállapításoknak az értekezés szempontjából alapvető jelentőségére, érdemes a Valcsicsák által hivatkozott Erik Fromm gondolatainak részletesebb ismertetése, amelyben a modern társadalom működésének mozgóerőit igyekszik feltárni és modellszerűen ábrázolni. Nem utolsósorban pedig e bemutatás újabb bizonyítékot szolgáltat a fejezet bevezetésében megfogalmazott cél eléréséhez.

7.4.1. ERIK FROMM ÉS A MODERN TÁRSADALOM KIHÍVÁSAI

A szerző idézett könyvének fókuszában a szabadság egzisztenciális problémája áll. Bevallott célja a modern ember karakterstruktúrájában azon dinamikus tényezők vizsgálata, amelyek az egyént és közösségeit a szabadságról való lemondásra készítetik. És bár a fasizmus aktuális példáját használja fel ennek bemutatására²⁹⁵, jelzi azt is, hogy a személy karakterstruktúrájában meglévő dinamikus tényezők általánosan jelen voltak és vannak úgy a németekben, mint az amerikaiak millióiban.²⁹⁶ Gondolatmenete válasz arra az értetlenségre, amellyel a közgondolkodás a fasizmus jelenségére reagált, ti. hogy az emberek „[...] képtelenek voltak elhinni, hogy az ember ennyire fogékony a rosszra, ilyen hataloméhes, ennyire lábbal tiporhatja a gyengék jogait, ennyire vágyódhat az alávetettségre”.²⁹⁷

²⁹⁵ Fromm, 9.

²⁹⁶ Fromm 1934-ben emigrált a náci Németországból. Az angol nyelven írt könyv első kiadásának időpontjában, 1941-ben már az Egyesült Államokban él, 1940-től amerikai állampolgárként. Ezért hivatkozik az amerikaiakra, de értelemszerűen kifejtése az általában a modern emberre vonatkozatható.

²⁹⁷ Fromm, 11.

Fromm kiindulópontja, hogy az emberi természet kialakulása az evolúciós fejlődéshez köthető, annak eredménye. E lényegi jellemzők egy része állandó, változatlan, más részük változó, méghozzá a körülményeknek való kitettséghez történő alkalmazkodás szükséglete okán. E szükségletek pedig kétfélek. Egyrésztük fiziológiailag meghatározott (evés, ivás, alvás), amelyeket öfenntartási – más megnevezéssel nélkülözhetetlen – szükségleteknek nevez.²⁹⁸ Ez „[...] az emberi természetnek azon része, amelyet minden körülmények között ki kell elégíteni, s ezért az emberi viselkedésnek fő mozgatója”.²⁹⁹ A másik csoportját a szükségleteknek – leegyszerűsítve az értelmezést – a valahová való tartozás vágyának megélése inspirálja, negatív oldalról ez „[...] a magány és a morális elszigetelődés elkerülésének szükséglete”.³⁰⁰ Mindkét szükséglet alapvető, meghatározó és változatlan jellemzője az emberi természetnek, és lényegi kapcsolatuk feltárásával érthető meg az emberi viselkedés. Ebben a feltárásban az alkalmazkodás fogalma és meghatározása került a tárgyalás fókuszába a szerzőnél, amely lehet statikus és dinamikus.

A statikus alkalmazkodás olyan mintakövetés, amely a karakterstruktúra egészét érintetlenül hagyja, ez lehet egy felvett új szokás, amely a személyiséget nem érinti (nincs jellemformáló következménye). Dinamikus az alkalmazkodás azonban, ha a körülmények a karakterstruktúra változását eredményezik, új készetetéseket generálnak. A karakterstruktúra változásának minősége lényegében attól függ, hogy e hatások és körülmények az emberi természet rugalmasabb, alkalmazkodóképesebb, vagy rugalmatlanabb területeit érintik-e, illetve attól, hogy az egyén mely életszakaszában következnek be.

Könnyen belátható, hogy a nélkülözhetetlenként megjelölt szükségletek a legmerevebbek, ezek esetében a kielégülés hiánya teljes vakságot, csőllátást eredményez, és idővel az embert teljesen hatalmába keríti ezek mindenáron történő kielégítésének vágya. Maslow piramisának e szükségletek képezik a talapzatát. Mások alakíthatóbbak, de példának okáért közismert, hogy a gyermekkorban mutatott túlságosan hajlékonyabb alkalmazkodás olyan karakterstruktúra-változást eredményez, amely később a személyiség integráns részeként már alig változtatható. Gyermekkorban azonban az élethelyzetnek megfelelően alakulnak, és alakítják ki az adott egyén ehhez kapcsolódó szükségleteit. Ez utóbbi kitétel Fromm elméletének egyik alapvető és általánosítható felismeréséhez vezet.

²⁹⁸ Fromm, 18.

²⁹⁹ uo. 18.

³⁰⁰ uo. 21.

E szerint vannak elvben megváltoztathatatlan körülmények, mint a nélkülözhetetlen szükségletek, illetve a társadalmi rendszer, ideértve a szocializációs környezetet is. Ezek alapvetően meghatározzák a képlékenyebb jellemvonások fejlődését. Elsődleges hatóok ugyanakkor a „*gazdasági rend adottságai által meghatározott életmód*”³⁰¹ lesz, mert „*az önfenntartás parancsoló szükséglete arra kényszeríti az egyént, hogy elfogadja azokat a körülményeket, amelyek között élnie kell*”.³⁰²

E mellé az elfogadás mellé épül fel a szükségletek másik csoportja, amelyet fentebb 'a valahová való tartozás vágyaként' jelöltem meg, olyan kapcsolódásként, amely az egyént az őt körülvevő világgal és az emberi közösséggel összeköti. Végző soron ennek analógiája fizikailag az egyén szintjén is felismerhető, hiszen az első nagy elválás a születéskor történik, majd az egyedfejlődés során az önellátás képességének kialakulásával zárul le.

Ez a fizikai folyamat ugyanakkor pszichésen is végbemegy, a pszichológia ezt a változást individuációként³⁰³ jelöli. Lényege a természettől és a közösség többi tagjától való különbözőség és elválás tudatosulása, a személy identitásának kibontakozása és a kialakult identitás megőrzése. Fromm az individuáció történelmi fejlődésének csúcspontját éppen a reformáció időszakától napjainkig terjedő időszakra datálja.

Az individuáció növekedésének határait minden esetben a személyes körülmények és a társadalmi környezet, viszonyok határozzák meg, és éppen ezek különbözősége okán formálódnak eltérően a személyiségek karakterstruktúrái térben és időben. E központi tételekből következik, hogy az ember karakterstruktúrája időben változó, hiszen legnagyobb hatással azok a körülmények vannak rá, amelyek beágyazottsága történelmi. Mivel minden társadalmi környezetben adott az individuáció egy bizonyos szintje (viszonylagos a normális viselkedés megítélése is különböző kultúrkörökben), ezért különböző a magány és a morális elszigetelődés elkerülésének szükségletigénye is – ti. hogy milyen mértékű kitettsége van az egyénnek a közösségi kapcsolódás irányába.³⁰⁴ Fromm a modern társadalom legnagyobb kihívását éppen erre a felismerésre vezeti vissza. Ugyanis amikor ez az igény elviselhetetlenné válik, és a fizikai magány morális magánnyal is párosul, akkor – állítja Fromm – értelmezhetővé válik az egyén döntése: „*Még a legalantasabb mintával való azonosulás is jóval előnyösebb,*

³⁰¹ Fromm, *Menekülés a szabadság elől*, 18.

³⁰² uo. 18.

³⁰³ angol szakkifejezés: individuation

³⁰⁴ Fromm, 26.

mint az egyedüllét. A vallás és a nacionalizmus, bármely szokás vagy hiedelem – akármennyire abszurd vagy lealacsonyító is –, ha valamilyen módon összeköti a személyt másokkal, már menedéket nyújt a mindenki által legjobban rettegett elszigeteltséggel szemben.”³⁰⁵

Ez a gondolat pedig alátámasztja Csányi Vilmos többször hivatkozott vélelmét, amelyet a kulturális eszmék befogadására való képesség tekintetében fogalmazott meg. Választ kaptam tehát arra a kérdésre, hogy miért hajlamos az ember elfogadni a formai rendet, miért hajlamos elfogadni bármiféle kulturális eszmét, miért aktuális a frommi modell, és ennek figyelembevételére miért erősíti abbéli meggyőződésemet, hogy a pozitív értékalapú rend elsődlegességét hangsúlyozzam, amikor a biztonság megteremtésén fáradozunk. Végezetül ezzel kapcsolatban már csak az a kérdés maradt nyitva, hogy mit kell ahhoz tenni, hogy olyan kultúrát építsünk, amelyben a biztonságot a pozitív értékalapú rend ígérete kíséri, valamint ebben a rendészetnek milyen szerepe adódik. Erre a rendészettudomány oldaláról kézzelfogható válasz adható, amelyet a következő fejezet tartalmaz.

³⁰⁵ Fromm, 19.

8. VELÜNK ÉLŐ REND-KÉPZETEK (6-7. FEJEZETI ÖSSZEGZÉSSEL)

Az értekezés biztonságról szóló tematikus részét követően, a valóság rendjei, a rend természete, a társadalom rendje és az erkölcs rendje címet viselő fejezetekben a rend történeti-etimológiai megközelítésével kezdtem, a legáltalánosabb talapzatot keresve, amelyről a valóság egyes területeinek rendje a kifejtésben elrugaszkozhat. Az igazságosság, valamint az erkölcs természetét érintő részekben az értékalapú minőség természetével kapcsolatos gondolatok hangsúlyosabbá váltak, és ennek jelentőségét volt hivatott alátámasztani Fromm modern államokra aktualizált elmélete, melyet Csányi Vilmos megállapításai mellé sorakoztattam fel.

Némi hiányérzetet okozhat, hogy a rend történeti-etimológiai megközelítése nem zárult klasszikus értelemben vett összegzéssel, és csak az általánosság szintjén emeltem ki, hogy a jelentésformák több megközelítést tesznek lehetővé. Az értelmezés egyik szélső értékén a *rendnek, mint szabálynak vagy törvénynek az értelmezése*, pontosabban azzal való azonosítása látható, a másikon pedig, amikor *a rend, mint valaminek a természete* (ti. a dolgok rendje/természete; az élet rendje/természete etc.) jelenik meg. Ez utóbbi esetében a dolog belső, szubsztanciális jellegeként. Emellett számos köztes jelentés is dokumentált, de értekezésem szempontjából értelemszerűen e kettő bír nagyobb relevanciával.

Az összegzés elmaradása azonban emellett is okszerű volt, mert a jelentésrétegek csoportosító összegzése a valóság később tárgyalt területei sajátosságainak példaként történő felmutatása nélkül üres maradt volna. Azok az áthallások, amelyek a kifejezés jelentéstartalmának változását, bővülését dokumentálják (a CzF. 9, az NySz. 18, az ÉrtSz. 15, a TESz. 21, az ÚESzWeb 19 pontban), éppen a hétköznapok, a természet, a társadalom, az erkölcs rendje kapcsán nyernek értelmet, jelen fejezetben pedig megfelelő összegzést kapnak.

Itt tehát az a célom, hogy kiemeljem az egyes tárgyalt területek rend-képzetre vonatkozó és általam fontosnak ítélt jellemzőit, amelyek mozaikszerű részletekként végül összességében komplex mintázattá állnak össze, a rend sajátos természetének megismerését segítve, és a rend eszméje valóságának létezését megelőlegezve.

Bár a hétköznapok rendjének tárgyalása érzékelésünk legközvetlenebb valóságán alapul, és a legegyszerűbbnek is tűnhet, már a kifejtés kezdetén értelmezési problémákba ütközünk. Emlékezzünk csak arra a szimpla helyzetre, amikor kérdésként merült fel, hogy rendnek tekinthető-e, ha a nagytakarítás idején a székek az asztalon vannak. A szituációba az ajtón keresztül belépő személy bizonyosan nem azzal kezdi a helyzet értékelését, hogy milyen szép

rend van, noha abban a kontextusban, ami miatt ezt az állapotot ki kellett alakítani, kétségkívül a dolgok jól vannak elrendezve – a takarítók szempontjából a nagytakarítás okán biztosan.

Az első fontos jellemzője tehát *a rendnek*, hogy *értelmezése szituációfüggő (1)*. A másik kérdés a rend megjelenési formáját érinti, és meglehetősen mély értelmezési környezetbe ágyazható. Érdekes itt abból kiindulni, hogy a dolgok fizikai valóságban történő elrendezett elhelyezkedése (*formai rend [2a]*) a hétköznapi reflexió szerint a renddel lényegében azonosítható. De hogy a rend lényegi és szükséges eleme-e a formai megfelelés, az már nem ennyire egyértelmű, erre utal Polcz, aki a jó és rossz rendet egymástól úgy határolja el, hogy létezhet formai rendetlenség *lényegi renddel (2b)*, és formai rend lényegi rendetlenséggel is. Bár az álláspont vitatható, mégis talapzata annak a rend-jellemzőnek, amely a *teleologikus meghatározottságot (3)* vélelmezi. E mögött funkcionálisan az a gondolat húzódik meg, hogy ha a dolgok rendben mennek, akkor a dolgok lényegében a céljuknak megfelelő módon léteznek (állapotban vannak), vagy olyan irányba haladnak. Ez lehet egyensúlyi állapot, harmónia etc. De mi történik akkor, ha nincs, nem fedezhető fel ilyen teleologikus meghatározottság? Rendetlenség? Nem, mondja Polcz, és nagyon logikus az érvelése. E szerint *a rend ellentéte a káosz (4)*, és nem a rendetlenség. A rendetlenségben ugyanis a rend szükséges alkotóelemei megvannak, csak még nem alakult ki a megvalósult rend állapota, az egyensúly vagy harmónia. Egyfajta úton levés – egyensúlyi állapot irányába mutató, időben lezajló folyamat –, amelyben a teleologikus meghatározottság feltételezése kézenfekvő. Míg ezzel szemben a káoszban azok az ismérvek sem alakultak még ki, amelyek mintázatot teremthetnek a rendeződéshez, és/vagy az a felé történő elmozduláshoz.

A hétköznapi rend kapcsán van még két jellemző, amely talán kevésbé elvonatkoztatott. Az egyik az a megállapítás, hogy *a rend* nemcsak szituációfüggő, hanem *időben is változó entitás (5)*. Ez az élet sok területére igaz, valóban jól látható, hogy amit példának okáért társadalmi rendként elfogadottnak (jó rendnek, vagyis formai és lényegi rendnek) tekintettek évszázadokkal ezelőtt, azt mára már rossz rendként ítéljük meg (formai rend lényegi rendetlenséggel). Még kézenfekvőbb azonban, hogy a rend már a mindennapi tapasztalat szerint sem ugyanazt jelenti az egyik embernek, mint a másiknak. Amikor tehát Polcz arra hívja fel a figyelmet, hogy miközben a rend jelentését próbáljuk kibontani, nem kerülhetjük meg saját – sokszor nem tudatos – rendhez való viszonyulásunk befolyásoló hatását, akkor lényegében e disszertáció egyik fontos kiindulópontját erősíti meg. Jelesül annak tényét, hogy ki milyen rend-előképekkel rendelkezik, a szerint formálja belső és külső világát, úgy formai, mint lényegi

elemeit tekintve – megmaradva Polcz fogalomhasználatánál. A *rend-viszony tudatosságának kérdése (6)* tehát fontos rend-ismérv.

A természet rendjét a közbeszédben gyakran vetjük össze a társadalmi renddel. Esetenként azzal szemben úgy jelenik meg, mint amit világos, egyértelmű törvények és szabályok uralnak (*természeti törvények [7]*), máskor – ha nem is feltétlenül opponáló jellegét emelik ki – utalnak a gondolkodás fejlődésének arra az időszakára, amikor elválnak egymástól a valóság meghatározott terei (a természetjog és a természettörvény elválása). A tudomány fejlődésével a fizikai valóság működésének egyre teljesebb megismerése, az okok magyarázata ugyanakkor nemcsak háttérbe szorította a fizikai valóságon túli világot, hanem esetenként annak tagadásáig is el tudott jutni.

A pozitívizmus például igen sokat tett azért, hogy a tudomány mindenhatóságába vetett hit fanatizmusa a rend törvényként, *szabályként történő értelmezési rétegét (8)* erősítse – esetenként látens módon befolyásolva gondolkodásunkat, és azokat a politikai ideológiákat, amelyek a társadalmi működést ilyen alapon szervezett rend keretei közé igyekeztek szorítani. Polcz valószínűleg erre a rossz rend kifejezést használná, amelyben a formai rend a lényegi rendtelenséggel párosul.

Érdekes megfigyelni azonban, hogy a fizikai valóság megismerését támogató módszerek és felfedezések, valamint néhány kutató zseniális nézőpontja hogyan nyitotta meg a huszadik századra a kutatások új perspektíváit, különösen a mikro- és makrokörnyezet természetének megismerése tekintetében. Azokat az erőfeszítéseket is látjuk, amelyek a mindenség elméletének megalkotásával szeretnék összefűzni e területeket, mindig újabb és újabb, időleges érvényességgel bíró magyarázó modell keretei között. Hawking tulajdonképpen kifakad, amikor felhívja a figyelmet: elképzelhetetlen, hogy miközben a világegyetem óriási struktúráit a legkisebb részecskék határozzák meg, addig e két fizikai valóság működésére más-más, egymással össze nem egyeztethető törvények vonatkoznak.

A világnak és *a valóságnak, mint egységnek a képzete (9)* tehát akkor is tételeződik a gondolkodásunkban, amikor magasabb szinten a tudás már nem képes az adott, magyarázóerővel bíró elmélet vagy mintázat keretei között maradni. Olyankor kirekeszti magából az elválasztható területet, és a maradó valóságot kezeli egységként.

A természet rendje kapcsán tulajdonképpen azt gondolhatnánk, hogy bizonyos értelemben egyszerűbb a dolgunk. Hiszen a külső világ megismerhető, működésének feltárható. Ez a munka a tudomány feladata, és lényegében nem is akármilyen ütemben halad.

Vélelmezhetnénk, hogy csak idő kérdése, mire minden jelenség magyarázatát feltárjuk. Newton elméletét Einstein az általános és speciális relativitáselmélettel, Bohr és kollégái pedig a kvantumelmélettel emelték a megismerés magasabb szintjére. Nem zárható ki, hogy így lesz később is, jön újabb kutató, és a legnagyobb nehézséget az fogja okozni, hogy nagyon sok és bonyolult szabályt kell hálózatszerűen együtt látni a megértéshez, de végül is törvények és szabályok mentén zajlik a diskurzus.

Nehezebbé válhat azonban a helyzet, ha nem úgy tekintünk a világra, mint amelyet törvények és szabályok urálnak. Ha példának okáért azt feltételezzük, hogy a törvény és a szabály, mint ilyenekppen megjelenő *rend* nem a világ, hanem *a megismerő elme működés módjának része* (10), vagy az a mód, értelmezési keret, ahogyan a külvilág a megfigyelő elme számára meg tud jelenni. A dilemma tehát végül elvezet ahhoz az episztemológiai kérdéshez is, amelynek fókuszában a fizikai világ önálló entitásának és megismerhetőségének kérdése áll. És tűnjön bármennyire elvontnak is e kérdés, annak kétségkívül komoly jelentősége lehet a tudományos gondolkodásban, ha abból indulunk ki, hogy a rend szabályként, törvényként ismert megjelenési formája nem a dolgok fizikai valóságban ismert rendjeként (külső rend), hanem azok belső szubsztanciális tulajdonságaként azonosítható (belső rend).

Részben kapcsolódik is ehhez annak a felismerése, hogy *a törvény és a szabály a dolgok hogyanjára ugyan választ ad, de a miértjére nem* (11). Ez utóbbi pedig ismét felveti a korábban már jelzett teleologikus megközelítés indokoltságát, amellyel egyébiránt Polcz is szembesül akkor, amikor a rend lényegi attribútumaként egy adott folyamat céljának történő megfelelést tételez. Ebben az esetben a dolgok miértjére nem adható az a válasz, hogy a törvénynek vagy szabálynak való megfelelés céljából. A helyes válasz úgy szól, hogy valaminek a céljából, és a törvénynek, illetve a szabálynak való megfeleléssel. A célt azonban meg kell találni.

A hétköznapok és a természet rendjét a társadalom rendjének tárgyalása követte, amely utóbbi kettő – mint említettem – gyakran került egy értelmezési keretbe. A közös értelmezési múlt nyomai máig fellelhetők, ugyanakkor az emberi közösségi formációk, így a modern társadalmak tudományos igényű kutatása számos alapvető dologban segítette ezt az elválást, és újabb szempontokat biztosított a társadalmi rend törvények és szabályok uralta valóságának árnyalásához, felpuhításához. Az egyes emberi közösségek *valóságát* először is olyan *konszenzuson alapuló konstrukcióként* (12) tekinthetjük, amelyben történelmünk ismert fejezeteit e közösségek formavilágának változatosságán túl mégiscsak *az elrendezettség irányába mutató hatások formálták* (13). E közösségek vizsgálatának *evolúciós dimenziója* (14) különösen indokolttá vált, hiszen a csoportorganizmus kialakulását éppen az emberré válás

időben rendkívül elnyúló folyamata érlelte ki, *a közös eszmék, akciók és konstrukciók, a transzformáció és a hűség megjelenésével (15)*. Ez a folyamat Csányi Vilmos szerint lényegében *az emberi faj rendszerszervező képességének (16)* ágyazott meg.

Mindezek a hatások és változások – izgalmas analógiát mutatva a homeosztázissal – az ökológiai meghatározottság (kitettség) mérséklődését eredményezték, és *a viselkedés kulturális meghatározottságának dominanciája (17)* felé mutattak. Fizikai és mentális valóságunk tehát nagyon hasonló módon önállósult, és teremtette meg változó külső feltételek mellett belső autonómiáját és viszonylagos állandóságát. Úgy is fogalmazhatnánk némi nagyvonalúsággal, hogy ami a többsejtű élő szervezetnek a keringés kialakulása volt az élővilágban, az az emberi egyed számára az emberi közösség lett a társadalomban.

A társadalom rendje tárgyalását három gondolkodó társadalmi rend elképzelésével bővítettem, mert viszonyuk a rendhez markánsan kirajzolódott. Arisztotelész *a törvényt a rend egy bizonyos fajtájának (18)* – a jó törvényt jó rendnek – tekintette, így utalva annak – adott esetben – pozitív értékhordozó jellegére. Hozzátette azonban, hogy mindez csak meghatározott nagyságú (*emberi mértékkel [19]* számított lélekszámú) közösség esetében igaz. Amíg azonban az ember az erényét a jó és a rossz közötti megkülönböztetésre használja, addig eszét az igazságosság felismerésére – mondja az ókori görög gondolkodó –, amely pedig a jogban ölt testet. *A jogot pedig az állami közösség rendjeként (20)* tekinti, tehát ebből következik, hogy *az állami közösségben az igazság teremt rendet (21)*.

Szent Ágoston a rendet – pontosabban *a rend nyugalma*ra törekvést (22) – az embert alapvetően jellemző tulajdonságként írja le, a béke állapotaként, amelyben *nincs jogtalanság, gyanúsítgatás és háború (23)*, tehát kiszámíthatóság uralkodik, jószándék van az emberi kapcsolatokban, és háborítatlan az erőszaktól. A rendet a dolgok esetében *az egynemű és különböző tárgyak saját helyeiken való rendszeres elhelyezésében látja (24)*, *az emberek rendje pedig egymáshoz való viszonyulásuk mikéntjében manifesztálódik (25)* Hippó püspökének gondolatai szerint.

Harmadik gondolkodónk, Hedley Bull sajátos szintézist teremt azzal, hogy *a rendet relatív fogalomnak (26)* tekinti abban az értelemben, hogy elkülöníti a szabályok – így értékhordozás – nélküli *egyetemes rendi okokkal biztosított rendet (27)* a *szabályokkal biztosított rendtől, amely értéket hordoz (28)*. Ez utóbbit a társadalmi rend esetében annak közös érdekvezelettsége tartja fenn (ti. hogy gátat szabjon az ember erőszakos természetének – lásd Hobbes hatását). Bull álláspontja szerint a rend és rendetlenség közötti különbség abban áll, hogy a rend nem a

dolgok véletlenszerű, hanem *meghatározott elv szerinti mintázatot mutató elrendezettségéből fakad (29)*, de ezek a mintázatok – értékhordozás nélkül – csak kvázi rendnek tekinthetők.

Bull szerint a közös érdekvezéreltség annak felismerése, hogy a *társadalmi élet elemi, elsődleges vagy egyetemes céljait (30)* szabályokkal kell fenntartani (ti. ez teremt rendet a társadalomban), amelyek *a fizikai biztonságot (30a), az emberek egymás közötti aktusainak megbízhatóságát és kiszámíthatóságát garantálják (30b)*, valamint azt, hogy *tulajdonukat háborítatlanul birtokolhassák (30c)*. Bull is megjegyzi azonban, hogy *a rend* ugyan érték, de *nem mindenek felett álló érték (31)*, példának okáért azon közösségek esetében, ahol az a szabadsággal szemben, annak kereteit határolva jelenik meg. Ezért ütközik bele ő is óhatatlanul az igazságosság kérdésébe, amelynek tárgyalására én is tágabb keretek között vállalkoztam.

Talán a legfontosabb kiindulópont, hogy *az igazságosság* a társas életet érintő kihívások második szintjétől értelmezhető (az első a család, a harmadik a hatalmi központok közötti kapcsolatok), és lényegében ez *a társadalmi rend működőképességének a záloga (32)*, amely a *tényleges állapotok ismeretén (33)* alapuló *jó törvényben fejeződik ki (34)* – az arány egy bizonyos eseteként, valakik között és valakik számára igazságosként megjelenve. *Érvényessége (35)* a *tényleges állapotok ismeretében* bontakozik ki, *érvényesülése (36)* pedig a történelmi eseményfolyamban. Ha rend esetében Bull azt relatív fogalomnak tekintette, azt mondhatjuk, hogy az igazságosság még inkább az, hiszen e kettő – egymást feltételezve – a jó rendben (lényegi és formai rend) – együtt mozog. Igazságosság nélkül nincs társadalmi rend.

Az erkölcs rendjének vizsgálata során a társadalmi rendben az igazságosság és a jog viszonya mellett *az erkölcs és a jog relációja (37)* rajzolódik ki, különös tekintettel a jogi norma érvényességének problematikáját felvető Radbruch-formula kapcsán. Az igazságosság és az erkölcs itt elválik, amelyet Luckmann gondolataival világítottam meg, miszerint bár igaz, hogy a modern társadalmak inkább funkcionális normákat követnek, mégis a társadalmi közösségre az értékvesztés ténye nem terjed ki. Ennek oka pedig *az erkölcsi normák ősi, univerzális – az emberré válást is megelőző rétegekben fekvő – forrása (38)* lehet.

A kérdés az erkölcs rendje kapcsán alapvető fontosságú, hiszen nem mindegy, hogy a társadalmi rend erkölcsi aranyfedezetét e forrásból eredeztetjük, vagy az emberi egyed üres edény (forma), és közösségeinek kultúráját értékteremtésre való képessége töltheti meg tartalommal. Ez utóbbi álláspontot képviseli Csányi Vilmos, aki szerint *az ember lényegében bármilyen kulturális eszmét képes elfogadni (39)*. És talán épp ez az oka azon álláspontjának is, miszerint kultúra nélkül az ember lényegében (ismét) archaikus vadállattá változik. A jó és a

rossz fogalma jelentéstartalmának változása – Nietzschét megidézve – ennek szemléletes példája.

A modern társadalom rendjével kapcsolatos – és Erik Fromm gondolatmenetére építő – kifejtésben aktualizáltam azokat az okokat és körülményeket, amelyek napjaink nyugatinak is nevezett társadalmait meghatározzák. Az okok körében felismerhetők a velünk élő rend-képzetek állandó elemeiként (a rend eszméjeként) jelölt archetipikus és evolúciós rétegek, amennyiben azon pszichológiai mechanizmusokat érintik, amelyeket evolúciós fejlődés eredményeként azonosít Fromm. Emellett pedig felfedezhetők e rend-előképek változó elemei is – a korszerű és egyéni szocializációs réteg – amelyek történelmileg meghatározott keretet adnak az előbbi a priori tényezők megnyilvánulásainak. Így válik a modern társadalom egyéne szorongóvá, és élete ezért *menekülés a szabadság elől*³⁰⁶ (ti. attól a szabadságtól, amelynek létét az ösztönök általi determináltság csökkenésének köszönheti).

Az erkölcs rendjét taglaló kifejtés végső soron addig a következtetésig vezethet (számos további kérdés relevanciáját felvetve), miszerint a társadalmi rend akkor támaszkodhat az erkölcs aranyfedezetére, ha azt *az emberi közösség aktív, cselekvő erejével (40)* teremti meg és támogatja, olyan *pozitív értékrenddel (40)*, amelynek középpontjában *az emberi méltóság tiszteletének mindenek felett álló értéke (41)* áll. *Az együttműködés kultúráját tehát meg kell teremteni, és fenn kell tartani (42).*

Egy 42 elemű lépéskombinációban adott összegzés mindemellett megkívánja, hogy tárgya – a rend – tekintetében kézzelfoghatóbb és használhatóbb meghatározást adjon. Még akkor is, ha a két jól elválasztható területe a tárgyalásnak – az élő és élettelen természeti környezet –, és ezek tudományos igényű kutatása eredményei a szinoptikus megközelítés érvényességét akár meg is kérdőjelezhetik. Egy ilyen legnagyobb közös többszörös végig jelen van a kifejtésben, de expressis verbis kimondva nincs. Abban talán egyetértés mutatkozik, hogy *a rend lényegéhez tartozik az arány, az egyensúlyi helyzet vagy állapot, és ezen túl kapcsolódhat hozzá a harmónia*, amely valamennyi többletjelentést is hordoz. Talán nem haszontalan itt ismét Arisztotelészre hivatkozni, és a rend-egyensúly, illetve rend-harmónia kifejezéspárok tekintetében felvetni annak az analógiának a használhatóságát, amelyben az igazságosságot az arány egy bizonyos eseteként határozza meg a görög gondolkodó. A közös javakat szétosztó igazságosság esetében számtani középértékként – lásd a rend, mint egyensúly –, a kiigazító

³⁰⁶ Utalás Fromm idézett könyvének címére.

igazságosság tekintetében pedig mint aritmetikai arányt. E kettő alkalmazása pedig elvezet a valódi igazságossághoz – lásd a rend, mint harmónia. Más megközelítésben – maradva továbbra is az ókori görögöknél – a rend lehet az arány egy bizonyos esete, ha a rendre, mint harmóniára tekintek, egy lépésre a szépség esztétikai kategóriájától és az aranymetszéstől, a „*divina proportione*”³⁰⁷-től. A megközelítés nem hálátlan akkor sem, ha azt az élővilág fejlődésére, az evolúcióra vonatkoztatom. Éppen az élet keletkezése (ti. a kémiából a biológiáig vezető út) kapcsán fogalmazza meg egy neves tudósközösség, miszerint e legnagyobb rejtélyre olyan modell alkalmazására van szükség, amely „*megköveteli három kulcsfontosságú jellemző – a replikáció, az anyagcsere és a kompartmentalizáció – funkcionális integrációját egy olyan rendszerbe, amely egyensúlyban marad, és képes a nyílt végű darwini evolúcióra*”.³⁰⁸ Íme egy újabb példa az egyensúly egy jóval összetettebb formájára – nevezhetnénk ezt dinamikus egyensúlynak. Továbbá éppen aktuális a környezeti egyensúly kérdése is, és azok a biztonsági kihívások, amelyek az élő természet rendjébe történő beavatkozás következtében fenntarthatatlanná teszik világunkat. Az evolúció lassú, évmilliókon át formálódó folyamatának talán éppen a folyamatos (környezeti) egyensúlyra törekvés a legfontosabb rendezőelve.

Legszűkebb értelemben tehát rendnek azt az állapotot tekintem, amelyben az arány meghatározott esete megvan, és az a dolog természetéhez tartozó egyensúlyként vagy harmóniaként fejeződik ki, függetlenül annak statikus vagy dinamikus jellegétől.

Végezetül ebben fejezetben tágabb összefüggésben mutattam be azt, hogy a biztonság meghatározásába beemelt rend kifejezés csak abban az esetben segíti a definíció tartalmi teljességét, ha abban a rend pozitív értékhordozó természete fejeződik ki. A következő fejezetben ezt a pozitív értékhordozó természetet a rendészet társadalmi szerepvállalására és a hivatásrendeken keresztül a rendőri hivatásra aktualizálom.

³⁰⁷ isteni arány

³⁰⁸ Adamski és mtsai., „From self-replication to replicator systems en route to de novo life”, 386.

9. A RENDÉSZETTUDOMÁNY REND-ELŐKÉPEI³⁰⁹

Többször hivatkozott előfeltevésem szerint gondolkodásunkat – annak valóságformáló képzetain keresztül – térben és időben vizsgálható rend-előképek vagy rend-képzetek formálják. Ezek a rend-előképek többoldalú meghatározottságot mutatnak, vagy fogalmazhatunk úgy is, hogy rétegződnek, és legalább úgy elkülöníthetők, csoportba sorolhatók, mint ahogyan az a Fromm-féle karakterstruktúrák esetében is feltételezhető, tehát korra és helyre jellemző sajátosságokat mutatnak.

A rend-képzetek kialakulásának okait kutatva arra jutottam, hogy két-két tényezőnek van hatóoki, illetve okozati szerepe ezek kialakulásában. Jelesül az archetipikus és az evolúciós, továbbá a (történelmileg) korszerű, valamint a szocializáció szintje és minősége által meghatározott jelleg különíthető el. Bár az értekezés egészében megkerülhetetlenül jelen van a korszerű, valamint szocializációs hatás, az értekezés alapvetően és közvetlenül az állandó elemekre, az archetipikus és evolúciós rétegek tulajdonságainak mélyebb beazonosítására irányul – a mondanivaló betetőzéseként önálló tematikus fejezetekkel lezárva. E két hatóokot a rend eszméjeként neveztem meg, definíciójával ugyanakkor adós maradtam.

Ennek a hallgatásnak az volt az oka, hogy az egyes valóságok rendjeinek tárgyalása során, azok sajátos jellemzői kifejtése mellett – mintegy hivatlanul, de magától értetődő természetességgel – felbukkantak ahhoz a bizonyos kozmikus háttérzajhoz hasonló állandóságot mutató jellemzők is. Egyébiránt éppen ezek a felismerések erősítették meg feltételezésemet, miszerint a rend eszméje a valóság kutatható része, létezése bizonyítható. Csak míg korábban e jelek inkább, mint intuíciók, benyomások voltak jelen a gondolkodásomban, addig a részletesebb vizsgálódás megerősítette létezésük valamiféle *kézzelfogható valóságát* modellként, amelyen keresztül a valóság adekvát módon szemlélhető.

Kutatásom, hogy megtaláljam e rend-előképek helyét a rendészettudományban, szükségszerűen más tudományterületek felé is elsodorta érdeklődésemet. Ez nem is meglepő, hiszen a rendészettudomány olyan tudományág, amely számos egyéb tudományterület kutatási eredményeit felhasználva fejlődik. Így kapott helyet a tárgyalásban a rend hétköznapi majd társadalomtudományi megközelítése és értelmezése mellett – egy rövidebb kitérő erejéig – a

³⁰⁹ Cielepszky, „A rendészet rendje I.”

természettudományi aspektus is. Kétségtelenül a rendészet rendje a társadalmi rendhez áll legközelebb.

A rend-előképek tárgyalásának megokolását ezért azzal érdemes kezdeni, hogy e tudományterületen különösen indokolt annak kutatása, milyen az a társadalmi rend, amely egy méltó, kibontakozási lehetőségeket teremtő társadalmi környezet *paramétereit mintázza* (és amelynek fenntartásában egyébiránt komoly részt vállal, hangsúlyozottan nem a legitim fizikai erőszak monopóliumának birtokosaként – hanem inkább fogalmazzunk úgy, hogy azzal is, szükség esetén).

A rendészet kutatásának magyarországi előzményei e megközelítés adekvát voltát megerősítik. Sallai János részletesebben tárgyalja, hogy jelenik meg mindez Concha Győző munkásságának központi elemeként ismert problémája, az állam természetének kutatása kapcsán.³¹⁰ Concha Akadémiai székfoglalójában úgy fogalmaz, hogy „*az állam és a társadalom rendje együtt alkotják a közrendet*”³¹¹, amely – mint a jogtudós fogalmaz – nem más, mint a „*[...] nemzeti összlet, és az egyéni társadalmi lét tényezőinek összeműködése s a különböző javaknak e tényezők közötti megoszlása és általuk való élvezése*”.³¹²

A rendőrség feladatának meghatározása kapcsán külön kiemelni, hogy a rendőrségnek nem magát a rendet kell megteremtene, hanem „*[...] az állam és társadalom rendjének előfeltételeit létesíteni, biztosítani a társadalmi rendnek érvényesülését lehetségessé tenni*”.³¹³ Sallai következtetése, miszerint a jogtudós érveléséből „*jól kivehető, hogy a rendőrség feladatainak megfogalmazása a rendészet fogalmán alapul*”³¹⁴, kiegészíthető azzal, hogy mindehhez pedig elengedhetetlennek tűnik a rend fogalmának pontosítása is, ide értve a rendről alkotott képzetek összeségét, formaváltozatait is.

Ebben a fejezetben tehát a rendészettudomány (és egyéb tudományterületek) felhalmozott ismeretanyagából is merítve fogalom össze gondolataimat a rendről alkotott képzetek eszmei gyökereiről, illetve azok tartalmáról. Persze nem a rendészettudománynak van egységes előképe a rendről, hanem azoknak a kutatóknak, akik a rendészettudományt valahogyan meghatározzák, és elhelyezik a tudománytörténet tablóján. Ezen minden definíciós kísérlet

³¹⁰ Sallai, „Concha Győző, a rendészet jeles tudósa”, 40.

³¹¹ Concha, „A rendőrség természete és állása szabad államban - székfoglaló értekezés”, 3.

³¹² uo. 5.

³¹³ uo. 11.

³¹⁴ Sallai, „Concha Győző, a rendészet jeles tudósa”, 40.

egyfajta értelemadás, a valóság meghatározott nézőpontból történő szemlélése, modellezése és leírása – jelen esetben egy etablációját tekintve fiatal tudományterület érdeklődésének fókuszában.

Ebben az értelmezési keretben a megközelítések sokfélesége mögött a rend-előképek számos változata fedezhető fel – sokszor anélkül, hogy tartalma expressis verbis kifejeződne. Hiszen akár megelőzi a rend, illetve a társadalmi rend fogalmának definiálása a rendészet, rendészettudomány fogalmak meghatározását, akár nem, a kutatói gondolkodás, de általában a gondolkodás korhű lenyomatai árulkodók, és felismerhető mintázatokot rejtenek. A rendészet társadalmi szerepvállalása kapcsán hasonló tapasztalatokról számolnak be kutatók. Például, bár e fogalom már ekkor ismeretes volt, de releváns meghatározásával a tudományos gondolkodás adós maradt, volt viszont „[...] *látens, ki nem fejtett, végig nem gondolt formája*”.³¹⁵

Nem tudom az említett megközelítések mindegyikét vagy akár nagy részét bemutatni. Arra sem vállalkozom, hogy megítéljem e sokszínűség indokoltságát, esetleg kísérletet tegyek egy-egy értelmezés igazolására. Három dolgot azonban fontosnak tartok kiemelni, ami jelen kutatás – a rend-előképek kutatásának – kiindulópontjaként tekinthető, és igazolja érdeklődésemet.

1.) Az alapvető fogalmak tisztázásának hiányában nehézkesnek látom egy gondolati felépítmény, modell működésének bemutatását. Ezért a téma tárgyalása kapcsán nem tekinthetem el a rend fogalmának meghatározásától csakúgy, mint a biztonság definiálása kapcsán. Ez a korábbi fejezetekben meg is történt. Ugyanakkor a fogalom korábban tárgyalt történeti-etimológiai megközelítését és az egyensúlyt, az arányokat, valamint a harmóniát középpontba helyező értelmezését a következőkben még ki kell egészítenem, pontosítanom kell a rendészet tudományos kutatásának eredményeivel.

2.) A rend-képzeteket jellemző diverzitás következményeit is látni vélem például a rendvédelem kontra rendészet vita elhalkuló, de sok tekintetben a mai napig aktuális felvetéseiben, vagy éppen e tudományterület önállósodásának előzményeit, kialakulását és fejlődését több nézőpontból megközelítő álláspontokban. Hasonló érzésem van akkor is, amikor a magánrendészet egyes kérdései kerülnek előtérbe, vagy a biztonság privatizációjaként vagy multilateralizálódásaként ismert jelenség értelmezésébe botlok. A napirenden levő tudományos megközelítések változatai és az e körben természetes viták tehát sok esetben éppen az eltérő előképekből is „levezethetők”, vagy azokra mutatnak vissza. Egyszerűbben

³¹⁵ Krémer és mtsai., „A rendészeti foglalkozási kultúra átalakítása – stratégiai koncepció”, 280.

megfogalmazva: aki amint gondolkodik a rendről, úgy építi ki azt maga körül, olyan elvárásokat támaszt a saját valóságában. Mászt jelent a rend egy érett polgári demokráciában, és mászt egy autoriter rendszer számára.

3.) A rend-előképek túl azon, hogy jellemzik az embert, aki valahogy gondolkodik a rendről (archetipikus és evolúciós meghatározottság), jellemzik a kort is, amelyben megjelennek (korszerű és szocializációs meghatározottság). Kutatásomban több megközelítést tárgyaltam és tárgyalok részletesebben. Az egyik a történelmi környezet hatása, a másik pedig sokkal tágabb (a priori/archetipikus és evolúciós) meghatározottságot takar. Önmagában megér egy eszmefuttatást e kettő viszonya, itt azonban csak ennek egy sajátosságára szeretnék utalni. Nem zárható ki, hogy az emberi gondolkodás végső soron fundamentális alapokra támaszkodik, és azok változatlan talapzatán áll. Lehetséges az is, hogy e képzetek is változnak a generációs tapasztalatok egymásra épülésével, amelynek háttérében számos okot sejthetünk. Ezek a dimenziók a tudományos érdeklődés széles horizontját nyitják meg, amelyek más tudományterületekbe érnek, és az én kompetenciáimat messze meghaladják.

Kiindulópontom tehát az, hogy a rendészettudományi vizsgálódások háttérében meghúzódó rend-előképek fogalmi csomópontokba rendezhető gondolati modelleken keresztül fejeződnek ki – amelyekre sokszor visszavezethetők a tudományterület napirenden levő problémái. Feltételezem továbbá, hogy e rend-előképeknek evolúciós meghatározottságuk van. Máshol ezt úgy fogalmaztam meg, hogy a rendszerű gondolkodás meghatározottsága mögött egy történelmi korokon átívelő a priori szükségszerűség által inspirált evolúciós igény húzódik, amelyet a rend eszméjének neveztem. Ennek egyre összetettebb társadalmi viszonyokon keresztül megnyilvánuló kifejeződései pedig történelmi láncolatba fonódva jelennek meg.

Ebből adódóan – mivel a rendészettudomány tárgya a rendészet, a rendőrség és a rendőri tevékenység, valamint ezek szervezeti, funkcionális társadalmi, közösségi meghatározottságú beágyazódása – kétségkívül indokolt az a kérdésfelvetés, hogy milyen preconcepciókra támaszkodva alakul ki az intézményesített rendészet, annak milyen fenntartható működésmódja válhat elfogadottá egy adott közösségben, továbbá ezt az elfogadást milyen közösségi és intézményi szinten közvetített rend-előkép teheti legitimmé.

Visszatérve az alapproblémához, a fogalmak szemantikai és történelmi aspektusú vizsgálati megközelítése irányította rá a figyelmem arra a kérdésre, hogy vajon a rendészet és rendészettudomány – és számos e területen használt kifejezés, a rendvédelem, közbátorság, közbiztonság stb. – értelmezésének megannyi kísérlete mögött milyen tartalommal kibomló rend-előképek jelennek meg. Vagy másképpen fogalmazva: milyen rejtett vagy reflektált rend-

képzetekre épülnek a rendészet fogalmi meghatározásai és a rendészettudomány aktuális megközelítései napjainkban, itt és most. Mivel ezek a megközelítések persze elsősorban a társadalommal összefüggésben bírnak relevanciával (nem az egyéb élő és különösen nem az élettelen természet tekintetében), ezért elsősorban a rend társadalmi aspektusainak árulkodó előképeit keresem, vagyis a társadalmi rendre utaló jellemzőkre fókuszálok. Mielőtt azonban ezekre rátérnék, két további megjegyzést szeretnék tenni.

➤ Az egyik, hogy az egykor divatos etimologizáló hagyománynak is vannak csapdái, amelyekre fontos utalni. Talán a legfontosabb az a hiedelem, miszerint a szavak jelentését eredetük határozza meg.³¹⁶ Nem kérdés persze, hogy a szavak eredetének kitüntetett a jelentősége abban, hogy jelentéstartalmukat felfejtsük, de óvatosságra intő körülmény a fentebb már jelzett viszonyok változásának módosító/torzító hatása. Ezért a rend fogalmának napirendre tűzésével nem a szótövek azonosságán alapuló szembeötlő hasonlóság tényét kívántam korábban sem kiemelni, hanem azokra a mögöttes képzetekre szeretnék ráismerni, amelyek életre hívják az emberi közösségek létezésének előfeltevésem szerinti egyik alapideáját, amelyet másutt a rend eszméjeként neveztem meg. Külön fejezetben foglalkozom majd ennek a kérdésnek a modern nyelvtudományi kutatásokat érintő aspektusával.

➤ Másik megjegyzésem tulajdonképpen újabb igazolási kísérlet, s arra a kérdésre adott válasz, miszerint milyen gyakorlati jelentősége lehet a rendészettudomány szempontjából annak a kutatásnak, amely a rendészeti tevékenység mögött meghúzódó, annak alapjául szolgáló rend-előképeket vizsgálja. Vajon miért kell tudnunk azt, hogy ki mit gondol a (társadalmi) rendről, miközben – érvelhetne bárki – a rendészeti tevékenység a jog uralmával szabályozott, világos és egyértelmű tevékenységforma, a rendészettudomány pedig számos meghatározásában inkább a rendészeti tevékenység gyakorlati oldalára fókuszál.

A rendészettudomány fent jelzett kritikai megközelítése is segítheti motivációm megértését. A kritikai elméletek ugyanis a társadalom és a társadalmi intézmények keletkezésének kutatásával próbálják megérteni azok aktuális működését, és ebből kiindulva tesznek kísérletet egy történelmileg megalapozott társadalomelmélet kidolgozására. Ennek végső célja pedig a társadalom átalakulásának előmozdítása annak érdekében, hogy egy „*igaz, szabad és igazságos élet*” garantálható legyen.³¹⁷ Ebben a működésben pedig a rendészetnek meghatározó szerepe van, hiszen a modern rendészet születése a modern kor államához kötődik, és az ennek

³¹⁶ Kicsi, „Mi az etimológia?”

³¹⁷ Kerecsi és Nagy, *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére*, 274.

keretében formálódó életviszonyok változásához vannak láncolva mindennapjai immár több évszázad óta. Így, ha a rendészettudomány a rendészetre vonatkozó ismeretekre fókuszál, akkor napjainkban (is) megkerülhetetlenül kapcsolódik a változó életviszonyokhoz is, és azokhoz a garanciákhoz, amelyek egy élhető társadalom kialakítását és fenntartását biztosítják.

Concha Győzőnek a rendészettel összefüggésben közel egy évszázada kifejtett gondolata pontosan rámutat ennek fontosságára. Mondanivalója lényege szerint a társadalom rendjének fenntartásában ugyan a rendészetnek komoly feladata van, mégsem forrása annak. Segíti, támogatja fenntartását, pozitív feltételeiről gondoskodik³¹⁸, és persze elhárítja érvényesülésének akadályait, ha kell, a legitim erőszak monopóliumának birtokában. Azonban „vége ott az állami és társadalmi rendnek, ahol azt csak a rendőri működésben rejlő különleges erőkre építik.”³¹⁹ Eredeti helyén a hivatkozás még szigorúbban fogalmaz: „Vége ott az állami és társadalmi rendnek, a hol azt csak a rendőri működésben rejlő különleges erők, ú. m. az örködés, kémkedés, a discretionarius hatalom s a fizikai erő tartja egybe.”³²⁰

Szamel Lajos tankönyvi gondolataival még tovább megy a következtetésekben: „A rendészet jellegének és az államigazgatási szervezetben elfoglalt helyének megítélését illetően [...] nincs jelentős eltérés a szocialista nézet és a polgári jogállamiság híveinek nézetei között. A szocialista és a polgári állam rendészete közötti lényeges különbség abban van, hogy milyen társadalmi rend védelmét látják el.”³²¹ Emellett természetesen a különbség abban is megmutatkozik, hogy mindezt hogyan teszik. Erre nagyon világosan rámutat a rendészeti foglalkozási kultúra átalakításának stratégiai koncepcióját tartalmazó tanulmány, amikor a hogyan kérdésében a rend-koncepciók közötti választás elsődlegességére hívja fel a figyelmet, hiszen: „A status quo, a szabályok, a domináns értékek és az együttműködés rendje nagyon különböző szakmai attitűdöket és magatartásokat igényelnek.”³²² Hozzáteve, hogy e választás tétje nem kevesebb, mint hogy a társadalmi rend fenntartásának eszközeit a kooperatív vagy a konfrontatív értékeket hirdető rendészet választhassa meg.

A rend-képzetek kutatása tehát azért fontos és elsődleges feladat, mert abból a társadalmi rend minőségére vonatkozó következtetések vonhatók le. A rendről való gondolkodás – annak tartalma tudatosulásától függetlenül – pedig árulkodik arról, mit ért egy kormányzat rendészeti

³¹⁸ Concha, „A rendőrség természete és állása szabad államban”, 75.

³¹⁹ Korinek, „Rendszerváltozás a belügyben”, 35–36.

³²⁰ Concha, „A rendőrség természete és állása szabad államban - székfoglaló értekezés”, 16.

³²¹ Szamel, „A rendészeti igazgatás”, 255–56.

³²² Krémer és mtsai., „A rendészeti foglalkozási kultúra átalakítása – stratégiai koncepció”, 272.

tevékenység alatt, és annak határait hol és hogyan jelöli ki. Ez akkor is így van, ha a gyakorlatban a legtöbbször nem azzal kezdődik a rendészeti tevékenység tervezése és szervezése, hogy a döntéshozók megvitatják azt, mit értenek társadalmi rend alatt. A másik oldalról pedig árulkodó az is, hogy az adott közösség hogyan gondolkodik a rendről. Hiszen e kettő találkozási pontjai a kutatások széles spektrumát nyitják meg. Ismét hivatkoznék arra, hogy „[...] a hazai társadalom a közbiztonság megteremtését a rendőrségtől várja el, bár a lelke mélyén valószínűleg tudja, hogy erre a rendőrség egyedül nem képes”.³²³

A kifejezett kutatói felelősség éppen ebben áll. A tendenciákat felismerve támogatni a döntéshozókat a szükséges intézkedések meghozatalában. Akkor is, ha a társadalom még nem áll készen minden változásra. Érdekelte kell tenni, be kell avatni, meg kell győzni. Példának okáért úgy, hogy rámutatnak arra, miszerint a rendszerváltozást követő évtizedek rendészetében két rendkoncepció volt jelen, és alapvetően hiányzott az emberek és normák sokféleségének az együttműködés rendjében történő feloldását támogató gondolati attitűd³²⁴, amely nélkül pedig aligha válhat legitimmé a jövő rendészete. Ez közös, tudományos kutatói és politikai felelősség.

Ami pedig a személyes motivációmot érinti, csatlakozom azon kutatók köréhez, akik szerint az ember és környezete nem érthető meg „[...] csupán az általunk praktikus-materialisztikusként jellemzett motiváció alapján [...], hanem figyelembe kell vennünk az ember antropológiailag adott kozmológiai irányultságát, mint idealisztikusnak nevezhető motivációt is”.³²⁵

Ennek pedig szerves részét képezik azok a kutatások, amelyek példának okáért a rend-előképek feltárása útján segítik a tudományos ismeretrendszer egészének szintetizálását, különös tekintettel a rendészettudományra, amelynek elméleti megalapozásához ilyen módon hozzájárulni igyekszem.

9.1. A REND A RENDÉSZET TUDOMÁNYOS MEGKÖZELÍTÉSÉBEN (FOGALMI)

A biztonság fogalmi meghatározásakor abból indultam ki, hogy az a legáltalánosabb értelemben olyan, pozitív értékalapú rendre irányuló igényünk változatlanságát feltételező állapotot jelöl, amely szabadságot biztosító cselekvési önállósággal, identitással és egzisztenciális stabilitással jellemezhető, és amelyet szorongás, félelem nem ural, egzisztenciálisan tehát nem fenyegetett.

³²³ Kerecsi, „Trend lesz-e (a jövőben is) a bűnözés csökkenése?”, 586.

³²⁴ Krémer és mtsai., „A rendészeti foglalkozási kultúra átalakítása – stratégiai koncepció”, 278.

³²⁵ Ropolyi és Szegedi, *A tudományos gondolkodás története*, 4.

Ebből a meghatározásból adódik, hogy a további vizsgálódás is értékalapú entitásként viszonyul a rendhez, amelyet a megelőző fejezetekben – kimondatlanul – már részben azonosítottam annak teleologikus jellegével.

A rend természetével kapcsolatos fejezetek indításaképp lássuk, hogy viszonyul e tudományterület tárgyának előképéhez, magához a rendhez. A *Rendészettudományi szaklexikon* is megkülönbözteti annak általános, illetve történeti megközelítését. Az előbbi szerint „*valamely szabálynak, törvénynek megfelelő állapot. Az élet alapvető teremtőképességének azon megnyilvánulása, amikor a konstans feltételek, befolyásoló tényezők a hatékony mindennapi tevékenységekhez szükséges ismert, elvárt helyükön vannak, valamint jól, legalább zavartalanul működnek.*”³²⁶

Ezzel a megfogalmazással kapcsolatosan több kérdés is felmerül bennem. Öszintén szólva a magam részéről nem tudom megmondani azt sem, hogy létezik-e olyan (általános) definíció, amely alkalmas lenne e kérdés kiindulópontjává válni anélkül, hogy ne az emberi gondolkodás valamely területére vonatkoztassuk. Másrészt pedig éppen ott kezd az érdeklődésem kibontakozni, ahol a definíció „*valamely*” szabályt vagy törvényt említ, és az „*élet teremtőképességét*”. Persze egy szaklexikon keretein belül nehéz megtalálni azokat az arányokat, amelyek egy alapvető tájékozódást segítő definíció és egy nagyobb lélegzetvételű értelemadás között húzódnak – anélkül, hogy ne újabb szócikkre, magyarázatra vagy egyéb kiegészítő információra mutattának. Harmadrészt viszont utalnék arra, hogy a rend érték-hordozó természetére utal a meghatározás a *teremtőképesség*, az *elvárt hely*, a *jó*, *zavartalan működés* kifejezések használatával.

Visszatérve az első megjegyzésre, érdemes volt a tudományok tárgy szerinti felosztására támaszkodva megközelíteni a fogalmi kérdést, ami a kifejezés érték-hordozó természetének megismerése szempontjából is mértékadó differenciálás lett. Értelmezhetem a rend fogalmát az élő és élettelen természet vonatkozásában, vagy a társadalom nézőpontjából és – több egyéb nézőpont mellett – az emberi gondolkodás sajátosságai oldaláról, amelynek egyik aspektusaként megjelenik a modern nyelvtudomány is.

A szaklexikon is kísérletet tesz a fogalom mélyebb rétegének kibontására. Tomcsányi Móricra hivatkozó történeti megközelítése a természeti és társadalmi aspektus tekintetében pontosítja az általános fogalmi meghatározást, számos ponton homályba burkolódzó jelentéstartalommal.

³²⁶ Boda, Virányi, és Beregnyei, *Rendészettudományi Szaklexikon*, 460.

E szerint a rend „[...] a természeti, társadalmi és az állami élet tárgyi és személyi elemeinek, tényezőinek valamiféle belső szükségességéből, indokoltságból folyó elhelyezkedése, összefüggése, kapcsolata, s az összefüggés céljának megfelelő érvényesülése, életfolyamata”.³²⁷ Bizonyára itt is feltűnik a „valamiféle belső szükségességéből” kifejezésforma sejtető értelemadása és bizonytalansága, valamint az „életfolyamat” kifejezés alkalmazása is. Ez utóbbira azért szükséges felhívni a figyelmet, mert mindkét definícióban – akarva vagy akaratlanul – megjelenik egyfajta finom megkülönböztetés is, amely a rend értelemadásában, annak statikus állapot szerű megjelenése mellett – vagy azon túl – bizonyos életfolyamatokra jellemző mozgásra, a teremtés, illetve folyamat szavakkal kifejezett dinamizmusra is utal.

Más szempontból is izgalmas ez a megközelítés. Nevezetesen abban a tekintetben, hogy olyan forrásra mutat vissza, amely a természeti, társadalmi és ezzel összefüggő állami élet jelenségeit együtt tárgyalja, *rendszerű* meghatározottságukat pedig belső, szubsztanciális okokra vezeti vissza.

Ugyancsak feltűnik, hogy a szaklexikon is szükségesnek ítélte a teleologikus értelemadás megjelölését, amikor a dolgok közötti *összefüggés céljának megfelelő érvényesüléséről* ír – emlékeztetve többek mellett Polcznak a rend lényegi attribútumaként jelölt teleologikus meghatározottságára.³²⁸

Ha egy pillanatra ismét megidézzük a rend hétköznapi fogalmát, azt tapasztalhatjuk, hogy a többség önkéntelen asszociációja nem a polczi megközelítés lényegi, sokkal inkább annak formai oldalára koncentrál. Polcz szerint ugyanis a rendnek van formai és lényegi aspektusa, mégpedig azon folyamatok céljának történő megfelelés szempontjából, amelyet szolgálnak. Így a rend tulajdonképpen lényegi és formai rend (a rendetlenség pedig ennek ellentétje), ugyanakkor átmeneti állapotok is vannak, amelyekben a jó rendetlenség lehet a lényegi rend a formai rendetlenséggel, a rossz rend pedig a formai rend a lényegi rendetlenséggel.³²⁹

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a közbeszéd rendje (ti. a rend kifejezéshez kapcsolt képzettársítása) sokkal inkább a *rossz rend*hez (formai rend és lényegi rendetlenség), mintsem a *jó rendetlenség*hez (formai rendetlenség lényegi renddel) áll közelebb. Az biztos, hogy a

³²⁷ Boda, Virányi, és Beregnyei, 460.

³²⁸ Polcz, *A rend és a rendetlenség*, 14.

³²⁹ *uo.* 14.

történelmi tapasztalatok és rendészeti szocializáció elmúlt negyed évszázada ezt a vélelmemet erősítették.

Concha akadémiai székfoglalójának első gondolatai között definiálja a rend fogalmát, az alábbiak szerint: *„Rend alatt a közfelfogás szerint több külön dolognak, lénynek, erőnek oly összefüggése értetik, a melynél fogva az ily összefüggésben levők helyüket-, működésüket az egészre való tekintet nélkül meg nem változtathatják, avagy ha így változtatják, az összefüggés megszakad s a cél, a mely miatt az egyes elemek ily összefüggésbe hozattak, elérhetetlen lesz.”*³³⁰

Amikor arra a kérdésre keresi a választ, hogy mit kell az állam és a társadalom rendjének feltételül tekinteni, külön kiemeli a rendnek, mint nyugvó és holt állapotnak azt a hamis képzetét, amelyre egyébiránt visszavezeti az alkotmányok és a társadalmi rend változtathatlanságának tanát is³³¹ – különösen akkor, ha a változtatások kezdeményezője nem a törvényes hatalom.

A változó szükségletek viszont – mint mondja – más közrendet kívánnak, és a más társadalmi viszonyok pedig más valóságot teremtenek, amelyben a társadalmi rend mozgásban van (lásd korábban az igazság érvényessége és érvényesülése kapcsán írtak relevanciáját, vagy Fromm megközelítését az ember időben változó karakterstruktúrájáról).

Így fogalmaz: *„Az emberi erőknél, a munkának a meghatározott összefüggés szerinti folyása, a javaknak ugyan e szerinti élvezhetése adja a nemzetnek a béke állapotát, a rendet, mely e szerint nem holt állapotot, hanem eleven, ható erőknél összhangzó együttműködését jelenti.”*³³² Hozzáteszi azt is, hogy a rendnek, mint belső folyamatnak a rendőrség csak külső őre, aki *„[...] mint a jó orvos óvhatja, támogathatja, időleg helyettesítheti az organismus működéseit, de nem teremtheti”*.³³³

Végezetül pedig – amikor Concha a változó szükségletekről ír – alatta az aktuális társadalmi problémák léteire is utal. Amikor a Krémer–Molnár–Szakács–Valcsicsák szerzői közösség a rendészet társadalmi szerep-meghatározását kívánja megadni, előtte tisztázza a társadalmi probléma fogalmát: *„Társadalmi problémának tekintjük mindazt, ami függőséget és kiszolgáltatottságot eredményez, és/vagy akadályozza az egyének konfrontációmentes*

³³⁰ Concha, „A rendőrség természete és állása szabad államban - székfoglaló értekezés”, 299.

³³¹ uo. 339.

³³² uo. 299.

³³³ uo. 344.

együtműködését.”, majd ezzel összhangban megadja a (társadalmi) rend definícióját is: „*Rendnek azt tekintjük, ha az egyének sokféleségük ellenére, függőségek és kiszolgáltatottságok létrejötte nélkül képesek együttműködni egymással.*”³³⁴ – amely ebben a tekintetben a Concha által jelzett eleven, ható erők összhangzó együttműködésének feleltethető meg.

9.2. A REND-ELŐKÉPEK HELYE A RENDÉSZETTUDOMÁNYBAN

A rend-előképek kutatásának kiindulópontjaként jeleztem, hogy a témát három nézőpontból közelítem meg. Az első a rend szavunkat érintő etimológiai megközelítés volt. Másodsorban abból indultam ki, hogy a rendészettudományos vizsgálódások háttérében meghúzódó rend-előképek fogalmi csomópontokba rendezhető gondolati modelleken keresztül fejeződnek ki – amelyekre sokszor visszavezethetők a tudományterület napirenden levő problémái, így a rendészettudomány önmeghatározása is. Ebben a fejezetben erről szeretnék bővebben írni.

Nem célom ugyanakkor a rendészettudományt érintő fogalommeghatározás bővebb tárgyalása, viszont egyes mértékadó megközelítésekkel szeretném szemléltetni a bevezetésben is jelzett, sokszor implicit rend-előképek kifejeződésének nyomait, amelyek akár még a definíciók szintjén is megjelennek (bár kétségtelen, hogy nem feltétlenül ezek szűkre szabott mondataiban érhetők tetten a legkönnyebben). Különösen beszédes viszont az, hogy mennyire jól elkülöníthetők azok a meghatározások, amelyek inkább rendkívül gyakorlatiasan állnak a kérdéshez, ennél fogva alig engednek teret az ennek keretként szolgáló átfogóbb elméleteknek. Bodonyi Ilona úgy fogalmazta meg ezt a distinkciót, hogy „*[...] a rendőrtudomány egyfelől analitikus-empirikus jellegű, [...] másfelől normatív jellegű*”.³³⁵

Az előbbi megközelítésre példa Szabó András 2004-es meghatározása: „*A rendőrtudományok függő viszonyban álló, praktikus, gyakorlati célzatú tudományok, amelyek a rendőri eljárást eredményessé és hatékonyá teszik.*”³³⁶ Finszter Géza a Rendészettudományi szaklexikon vonatkozó szócikkében az állam- és jogtudományok azon ágazataként nevesíti a rendészettudományt, „*[...] amelynek kutatási tárgya a rendészet szervezete, működése és a rendészeti jog*”.³³⁷

³³⁴ Krémer és mtsai., „A rendészeti foglalkozási kultúra átalakítása – stratégiai koncepció”, 288.

³³⁵ Bodonyi, „A rendészettudomány kutatás-módszertana”, 45.

³³⁶ Szabó, „A rendészettudomány meghatározása és értelmezése”, 6.

³³⁷ Boda, Virányi, és Beregnyei, *Rendészettudományi Szaklexikon*, 480.

Katona Géza definíciójában kiemeli a rendészettudomány interdiszciplináris voltát, és tárgyakként a rendészetet jelöli meg, amely „*a szervezet, a személyi állomány és a rendészeti tevékenység módszerei harmonizálásában*” teljeseedik ki.³³⁸

Kerezsi Klára és Pap András László közös, társadalomtudományi megközelítése is érinti egyrészt a tudományterület interdiszciplináris jellegét. Meghatározásuk szerint a rendészettudomány „*sajátos tematikai kapcsolatban áll az állam- és jogtudománnyal, valamint a szintén önálló tudományági minőséggel rendelkező közigazgatás-tudománnyal. Mindemellett kapcsolódik más tudományágakhoz is, ilyen például a vezetés- és szervezéstudomány, a szociológia, a pszichológia, a kriminológia, a történettudomány, a közgazdaság-tudomány, a neveléstudomány, a statisztika vagy a műszaki tudományok (pl. anyagtudományok és technológiák, közlekedéstudomány, informatikai tudomány, vegyész- és villamosmérnöki tudomány stb.), továbbá a hadtudomány*”.³³⁹

Folytatható a sor Korinek László besorolásával, amely a bűnügyi és közigazgatás-tudomány közé ékeli e tudományterületet azzal, hogy egyes területeinek tudományos kontrollja még várat magára.

Nem kerülhető meg persze annak említése sem, hogy van olyan tanulmány is, amely éppen e sokszínűség okán egyenesen arra kérdez rá, hogy egyáltalán „*létezik-e rendészettudomány?*”³⁴⁰ Maga a problémafelvető szerző is utal rá, hogy nem is oly régen (1985-ben) Bill Bailey még azon az állásponton volt, hogy e területét a kutatásoknak aligha fogják valaha is tudománynak tekinteni.³⁴¹ És még ha nem is kell egyetérteni ezzel az állásponttal, a felvetés cáfolata a rendészettudománynak csak javára válhat.

Ennek az értekezésnek persze nem célja a tudományterület létezésének bizonyítása, de elgondolkodni azon, hogy miért nevezünk el valamit önálló tudományterületnek, kifejezetten hasznosnak is bizonyulhat. Példának okáért segít megérteni a korábban említett funkcionális megközelítésekhez képest Bodonyi Ilona árnyaltabb definícióját, amikor a rendészettudomány normatív jellegére utal, és azt mondja, hogy „*[...] annak el kell jutnia különböző etikai, jogi és más értéktartalmakon keresztül a jó rendőrség koncepciójáig és munkájának optimalizációjáig*

³³⁸ Katona, „A rendészet fogalma és tagozódása”, 11–19.

³³⁹ Kerezsi és Pap, „Rendészet, tudomány, doktori iskola”, 67.

³⁴⁰ Krémer, „Létezik-e rendészettudomány? Egy kritikai tudomány lehetősége és lehetetlensége.”

³⁴¹ Krémer, 1.

– *hogy meg tudja fogalmazni, milyennek kell lennie a rendőrségnek, milyen lehet, és milyennek nem szabad lennie*”.³⁴²

Témám szempontjából Hautzinger Zoltán megközelítését és egyben e téma tovább gondolását felvető megközelítését követem, miszerint azon érdemes elgondolkodni a rendészettudomány kapcsán, hogy vajon tényleg az állam- és jogtudomány ágazatáról beszélünk, vagy egy olyan tudományról, amelyhez mint önálló diszciplínához más tudományok kutatási módszerei és eredményei társulnak.³⁴³ Ez utóbbi megközelítés ugyanis a Bodonyi-féle és a Kerezsi–Pap szerzőpárosnál is megjelenő normatív jelleg kiemelésével tágabb horizontját nyitja meg a tudományos kutatás etikai és értékközpontú megközelítésének. A rend-előképek pedig sokkal inkább egy ilyen megközelítéssel válnak értelmezhetővé.

Mielőtt azonban továbblépnék a rendészet társadalmi szerepvállalása irányába, induljunk ki abból, milyen módokon közelíti meg kutatási tárgyát a rendészettudomány, amely a fentebb jelzett érzékenységgel viszonyul tárgyához. Vagyis saját kutatásom milyen, e fenti definíciókból kibomló, azoknál bővebb tartalmat közvetítő szellemi közegben helyezhető el. Ezzel egyúttal arra is szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy – függetlenül a kutatói érdeklődés „analitikus-empirikus” érdeklődésétől – egy kutatás megfelelő mélységében szükségszerűen eljut a normatív megközelítés értékproblémáihoz. Ezzel összefüggő gondolataimat a következő három alfejezetben összegeztem.

9.2.1. A RENDÉSZETTUDOMÁNY KUTATHATÓ VALÓSÁGA

Szabó András akadémikus 2003. szeptember 17-én előterjesztést tett a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya felé a rendészeti tudomány befogadása érdekében, *„Helyet kér a rendészettudomány”* címmel. Több meggyőző érve közül az egyik paradigmaváltást sejtetett. Megállapította, hogy a jogtudomány diszciplináris változásainak tudományterületi kezelése során az újabb jelenségek magyarázatára módszertani szempontból az interdiszciplináris megközelítés tűnt a legkézenfekvőbbnek.

Azonban paradox módon, miközben e megközelítés segítette az új jelenségek teljesebb megértését – példának okáért a biztonság új, átfogóbb értelmezését kínálva –, tulajdonképpen elfedte vagy kevésbé hangsúlyosan engedte kifejeződni azt, hogy a változások háttérében a valóság immár elhatárolható egységei, elkülönült minőségei fejlődtek ki önállóan vizsgálható

³⁴² Bodonyi, „A rendészettudomány kutatás-módszertana”, 45.

³⁴³ Hautzinger, „A rendészettudomány határtudományai”, 138.

entitásként. Ezek között az egyik új entitás a rendészet valósága volt, amelyet – Kerezi Klára és Pap András László rendészettudomány-megközelítése szerint megfelelő a tudományossággal szemben támasztott kritériumoknak – a rendészet fő funkcióin és a rendészeti tevékenységfajtákon keresztül célszerű kutatni.³⁴⁴

Ehhez stabil háttérrel biztosított az, hogy a történelmi szál kibontásával a rendészeti szakemberek nem maradtak adósok sem a tudományági elismerést megelőző, sem az azt követő időszakban. Az emberek alkotta közösségi szerveződések formavilágának változatossága és évezredes történelme gazdagon kutatott terület volt a rendészettudomány érdeklődési területétől látszólag távol eső tudományterületeken is.

A diszciplína ugyanakkor a történelmi valóságelemek között egyre gyakrabban fedezte fel kutatási tárgyának előképeit, elég csak utalnom Sallai János megállapítására, miszerint a kutatók között alapvetően egyetértés van abban a kérdésben, hogy a rendészeti tevékenység különböző formái már az ókorban is tetten érhetők voltak.³⁴⁵ Függetlenül az ezt vitató kritikától – miszerint ez a megközelítés pusztán arra a vélelemre támaszkodik, hogy a régiség legitimál, vagy pedig olcsó analogikus megközelítéssel operál³⁴⁶ –, kétségkívül helye van a rendészeti tevékenység akár ilyen buktatók veszélyét is hordozó történelmi beazonosításának.

Hiszen hogyan máshogy lehetne alaposabb vizsgálat hiányában megalapozottan állást foglalni abban a kérdésben, hogy amennyiben az életviszonyok változása hasonló konstellációkat teremtett egy ilyen jellegű vagy típusú tevékenység kibontakozásához a múltban, abban milyen jelenség előképeit érhetjük tetten.

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a rendészettudomány – érthető okokból – olyan valóságelemek (entitások) megfigyelése és kutatása felé fordul elsődlegesen, amelyek létezése a modern államok kialakulásához kötött, problémái – példának okáért a Finszter Géza által említett igazságossági és hasznossági elv ellentmondása, amely a szabadság és biztonság ellentmondásának problémakörébe ágyazható – lényegében a modern államok kialakulásának értelmezési keretében léteznek. Azoktól elszakítva csak más összefüggésben és/vagy fogalmakkal magyarázhatók. Többek között ezért vált olyan fontossá a rendészettudomány számára fogalmi apparátusának részletes és pontos kidolgozása is.

³⁴⁴ Kerezi és Pap, „Rendészet, tudomány, doktori iskola”, 67.

³⁴⁵ Sallai, „A magyar rendészettudomány etablációja”, 5.

³⁴⁶ Krémer, „Létezik-e rendészettudomány? Egy kritikai tudomány lehetősége és lehetetlensége.”, 4.

Mindemellett kétségkívül az is rögzíthető, hogy ezek a történeti előzmények közvetettek, és inkább a rendészettudományos gondolkodás eszmetörténeti beágyazásaként tekinthetők. Abban a kérdésben, hogy milyen közegben fogant e tudományterület valóságának kibontakozása, hajlamos vagyok ennek katalizátoraként a tengerentúli társadalmi változások hatásait tekinteni, amelyek áthallásokkal és sajátos útkereső értelmezéssel bontakoztak ki a kontinensen, és elsősorban jog- és közigazgatás-tudományi megközelítéssel operáltak (szemben a tengerentúli szociológiai megközelítéssel).

Az első megállapításom tehát az, hogy egy kutatható valóság kibontakozása és az e felé forduló tudományos megismerés igénye életre hívta a rendészettudományt, amely kutatásához határozott tárgyat talált.

9.2.2. A RENDÉSZETTUDOMÁNY ELMÉLETI MEGALAPOZÁSA – KRITIKAI MEGKÖZELÍTÉS

A kritikai megközelítésű rendészettudományi kutatások szervesen kapcsolódnak a rendészet társadalmi rendeltetésével, államszervezetben elfoglalt helyével, illetőleg a rendészeti hatalom természetével³⁴⁷ összefüggő kérdésekhez. Ebben az értelemben használhatnánk a reflektív jelzőt is, hiszen a kutatás tárgya itt maga a rendészet és annak működési közege. A tudományos érdeklődésnek azon a területén viszont, ahol a rendészet a tudományos eredmények felhasználójává válik, ott a rendészeti működés általános és átfogóbb kérdései háttérbe szorulnak. Hangsúlyosabbak a rendőri praxis mindennapi problémái, mint például a legjobb gyakorlatok és legcélravezetőbb módszerek feltárására irányuló kutatások. Finszter Géza úgy is megkülönbözteti e két vizsgálati aspektust, hogy az előbbinél megrendelőként valamely társadalmi szükségletet vagy kutatói elhatározást, míg az utóbbinál magát a rendőrséget nevezi meg.³⁴⁸ Ez egyúttal arra is rámutat, hogy míg az alkalmazott kutatások esetében azok elsődleges haszonélvezője a rendőrség, addig a kritikai megközelítés végső soron társadalmi szükségletet elégít ki, amely inkább a kutatói érdeklődésben manifesztálódik.

A rendészet társadalmi szerepének meghatározása kapcsán ugyanez a kettősség érhető tetten. A Krémer–Molnár–Szakács–Valcsicsák szerzői közösség ezt az attitűdöt a társadalmi problémák és a társadalmi rend felfogások egymásra hatásából eredezteti, mondván, hogy e szerepvállalás „[...] magába foglalja a társadalmi és politikai elvárásokat, amelyek a civil

³⁴⁷ Finszter, „A modern rendészet. A rendészettudomány hazai kísérletei.”, 102.

³⁴⁸ Finszter, *Rendészettan*, 431–32.

*világból és az intézményi hatalom világából érkeznek a rendészet felé, de magába foglalja a foglalkozási (szakmai) értékválasztásokból eredő elvárásokat is”.*³⁴⁹

Mindkét vizsgálati aspektusnak megvan a helye, szerepe, és megvannak a sajátosságai. A kritikai megközelítés azzal foglalkozik, ahogyan a rendészet illeszkedik a polgári demokratikus állami működésbe – ideértve intézményesülésének módjait, változatait. Az alkalmazott kutatás megközelítése viszont azt tekinti kiindulópontnak, ahogyan oda illesztett, és azokat a megoldásokat keresi, amelyekkel hatékonyabb és eredményesebb lehet. Így oldódik fel – elsősorban időben – az a látszólagos ellentét, amelyben a két megközelítés opponálónak tűnhet.

A különbség persze abban megvan, hogy míg ez előbbi kevésbé érzékeny az itt és most alkalmazandó gyakorlat kérdéseire, addig az utóbbi számára kifejezetten a praxis aktuális problémái vannak az érdeklődés fókuszában.

Jürgen Stock gondolatai részben magyarázatot adnak e látszólagos ellentétre, abban a tekintetben is, hogy a politika miért fordul szívesebben a rendőri gyakorlat felé: *„[...] a politika számára nem elsősorban a belső biztonság megteremtése a fontos, hanem a társadalom nyilvános biztonságérzetére adott reakciók. Ennek oka nagyon egyszerű: a kockázati társadalomban az emberek szeretnék magukat biztonságban érezni. A politika számára ezért nagyon fontos, hogy a társadalom biztonságérzetében ne keletkezzen deficit a tudománynak a rendészeti munka területére történő behatolása által, mivel a polgároknak ezen a területen hatékony és gyors megoldásokra van igényük.”*³⁵⁰

Más oldalról a különbséget az eredményesség/hatékonyosság és a fenntarthatóság kifejezések használatával tudnám érzékeltetni. A rendészeti tevékenység ugyanis lehet rövidtávon eredményes/hatékony – például, ha kimutathatóan mérséklődik a bűncselekmények száma adott intézkedések hatására –, de fenntarthatósága ettől még sok esetben megkérdőjelezhetővé válik. Például, ha az intézkedések aránytalan jogsérelemmel járnak, vagy csak a bűnözés áthelyeződését eredményezik stb., akkor hosszabb távon értelmetlenné teszik azok fenntartását. Ha azonban egy kutatás arra irányul, hogy fenntarthatóan hogyan lehetséges a bűncselekmények számát mérsékelni, akkor szóba sem jönnek olyan megoldások, amelyek aránytalan jogsérelemet eredményezhetnek, vagy csak látszólagos eredményekkel kecsegtetnek. Ilyenkor a rendészet saját működési környezetét vizsgálja – jobb esetben a legtágabb

³⁴⁹ Krémer és mtsai., „A rendészeti foglalkozási kultúra átalakítása – stratégiai koncepció”, 273.

³⁵⁰ Stock, *Zum Stand der Polizeiwissenschaft.*, 1:39.

spektrumon –, és előbb elválasztja a rövidtávú intézkedéseket – melyek a közbizalom helyreállítását eredményezik – azoktól a közép- és hosszútávú intézkedésektől, melyek már nem a káros jelenséget, hanem annak okát igyekeznek megszüntetni.

Például más alapokra helyezi a rendészeti szerv és tevékenység, valamint a társadalom viszonyát, és új ösztönzőket keres, túllépve a legitim erőszak minden helyzetben történő alkalmazhatóságának vakhitén, vagy egyéb hamis vélelmein, lásd a titok vagy a hierarchia mítoszának finszteri értelmezését³⁵¹, amelyekbe olykor beleszorul.

E differenciált problémakezelés hiánya sajnálatos történelmi tapasztalatokat eredményezett. Ilyen például az eredményességet és hatékonyságot magasztaló praxis gyakorlatának súlyos ára, de erre utal Finszter Géza is, amikor e két kutatási aspektus lehetőségeiről ír.

*„A rendszerváltó országok számára [...] az is nagyon fontos felismerés, hogy míg az alkalmazott kutatások a tekintélyuralmi berendezkedésekben is magas színvonalon folytathatók [...] addig a társadalomkritikai mondanivaló kifejtésének szabadsága csak demokráciákban adott.”*³⁵² De tegyük hozzá, ott sem mindig üdvözlők.

Ha e problémát tágabb összefüggésbe helyezzük – túllépve a kelet-európai országok sajátos történelmi meghatározottságain – a társadalomkritikai mondanivaló jelent meg a hatvanas évek tengerentúli és nyugat-európai tudományos gondolkodásában is. Válaszul arra a megfigyelésre, hogy a rendőrség tehetetlenné vált a bűnözés gyors növekedésével szemben.

Ahogy Krémer Ferenc is rámutat, megkérdőjeleződött az állam és polgárai közötti hagyományosan értelmezett viszony, a társadalmi problémák rendészeti jellegű kezelésének erői, eszközei és módszerei átgondolásra szorultak, evidenciái megkérdőjeleződtek.³⁵³ A kutató egyébiránt éppen ezekhez a változásokhoz köti a rendészettudomány kibontakozásának lehetőségét.

A rendészettudomány számára tehát a társadalmi szükségleteket előtérbe helyező kutatások folytatása nélkülözhetetlennek tűnik. Meggyőződésem, hogy ez teremtheti meg azt a szellemi közeget hosszabb távon, amelyben a rendészettudomány valódi eredményei kibontakozhatnak, alkalmazott kutatásai pedig beágyazódhatnak. Így oldhatók fel azok az ellentmondások is,

³⁵¹ Finszter, *Rendészettan*, 387–89.

³⁵² uo. 432.

³⁵³ Krémer, „Létezik-e rendészettudomány? Egy kritikai tudomány lehetősége és lehetetlensége.”, 5.

amelyekre Szikinger István hívja fel a figyelmet Skolnick kutatásaira támaszkodva.³⁵⁴ Eszerint a demokratikus társadalmak rendészetének az az alapproblémája, hogy a rend, az eredményesség és a rendőri kezdeményezőkézség, valamint a törvényesség követelményei között ellentmondások vannak.³⁵⁵

Második megállapításom szerint tehát a rendészettudomány olyan kihívással küzd, amelynek megoldása tudományos minőségének garantálása miatt fontos. Ez pedig e tudományág elméleti megalapozásának folytatása, támaszkodva a kritikai megközelítés eredményeire is. Ehhez a rend-előképek kutatása – az e dolgozatban megfogalmazottak szerint – rendhagyó keretet biztosíthat.

9.2.3. A RENDÉSZETTUDOMÁNY FOGALMI MEGKÖZELÍTÉSE ÉS A REND-ELŐKÉPEK

A rendészettudomány fogalmi alapú megközelítésének szükségességére Finszter Géza is felhívja a figyelmet, amikor egyik tanulmányának bevezetésében arra utal: nem lehetséges beszélni a rendészettudományról annak fogalmi meghatározása nélkül.³⁵⁶ Majd ennek kifejtése során jelzi, hogy a rendészettudomány „... a rendészetre vonatkozó [...] ismeretek rendszerezett összessége...”, és újabb definíciós problémát orvosolva jegyzi meg, hogy a rendészet alatt a közigazgatásnak azt a területét érti, amely a legitim fizikai erőszak-monopólium birtokában van, és a jogellenes emberi magatartásoktól óvja a közrendet és a közbiztonságot.³⁵⁷ Folytathatná a szerző a sort a közigazgatás, a legitim fizikai erőszak monopóliuma vagy a közrend, közbiztonság stb. fogalmak jelentéstartalmának kibontásával. Ha itt nem is, másutt megteszi. A fogalmi megközelítés megkerülhetetlen kiindulópontja a kutatásoknak, hiszen így válik szabatosan előadhatóvá a gondolat, így válik mások számára érthetővé a közlés, és így építhető fel a modell, amely lehetőség szerint a valós viszonyokat képezi le.

A fogalmi meghatározásokból tehát egy pszeudo-világ bomlik ki, mélyebb, rétegzett jelentéstartalommal. A definíciószerű leírásokban ugyanis egy adott kor létviszonyainak lenyomatai (is) megőrződnek. Nemcsak azt tudhatjuk meg, hogy mire gondolt az, aki közölt, hanem azt is, hogy ez mit jelentett abban a korban, amikor e közlés vonatkozott. Ezért adekvát Hautzinger Zoltán történeti megközelítése, amikor megjegyzi, hogy a „rendészet definiálásával

³⁵⁴ Szikinger, *Rendőrség a demokratikus jogállamban*, 8.

³⁵⁵ Skolnick, *Justice Without Trial. Low Enforcement in Democratic Society.*, 6.

³⁵⁶ Finszter és mtsai., „A rendészettudományi kutatások elméleti megalapozása és főbb irányai”, 2–3.

³⁵⁷ uo. 3.

*szemben a rendészettudomány meghatározását illetően kezdetben jóval kevesebb próbálkozással találkozunk*³⁵⁸ – annak ellenére, hogy magát a kifejezést a 19. századi gondolkodók már idejekorán használták. Ennek oka az volt a szerző szerint, hogy korábban a rendészet tudománya kizárólag a rendőrökre, a rendőrségre vonatkozott³⁵⁹, összességében tehát a rendőri feladatok értelmezési tartományához volt láncolva. Később azonban e fogalom mélyebb, bővebb tartalommal telt meg, és számos, e dolgozatban is idézett gondolkodót készítetett újabb tartalmi rétegekkel kiegészített értelemadásra. E mögött a jelentéstartalom-változás mögött persze a valóság, az élet- és létviszonyok változása áll, amelyre a tudományos gondolkodás idővel reflektált is, rugalmasan töltve fel egyes fogalmak tartalmát.

*„[...] egy tudományos fogalom természetének és kifejlődésének a megértéséhez érdemes figyelembe venni az adott kor konkrét anyagi és szellemi környezetének sok tényezőjét, a mindennapi élet ismétlődő mechanizmusaitól kezdve, a társadalmi struktúrán és érdekviszonyokon keresztül, a korszak vallási és filozófiai nézeteiig terjedő széles spektrumban.”*³⁶⁰

A fentiekből az is következik, hogy a fogalmak nem önmagukban, elszigetelten állnak. Az elmélet megalapozása – az értelemadás – fogalmi hálóval felépített modellben manifesztálódik. Az elmélet pedig a valóságot igyekszik leírni. Adott korban a fogalmak meghatározott jelentéssel bírnak, és meghatározott törvényszerűségek szerint fejezik ki azt a világot, amelynek leírására létrehozták őket. Ez az értelemadás pedig többrétegű jelentéshordozó közegen keresztül fejthető vissza. A szemantikai vizsgálat tehát történeti meghatározottságú, és ezzel a szinoptikus látásmóddal válhat teljessé.

A harmadik megállapításom szerint tehát a kutatást érdemes a fogalmak és az azokkal közvetített értékadás feltárásával kezdeni. Ehhez pedig – mint ahogy fentebb már utaltam is rá Sallai János megközelítése kapcsán – a történeti aspektus – adott esetben – szükségszerűen visszanyúl a régmúlt időkig.

³⁵⁸ Hautzinger, „A rendészettudomány határtudományai”, 138.

³⁵⁹ uo. 139.

³⁶⁰ Ropolyi és Szegedi, *A tudományos gondolkodás története*, 141.

10. A RENDÉSZET TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSA

A rendészettudomány rendjének tárgyalása is arra fókuszált kifejtést is tartalmaz, hogy milyen az a társadalmi rend, amely egy méltó, kibontakozási lehetőségeket teremtő társadalmi környezet paramétereit mintázza – és amelyet a rendészetnek óvnia kell, vagy egyes vélemények szerint pozitív feltételeinek megteremtésében közre kell működnie. Külön kiemeltem itt annak jelentőségét, hogy a rendészeti tevékenység vizsgálata egyértelmű képet ad arra vonatkozóan is, hogy egy kormányzat a társadalmi rend fenntartásának eszközeit kooperatív vagy konfrontatív hozzáállással kívánja megválasztani. Jelen fejezet a rendészet társadalmi szerepvállalásáról, a rendőri hivatás értékéről és az élhető társadalom rendjéről szól.

Tarján G. Gábor *Az erőszak, mint a demokrácia különös eleme* címmel közzétett 2003-as tanulmányában³⁶¹ az 1968-as párizsi diáklázadáson, az 1992-es Los Angeles-i faji zavargásokon és az ezredforduló körüli antiglobalizáció elleni küzdelmek példáin át mutatja be, hogy a társadalmi problémákból eredő konfliktusok kezelésében a korabeli rendőrségnek milyen szerepe volt, pontosabban milyen szerep jutott. Elgondolkodtatók a kiváltó okok, nemkülönben a társadalmi akciókra adott hatalmi válaszok, amelyek a rendőrség cselekvő közreműködésében is megmutatkoztak.

Az első példa szerint az *Egyesült Államok* népessége a 2. világháborút követő három évtizedben jelentősen megnövekedett, és az országot erőteljes gazdasági prosperitás jellemezte. Ugyanakkor a munkaerőpiac telítődése, a városi népesség jelentős emelkedése, a generációs szakadék tágulása, a fiatalkori bűnözés és munkanélküliség megnövekedése mellett komoly problémát okozott – különösen az afroamerikai népességet érintően – az etnikai konfliktusok megoldatlansága, a női egyenjogúság kérdése, továbbá a külpolitikai helyzet kényes incidensei (a kubai válság és a vietnami háború).

A második példában Tarján Gábor arra a *Franciaországra* hivatkozik, amelynek 2. világháborút követő évtizedeit látszólag az önálló nagyhatalmi politika kiépítése jellemezte (önálló atomerő létesítése, kilépés a NATO kötelékéből, az amerikai befolyás csökkentése, kapcsolatfelvétel a keleti táborral). Emellett viszont a '60-es évek végére a francia társadalom népességének több mint 40%-át a 25 éven aluliak tették ki, a középosztály destabilizálódott, a vidéki lakosság számottevő mértékben városokba kényszerült, ahol viszont az ipar nem volt képes ilyen mértékben munkalehetőséget biztosítani. A társadalmi feszültségeket tovább mélyítették az

³⁶¹ Tarján G., „Az erőszak mint a demokrácia különös eleme”.

amerikaihoz hasonló kényes külpolitikai konfliktusok, mint az algériai és vietnami háború, továbbá az iráni sah nyugat-berlini látogatását követő németországi egyetemista megmozdulások elrettentő példaként bemutatott eseményei is.

A harmadik példában a szerző kifejti, hogy az ezredforduló időszakát jellemző *globalizáció-ellenes mozgalmak* jellemzően a neoliberais gazdasági érdekekkel és ezt támogató politikai képviselőkkel álltak szemben. Meglehetősen széles palettán szóródó ideológiai bázisuk mellett a globalizációban a gazdagabb országok érdekeit látják, a folyamatban pedig a szakadék elmélyülését a szegény országok kárára. A folyamat további következményének tekintik a környezetkárosítást és az emberi jogok degradálását, valamint a transznacionális vállalatok befolyásának növekedését, a szuverén állami döntéshozatal sérülését – és ezzel az ezt támogató intézményrendszer, köztük a rendőrség legitimitásának csökkenését egyaránt.

A hivatkozott nehézségek mélyen gyökerező társadalmi konfliktusból eredő problémák voltak. Ezek kezelésében a rendőrség (és esetenként a hadsereg is) szerepet kapott, többségében a megzavart rend helyreállításának igénye okán. Így történt ez 1968-ban a New York-i Columbia Egyetem működőképességének visszaállításával, amelyet korábban a diákok elfoglaltak, Franciaországban a Nanterre-ből a Sorbonne-ra áttevődő diáktüntetéssel és lázadással, valamint a diákokkal szimpatizáló országos sztrájkhullámmal szembeni fellépéssel, illetve az 1992-es Los Angeles-i faji zavargások elfojtásakor is. A kritikus és elégedetlen közösség fellázad, a regnáló hatalom pedig a legitim fizikai erőszak monopóliuma birtokában fellép, és *'a rend helyreáll'*.

A látszat azonban csal, az éremnek van egy másik oldala. A megbomlott rendet ugyanis a rendőrség nem állítja helyre. A közterületek békéjét vagy rendjét biztosíthatja, de szerintem helyesebb úgy fogalmazni, hogy a rendőrség csak megpróbálja *visszatekerni a filmet az első erőszakcselekmény előtti időpillanatig*. Okot nem kezel, csak következményt enyhít, azt is jobb esetben. A rendőrség csak azt a rendet tudja helyreállítani, ami már korábban is megvolt, ez azonban nem a Polcz-i fogalomhasználat szerinti lényegi, hanem inkább csak a formai rend meglétében jelenik meg legtöbbször. A (társadalmi) rend ugyanis nem akkor borult fel, amikor a Nanterre-i vagy Sorbonne-i diákok elfoglalták az egyetemet, vagy barikádokat emeltek Párizsban, és nem is akkor, amikor a Rodney Kinget bántalmazó rendőröket érintő felmentő ítélet nyomán zavargások törtek ki Los Angelesben. Ezek az események tünetek, egy beteg társadalom patológiás tünetei. Okai mélyebbek, kibontakozásuk múltja évtizedes, évszázados távlatokban mérhető. A rendőrség – jobb esetben – csak asszisztálni kénytelen a hatalmi akarat keresztülviteléhez.

Ám az is megfigyelhető természetesen, hogy több esetben a rendőrség nem csak utóbb válik az események részesévé, hanem aktív közreműködésével formálódtak az okok. Tarján Gábor rámutat, hogy például éppen Los Angelesben „[...] a társadalmi elkülönülés a szegénységgel szembeni diszkriminalizáció, a városi tér militarizálása rendőrségi segédlettel valósult meg”.³⁶² Leggyakrabban akkor jellemzi ez a rendőrséget, amikor nem a társadalmat szolgálja, hanem a hatalmat kiszolgálja. A második világháborút követően formálódó szocialista tömbhöz tartozó országok mindegyike ennek valamely formáját megmutatta.

Ezekon a példákon keresztül is érzékelhető, hogy a rendőrség és tágabb értelemben a rendészet mennyire kényes helyzetben van. Egyrésztől legitimitása az állami hatalomgyakorláshoz kötött – lojalitása pedig elvárható, gondoljunk csak a fegyveres szervek esküjének szövegében az „*életem árán is*” kitételre. Másrésztől a társadalmi együttélés feltételeinek megteremtésében az együttműködés kultúrájába illeszkedő szervezeti miliőt kell kialakítson és fenntartson. Attól függően használja eszköztárát, hogy adott szituáció kezelése milyen rendészeti attitűdöt igényel, a rendészet mely funkciójához kötődik. És úgy használja, ahogy belső szabályzói előírják, jobb esetben minimális teret engedve a ’szokások hatalmának’.

A rendőrség legitimitációja tehát alapvetően több oldalról gyengülhet. Az állam erőtlensége éppúgy előidézheti (példának okáért a legitimitáció forrásaként tekinthető állami szuverenitás sérülésével a transznacionális gazdasági érdekeknek való kitettség okán), mint annak túlzó ereje (az elmélyülő belső társadalmi konfliktusok nyomán kibontakozó mozgalmakkal szembeni megfélemlítéssel). E kettős elvárásnak való megfelelés kivételesen érett rendészetpolitikai gondolkodást, valamint egy felkészült vezetői és végrehajtó személyi állomány meglétét feltételezi.

Ugyanakkor ez nem új kihívás, legalábbis többen felismerték már ennek fontosságát a rendészet történetében. Nem lehet véletlen, hogy miképpen Széchenyi szavaival egy nemzet nagysága a kiművelt emberfők sokaságán mérhető, úgy igaz az is, hogy a társadalom egyik megtartó és kötőerejeként tekinthető rendészeti szakemberekkel szemben támasztott magas követelmények minőségére már Chopra a hivatásrendekkel kapcsolatban általánosságban³⁶³, Rédey pedig „*a jó közszellemben nevelődő rendőr*” tekintetében is felhívta a figyelmet „*tízparancsolat*”-ában.³⁶⁴ Ahhoz azonban, hogy megfelelő megalapozást adjak a rendészetpolitika ezirányú

³⁶² Tarján G., 207.

³⁶³ Chopra, „A könyvtáros hivatás Magyarországon”.

³⁶⁴ Rédey, *A rendőri szolgálat vezérfonala*, 106–10.

kötelezettségének, vissza kell nyúlnom a téma eszmetörténeti előzményeihez, az alábbiak szerint.

10.1. A HIVATÁSTUDAT EREDETE ÉS A RENDŐRI HIVATÁS ÉRTÉKE A MODERN TÁRSADALOMBAN

Korábbi közös tanulmányunkban³⁶⁵ abból indultunk ki, hogy a zsidó-keresztény kultúrkörben a Mindenható kiáradásaként tekintünk az *elhívásra*, *elhívatasra* amely egybe forrasztja az égit és a földit, irányt és formát ad az emberi akaratnak és cselekvésnek. Ilyen elhívás Ábrahámé, Izsáké, Jákobé majd Mózesé és Izrael népéé, valamint e körben elhívottak a próféták, illetve az apostolok is.³⁶⁶ E közösség szakrális, legitimációja nem e világból való. Az aktussal jelentőséget kap életük, rajtuk túlmutatóan, megszentelten. Az elhívás így teljes valóságunkba ágyazottan nyer értelmet, amelyben egybeforr transzcendens és immanens tapasztalásunk.

„Már magába a német „Beruf” szóba – éppúgy, sőt talán még világosabban is, mint az angol „callingban – nyilvánvalóan legalábbis belecseng valamilyen vallási képzet (nevezetesen valamiféle Isten által ránk rótt feladaté...”³⁶⁷

A legősibb hivatás tehát úgy tűnik, egy elhívás azok felé, aki közvetítenek az eltérő minőségek között, akik az égit és földit képesek összefűzni tetteikkel. Az eredetileg szerzetesi fogadalomra utaló *profession* (hivatás, szakma) szó *profess* szótöve és annak papságra utaló *priest* megjelenésű eredete is erre utal.³⁶⁸

Max Weber nagyszerűen megvilágítja a hivatás kifejezés *alászállásának* történelmi pillanatát, amikor visszaental arra, hogy a szó a korabeli értelmében *„a bibliafordításokból származik, és pedig a fordító, nem pedig az eredeti szelleméből”*.³⁶⁹ Lutherre utalva kifejti, hogy a kultúrnépek közül először a protestáns népeknél lelhető fel a hivatásnak, mint *életfeladatnak*, egyfajta *kötelességteljesítésnek* a világi felfogása és használata. Egyúttal éppen ezáltal telítődik olyan erkölcsi tartalommal a kifejezés, amely a korábbi *munkafelfogásnak* nem volt része. A szemlélet, amelyet e megközelítés tükröz, szembehelyezkedik a szerzetesi aszkézis erkölcsiségének a megigazuláshoz vezető út tekintetében hirdetett kizárólagosságával, és értékvesztetté teszi azt. A valódi utat a munkamegosztás okán másért dolgozó ember

³⁶⁵ Cielešky és Dr. Takács, „Elmélkedés a hivatásról”.

³⁶⁶ Bartha, „Elhívás”.

³⁶⁷ Weber, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*, 47.

³⁶⁸ Chopra, „A könyvtáros hivatás Magyarországon”.

³⁶⁹ Weber, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*, 50.

kötelességteljesítésében látja, amely így már értékes életfeladatként, hivatásmunkaként jelenik meg.

„Valóban kétség sem férhet hozzá...” – hívja fel a figyelmet Max Weber³⁷⁰ – „[...] hogy a világi hivatáséletnek ez az erkölcsi minősítése a reformáció és így kifejezetten Luther egyik legnagyobb horderejű teljesítménye is volt.”

Ez tehát a modern hivatástudat erkölcsi talapzata. Pár évszázaddal később a katolikus egyházfő, XIII. Leó pápa *Rerum Novarum* kezdetű szociális enciklikájában megfogalmazottakat, miszerint *a társadalmon belüli viszonyok helyes elrendezése, a békés együttélés és a virágzó jólét feltétele a társadalmi törvényeknek a hit szilárd alapjára történő építése lehet.*³⁷¹ Az emberek közötti különbségeket pedig intellektuális képességeik, szorgalmuk, egészségük, erőik tekintetében – melyeket természettől fogva adottnak tekintett – az egyének és a társadalom előnyére valónak tartott, minthogy *„[...]a közösségi életben ugyanis a különféle funkciók ellátásához különféle tehetségekre és foglalkozásokra van szükség, amikre az embereket többnyire családi viszonyaik különfélesége vezérli”.*³⁷² Ezzel összefüggésben pedig a mellett tett hitet, hogy az így formálódó munka világában arra van szükség, hogy mindeközben *„[...] az egyének a szövetkezésből testi, lelki, családi javaik lehető legnagyobb növekedését nyerjék”.*³⁷³

A katolikus egyházfő tehát a társadalmon belüli viszonyok helyes elrendezése alapzatának az egyének és közösségeik – jelen esetben tevékenységükkel összefüggő szövetkezéseik – javát egyaránt szolgáló, hitbéli meggyőződéssel telt megvalósítását tartotta.

Való igaz, hogy a *Rerum Novarum* a munkásság helyzetével összefüggésben szólalt meg. De ahogy XI. Pius apostoli körlevele, a *Quadragesimo Anno* fogalmazott, ez előbbi körlevélnek *„[...] nem kis része van benne, hogy a földművesek és középosztályúak közt is virágzásnak indultak, és folyton szaporodnak a hasznos egyesületek és különféle szövetkezetek, amelyekben a gazdasági érdekek mellett a lelki műveltséget is ápolják”.*³⁷⁴

A negyvenéves évfordulóra emlékező egyházfő, miközben megerősítette a *Rerum Novarum*-ban foglalt erkölcsi alapvetéseket, a társadalmi rend kialakítása kérdésében még tovább lépett.

³⁷⁰ Weber, 57.

³⁷¹ XIII. Leó, „*Rerum Novarum*”, 1891, szak. 43.

³⁷² uo. szak. 14.

³⁷³ uo. szak. 42.

³⁷⁴ XI. Pius, „*Quadragesimo Anno*”, 1931, 10.

Aquinói Szent Tamás tanítása útján – miszerint a rend egység a jól tagolt sokaságban – a keresztény társadalom valódi és természetes rendjét így írta le:

„Más megoldás alig lehetséges, mint a társadalmi szervezetben olyan jól rendezett szerveket, rendiségi alakulatokat teremteni, amelyeknek az egyesek nem valamelyik munkapiaci párthoz tartozásuk, hanem sajátos társadalmi hivatásuk – foglalkozásuk – alapján volnának a tagjai. Amint ugyanis az egymáshoz közellakók természetes folyamat útján községeket alakítottak, úgy az azonos foglalkozásúak – akár gazdasági, akár más a foglalkozásuk – a hivatásuk szerint rendekbe vagy rendi testületekbe tömörülhetnek.”³⁷⁵

A fentebb kifejtett keresztény társadalomszemlélet és államfelfogás szerint tehát a hivatásrendek olyan természetes képződmények³⁷⁶, amelyek az állam működésének fundamentumai, a rend és a jólét zálogai.

Felmerülhet a kérdés, hogy vajon a hivatástudat fentebb levezetett értelmezési dichotómiájából önnön legitimitációjának nem evilági eredete és a hivatásrendek, mint a társadalmi munkamegosztás sokszínűen formálódó, de természetes elemei milyen szerepet töltenek be, milyen funkciót látnak el az emberi közösségek, így az állam életében. Ugyanis végső soron éppen ez az a kérdés, amelyre a legpontosabban választ kell találni, hiszen ennek hiányában aligha létezhet elfogadható világnézeti alap, melyre *hivatásunk tudatát és rendjét* építhetjük.

Arisztotelész úgy fogalmaz, hogy *„minden mesterség és minden vizsgálódás, de éppúgy minden cselekvés és elhatározás is, nyilván valami jóra irányul; tehát helyes az a megállapítás, hogy jó az, amire minden irányul [...] Ha mármost egyáltalán van olyasvalami végcélja cselekedeteinknek, amit önmagáért akarunk, minden egyebet pedig csak érte, azaz nem minden dolgot valami másért választunk (mert ily módon ez akár a végtelenségig halad tovább, úgy hogy törekvésünk üres és hiábavaló lenne): világos, hogy ez a jó, és a legfőbb jó.”³⁷⁷*

A polisz, a városállam eredete kapcsán Arisztotelész kifejti, hogy az egyént a faj- és az önfenntartás ösztöne hajtja, amelynek okán a mindennapi szükségletek kielégítésére egy férfi, egy nő és a szolga rendeltetett. A mindennapinál magasabb rendű szükségletek kielégítése azonban már csak munkamegosztással lehetséges, falusi közösségbe tömörülve. Több ilyen közösség pedig faluközösséget alkot, amellyel megteremtődik az *autarkeia* – az *önmagában*

³⁷⁵ XI. Pius, 20.

³⁷⁶ uo. 20.

³⁷⁷ Arisztotelész, *Nikomakhoszi etika*, 5.

való elegendőség állapota. Ez a szerveződés a polisz, amely az élet végett jön ugyan létre, *de a jó élet végett létezik.*³⁷⁸

És bár az antik szerzőnél a polisz természetes képződmény – melyet nem a közmegegyezés hoz létre –, a modern állam esetében pedig inkább ez utóbbi hatás domináns, mégis nehéz elhallgatni a végső célok tekintetében kézzelfogható hasonlóságot. Nem véletlen, hogy a keresztény egyházfő éppen a skolasztika kiválóságához nyúl vissza, aki köztudomásúan sokat megértett az ókori filozófusok, különösen Arisztotelész gondolataiból.

Végezetül megfogalmazhatjuk tehát, hogy mind a hivatástudat, mind a hivatásrendek célja az előbbinél az egyén, az utóbbinál a közösség szempontjából való jóra törekvés kifejezése a közösség egésze boldogulásának szolgálatába állítva. És hogy mit jelent ebben az értelemben a jó fogalma, arra álljon itt Hans Raj Chopra sajátos szintézise, amelyben a szociológiai irodalomból megidézte Brandeis, Carr-Saunders, Wilson, Parsons, Barber, Eisenstadt, Shaffer, Etzioni, Jackson, Durkheim, Gyarmati, Larson, Illich, Bhattacharyya és Chitnis munkásságát. Chopra olvasatában a hivatásfogalom mai értelmezési kerete az alábbi jellemzők szerint adható meg:

- specializált ismeretek (tanulás) és készségek (gyakorlat),
- a kutatás és a specializált ismeretek munka melletti folyamatos korszerűsítése,
- intellektuális tevékenység,
- társadalmi szükségesség,
- inkább a társadalom szolgálata, mint személyes nyereség,
- a közösség elismerése és társadalmi státusz,
- szabványos terminológia,
- szorosán összefonódó, altruista filozófiát valló szakmai szervezet,
- stabilitás a szakmában a hivatást űzők állandósága miatt,
- a hivatás képviselőinek etikai kódexe,
- a szakma autonómiája,

³⁷⁸ Arisztotelész, *Politika*, 73.

- a hivatást képviselők szakmai tekintélye.³⁷⁹

A magam részéről e megközelítést méltó alapnak és alkalmas keretnek tekintem a rendőri hivatás sajátos jellegének levezetéséhez is. Nem szándékozom ez előbbihez hasonló időtávlatra visszatekinteni. Már csak azért sem, mert a modern értelemben vett rendészet kialakulása a modern állam kialakulásához kötött, és ez, mint ismert, csak pár évszázadra tekint vissza. Ugyancsak nem szándékozom átfogóbb nemzetközi kitekintéssel bővíteni sajátos viszonyaink mélyebb megértését, még akkor sem, ha az ilyen vizsgálódások rendre hasznos tapasztalatok forrásai lehetnek. Mégis érdemes megjegyezni, hogy a constable rendszer felfogásában formálódó angol rendészet történetében a Sir Robert Peel belügyminiszteri tevékenységéhez köthető, és az 1829-ben megalapított Metropolitan Police szakmai és jogi vezetőjeként tevékenykedő Sir Charles Rowan és Richard Mayne közreműködésével megfogalmazott stratégiai alapvetések – *jelesül a Hivatali szervezet, toborzási és előléptetési gyakorlat szakmai érdemek szerint; A törvény hatalma, intézkedések az egyéni szabadságjogok tiszteletben tartásával; A legkisebb erőszak elve – udvariasság, önuralom; Politikai pártatlanság doktrínája; Társadalmi szerepvállalás, szociális szerep betöltése; Megelőző munka; Hatékonyság, eredményesség visszaigazolása*³⁸⁰ – közül több mély szinkronitást mutat a Chopra szintézisében foglaltakkal. Ezek közül hadd emeljem ki *a társadalom szolgálatára* és *aktív szerepvállalásra, a szociális szerep betöltésére és az altruizmusra*, valamint *a közösség elismerésére és a társadalmi státuszra* vonatkozó ismérveket.

Ezek mentén jól illeszkedő tanítás lehet Rédey Miklós államrendőrségi tanácsos intése, miszerint „*a józan ész, a lelkiismeretes kötelességtudás és a becsületes egyenesség vezéreljék minden útjában a rendőrt, ha – jó rendőr akar lenni*”.³⁸¹

Rédey maga is kiemeli, hogy könyve vezérfonal, amely a *jó közszellemben nevelődő rendőrnek* lehet hasznára. A magam részéről megközelítését – függetlenül annak bő egyszázados múltjától – ma is alapvetésnek tartom, megidézését pedig e körben szükségesnek tekintem: *Légy hű és kötelességtudó. Légy erős. Légy józan és mértékletes. Légy szorgalmas. Légy tapintatos. Légy lelkiismeretes. Ne légy részrehajló. Légy emberséges. Ne légy túlérzékeny. Légy talpig ember.*³⁸²

³⁷⁹ Chopra, „A könyvtáros hivatás Magyarországon”.

³⁸⁰ Reiner, „RICPT”, 463.

³⁸¹ Rédey, *A rendőri szolgálat vezérfonala*, 1.

³⁸² uo. 106-110.

A szerzővel együtt vallom, hogy „[...] *amelyik rendőrség tagjait jó közszellem hatja át s amelyiknek kísérői: a józan ész, a lelkiismeretes kötelességtudás és a becsületes egyenesség, az minden időben és minden körülmények között, az emberi lehetőségek határain belül előbb-utóbb célt ér és megbecsülésben részesül. Es erős az a meggyőződés is, hogy egységes, helyes vezetés mellett, a kellő jó közszellemmel Magyarország egész rendőrsége ilyen lehet és ilyen is lesz.*”³⁸³

Felelőssége pedig olyan értékek felmutatása, amelyek a közjót mindenek elé helyező eszmékben testesülnek meg, és amelyek mindennapi cselekedeteink által erősödve képezik szilárd talapzatát e hivatásra nevelés gyakorlatának. Vallom azt is, hogy a nemzeti közösségek boldogulását támogató rendészet megteremtésére az itt megfogalmazott hivatásrendbeli értékekben gazdag szellemi környezet biztosít lehetőséget, elfogadva, hogy *„egy közösség belső kultúrája annál fejlettebb, minél inkább alkalmas arra, hogy segítse a szervezetet társadalmi rendeltetése teljesítésében”*.³⁸⁴

Meggyőződésem, hogy mindennek talapzatát éppen azok a megközelítések erősítik, amelyek – a rend eszméjéhez hasonlóan – mély megalapozás igényének szükségességét és elkerülhetlenségét vallják.

10.2. AZ ÉLHETŐ TÁRSADALOM RENDJE

Mielőtt rátérnék a rend eszméje evolúciós jellegének a humánétológia és az evolúciós pszichológia, majd az archetipikus meghatározottságnak a modern nyelvészet tudományos eredményeit felhasználó tárgyalására, két interjú kivonatolt közreadásával és értékelésével szeretném a megelőző fejezetekben bővebben tárgyalt társadalmi rend kérdését és a rendészet kapcsolatát tárgyaló téma kutatását más-más irányból, de azonosítható értékválasztások útján kezelő szakember (témavezetőim) gondolataival lezárni.³⁸⁵ Egyúttal jelzem azt is, hogy ezek az interjúk a vizsgált rend-előképek felsorolt rétegei közül a (történelmileg) *korszerű*, és személyes jellegüknel fogva az egyénre vonatkoztatott *szocializáció szintje és minősége által meghatározott* jelleg hangsúlyosabb megjelenítését is segítik, és egyben – jelzem – kutatásom katalizátorai is voltak. Az interjúk készítésének időpontja a járványhelyzet első évére esett, 2020. november 18-a és 25-e. Az interjúalanyok egyike témavezetőm, Molnár Katalin, a Nemzeti Közszerződési Egyetem docense, bölcész, nyelvész szakember, a rendészet

³⁸³ Rédey, *A rendőri szolgálat vezérfonala*, 1.

³⁸⁴ Finszter, *A rendészet elmélete*, 87.

³⁸⁵ Cielezky és Molnár, „Alapkutatási kísérlet a rendészet tanulmányozásához”.

szolgálatában immár három évtizede, ahogy ő fogalmazott, bennfentes kívülállóként tevékenykedik, tanít és kutat. Szakterülete a rendészeti kommunikáció, etika és a szervezeti kultúra kérdése. Másikuk társ-témavezetőm, Finszter Géza professor emeritus, jogtudós, kriminológus, egyetemi tanár, az MTA doktora, ez utóbbi címét a rendészet elméletéről írt tanulmányával szerezte. Két életút, különböző irányokból keresve a rendészet kibontakozásának lehetőségeit, elkötelezetten a reform, a modernizáció és a korszerűsítés jobbító szándékával.

Az interjúkat – alanyaimmal egyeztetve – kivonatoltan emeltem be jelen értekezésembé, kifejezetten azokra a részekre koncentráltan, amelyek a témaválasztáshoz kapcsolódnak. A beszélgetések címe: „Az élhető társadalom és a biztonság” lett. Tanárainnal tegező viszonyban vagyok, az interjú során megtartottam ezt.

10.2.1. INTERJÚ MOLNÁR KATALINNAL

Szerkesztői bevezető: 2020.11.18-a van, és egy interjút készítek dr. Molnár Katalinnal, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem docensével [...]. Először is köszönöm szépen, hogy elfogadtad a meghívást. A hallgatók nem tudják, ezért elmondom, hogy két címet küldtem át, és azt beszéljük meg, hogy Te választod meg, hogy miről fogunk beszélni. Az egyik cím a „Hiányzó évszázadok nyomában 30 év távlatából, rendészetpolitikai kirándulások” volt, a másik pedig a „Mit jelent az élhető társadalom szempontjából a biztonság”. [...] Mielőtt rátérnénk választásod okára, hadd kérdezzem meg, mit keres egy bölcsész és nyelvész a rendészet területén?

Igen, ezt szerintem már te is tudod, de azért az interjú kedvéért elmondom, mert nyilván a témához köze van. Odatéved. Egyszer csak úgy alakul az élete, hogy valahogy megtalálja egy ilyen lehetőség, és mint a bölcsészek általában szerintem, vagy legalább is nekem van egy ilyen pozitív sztereotípiám róluk, hogy szeretik a kihívásokat, a szellemi kalandokat. És valahogy izgatja őket az, hogy az a világ, ami nem az övék, az milyen. És nagyon nem olyan világ a rendészet, mint a bölcsész szabad lelke és szelleme, hanem egy nagyon kötött, nagyon beszabályozott világ. És akkor valahogy ez így odabilincsel – most furcsán hangzik a hasonlat, de talán itt éppen jó –, hogy egyszerűen otthagadtam, és megpróbálom a kettőt összeházasítani egy sajátos elegyenben.

És ha nagyon kellene választanod, mit mondanál, hogy kívülálló bennfentes vagy, vagy bennfentes kívülálló vagy? Tehát kívül vagy, vagy belül vagy?

Bennfentes kívülálló. Örökösen kívül leszek a rendszeren. Ez tudott. De ez miattam is van. Az ember nem biztos, hogy be akar illeszkedni egy olyan rendszerbe, amit kritizál, de nem is kell beilleszkednie, mert hál' istennek civilként is lehet dolgozni a rendészetért és a rendészeti szakemberekkel. De bennfentes meg azért vagyok, vagy tartom magam annak, és talán kapok elég visszajelzést arról, hogy engem is akként kezelnek, mert 28 év alatt elég jól meg lehet ismerni egy működést, és ha erre külső szemüveggel is rá tud tekinteni az ember, akkor ez a kettő nagyon jól tudja egymást kiegészíteni. Tudok sok olyat, amit a kívülálló nem.

És a rendszer elismeri az ilyen törekvéseket?

A rendszer szerintem soha semmit nem ismer el, a rendszerben emberek dolgoznak, ez nekem alaptézisem a szervezettel, a szervezet működésével kapcsolatban. Nem is csak az enyém, ez köztudott dolog. A szervezeten belül működő emberektől függ szerintem, hogy mit ismernek el ezek közül, amit felsoroltunk. És én igen, én nagyon jó szívvel mondom, hogy vannak olyan pontjai, olyan személyei, korszakai ezeknek az összeállításoknak, amikor ezt kérik, óhajtják, sőt, időnként el is ismerik.

Volt olyan élményed, tanulmányút, amelyen ezt példaértékű szinten is megtapasztalhattad?

Hollandia.

Hollandia? Miért volt az?

Először is azért, mert ott láttam a legtöbbet abból, ami ott a gyakorlati jellegű képzésben zajlik. Elvittek minket mindenhova, ahova csak lehetett abban az egy hétben, amit ott töltöttünk. A másik, hogy az a szellemiség, az az értékrend, az a (most ez nagyon furcsán hangzik így) testületi fegyelem, de mégis csak ezt kell mondanom, mert nem szeretem sem a testület, sem a fegyelem szót, pláne nem így együtt. De az a munkához való hozzáállás, a kollégáknak az a megbecsülése, az a visszajelzési kultúra, az a gondolkodási milió, az nagyon-nagyon tetszik nekem, és nagyon azonos az én vágyaimmal.

Ez rendészeti kirándulás volt?

Ez rendészeti út volt, igen, itt a rendészeti képzés működésébe láttunk bele. És nagyon tetszett az a modern szemlélet és az a technikailag és módszertanában is nagyon modern berendezkedés, amiben a rendőrség működik. Ez volt a kedvenc.

Említetted a hollandiai tartózkodást, illetve részben egy picit, bár nem mondtad ki, de úgy tűnt nekem, hogy mintha az ottani közegnek a megismerése lett volna, ami téged inspirált. Ezért húznám vissza a beszélgetést arra az alapcímre, hogy Mit jelent az élhető társadalom

szempontjából a biztonság. Volt bennem egy dilemma, és próbáltam fogadni magamban arra, hogy melyiket fogod választani, mert tudom, mindkettőhöz van kapcsolódásod, illetve mind a kettővel kapcsolatosan voltak olyan munkáid és korszakaid, amikor aktívan tevékenykedtél, tehát tudnál tulajdonképpen mindkettőről beszélni. Először arra lennék kíváncsi, miért pont ezt a másodikat választottad?

Egy pontosítást, ha megengedsz. Hollandia inspiráló persze, de nem ott kezdődött az inspiráció, az inkább megerősített abban, hogy az az irány, amelyben én gondolkodom, és próbálok követőket is magam mögött tudni, az elég jó. Korábbi inspirációk voltak, volt már belgiumi inspiráció, egyébként az nincs messze Hollandiához, gyakorlatilag majdnem ugyanaz, és volt német vonalon, a német rendőrképzésből is. De ez csak kiegészítés, hogy te is jobban tudd és lásd az előzményeket. Hogy miért a második téma? Szerintem, aki engem nagyjából ismer, az meg is tudná válaszolni. Mint bölcész, nagyon szeretem a teoretikus dolgokat is, de igazából mindig az érdekel, hogy ez hogyan működik a gyakorlatban. Az a fogalom, ami abban a címben gyönyörűen megjelenik, hogy élhető társadalom, élhető közösség, élhető település, élhető városok, az abszolút gyakorlatias kérdés. Engem az izgat, hogy mindabból, amit okosan kitalálunk, megkutatunk, feldolgozunk, vitatkozunk rajta, meghányjuk-vetjük, abból mit fog használni a hétköznapi ember és a vele együtt élő és dolgozó hétköznapi ember, akinek a biztonságáról mégis csak szó van.

Tehát ez inkább most jobban fókuszban volt a gondolkodásodban, mint a másik téma?

Igen, igen, de azért, mert ezt érzem gyakorlatiasabbnak. Ez fordítható le jobban a hétköznapi nyelvére. Ha még megengeded, az elmélet és gyakorlat kapcsán egy most már eléggé kialakult meggyőződésemet elmondanám. Én nagyon-nagyon haragszom erre az ellentétre meg a szembeállításra. Sokkal több közeledés kellene a két terület között, és ezt szerintem az elméleti szakembereknek kellene megtenni a másik irányba, mert fölöslegesen vannak előítéletek és egymásra mutogatások. Tudniillik nincs meg egyik a másik nélkül. Az elmélet is miből merít? Az empiriából és a kutatási adatokból. Feldolgozza, amit tapasztal. Csak hogy az vissza is szállítódjon, ehhez kellene a jó kapcsolódás.

Világos. Tehát akkor megvolt a választás. Nekem rögtön az jutott eszembe, amikor megtudtam, hogy ezt választottad, hogy nemrégiben megjelent Krémer Ferenc könyve Az élhető társadalom és a rendőrség válsága címmel – és nem a könyvről szeretnék most beszélgetni, az lehet egy másik témája majd a beszélgetésünknek –, és hogy volt-e köze a témaválasztásnak ahhoz, hogy neked komoly szereped volt annak a könyvnek az úgymond előolvasásában?

Nemcsak az előolvasásában, hanem az egésznek az ötletében meg az alakulásában, hiszen tíz éve íródik ez a könyv. Abszolút volt. Talán még azt is mondanám, de ez ilyen furán hangzik, hogy a cím szülése közben is volt egy inspiráló hatásom. Tudniillik mi Ferivel sokkal inkább szeretjük az élhető társadalom kifejezést, mint a közbiztonságot. Nemcsak azért, mert az utóbbi egy megkövült jogi fogalom, és nyilván nagyon jó körülhatárolt jogi, szakmai definíció, hanem azért, mert modernebbnek, élhetőbbnek – ugye ez jön a nyelvemre – maibbnak, használhatóbbnak, érthetőbbnek, megfoghatóbbnak érezzük a civilek oldaláról: ahol lehet élni, ott van biztonság. Vagy ott van biztonság, ahol lehet élni. Oda-vissza.

Éppen erre akartam rákérdezni, hogy mi a megfeleltetés az élhetőség és a biztonság között. Hogy feltételezi-e egyik a másikat? Vagy melyik van előbb? Előbb élhető, és attól lesz biztonságos, vagy előbb kell biztonságossá tenni, hogy élhető legyen?

Ez tök jó kérdés, a tyúk és a tojás klasszikus esete. Az én okos lány módjára adott válaszom, hogy egyik sem és mindkettő. Amikor tanítom, nagyon egyszerűen így is szoktam magyarázni, hogy van a Maslow-féle szükségletpiramis, amit már kiegészítünk meg kritizálunk, meg nem is biztos, hogy az teljesen olyan hierarchiaszerű... De azért abban van valami, hogy az embernek a létbiztonsága, pontosabban a fiziológiai biztonsága és utána a biztonsága egymás fölött lévő, nagyon közeli és nagyon masszív alapjai ennek a szükségleti igénynek. Mivel a rendszet erre reagál, erre a nagyon lent lévő biztonsági igényre, és alatta van az élés, az élethez szükséges minimális dolgok, ezért én ezt a kettőt a saját fejemben nem tudom szétválasztani.

Az „*Ehess, ihass, ölelhess, alhass*” József Attila-sor egy költői képben mindent elmond arról, hogy a fiziológiai biztonságod meglegyen, és jó, ha nem bántanak eközben. [...]

Visszamennék a biztonság és az élhetőség kapcsán még a szavakat izlelgetve, hogy szerinted mást gondol-e a biztonságról az utca embere, mást gondol-e a kutató, vagy mást gondol-e a rendész. Tudom, hogy ezt nem fogjuk tudni végig beszélni, csak arra szeretnék egy picit utalni, hogy mindannyian mást értünk az alatt, hogy élhetőség és biztonság. Ha ezzel kapcsolatban esetleg van gondolatod akár kutatóként, akár az utca embereként, vagy tiszteletbeli rendészként, akkor arra kíváncsi lennék.

Teljesen mást gondol, és ahogyan az ember kutatja ezt, és egyre többször találkozik a különböző véleményekkel, számomra legalább is egyre kristálytisztábban elválnak. És most, hogy megkérdezted ezt, megpróbálom megvilágítani a különbséget. A kutató, kezdem vele, hiszen két kutató beszélget, a tudomány szempontjából egyaránt gondolkodik a múltban, a jelenben és a jövőben. Kikotrod, hogy honnan, miből lett, micsoda, ami most van, és azt mivé szeretnéd,

ha formálódna. Ezt valamilyen kutatási módszerrel csinálod. Egyszerre vagy három idődimenzióban. Az utca emberét, az állampolgárt, a civilt, a lakost, az embert az érdekli, hogy most biztonságban van-e. És többnyire az ő fókusza a saját biztonságára terelődik, maximum még az övéire. És neki az idődimenzió szerintem egyáltalán nem jelenik meg, maximum abban az összefüggésben, ha korábban bűncselekmény érte, akkor a múltjában, az emlékeiben ott van, és ez a félelem tartósul és a jövőre is kivetül. De őt az érdekli, hogy most legyen biztonságban. És nem érdekli ennek a módszere. Gondolja, hogy jó, ha vannak erre szakemberek és ők tudják. De ő köszöni szépen, őrá vigyázzanak.

Maximum – és jön a rendész – az lehetne egy jó kapcsolódás, hogy a rendésznek meg lehetne tanítania az utca emberét vigyázni magára, és akkor kevésbé volna kiszolgáltatva a rendészeti szakembernek. Na most a rendészeti szakembert más érdekli. Többféle lehetőség van. Ha visszahozzuk a belga, a holland és a német példát, akkor az egy egészen más típusú rendészeti működés. Ott kevésbé érdekli a rendészeti dolgozót, hogy megfeleljen az országos rendészeti szervezetnek, vagy belügyminiszternek, nyilván meg akar, de ő inkább a közösségnek akar megfelelni. Arra szeretne reagálni, ami a közösségnek, az embernek, hétköznapi embernek a biztonságigénye. Mindenképpen meg akar felelni valamilyen elvárásnak, mert neki az a szakmája, hogy rendet tartson, biztonságot biztosítson, menedzseljen. Vannak más kultúrák, ahol kevésbé érdekes, hogy mit gondol erről az, akire vigyázunk, akinek biztonságot szeretnénk szolgáltatni. Az a fontos, hogy úgy tűnjünk, hogy mi biztonságot szolgáltató valakik vagyunk, közben nem is biztos, hogy így van. Őt a szakmai megoldások, a technikája, a technológiája érdekli a dolgoknak.

Ezt le lehet úgy egyszerűsíteni, hogy nyitottabb az emberi közösségi igényekre, mint azok többszörös áttételen, politikai akarat szempontból kifejeződő megnyilvánulásaira? Tehát ilyen értelemben közelebb van a közösséghez?

Vagy közelebb van, vagy nem. Attól függ, hogy milyen struktúrában, milyen rendészeti szervezeti kultúrában adatik neki dolgozni. Kétféle van alapvetően. Az egyik, amelyik közelít a közösség felé, a civil világ felé. A kék vonal elmélet szerint a civileket és a rendészeti szervezeteket elválasztó kék vonal mindig ott kell, hogy legyen, de hogy ez mennyire vékony vagy mennyire vastag, azt az dönti el, hogy ez a szervezet, ami a közösség biztonságáért dolgozik, mennyire nyit a közösség irányába, vagy mennyire zárkózik el tőle, és tart tőle egyre messzebb.

Az az élhetőbb, amelyik nyit?

Igen. Azt tartják élhetőbbnek.

Ezzel kapcsolatban van egy olyan dilemmám, amiről sokat hallani. Azt szokták mondani, hogy az államszocialista rendszernek főleg az utolsó évtizede kapcsán, de azt mondanám talán, hogy az utolsó két évtizedében az embereknek volt egy tömege – most hogy többsége, vagy nem többsége, én ezt nem tudom megmondani –, akik, és nagyon sokat hallani erről, alapvetően élhetőnek és biztonságosnak tartották azt az utolsó két vagy mondjuk úgy másfél évtizedet. Engem mindig érdekelt, hogy ez csak egy illúzió, vagy múltba révedő édes visszatekintés, vagy egy nagyon csalfa gondolat... vagy mi ez, miből fakad ez?

Ezeknek a kevercse, amiket felsoroltál. Én pont gyerek voltam, fiatal felnőtt kezdtem lenni ebben a két évtizedben. Nyilván az ember ilyenkor egy picit a saját szemüvegén, meg az élményein keresztül, meg inkább a szüleinek az értelmezése segítségével teszi helyre utólag magában ezt az egész korszakot. Van ebben egy kicsi hamis nosztalgia, ami mindig abból is fakad, hogy azok az emberek, akik akkor voltak fiatalok, akkor fiatalok voltak, és az volt életük csúcса. Nem ilyen típusú problémák voltak, mint ma, pláne nem a 21. századiakat nézve. Nem hatott a magyar posztkommunista, posztszocialista társadalmakra. Nem ért annyi globális inger, nem láttunk rá a nemzetközi összefüggésrendszerekre, csak arra, amire rálátást engedtek. El voltunk zárva mesterségesen a világtól elég keményen, vasfüggöny, satöbbi. A kulturális elzártság is érződött. Lehet, hogy voltak problémák, sőt, biztos, hogy voltak, ugye, ha az ember tanulja a történelmet, akkor látja. De a hétköznapiakban nem volt annyira érzékelhető, mint manapság. A másik, hogy volt egy nem túl jólét, de egy kiszámítható létbiztonság. Ezt sem én mondom, szociológusok kutatják ezt a korszakot. Nem volt gond, hogy van-e másnap munkahelyed. A vadkapitalista piaci viszonyok nem érvényesültek. Nem azt mondom, hogy ez jó volt, vagy rossz volt, csak másmilyen volt, és kiszámíthatóbbá tette a hétköznapi ember életét. Nem következett ebből annyi kriminalizáció például. Ez nemcsak egy illúzió, nemcsak egy nosztalgia. Valóságos élmény volt. Még egyszer mondom, más kérdés, hogy ez a belső élmény az államhatáron belül nem volt indokolt. Az is egy hamis valóság volt, vagy egy csinált, kreált valóság.

Ez a keretek közé zárt valóság, hogy a dobozon belül tulajdonképpen viszonylag kiszámítható viszonyok uralkodtak.

Igen. Ez így jól foglalja össze.

A másik gondolat, ami mindig felmerül bennem, hogy a történelemben – részben végzettségemnél, részben érdeklődésemnél fogva – úgy tűnik nekem, hogy sokszor az emberi

közösségek a működőképességet hajlandók lennének előtérbe engedni ahhoz képest, hogy valami igazságos-e. Vagy akár élhető. Az igazságot mintha képesek lennénk néha egy picit föladni azért, hogy azt érezzük, hogy rend van. Vagy azt érezzük magunk körül, hogy egyfajta élhetőségnek a keretei adottak. A kérdés az, hogy hogyan egyeztethető össze az utca embere szempontjából az élhetőség és az igazságosság. Úgy tűnik, mintha nem feltétlenül fedné egymást.

Osztom ezt a megfigyelésedet. Én is úgy gondolom, hogy sok mindent felad az ember azért, hogy valamelyest biztonságban legyen, és ebben az egzisztenciális biztonság is masszívan benne van. Két másik fogalmat is behoznék, de nem akarom abba az irányba elterelni a témát. Ez klasszikusan az a kérdés típus, amit a biztonság és/vagy szabadság témakörben felvetünk. Lehet, hogy volt ebben egy kis manipuláció, hogy nem mondtad ki ezt a két szót. De nekem ugyanaz a dilemma. [...]

Ugyanaz a dilemma, tudniillik, nekem ezzel mindig az a gondom, hogy kinek mit jelent. Definiálja, mondja már meg nekem valaki, hogy mit ért biztonságon, és mit ért szabadságon. És akkor szembe tudom, avagy parallel állítani a kettőt. És ugyanez: mi az igazság és mi az élhetőség? Egy diktátornak teljesen élhető dolog, hogy körülötte mindenki haptáiban állva azt figyelni, hogy mi a kívánsága. Az alattvalóknak ez nem annyira élhető. És hogy egy távoli példát mondjunk, a fáraóknak jó élete volt, a rabszolgáknak baromira rossz. És sok rabszolgának volt rossz élete. És mégis viszonylag ritkán jegyzett föl – amennyire tudom, de ezt a történész majd igazolja – rabszolgalázadásokat a világtörténelem. Tehát beletörődtek, csinálták, valamilyen szinten gondolom, még az az élet is kiszámíthatóbb volt, és lehet, hogy fel sem merült, hogy igazságot kellene szolgáltatni. Aztán jött egy fő rabszolga, és azt mondta, hogy márpedig ez így nem jó, és lázadjunk az igazságunk és a szabadságunk érdekében. Tehát a fene se tudja, mit értünk ezeken a fogalmakon, majd okos kutatók körüljárják és mélyebbre ásunk. De én azt szeretném, hogy ez a kettő ne ellentmondásban meg kizárólagosságban szerepeljen. Nekem egy olyan társadalom élhető, ami igazságos is az én igazság fogalmam szerint.

Ez a legjobb közös pontja az élhetőségnek és igazságosságnak, ami a mi jövőre vonatkozó felelősségünket érinti, hogy vajon hogyan motiválhatók az emberek afelé, hogy egy igazságos társadalmat akarjanak építeni amellet, hogy élhető. Mert az élhetőség bizonyos értelemben – sokszor úgy tűnik – elválhat attól, hogy egy társadalom igazságos is legyen. Arról már nem is beszélve, hogy olyan, hogy a közösségnek közös igénye van, nem létezik, ez egy fikció. Ilyen nincsen. Vannak társadalmi csoportok, hasonlóan gondolkodó emberek, és összességében, több-kevesebb nivellációval talán ki lehet azt hozni, hogy szeretnénk élhető és igazságos

társadalmat, de azért sokan talán megnyugszunk abban, hogy egy társadalom élhető és biztonságos akár a rendnek a kicsi túlhatalma árán is, és akkor az igazságot könnyen félretesszük. De akkor hogy lehet motiválni az embereket arra, hogy elkezdjenek olyan közösségeket és társadalmat építeni, ami igazságos?

Meg fog lepni a válaszom. Végtelenül egyszerű válaszom van rá. Ez nem volt mindig így, hogy ennyire egyszerűen tudtam erre válaszolni. A részvétellel. Érdekeltté kell tenni őket a részvételben. Én ezt tapasztalom. Amihez hozzászólhatok, amihez hozzájárulhatok, amihez adhatok, amiben ott lehetek, ahhoz sokkal inkább közöm van, mint ahhoz, amit eldöntenek fölöttem, amit mások csinálnak, amit készen kapok. Ha már egy mondattal visszautalhatok itt a rendszerváltás körüli időszakra, pontosan azt érzem én a magyar rendszerváltás legnagyobb hiányosságának, hogy ezt a részvételiséget nem tanultuk meg. Ezt tanulni kell, nem így születünk, ez egy nagyon macerás, nagyon-nagyon hosszú folyamat, komoly módszertannal. Nem érzem, hogy ebben egy jöttányit is előre haladtunk volna. Ez a kulcsa szerintem a motiválásnak.

Abszolút egyetérték. Én oda lyukadtam ki, és a következő gondolatom épp az volt, hogy azt kérdezem majd meg, hogy mi a közösségek szerepe egy társadalomban. Hogy vajon egyénekből vagy közösségekből épül fel egy társadalom, és az merült fel bennem, megint csak visszautalva az államszocialista időkre, hogy ott is voltak közösségek. Méghozzá nem is akármilyen közösségek. Nem mondanám, hogy kifejezetten ellentmondásban lenne minden értéke az ott megjelenő közösségeknek azokkal, amiket most gondolunk, hogy meg kellene valósuljanak. Mi volt akkor mégis csak a különbség?

Az ideológia, ami mögötte volt.

Az értékválasztás?

Igen, amit soha nem lehet megspórolni. A Mókusz órs, ahol én nótafa voltam, te meg a pénztáros, vagy nem tudom én kicsoda, órsvezető, jól működött, és nagyon azokon az alapelveken érzelmileg és csoportdinamikailag, amelyeken kellett. Csak ne lett volna benne az a bizonyos ideológia! Ez az egy baj volt vele. Hogy ez ne a szocializmus magasabb üdvét szolgálta volna! Vagy ne a Lenin-zászlócskát kellett volna mellette lobogtatni! Ha egy mai közösséget veszek – és nekem tudod, hogy szívügyem a szépség, az esztétikum és a művészet –, és mondjuk egy nagyon markáns példa nekem mindig egy balettcsoport vagy egy akrobatikus cirkuszi társulat. Ha ezek nem az alábbi értékek mentén működnek: a másokra való vigyázás, az odafigyelés, a koncentráció, az alázat, a maximalizmus, a precizitás, a szaktudás, a tökéletességre való

törekvés, akkor egyszerűen széthullanak, és ott konkrétan meghal valaki, mert leesik a trapézról. És nem kell hozzá Lenint idézni, hogy működjön az akrobatikus táncsoport. A hetvenes években kellett, mert oda kellett tenni a vörös farkat még a végére.

És most mit kell odatenni, hogy az értékválasztás legitim legyen?

Semmit. Pont ezt mondom. Semmit. A művészet önérték.

Hagyni kellene kibontakozni? A közösség belső értékteremtő képessége?

Abszolút. Akik összejönnek művészetet gyakorolni, vagy Mókus örsöt játszani, hogy kiránduljanak egymással, az előbbinek érték a művészet, a közönség, a teremtés, az alkotás, a kreativitás, az utóbbinak érték a természet, a természetvédelem vagy a hasznos és kulturált időtöltés vagy a fizikai igénybevétel. Megvan a közösségeknek, és minél kisebb közösségekről beszélünk, annál inkább megvan a maguk értéke. Semmit nem kéne csinálni, csak hagyni, hogy ezek szépen virágozzanak.

És mit tud ehhez hozzátenni az oktatás?

Az alapokat. Az igényt. A szépre való igényt, az egészségesre, az okosságra, a képzettségre való igényt. Tehát minőségigényt tud mögé tenni, és az ezekhez szükséges kompetenciákat, tudásokat, ismereteket, attitűdöket.

Felváztuk az élhető társadalmat. Van az élhető társadalom, annak egy feltétele, hogy olyan közösségekből épüljön fel, amelyeknek az értékválasztása helyes, emberi, humánus, és annak, hogy ilyen közösségek létrejöhessenek, ahhoz az egyéneket kell úgy oktatásban, nevelésben részesíteni, illetve a közösségeket úgy kell szocializálni, hogy valahova eljussanak. Ebben az ívben kérdezném, hogy látsz-e olyan előremutató jeleket, nem komplett vagy komplex rendszereket, de olyan pontokat, ahol azt mondod, hogy ezeknek a továbbvitelével lehetne ezt a társadalmat építeni?

Igen. [...] Csak az egyik ága-boga épp rendészeti példa. Iskolaőr. És mellette, előtte „Békés iskolák” című program, és annak a módszertana. Semmi szükség nem volna iskolaőrségre, ha támogatnánk a Békés iskolák programnak a csodálatos módszertanát, ami pontosan azokon az értékeken alapul, amiről az imént beszéltünk. Egyébként mindkettő ugyanarra a problémára reagál, mindkettő azt szeretné, hogy az iskolában a gyerekek tanulhassanak, játszassanak, boldogok lehessenek, csak az egyik egy ilyen módszertannal gondolja ezt megcsinálni, a másik meg amolyannal.

A másik – bocsánat, elfogult leszek – rendészeti közegben a civileknek a bevonása, megszólítása, a velük való együttműködésnek és beszélgetésnek, kommunikációnak – inkább így mondom – a módja. Az a) változat, amit harminc éve csinál a magyar rendőrség: kiáll a szóvivő és elmondja a tutit, érthetetlen nyelven. Minden tisztelem Gál Kristófé, mert próbál ez ellen tenni, és jópofa és beszélni is tud, de nem volt mindig így. B) Avagy leülünk szemmagasságban a közösség tagjaival, és beszélgetünk a közös biztonságunkról. Kicsi műfajokban, kicsi terjedelemben, sokszor, módszeresen, sorozatban. És ezt úgy hívják, hogy Police Café, amit történetesen én találtam ki itt Magyarországon. Ha nagyon ügyesek lennének állami szinten, akkor ezt a kettőt összetalálkoztatnánk, mert lehet, hogy vannak iskolák sajnos, ahová kell iskolaőr, iskolarendőr, akár kényszerítő eszközzel. De a legtöbb helyre nem kell. Sok beszélgetés a biztonságról viszont nagyon is!

A megközelítésnek egyik aspektusa.

Igen, meg azt szoktátok mondani rendőrként, hogy a büntetés már csak ultima ratio. Amikor minden eszközünk elfogyott, az az utolsó megoldás. [...]

Az interjú hátralevő részében Katával visszakanyarodtunk az oktatás – itt nem tárgyalandó – témakörére. A két interjút lezáró összegzésben és a téma más oldalú megközelítését tartalmazó, a hivatásról szóló alfejezetben ugyanakkor még visszatérek ennek jelentőségére a szervezeti kultúrában.

10.2.2. INTERJÚ FINSZTER GÉZÁVAL

[...]

Professzor úr, az Állam- és Jogtudományi Karon végeztél, arra lennék kíváncsi, hogy téged mi terelt a rendészet felé? Véletlen?

Ez egy nagyon érdekes dolog. Ezt mindig elmondom, hogy először is én az Állam- és Jogtudományi Karon a legjobban a büntetőjogot utáltam. Az eljárásjogot nem, azt szerettem. [...] Amit legjobban szerettem, az a polgári jog volt, és bizonyos mértékig, főleg a tanáregyéniség okán az államigazgatási jogot. De a polgári jogot kifejezetten élveztem, és nem tartottam olyan száraznak, mint mondjuk az államigazgatási jogban sok mozzanat volt. Ezek után teljesen döbbenet, hogy hogy a tőrőba' keveredtem ide, magam sem tudom egész pontosan. Elmondom szívesen, mert mintha ma lett volna, olyan sok apró élményből rakódik össze a pályámnak a kezdete, hogy majdnem azt mondanám, hogy élvezettel idézem fel. Abban az időben teljesen nyilvánvalóan nyitott volt a pálya, azzal senkinek nem kellett törődni, vagy nem kellett aggódni, hogy nem lesz munkahelye. Kivéve egy területet. Az ügyvédekhez nehéz volt

bejutni, de én oda abszolút nem akartam bejutni. Soha. Ami viszont vonzott, a bírói pálya, de nem a büntető bírói, hanem polgári bírói. [...] És képzelj el, 50 éve a büntetőjoggal foglalkozom, micsoda peches ember vagyok. Néha én is elcsodálkozom.

Tehát a kispesti bíróságra kerültem gyakornoknak, ott meg egy Gulyás Ferenc nevű elnök volt [...] Az történt, hogy én nagyon jól éreztem magamat a bíróságon, leszámítva Gulyás Ferencet, akivel egyáltalán nem volt... valahogy megéreztem rajta, hogy nem igazi bíró. Elég rideg viszonyban voltunk, de ez egyáltalán nem zavart. [...] Ekkor Mátyás Miklós volt a Pesti Központi Kerületi Bíróság elnöke. [...] Huszonhárman voltunk gyakornokok, vártunk a fogalmazói kinevezésre. Általában ebben a társaságban mindenkinek summa cum laude volt a doktori minősítése. Egyébként bíróságra nem is vettek fel alacsonyabb szintű, gyengébb diplomával. Legnagyobb megdöbbenésünkre Mátyás Miklós közölte velünk – elég indulatosan, [...] hogy teljesen elfogadhatatlan, hogy az Igazságügyi Minisztérium ránk szabadította ezt a rengeteg fogalmazó jelöltet, de nekünk ennyire nincs szükségünk, és nem is tudjuk biztosítani a maguk előmenetelét, ezért kérem, akinek módja van, keressen magának más pályát. Most még kezdők vagyunk, abszolút pár hónap után kerülünk ehhez a válaszüthöz, tessék okosan, bölcsen választani. [...]

Ekkor nekem nem voltak ismeretségeim, egyetlen egy kapcsolat volt, az Államigazgatási Tanszéken volt egy Berényi Sándor nevű tanszékvezető, ott voltam diákköri tag és demonstrátor is voltam a tanszéken. Az államigazgatási jogot is szerettem. Bementem a Berényi professzorhoz, és előadtam, hogy én kétségbe vagyok esve, én most hova menjek. Azt mondta, hogy szokott idejönni egy alezredes, egy rendőr alezredes, de furcsa, mert katonaruhában van, de egyébként rendőr alezredes, és valami központi vizsgálati osztályon dolgozik, mint személyzetis, és állandóan, minden évben jön kérdezni, nincs-e valaki olyan a végzetek között, akit én, mármint Berényi professzor ajánlott a vizsgálati osztályra. Ha magának ehhez van kedve, én szólok ennek az alezredesnek. Én akkor nem gondoltam ám arra, hogy ez rendőr vagy nem rendőr, de menekülni akartam a bizonytalanságból [...] rokonszenves, fess ember volt, katonai egyenruhában, hogy miért volt katonai egyenruhában, csak később tudtam meg. [...] Ez volt a BM Vizsgálati Osztály. [...] Így kerültem a vizsgálati osztályra.

Szoktunk beszélgetni kollégáimmal, nyilván rólatok, oktatóinkról is. Két dolog mindig felmerül veled kapcsolatban, az egyik, hogy olyan szabadon gondolkozol, ami nagyon szimpatikus nekünk, a másik pedig, hogy mindig úgy érezzük, hogy egy humanistát hallunk. Hogyan tolerálsz a rendészetnek az időnként merev világot, annak ellenére, hogy pályád kezdetétől

fogva szembesülsz ezzel? Amikor azon a területen dolgoztál, de most is, az elmúlt három évtizedben is a rendészetben sok olyan dolog történt... hogyan tudod ezt tolerálni?

Azt lehet mondani, hogy én egyrészt úgy tudtam ezt tolerálni, hogy elkezdtem a tudománnyal foglalkozni. Szinte menekülőút volt. Érdekes módon nekem olyan tapasztalataim voltak, amikre nem is számítottam. Bekerültem a vizsgálati osztályra, rettenetesen megbántam ezt a lépést, és nem nagyon mertem arra se... – pedig egyéves próbaidő volt, és következmények nélkül el lehetett menni – de, és azt is meg kell mondani, hogy a fogalmazói fizetés háromszorosát kaptam. Háromezer forint volt a kezdő fizetésem. '68-ban egy középvezetőnek a fizetése volt. [...] Volt anyagi érdekeltségem is, amit nem olyan könnyen tudtam volna eldobni magamtól. De az biztos, hogy ezt az egész légkört, ami ott körülvett, nagyon nehezen tudtam tolerálni, és nagyon sokszor gondoltam arra, hogy ezt itt kellene hagyni.

[...]

Professzor úr, biztosan találkoztál már azzal a jelenséggel, hogy van a történelmi emlékezetnek egyfajta olyan általánosító, visszatekintő módja, ami meglehetősen káros, ha az ember a mindennapok történelmét akarja megismerni. Ezzel nagyon sokszor lehet találkozni. Nem olyan régen megjelent Krémer Ferencnek a könyve, Az élhető társadalom és a rendőrség válsága címmel.

Olvastam.

[...] az élhetőség..., most te is szóba hoztad, hogy milyen érdekes, hogy visszatekintve mennyien mondják, hogy nem volt élhető az a korszak, holott akkor is volt élhető része annak a világnak. Azt szeretném megkérdezni, hogy neked mit jelent, hogy élhető társadalom, ha azt hallod, hogy valami élhető, mire asszociálsz, vagy szoktad-e használni ezt a fogalmat egyáltalán.

Nem. Én – őszintén szólva – ezt nem. Úgyhogy törni is kell a fejemet, hogy én mit értek az alatt, hogy élhető társadalom. Én élhető társadalomnak sok korláttal, sok felesleges korláttal, de végül is élhető társadalomnak tartottam azt a világot, ami 1963 után itt, Magyarországon volt. Nem volt élhető társadalom az '50-es évek, mondjuk '53 őszétől talán egy év.

[...] magyarán, ha a zsarnokságnak olyan szintje érvényesül, amelyben az egyén megszűnik egyén lenni, az nem élhető társadalom. Attól függetlenül, hogy ő megszűnt egyén lenni, ő még esetleg anyagi jólétben is lehet, ez nem ettől függ. De élhető az a társadalom, ahol az ember fel tudja építeni, ha éppen ehhez van kedve, és meg tudja őrizni a saját személyiségét. Ez nagyon fontos eleme. Nem alattvaló, nem rabszolga.

Hallottam egy olyan mondást, hogy itt, a mai magyar társadalomban kétféle ember van, az egyik a katonák, a másik társaság a hadifoglyok, akiknek egyetlen egy értékvallomásuk nem talál befogadásra. Én ezt gondolom élhető társadalomnak, ahol az egyénnek lehetnek céljai, adottak a lehetőségek, hogy ezeket megvalósítsa, ha nem is mindet, mert lehet, hogy egy csomó dolgot ő ítél meg rosszul. Az élhető társadalom nem azt jelenti, hogy csak a tehetségesek számára élhető; a tehetségtelenek számára is élhetőnek kell lenni, a nyomorék számára is és az idegenek számára is és a bevándorlók számára is. Ez nem azt jelenti, hogy csak az a társadalom élhető, amelyben garantált a siker. Kudarcot vallani is lehet úgy, hogy ezt egy élhető társadalomban szenvedtem el, és akkor nem egy jó ajánlás az, hogy a kudarcot ráfogom a társadalomra, és azt mondom, hogy ez nem volt élhető társadalom, holott én nem voltam kellően felkészült. Én nagyjából ezt érzem, ezt tartom élhető társadalomnak.

Az egyik beszélgetőpartnerem megfogalmazta, hogy mit jelent az élhető társadalom, és az jutott eszembe a megfogalmazása kapcsán, hogy tulajdonképpen, ha visszatekintünk, én édesapámékra, az ő korosztályára kell csak gondoljak, hogy az államszocialista rendszerben is – én úgy láttam – hogy megtalálták azt az élhető sávot. Főleg a 70-es, 80-as években, hiszen arra emlékszem én az életkoromból fakadóan. Élhetőnek tartották, és azt kérdeztem – és kérdezem most tőled is, – hogy vajon ez egy illúzió, egy hamis nosztalgia, vagy valóban az élhetőség ilyen szempontból sokkal differenciáltabban ítéhető csak meg, és nem lehet azt mondani, hogy azért, mert egy rendszerváltozás hoz egy jogi korszakhatárt, nem attól lesz egy társadalom élhető vagy nem élhető. Természetesen az értékválasztások esetében köze van a rendszer jellegének hozzá, de mégis megvannak az élhetőségnek, vagy akár a közösségek formálódásának olyan sajátos területei és terepei, amelyek adott esetben, például az államszocialista rendszerben is megvoltak.

Ez biztos, hogy a zsarnokságnak olyan foka, ahol minden lehetőséget elvon, az azért ritka pillanata még az autoriter hatalomgyakorlásnak is. Mondom, én akkor még nagyon kisgyerek voltam, de azért a hangulatát nagyon vissza tudom idézni, hogy a '49 és '53 közötti idő ilyen volt. Az nem volt élhető társadalom. '53-ban lehetett érezni azt, hogy – ahogy mondani szokták – mintha a levegő egy kicsit frissebbé válna. És utána '56 november 4-e után az megint nem volt élhető társadalom. Vannak olyan tragikus pillanatai egy társadalomnak, amikor minden levegő elfogy az emberek körül. És vannak aztán olyan időszakok, amikor meg lehet találni, ahogy mondtad, hogy a szüleid is megtalálták azokat a lehetőségeket, amelyek miatt ők joggal érezhették úgy, hogy ami élhető volt az akkori viszonyokban, azt ők kamatoztatták.

És hogy ha mondjuk most az élethetőről egy picit odébb sorolunk, vagy azt mondjuk, hogy az élethetőségnek van egy aspektusa, amit biztonságának nevezünk, akkor neked a biztonság mit jelent? Az élethetőt kicsit hagyjuk el, én abszolút tudok azonosulni azzal, amit az élethetővel kapcsolatban mondtál, de ha ezt elhagyjuk, és azt mondjuk, hogy nézzük a biztonságot, az mintha valóban azért feltétele lenne a közösségi létnek. Viszont van olyan helyzet, amikor úgy tűnik, hogy az az értékválasztás, hogy az ember biztonságban legyen, vagy a rendszer, amiben létezik, az biztonságos, mintha szembe kerülne egymással.

Azt mondják – nyilván te is sok ilyen fejtegetést olvastál –, hogy a szabadságnak és a biztonságának az egymáshoz való viszonya egy nagyon kényes kérdés. Hogy a szabadság is érték, a biztonság is érték, és ezek milyen kapcsolatban lehetnek egymással. Hogy feltétlenül ki kell, hogy az egyik zárja a másikat. Egy olyan fajta biztonság, amelyik semmiféle kockázatot nem tűr el, hogy ha valaki úgy gondolja, hogy a biztonság azt jelenti, hogy kockázat nélküli élet, akkor tulajdonképpen le is mond a szabadságról. Akkor ő eldöntötte. Nagyon sokan eldöntik egyébként, remélem, hogy nem mindenki. Ha mindenki így dönt, akkor az a társadalom sehova nem fog eljutni, a világon sehova sem. A biztonságot is mindig a szabadsággal... úgy kapcsolatban, hogy az a szabadság, amelyben nincs szemernyi biztonság sem, tehát állandó életveszély. [...] Azt sem tudom elfogadni, hogy valaki ezt a szabadságot egy állandó életveszélyként is el tudja képzelni, sőt, esetleg ebben érzi jól magát, persze ez is egy szélsőség. A másik oldalon pedig ott van a biztonság, ami viszont szabadság nélkül nem ér egy fabatkát sem. Mert az végül is egy cselekvőképtelen állapot. Ugyanis vannak értelmes kockázatok, ami nemcsak, hogy értelmes, de kötelező kockázat. Az kikerülhetetlen. Az nem élet, ami egy totális biztonságba burkolja magát. Nem szeretnék egy ilyen életútnak a szereplője lenni. Én ezt a biztonság-szabadság ügyet így tudom leginkább levezetni, hogy ezeket jó harmóniába kellene hozni.

Igen, és ugye az a nagyon izgalmas ebben, hogy vannak, akik azt mondják, hogy tulajdonképpen a társadalom a túlzott szabályozás nélkül is nagyon jól tudna működni, mert a túlszabályozás legalább annyi problémát hoz felszínre, és termel, mint amennyit egyébként azt megelőzően ez a szabályozás meg akart oldani. Egyik oldalról. Másik oldalról kialakul egy deficit, és ez egy ördögi kör, és valahol, mint egy mérleghintán, valahol a kettő közepén kellene megtalálni... és azért mennék vissza az igazságosság kérdésére, meg arra, amit mondtál, hogy nincs olyan, hogy közakarát, vagy hogy mit szeretnének az emberek. Szokták mondani, hogy az emberek mit szeretnének. Én mindig bizonytalan vagyok, hogy van-e ilyen, hogy az emberek mit szeretnének, mert néha úgy érzem, hogy az emberek többségének adott helyzetben a biztonság többet számít,

mint a szabadság. Adott helyzetben a szabadság számít többet. Sőt, időnként akár még tudatosodik is bennük az, hogy ez nem igazságos, mégis biztonságos, és ez az értékválasztásuk, és úgy érzem, hogy ezzel nincs is baj.

Ez pontosan így van. A fasizmus a családapák találmánya. Akik egyébként tulajdonképpen egy ilyen típusú biztonság, közben a világ legszörnyűbb hatalmi működésének a szereplői lesznek. Ebben nagy igazság van, hogy igazán ez a biztonság-szabadság harmónia ez az a harmónia, amin mindig dolgozni kell, de soha nem jön teljes nyugalomba. Amit mondtam, mindig dolgozni kell rajta, és mindig billeg valamilyen irányba. Vagy a biztonság irányába, vagy a szabadság irányába. Amikor választottam a vizsgálati osztályt, akkor abszolút a biztonság számított, háromszor annyi fizetésem lesz, egy csomó dolog, ami nyomasztó volt számomra, az ott rendeződik, és az, hogy közben óriási szabadságdeficit keletkezett, ez mutatja, hogy az egyes ember életében is ez így van.

Ha meggondolod azt, hogy 1989-ben milyen egyetemes vonzereje volt a szabadságnak – mindenki számára nagy vonzerőt jelentett. És most [...] ezt a szót ki sem ejtik. Nem is használja senki. Nézd meg a jogszabályokat, amelyek most születnek. A rend, a biztonság, a fegyelem [...] Csak annyit akarok mondani, hogy harminc évvel ezelőtt egy óriási sikernek örvendett a szabadság, mint egy felkínált lehetőség, ma pedig semmilyen vonzerőt nem mutat.

Azért nagyon érdekes, amit mondasz, olyan jól mosolyogtam magamban, szoktam hallgatni Popper Péternek a felvett YouTube-os előadásait. Egyszer ő mondta, pontosan azt, mint te, csak fordítva, hogy kérem szépen, nézzék meg, mit mondott a diktatúra, milyen szavakat használt, milyen neveket adtak az újságoknak Szabad Nép, Szabad Föld, Szabad Rádió. Minden szabad volt. Mi volt az az egyetlen, ami ebben az egészben nem volt? Hát a szabadság.

Ez egy érdekes kérdés. Vajon ez miért volt? És miért törölték ki ezt a szót? Azért, mert annak volt világnézeti alapja. Ennek pedig csak hatalomtechnikai alapja van. Ott a világnézet diktálta, muszáj neked mondani, hogy szabadság. Itt meg miért? Attól, hogy én vagyok a miniszterelnök, attól nekem nem kell használnom ezt a szót. A szóhasználat az egyik esetben azt mutatja, hogy a legnyersebb hatalomtechnika, mindenféle magasztos ideológiák nélkül, nem vagyok rászorulva, nem is érdekel, úgy váltogatom, ahogy akarom, most éppen református vagyok, holnap katolikus, holnapután meg ateista. Annak a korszaknak volt egy teljesen elhibázott, eltorzított ideológiája, aminek az volt a lényege, hogy egy olyan tudás birtokában vagyok, ami garantálja, hogy a mindenki számára vonzó jövőt én tudom megteremteni. Ez egy alapvető tévedés. A mostani hatalomgyakorlásban senkinek nincsenek ilyen ostoba ideológiái. Ezért nem is érez arra késztetést.

Viszont a közösségben én felfedezni vélem az arra való igényt, hogy valaki ilyet felmutasson. Ez most vagy beidegződés, vagy nem telt el elég idő, vagy a generációk egymásutániságából fakad?

Igazad van, én meg is oldottam, amikor megláttam ezt a Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája című, idén megszületett kormányhatározatot, nyilvánvaló, igazad van. Most is van egy olyan értékmegjelölés, ami az egészet egy transzcendens világba emeli. Ez a nemzet, a nemzethez tartozás, a magyarság. Ez létezik, hogy aztán ez milyen erővel hat, hát elég nagy erővel. Erre lehet hivatkozni.

Ez azt hiszem, egy külön beszélgetés témája lehetne. De visszatérek annyiban csak a hatalompolitikai megoldásokra, egy alkalommal beszélgettünk, és mondtál egy mondatot, ami nagyon megragadt bennem, és többször idéztem másoknak, és azt gondolom, hogy nagyon sok igazság van benne, hogy a technológiai fejlődés – nagyon sokat foglalkozunk mostanában a technológiai fejlődéssel – hallatlan muníciót tud adni az önkény kibontakozásához. Én azt szeretném megtudni, hogy vajon [...] mi tarthat manapság egyensúlyt ezzel a közösségben. Mi lehet az, ami egyensúlyt tarthat azzal a hihetetlen eszkozigazdagsággal, amivel a hatalom rendelkezik, [...] bárhol a világban?

Itt megint egy feloldhatatlan ellentmondás, de azt is mondhatom, akár a megoldásnak ez az útja. Ez a fajta, mondjuk a technikai fejlődés nemcsak az önkény gyakorlásához ad eszközöket, és teszi azt tényleg könnyűvé, de a demokratikus hatalomgyakorlásnak is jelentős muníciót ad. Nagy kérdés, hogy ebből a két lehetőségből melyik az, amelyik sikeresebb. Eddig azt lehetett látni, az eredeti tökefelhalmozódásnak a 17. századtól bontakozó európai útján, hogy a technikai fejlődésnek feltétele volt a polgári állam és a burzsoá társadalom, vagy a politikai állam és a polgári társadalom, ami mind a demokratikus hatalomgyakorlás irányába mutatott.

Úgy látom, hogy nagyon hosszú időn keresztül a technikai fejlődés ezt a fajta demokratikus berendezkedést segítette. Fordítva is igaz. A technikai fejlődés ilyen viszonyok között sokkal innovatívabb, dinamikusabb volt, mint az önkényben. A technikai fejlődés egy történelmi korszakban a demokratikus hatalomgyakorlás számára adott eszközöket. Azt nem értem, hogy hogyan fordulhatott elő, hogy a világháló, meg a klímakatasztrófa fenyegetése, meg a repülés, az űrrepülés korában egyszer csak mintha megfordulna ez az egész, és sikeresek lesznek azok a társadalmak, amelyek befelé fordulnak, és belül keresik a mítoszokat. Úgy tűnik, hogy ezek a társadalmak, a hatalomtechnikának ezek a megjelenései ugyanazt a technikai fejlődést, ami eddig a demokráciákat lendítette, nagyon jól fel tudják használni antidemokratikus intézmények működtetéséhez.

Szerintem [...] Fukuyama [...] tévedett, mert ő is azt hitte, hogy ha háromszáz éven át a demokratikus berendezkedés kibontakozása volt a siker kulcsa, enélkül nem lett volna Európa soha ilyen, mint napjainkban, akkor itt nem lehet semmilyen esélye egy zsarnoki hatalomnak, mert az eddig csak ráfaragott, csak megbukott. Erre kiderül, hogy tévedett, meg én is tévedtem, mert '89-ben én is azt hittem, hogy ez így van. Nem igaz. Tévedés. Mind a ketten tévedtünk Fukuyama is, meg én is.

[...] Van egy olyan interpretációja ennek a folyamatnak, ami egészen visszamegy – konkrétan szokták mondani Eisenhowernek a leköszönő beszédében a 60-as évek elején, ő szóba hozza azt, hogy – kezd kialakulni az a hadiipari komplexum, ami elkezd hajtani a gazdaságot, és a gazdaság pedig elkezd úgy kifejeződni a hatalomban, hogy a valódi értékválasztások már nem jelennek meg a politikai szféra szintjén. Ez a fajta spektakuláris társadalom, ez a látszatvalóságokra épülő működés, azáltal, hogy nincs meg az értékválasztásoknak a kifejeződése, ezért nem csoda, hogy a hatalom képes olyan eszközöket alkalmazni vagy visszatükröztetni, amelyek egyébként a társadalmi igényeket nem fejezik ki közvetlenül. Hát azért nem, mert el sem jut odáig. Van egy ilyen elszakadás.

Ez ismert, a nagy tábornok, aki aztán a legnagyobb békeharcos lett, mert végül is a fejtegetésének az volt a lényege, hogy ez valami szörnyű tragédia felé fogja terelni a világot. És ő ettől azt mondta, hogy én láttam, én tudom, hogy milyen. Ha valaki, akkor ő tudja. Átélté azt. Bár érdekes, az élete nem volt veszélyben, de hát olyan döntéseket hozott, hogy százezrek élete az ő döntéseitől függött. Ez is egy érdekes kérdés, hogy például vajon maga a piacgazdaság nem hordoz-e [...] én tudom, hogy erre egész nagy iskolák születtek, a piacgazdaság az igazi rákfenéje minden társadalmi bajnak, mert a túlfogyasztás, meg a reklám, meg mindenféle, ami ebbe bele tartozik, ebben is lehet valami igazság, de azért engem kiver a víz, amikor ezeket az összeesküvés-elméleteket meghallom, mert nem hiszek bennük.

Ezekben én sem. Inkább azokban a folyamatokban... sosem áll azt hiszem, így össze egy kép, ennyire egyértelmű, világos ciklussá a történelemben. Akkor túlzottan könnyű lenne megismerni. Inkább azokat az íveket lehet vele talán felvázolni, amelyek valahová tartanak. Néha jobban el lehet kapni egy modellt, és az alapján jobban lehet talán esetleg előre jelezni, valamit prognosztizálni. Még egyetlen egy kiút lenne. Az utolsó kapu a beszélgetésünkben, legalább is, amivel én készültem, az az, hogy mikor kérdeztem, hogy hogyan lehet egyensúlyt tartani mindezekkel. Hogy a rendszert hogyan lehet képes ebben a nagyon furcsa helyzetében, ahol egyik oldalról a közösségi igényeknek a megjelenítője is kellene, hogy legyen, sőt, bizonyos fajta közösségi kívánalmaknak is eleget kell tenni, másik oldalról pedig a hatalmi presszió

árnyékában működik mindenhol a világon egyébiránt, hogy ebben a sajátos alsó-felső meghatározottságban mi lehet a mi kiutunk. Hogyan lehet a rendészet elfogadottabb, hogyan válhat elfogadottabbá a rendészet, hogyan válhat jobbá? Mi ennek az útja?

Nézd, én nem tudok mást elmondani, csak azt, hogy amikor az a kegyelmi állapot volt, a '89-90-es két esztendő, ami kicsit össze is folyt, akkor elég jól ... ugye aki akkor rendészettel foglalkozott..., kik voltak ezek. Voltak a végrehajtók. Hogy így mondjam, a személyi állomány. A rendészetnek a szakmunkás gárdája, hogy így fejezzem ki. A Team Consult használta ezt a kifejezést, azt mondta, hogy a rendőri végrehajtó állomány az a szakmunkásoknak a csapata. Most nem érzik magukat annak, hanem szolgálknak. Akik semmit nem tudnak és függenek a parancstól. Mit kell tudni neki? Parancsot végrehajtani, illetve, ha neki is van beosztottja, akkor parancsot kiadni. És a Team Consult arra hívta fel a figyelmet, hogy ez nem egy jó eszme a pálya ars poeticájának. Annyi a cél, hogy legyenek szakmunkások. Mitől lesznek szakmunkások? Hogy becsülik bennük a szakértelmet. Hogy egy vizsgálati osztályon az osztályvezető nem hiszi azt, hogy egy nyomozási cselekmény megtervezése parancsba adható. Az nem adható parancsba. Azt meg kell beszélni. Az egy kollektív teljesítmény ugyanúgy, ahogy a gyárban a három szakmunkás egy csodálatos tengelyt csinál. Ha ez nincs a kultúrában, akkor az biztos nem fog működni. Kellene valami olyan változást, ami ezt a szakmunkás szemléletet visszahozza. Föl is merül a következő. Ki a vezető? A Team Consultnak erre is volt egy nagyon jó üzenete, egyébként ők sem tudják ám megvalósítani a saját fertályukon kristálytisztn, de legalább jól megfogalmazták. Ők értelmiségiek. Mi írtunk a Korinek Lacival egy olyan tanulmányt, hogy a rendészet értelmisége. Mitől lesz értelmiségi egy városi kapitány vagy egy főkapitány, vagy akár az országos főkapitány? Ő értelmiségi? Olyan szervezetet, olyan jogi szabályozást és olyan szervezeti kultúrát kell teremteni, amiben ő értelmiségi lehet. Jelenleg nem az.

Ebben benne van a jogi szabályozás. Meg kell jelenni a jogi szabályozásban is ennek. [...] A törvények uralma. Megvannak a technikák. Mi naivan azt hittük '89-90-ben, hogy mint a karikacsapás, fog menni. Megalkotjuk a törvényt, aztán létrehozunk egy szervezetet, ami ezeket az értékeket fogja termelni. Óriási mértékben, a szakmunkás meg az értelmiségi értékeket. A harmadik terület a mindennapi működés, amelynek az lenne az igazi célja, hogy mindig összhangban lenni egyrészt a társadalmi rendeltetéssel és annak a munkának a belső követelményeivel. Tehát nem lehet ugyanúgy élni a rendőri ezred rohamosztágának a parancsnokaként, mint egy vizsgálati osztály vezetőjeként. Ez nem ugyanaz. És az a

szabályozás, meg az a szervezet, ami elmosza ezeket a különbségeket, az rossz, az átvág, becsap, és nagyon gyenge teljesítményeket fog garantálni.

Ez világos dolog, mi lenne egy kórházban? Mit csináltál te eddig, szívsebész vagy? Na, ennek vége, most lemész fogorvosnak. Ez remélem még mindig elképzelhetetlen. Gondoljunk vissza a rendészet belső világára, itt teljesen normális az, hogy ma igazgatásrendszeren vagy, holnap máshol. De milyen alapon? Azért, mert azt gondolom, hogy a parancs minden mást megelőz, pedig nem előz meg. Azt akarom mondani, hogy ezek a jogi szabályozás, a szervezet és a mindennapi működés. Ezt hogy lehet megnézni? Az a kérdés ugye, mint ahogy '89-ben is ez volt a kérdés: Most mi a helyzet? Kell egy állapotanalízis. Ha ezt nem tehetem meg, tőlem ne is kérjenek semmilyen ötletet vagy stratégiát, ha nem mérhetem fel a jelenlegi helyzetet. Nem tudom, tudod-e, hogy az összes stratégia, ami készült, – tíz év óta nem készül stratégia, legalább is nem a nyilvánosság előtt, de korábban, amikor ennek divatja volt, – minden stratégia az első lépésnél megbukott. Mert mi volt az első kérdés: Mi a jelenlegi helyzet? Nincs olyan stratégia, amit fel lehetne úgy építeni, hogy nem tudom, mi a jelenlegi helyzet.

A szembenézés része maradt el.

Itt mindig megállt a dolog, mert erre senki nem volt felkészülve, hogy ezzel szembenézzem.

Én nagyon sokat gondolkodom azon, hogy maga a rendészet hogyan képes megállni a helyét a különböző korokban, vagy akár ezt a pillanatképet hogy lehet megragadni. De ez az általánosság szintje. Viszont az emberek szintjén, amikor azon gondolkodom, hogy vajon hogy lehet, [...] hogyan tudom arra motiválni ebben a rendszerben a kollégáimat, hogy minőségi, szak- és jogszerű döntéseket hozzanak, és igényesen végezzék a munkájukat. Mivel lehet motiválni, az ember ad szabadidőt, elengedi korábban, lehetőséget biztosít a sportnapra, anyagi juttatásokat, ez egyébként mind sokat számíthat egy embernek, egyetlen egy dolog volt, ami bennem végül megtapadt, és úgy éreztem, hogy abba érdekes sokkal, de sokkal többet fektetni, az az oktatás és képzés. Annak a lehetősége. Nem arra gondolok, hogy leülünk, és egy egynapos tanfolyamon kitöltjük a tesztek... Olyan szemléletformáló, elgondolkodtató képzésre, amelyben egyébként – amelyet én most magamnak meg tudok teremteni – megválasztom, hogy kivel ülök le egy kurzusra, melyik tanárral beszélgetek. Úgy érzem, ez azért hiányzik nagyon, mert a társadalom egyéneinek az értékválasztása az alapvetően a szocializációjuktól függ. Ebben pedig a képzésnek és az oktatásnak hihetetlen szerepe van. Egészen másképp indulnánk az emberekkel a rendészetben is, ha az a fajta oktatás és képzés akár már talán egy picit korábban elindulna, akár már orientálna. [...] lehet nagyon jó közszolgálatot, szakszerű, az állami közigazgatás számára értékes embereket képezni, de ehhez

olyan oktatás kell, olyan képzés kell – mindez igaz a rendőri szakmára is [...]. És ez valahogy hozza magával azt a fajta belátást, ami majd a kollégák értékválasztásában megmutatkozik, hogy ő igényesen végzi a munkáját.

Ez kétségtelenül fontos, erről az jut eszembe, hogy milyen volt mondjuk a 70-es évek. Én '74-től tanítok a Rendőrtiszti Főiskolán. Sokáig csak óraadó voltam, a vizsgálati osztályon hetente gyűltek az ügyek, de ezek nem lettek aztán bűnügyek, mert 99%-a nem volt alkalmas arra, hogy bűnügy legyen. De én a jogi alosztályon mázsaszám olvastam. Minden héten tudtam vinni a suliba az éppen aktuálist. Én mindig állambiztonsági osztályt kaptam. Állati módon élveztem, de élvezték azok is, akik ott hallgattak, mert büntető eljárásjogot tanítottam, rettenetesen utálták, ez tételes jogi tárgy, ezt meg kell tanulni, nem kell magyarázni. Én szemináriumot tartottam, és előadást nem, a nagyszerű Kratochwill Ferenc volt az előadó. Ez óriási dolog volt. De mi volt az oka annak, hogy ilyen élénk befogadó közeg volt? Én úgy láttam, hogy az az oka, hogy ezek nem voltak kezdő emberek. Nem tizennyolc éves, érettségi után lévő srácok és lányok voltak. Átlagéletkoruk huszonöt-harminc között volt, mögöttük volt hat-nyolc év szolgálati tapasztalat. És ezután a hat-nyolc éves szolgálati tapasztalat után, amit nagyon gyenge tanfolyamszerű felkészítések előztek meg, jöttek a főiskolára. Hat-nyolc év után – ezt nekem többen elmondták, akikkel a későbbiekben jó barátságban lettem – egyszerre elkezdett minden rendeződni körülöttük. Amit egy nagy káosznak, értelmetlen, kiismerhetetlen zagyvaságnak tartottak, amikor elméletet kezdtek tanulni a suliban, akkor elkezdett elrendeződni körülöttük minden, és rájöttek, hogy ez milyen jó, hogy a kiszolgáltatottságot szünteti meg, amit addig átéltek, hogy azt sem tudom, hogy hol vagyok. Ez volt a motiváció, amit nem kellett kívülről rájuk erőltetni. Felismerték, hogy milyen érdekes ez. Ez volt a 70-es évek tapasztalata.

A következőn gondolkodtam én, amikor például 90-ben elkezdődött az a gondolkodás, hogy hogyan kell átalakítani a Rendőrtiszti Főiskolát, és az nyilvánvaló volt, hogy ha ezt egyetemmé akarjuk tenni, mert már akkor megvolt ez a végcél, akkor a felsőoktatás általános kritériumait kell biztosítani. De hát hogyan? Egyetemi autonómia. [...] mi az egyetemi létnek a lényege? A tanár és a diák szövetsége a tudás megszerzésére, [...] Megmondtuk, itt két lehetőség van. Az egyik az, hogy nincs egyetem, nincs főiskola. Hanem kiképző bázis. [...] Ez az egyik út. A másik út, hogy egyetem legyen. Először főiskola, aztán egyetem. Akkor viszont civiliséíteni kell. Akkor az áll.ig. főiskolára kell betagozódni, nem a Zrínyi Nemzetvédelmi Egyetemre. Van egy harmadik lehetőség is. Ez szerintem két reális opció. Van egy harmadik, a legrosszabb. [...] Amikor mind a kettőt egyszerre akarjuk. [...]

Igenis lehet egyetem, de annak civilnek kell lennie [...] Az oktatásról még egy dolog eszembe jutott, amikor elmondtad erről a téziseidet. Amikor bevezették újra a vezetőképzést, a Rendőrtiszti Főiskolán volt egy vezető kurzus még az anti-világban, az ancien régime-ben, utána pedig nem volt. '95-ben talán éppen Pintér volt a főkapitány, ő is szorgalmazta, hogy milyen jók voltak ezek a képzések, amikor összetereltek két hétre például városi kapitányokat. Az volt a feladatuk. Kikerültek a munkából, és rendszerint nagyon elegáns, pl. Fadd-Dombori, meg ilyen helyeken. Tulajdonképpen kellemes is volt. Elkezdtük ezt csinálni. Akkor [...] én [...] a tudományos helyettese voltam az akkori főiskolai parancsnoknak, Fazekas Attilának, [...] megszerveztem egy ilyen kéthetes továbbképzést, angol meg német rendőri vezetőket is meg tudunk hívni előadónak. Szóval én azt hiszem, hogy nagyon nívós programot állítottunk össze, Popper Péter is jött például előadni. Tehát akkor el tudod képzelni.

[...] ez volt a rendszerváltás utáni korszak első rendőri vezetőképző tanfolyama. Amikor a tanfolyam zárása volt, tartottunk egy ilyen kis ünnepi összejövetelt [...] mindenki mondott valamit, hogy ő hogy értékeli a tanfolyamot [...] Az egyik tag, azt hiszem Győr város kapitánya [...] a következőt mondta [...]. Nekem a Kossuth-díjjal felért, amit ott mondott. Azt mondja: „Kérem szépen, ide két héttel ezelőtt megérkezett huszonkét szolga. (Huszonkét kapitány vett részt ezen.) És most távozik innen huszonkét forradalmár.”

Tudod [...] talán valaki észre sem vette, de nekem ez maga volt a mennyország. Erről van szó! [...] Egy időben mindig azzal kezdtem az órát, hogy – kérem, vegyék figyelembe, amit most elmondok, az csak alkotmányos jogállamban érvényes...

Megengeded, hogy a beszélgetésünket egy idevágó Szentgyörgyi Albert-idézettel zárjam le, ami teljesen véletlenül pontosan az általad elmondottakra harmonizál? [...] Azt mondja Szentgyörgyi Albert, hogy az egyetem egyik legfőbb feladata és kötelessége a kutatás, új igazságok keresése, ezért az egyetemnek át kell hatva lennie az igazságok szeretetétől, és a falak között kell őriznie a teljes szellemi szabadság levegőjét, amely nélkül minden kultúra elszorvad.

Akár ez elég lett volna, másfél órája dumálunk, de ez maga éppen elegendő lenne, önmagában megállja a helyét az összes problémánkra.

10.3. INTERJÚK ÖSSZEGZÉSE

Ahogy az az interjúkból is kiderül, a témavezetők és a doktorandusz is elkötelezett az emberi méltóság elsődlegességét hangsúlyozó értékrend mellett. Az itt kivonatolt interjú kettejük, illetve a doktorandusz hosszabb interjúja alapján készült, amelyben az élhető társadalomról, az egyéni és közösségi részvétel fontosságáról a döntéshozatalban, az igazság minőségéről és

szerepéről a jól működő társadalomban, valamint a szabadság és a biztonság dichotómiájáról beszélgettek. Közös céljaik fűzik össze őket; életpályájukat a modern társadalom demokratikusan működő rendszete megvalósításának víziója kísérte és kíséri. Az interjúbeszélgetések közreadása korábban interjúelemeket is tartalmazó közös gondolataik tematikus elemek mentén szerkesztett dokumentálásával is megvalósult.³⁸⁶ Ebben a formában ugyanis a szerzők célirányosabban és fókuszáltabban ki tudták fejezni azokat a gondolataikat, amelyek az ilyen szellemi megalapozással biztosított rendszet kialakítását segíthetik. Ennek nyersanyagai az itt közölt interjúrészek voltak, összegzett gondolatai pedig az alábbiakban foglalhatók össze.

Az igazságosság kérdésében felmerült, hogy vajon milyen környezetben teremthető meg az a társadalmi működőképesség, amely egyúttal kiállja az igazságosság próbáját is. Szükségképpen össze kell-e fűzni e két minőséget, és ha igen, hogyan? Meggyőződésünk, hogy ezek a jövőre vonatkozó felelősségünket érintő megkerülhetetlen kérdések, amelyekre a rövid válasz az élhető társadalom kifejezése definíciójának részbeni megelőlegezése lett. Eszerint az élhető társadalom csak úgy képzelhető el, ha működőképessége mellett egyúttal igazságosság is jellemzi. Mindenki számára egyöntetűen érvényes igazság persze nem létezik, erre törekedni fölösleges is. Van viszont nyílt és érdemi párbeszéd, érdekegyeztetés, érdekképviselet és konszenzuson alapuló döntéshozatal, amelynek során arra törekszünk, hogy a közösség lehető legszűkebb körében sérüljenek az érdekek, és ott is csak a legszükségesebb mértékben. Ez sokkal bonyolultabb és nehezebb folyamat, mint az egyszerű többségi elv érvényesítése. És sokkal igazságosabb is, főleg akkor, ha hosszú távon az egyes közösségek érdekei kiegyenlítően érvényesülhetnek. Vagyis nem szabad hagyni, hogy mindig ugyanazok legyenek a vesztesek vagy éppen a győztesek, a fékek és ellensúlyok stabil, szilárd rendszerét kell építeni.

Továbbá a részvétel nem lehet pusztán formális, mert az idővel legitimációvesztéshez vezet. A működőképesség fenntartásában való részvételt az egyéneknek és közösségeiknek meg kell tapasztalniuk a mindennapokban is. Méghozzá közvetlenül és folyamatosan a társadalmi létükön, közösségi élményeiken keresztül. És bevallottan ez bizonyul a legnehezebb feladatnak a modern demokráciákban. A közösségi döntéshozatal ereje, az annak józanságába vetett hit és az abban való részvétel az, aminek ki kellett váltania a korábbi kizáró gyakorlatot – tudniillik

³⁸⁶ Cielezky és Molnár.

valamely társadalmi csoport és egyének kizárását a döntésekből. A legitimáció alapjává tehát (ismét) a közösségi élmény vált. Mindez azt jelenti, hogy a döntéshozatalban biztosított aktív és nem formális részvétellel garantálható az igazságos döntés, amely arányos egyenlőséget teremtő elrendezettséget hoz létre. Ahhoz persze, hogy mindez megfelelő alapokra támaszkodjon – a közösségi döntéshozatal józan döntéseket támogasson –, csak a közösség tagjainak az emberi méltóság elsődlegességét hangsúlyozó humánus oktatásán és képzésén keresztül vezet az út.

Az interjúalanyok saját emberi, tanári és kutatói gyakorlata ezen a tételen alapszik, ezáltal is egyértelműen és következetesen azt szorgalmazzák, hogy a jól működő és igazságos, szabad, biztonságos és élhető társadalomnak és az ehhez szükségszerűen hozzátartozó demokratikus rendszetnek is így kell működnie. Határozottan állítják, hogy ez lehetséges, sőt, azt is nagyon hasonlóan látják, hogy ennek a hozzávalói az alábbiak:

- mind társadalmi, mind rendészeti szervezeti szinten a párbeszédre és a részvételen alapuló, átlátható működés;
- a rendszetnek és a közösségeknek a problémákra orientált és azok megoldása iránt elkötelezett együttműködése;
- magas színvonalú rendészeti szakemberképzés és az annak során megszerezhető professzionalizmus;
- konszenzuson alapuló döntéshozatal, a demokratikus vezetés és irányítás korszerű eszköztárának ismerete és alkalmazása, amit csakis a magas színvonalú rendészeti vezetőképzés biztosíthat;
- a kiegyensúlyozott érdekképviselőten, érdekvényesítésen és a szabadság és a biztonság harmóniájára, valamint az igazságosságra való törekvésen alapuló olyan – élhető – társadalom, ahol az egyének autonómiája és a közösségi értékek egyaránt érvényesülhetnek.

Kutatásom – ahogy az a fentebb írtakból következik – rendhagyó módon e célok megvalósításához igyekszik hozzájárulni. Mindezek után az archetipikus jelleget a modern nyelvészet tudományos eredményeit felhasználva, az evolúciós jelleget pedig a humánétológia és az evolúciós pszichológia nézőpontjából szeretném láthatóvá tenni és értelmezését megalapozni, lezárva egyúttal az értekezés fő gondolati ívét, amely végül a rend eszméje két hatóoki jellemzőjének igazolásában teljesezhet ki.

11. A REND ESZMÉJE, AZ EVOLÚCIÓS ÉS ARCHETIPIKUS JELLEMZŐK

11.1. A REND FOGALMÁTÓL A REND ESZMÉJÉIG

Korábban úgy fogalmaztam, hogy a rendészet fogalmi meghatározásai és a rendészettudomány aktuális megközelítései háttérben a tudományterület művelőinek prekonceptióként jelen levő rend-képzeti állnak. Ezek a rend-előképek egyrészt az egyén szintjén kerülnek kontextusba, és a szerzők valóságérzékeléséhez kapcsolódnak. Arról árulkodnak, ahogy ők a rendről és annak természetéről gondolkodnak. Másrészt természetesen az egyéni látásmódnak történelmi meghatározottsága is van. Végül soron az egyén valóságélményének történelmi tapasztalatokkal gazdagított esszenciája az, ami a mai rendészetfogalmunk rend-előképeiben összpontosul.

Emellett az is megfigyelhető, hogy az egyidejű elképzelések a valóság természetéről egy kultúrkörön belül és időtartamban lényegi struktúrájukat tekintve egyazon paradigmán belül adekvátan értelmezhetők.³⁸⁷ A valóság érzékelésének és megélésének meghatározott, korra és helyre jellemző minősége van, amely úgy határolja el más koroktól, korszakoktól, hogy sajátos és adekvát értelmezési keretet teremt az adott paradigmán belüli világ megértéséhez. Az egyes paradigmaváltások közötti történelmi korszakokban a fogalmak, amelyeket a jelenségek leírására használunk, modellszerű kontextusban értelmeződnek, és e kreációk célja a történelmi változékonyságában megélt világ mind teljesebb reprezentálása és működés módjának megértése az akkor és ott keretei között. A forrás pedig, amelyből mindez táplálkozik, a valóság megélésének és értelmezésének éppen aktuális élménye, amelynek kutatása minden értelmezés alap- és előfeltétele.

Némi egyszerűsítéssel mondhatjuk úgy is, hogy ez az a (történelmi) korszakjellemként is hivatkozott esszencia, amelyben a valóság érzékelésének és megélésének meghatározott, korra és helyre jellemző minősége sűrűsödik. Értekezésemben – mint már többször jeleztem – ezt a szemléleti pozíciót, mint koordináta-rendszert használom fel a jelenségek mélyebb megértéséhez.

A rendészettudomány – de például a biztonsági tanulmányok is – ezeket a fentebb hivatkozott képzeteket sokszor reflektálatlanul használják fel, tehát e prekonceptiók a rend természetéről a tudományterületi megközelítések diverzitása mögé rejtőznek. Megfigyelhető, hogy miközben

³⁸⁷ Kuhn, *A tudományos forradalmak szerkezete*, 24.

a rendészet vagy a biztonság fogalmának definiálására vállalkozunk, nem tulajdonítunk különösebb jelentőséget e kontextualizált rend-előkép meghatározó jellegének. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a rendészettudományt érintő fogalmi meghatározások száma és hangsúlyai, és ezekben a rend fogalmát érintő próbálkozások mélysége, amelyek leggyakrabban vagy általánosságban, vagy valamilyen történelmi kontextusban bomlanak ki.³⁸⁸ Concha Győző akadémiai székfoglalójában ugyancsak megfogalmazta ezzel kapcsolatos megütközését, miszerint „csodálatos, hogy a rend fogalmával oly ritkán foglalkoznak az állam- és társadalombölcseleti írók, pedig a közrend fogalma állandóan előfordul a politikai és társadalmi fejtegetésekben, a törvényekben”.³⁸⁹

Meggyőződésem tehát, hogy a rendészet fogalmának definiálásához, de tágabb értelemben a rendészettudomány megalapozásához e rend-előképek prekoncepcióinak forrásait azért (is) célszerű feltárni és alaposabb vizsgálat alá vonni, mert segítségükkel az önálló tudományterületi megközelítés adekvát volta magasabb színvonalon biztosítható.

Ebből következik az is, hogy a rend természetéről alkotott korabeli előfeltevéseket vizsgálva, eredetük után kutatva talán az intézményesített rendészet működési környezete és működésmódja is jobban megérthető, amelyet a különböző korok összetett társadalmi viszonyrendszereiben természetesen sokszor nem intézményesített, nem a mai értelemben intézményesített, vagy nem a mai értelemben rendészetként nevesített formában ismerhetünk fel.³⁹⁰

Miután felmértem egy ilyen rend-képzetekre fókuszált megalapozás gyakorlati megvalósíthatóságának lehetőségeit és hasznát, úgy döntöttem, hogy mankóként egy történelmi korokon átívelő hipotézist használok viszonyítási pontként. Remélve, hogy ezzel összefűzhetem a történelmi gondolkodás paradigmaváltásokat és fogalmi, valamint tartalmi sokszínűséget mutató korszakait.

A megközelítemhez használt előfeltevés szerint *a rendszerű gondolkodás meghatározottsága mögött egy történelmi korokon átívelő a priori szükségszerűség által inspirált igény húzódik, amelyet a rend eszméjének neveztem el.* Ennek egyre összetettebb társadalmi viszonyokon keresztül megnyilvánuló kifejeződései jelennek meg történelmi láncolatba fonódva. Először azt gondoltam, hogy ez a feltevés komoly segítséget nyújthat az intézményesített rendészet

³⁸⁸ Boda, Virányi, és Beregnyei, *Rendészettudományi Szaklexikon*, 460.

³⁸⁹ Concha, „A rendőrség természete és állása szabad államban - székfoglaló értekezés”, 4.

³⁹⁰ Sallai, „A magyar rendészettudomány etablációja”; Finszter, *Rendészetelmélet*.

fenntartható és legitim működésének megértésében, társadalmi szerepvállalásának elhelyezésében. Ám arra kellett következtessenek, hogy mégsem eleget, legalábbis ebben a formájában.

Azonban nem a módszer okán, hanem azért, mert az előfeltevés – mint viszonyítási pont – egy nagyon fontos fogalmi elemet nem tartalmazott az a priori jelleg megjelölése mellett/helyett, amelyre tisztelt kritikusom, Tamási Erzsébet kriminológus hívta fel először a figyelmem egy kutatási fórumon. Így került az a priori (archetipikus) mellé az evolúciós meghatározottság is.

Ebben a fejezetben kísérletet teszek arra, hogy az eddigieket kiegészítve újabb megközelítéssel mutassam be e kiegészítés szükségességét, egyúttal rávilágítsak egy mélyebb és egyúttal tágabb összefüggésre, amelynek felhasználására a rendészettudománynak a jövőben szüksége lehet. Ez pedig az evolúciós pszichológia megközelítésének hasznosíthatósága a rendészet tudományos megközelítésében, amennyiben azt az emberi viselkedés magyarázatát érintően – Bereczkei Tamás és szerzőtársai útmutatásának megfelelően – egyfajta keretrendszerként, „metaelméletként” fogjuk fel.³⁹¹ Így vált egy történelmi korokon átívelő a priori szükségszerűség által inspirált igény *evolúciós meghatározottságúvá* (is) a definíciómban.

11.2. AZ EVOLÚCIÓS PSZICHOLÓGIA A RENDÉSZET TUDOMÁNYOS KUTATÁSÁBAN³⁹²

Induljunk el a modern pszichológia meghatározó alakjától, Sigmund Freudtól. Egyik értekezésében az emberi kultúra és civilizáció kétarcúságáról beszél.³⁹³ Egyrésztől tudást és képességet ért alatta, másrésztől pedig a magyar fordításban berendezésként ³⁹⁴ azonosított – intézményesített és egyéb társadalmi – szabályozók összességét, amelyekkel az emberek egymáshoz való viszonyukat rendezik, és javaik elosztásáról gondoskodnak. Freud meggyőződése az, hogy mindazon erők, amelyek egy kultúrán belül ébrednek (összetartók és szétfeszítők), nem vezethetők le az egyes történelmileg kialakult kultúrformák tökéletlenségéből.

Más oldalról megközelítve: még a legtökéletesebb szabályozás mellett sem lehet garantálni a szétfeszítő erők megszüntetését – az ember alapvető lelki alkata miatt. Elképzelése szerint az ember – ti. az átlagember – alapvetően kultúraellenes, mivel egy kultúra szükségszerű kényszereken és önkorlátozáson alapul. Egyrésztől intézményesíti az egyéni ösztönáldozatot

³⁹¹ Meskó és mtsai., „Evolúciós pszichológia: Miért és hogyan tanítjuk?”, 448.

³⁹² Cielezky, „Az evolúciós pszichológia a rendészet tudományos megközelítésében”.

³⁹³ Freud, *Egy illúzió jövője*, 10.

³⁹⁴ uo. 10.

(lemondás az ösztönök szabad kielégítéséről), amelyet persze sokféle módon igyekszik számára pótolni, helyettesíteni. Másrészt pedig gátat szab spontán életének azzal, hogy meghatározott célokra irányított tevékenység – a munka – végrehajtására kényszeríti³⁹⁵, amely az ember ellenére van.

Freud megkockáztatja azt a kijelentést is, hogy talán a legtöbb, ami e körben elérhető, ha a társadalomban a „*kultúrelleses többséget kisebbséggé csökkentjük*”.³⁹⁶ Az egyik kérdés tehát az, mindez hogyan vihető végbe. Freud arra a szkeptikus megállapításra jut – vagy épp hogy ebből indul ki, ezt döntse el maga az olvasó –, hogy „*míg az emberiség a természet leigázásában jelentős haladást ért el és még jelentősebbeket fog elérni, addig az emberi kapcsolatok szabályozásában hasonló haladás nem mutatható ki teljes bizonyossággal*”.³⁹⁷ Úgy tűnhet tehát, hogy elgondolásának háttérében – legalábbis első feltételezésre – az emberi minőség változatlansága és változtathatatlansága, de legalábbis valamiféle merevsége áll.

Hasonló szkepszis más szerzőknél is tetten érhető. Popper Péter egyik előadásában utal arra, hogy az időszámításunk előtti 7. századi bölcselek kérdései – amelyek az élet bizonytalanságaival, a túlvilági lét kérdéseivel voltak összefüggésben – ma is velünk élnek, és érvényesek. Popper szerint ez azt a meggyőződést erősíti, miszerint „*[...]2600 éve az emberiség szellemileg, erkölcsileg, érzelmileg egy lépést sem tett előre*”.³⁹⁸

Csányi Vilmos más oldalról megközelítve úgy gondolja, hogy a kultúra egy vékony máz, amely „*[...] ha nem ápoljuk [...], válsághelyzetben pillanatok alatt leolvad rólunk, s archaikus társadalmi vadállatokká változunk*”.³⁹⁹ Tehát a kultúrára úgy tekinthetünk, mint a freudi társadalmi berendezések összességére, amellyel az „*emberben evolúciósan meglévő agresszió [...] ideig-óráig elnyomható*”.⁴⁰⁰

Az agressziókutatás terén Haller József a közvetlen és közvetett agresszió formáival kapcsolatos vizsgálódása során – gondolatainak margójára – azt jegyzi fel, hogy „*[...] némi malíciával a parlamenti demokráciát is a közvetett agresszió egyik formájának lehet tekinteni*”.⁴⁰¹

³⁹⁵ Freud, *Egy illúzió jövője*, 12.

³⁹⁶ uo. 13.

³⁹⁷ uo. 11.

³⁹⁸ *A boldogság nyomában*, rész 34:33.

³⁹⁹ Nagy, „Csányi Vilmos: Enni kell. Inni kell. Szeretkezni kell. Közösség kell”.

⁴⁰⁰ Nagy.

⁴⁰¹ Haller, *Miért agresszív az ember?*, 18.

Hadd jegyezzem meg én is némi malíciával, hogy ezzel vissza is tértünk a freudi gondolati talapzatra, miszerint a kultúra – ennek részeként választott társadalmi berendezkedésünk – ebből a szempontból nem más, mint egy kisebbség uralma, amelyet kényszereszközök birtokában oktrojál egy alapvetően tiltakozó többségre. És ez akkor is így van, ha a demokrácia látszólag a jelenleg legoptimálisabbnak tartott módon legitimálja e kényszert a jog uralmával, szabad választásokkal és egyéb eszközeivel – egész pontosan a fejlettebb kultúra minden ismert és méltán elismert instrumentumával.

11.2.1. A PSZICHOLÓGIA SZKEPSZISÉN TÚL – AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS KULTÚRÁJA

A fenti példákban azért idéztem ilyen egyoldalúan e gondolkodók megközelítését, mert ez a nézőpont segít felismerni az emberi természet viszonylagos nehézkességével, merevségével és változásokkal szemben mutatott tehetetlenségével kapcsolatos jellegét. Most azonban – ennek tudatában – szeretném ugyanezen kutatók gondolataival árnyalni a megközelítést, visszaadva mondanivalójuk komplex jelentéskörnyezetét, valódi kontextusát.

Már Freud is felveti, hogy a tudomány és a technika fejlődése mellett azért mégsem állítható, hogy „*az emberi lélek ősidők óta nem fejlődött semmit*”⁴⁰², utalva arra, hogy az ösztönökről való lemondás tekintetében abban kétségtelenül megfigyelhető némi haladás, hogy a kényszer, amelyet éppen e kultúra oktrojál az egyénre – az a kultúra, amellyel szemben az egyén alapvetően lázad –, fokozatosan belsővé válik, és a felettes én része lesz.⁴⁰³ A kultúra szerepe – álláspontja szerint – a résztvevők erkölcsi nivójának emelésében teljeseedik ki, eszköze pedig az ideálképzés és az illúziók ápolása.

Haller – éppen az agresszió szerepének kutatása során – idézi, hogy egy közel fél évszázaddal ezelőtt megfogalmazott elmélet szerint az agresszió egy ősi biológiai okokra visszavezethető stratégia, amelyhez azok nyúlnak vissza, akik az együttműködés leckéjét nem vagy rosszul sajátították el. Megjegyzése szerint az elmélet amellet, hogy tetszetős, nem minden alapot nélkülöző.⁴⁰⁴

Csányi Vilmos a társadalom szerveződésével összefüggésben taglalja, hogy a különálló közösségek összeérése nyomán – amikor életterük már kevésbé engedte a fizikai elkülönülést – megjelent az „*egyezkedési viselkedés a maga sajátos kultúrájával*”⁴⁰⁵, tekintve, hogy a

⁴⁰² Freud, *Egy illúzió jövője*, 15–16.

⁴⁰³ uo. 16.

⁴⁰⁴ Haller, *Miért agresszív az ember?*, 73.

⁴⁰⁵ Tóth és Csányi, *Hiedelmeink*, 76.

kizárólag ellenséges viszonyok fenntartása nem volt lehetséges hosszabb távon. Ez volt a kiindulópontja annak a társadalmi struktúraváltozásnak, amelynek jelenlegi állomásán a magas komplexitású társadalmak állnak.⁴⁰⁶

Az együttműködés kultúrája innen eredeztethető, előzményei ide vezetnek. A rendészet tudományos megközelítése számára is elgondolkodtató kezdet ez. Ambivalenciájára Finszter Géza is utal, amikor megjegyzi, hogy az „[...] emberi együttműködés nyomán létrejött produktók állandó fenyegetettségben vannak, és e bajok egyik forrása maga az emberi magatartás”.⁴⁰⁷

Okfejtésében hangsúlyos, hogy az emberi közösségek a veszélyek és az azok kordában tartásával elérhető biztonságot garantáló aktusok közötti „kedvező arányt” keresik, amely máshol a szabadság–biztonság dichotómiájaként fogalmazódik meg. Számára emellett a kérdéskör történelmi tablóján az együttműködés kultúráját a civilizációk fennmaradásáért folytatott élet-halál harca előzte meg, amelyet a modernitás terelt kiszámíthatóbb keretek közé a kooperációk mind átfogóbb megjelenésével és – lényegében – a jog uralmának általánossá válásával.⁴⁰⁸ E belső erők eredőjeként jelenik tehát meg a modern társadalmak együttműködési kultúrája, amelyet fentebb Csányi Vilmos magas komplexitású társadalmakként jelöl.

11.2.2. AZ IDŐK „RENDJE”

A hivatkozott szerzők maguk is sokszor utalnak az ember természetében felfedezhető – nevezzük most így – viszonylag rugalmas alkalmazkodóképességre. Rugalmas, amennyiben a korábban idézett szerzők együttműködésre, egyezkedési viselkedésre és a kultúra belsővé válására vonatkozó megállapításait vesszük alapul. Ne feledjük azonban, hogy emberi történelmünk magasabb civilizációs szintjéről pár évezred távlatából gondolkodunk, tehát a jelenségek legadekvátabb vizsgálati környezete nem feltétlenül reprezentatív környezet – ti. az itt megfigyelt jelenségek nem feltétlenül e környezeti adaptáció eredményeképpen jöttek létre.

Az elmúlt évezredekben tapasztalható formaváltozatosság a kultúrák egyedisége tekintetében persze szemet gyönyörködtető, és források birtokában jobban is vizsgálható, de az időérzékünket alaposan megtévesztheti, következtetéseink értelmezési tartományát pedig indokolatlanul kitágíthatja. Azt a látszatot keltheti ugyanis, hogy emberi működésünk,

⁴⁰⁶ Tóth és Csányi, 86.

⁴⁰⁷ Finszter, *Rendészet*, 38.

⁴⁰⁸ uo. 177.

természetünk (csak vagy döntően) e civilizációs környezeti hatások ismeretében is megmagyarázható. A tudomány eredményeivel szemben kritikus hangok és elégedetlenség kapcsán jegyzi meg Freud, hogy „*vajon nem követjük el valamennyien azt a hibát, hogy ítéleteink alapjául túl rövid időszakot veszünk tekintetbe?*”⁴⁰⁹, utalva itt arra, hogy az emberi értelem fejlődése és a tudományos gondolkodás múltja elenyészően rövid. Problémánk hasonló, csak tárgya az emberi viselkedés megértése a modern civilizációs környezetben. Íme egy szemléletes példa az arányok oly könnyű eltévesztésére.

Az emberi viselkedést és alkalmazkodóképességet leíró, fentebb jelzett rugalmasság tehát viszonylagos, amennyiben mindezt darwini evolúciós nézőpontból szemlélem, a törzsfajlás – és fajunk történetének – évmilliók történelmi távlatában. Itt ugyanis – az előző, vásári forgatagra emlékeztető világhoz képest – mintha megállna az idő. Az antropológiai adaptáció metronómja nagyságrendekkel lassabb ütemet diktál.

Berezkei Tamás az ember kognitív folyamatai és mentális képességei kialakulásával összefüggésben utal arra, hogy ezek háttérben egy olyan evolúciós történelem áll, amelynek 99%-át az ember vadászó-gyűjtögető életmód keretei között töltötte, és amelyben pszichológiai algoritmusainak többsége interperszonális viszonyokra vonatkozik.⁴¹⁰ Ennek ténye meghatározóan befolyásolhatja azokat a kutatásokat, amelyek az emberi adaptációs képesség megnyilvánulásaival foglalkoznak.

Leegyszerűsítve úgy is mondhatjuk, hogy történelmi léptékkal mérve nagyon kevés idő telt el azóta, hogy egyáltalán modern értelemben vett emberről beszéljünk, és még kevesebb – mondhatni az összeshez képest elhanyagolhatóan kevés – ahhoz, amennyi ideje fajunk magasabb szintű civilizációs környezetben él. Az anatómiai értelemben modern ember pár százezer évvel ezelőtt jelent meg, egyeduralgoló alfaja a *Homo sapiens sapiens* közelítőleg hatvanezer évvel ezelőtt telepedett meg Európában, miközben utolsó „rivális alfaja”, a *Homo sapiens neanderthaliensis* nagyjából harmincezer évvel ezelőtt halt ki. Az első településekről – amelyekből később civilizációk nőttek ki – bő tízezer évvel ezelőtti időszakból vannak információink.

Mindezt egy emberré válási folyamat öleli körbe, amelynek főbb állomásai évmilliókkal korábbra datálhatók. Berezkei Tamás és szerzőtársai a nagyon szemléletes futballpálya

⁴⁰⁹ Freud, *Egy illúzió jövője*, 63.

⁴¹⁰ Berezkei, *Evolúciós pszichológia*, 27.

metaforával igazolják azt, hogy mennyire nehéz az evolúciós időszámítás időléptékét mindennapjaink időérzékelésével megérteni: *„Ha az élet először a futballpálya egyik végén alakult ki, és a jelen pillanat a másik végén van, akkor teljes 99 métert kell utazni a pályán, mielőtt a majmok kifejlődtek. A Homo nemzetség csak a pálya utolsó méterénél jelent meg. A modern ember, a Homo sapiens sapiens csak az utolsó tizedméteren telepedett meg Európában!”*⁴¹¹

Látszólag tehát az emberi viselkedés változatlanságának eshetősége és képe rajzolódik ki, miközben valószínűbb a változásra való hajlam és készség, amely időben ugyan igen lassú ritmusú és tempójú, jelei, következményei mégis felfedezhetők. Tehát nem könnyíti meg a helyzetünket a fentebb jelzett körülmény, hogy bár közvetlen tapasztalaton és megfigyelésen alapuló vizsgálattal az emberi viselkedés napjainkban jól kutatható, azonban az a civilizációs háttér, amely ennek keretétül szolgál, a legkevésbé sem tekinthető e viselkedés adekvát és megszokott környezetének – már amennyiben átgondoljuk a Bereczkei-féle megállapítás következményeit.

Feltételezem, hogy a dolgozatomban citált freudi felvetésben az emberi természet minőségével összefüggésben bemutatott kettősség háttérében részben éppen e megfigyelésekből levonható megállapítások következményei állnak. Ez a két nézőpont mindemellett – amely a fiziológiai/anatómiai, másrésről pedig pszichológiai adaptáció elhatárolásából adódik – egy pár évtizede utat törő tudományos elméletben összefonódik, és segíti az ember mentális működésének leírását, viselkedési folyamatai mélystruktúráinak feltárását.⁴¹²

Az evolúciós pszichológia megközelítése úgy segíti az emberi természet mélyebb megértését, hogy az adaptív evolúciós erőket komplexen vizsgálja. Abból indul ki, hogy *„viselkedésünk egyfajta interakció a pszichológiai adaptációk (a bennünk lévő vágyak, érzések és preferenciák) és az aktuális környezet között (amelyben a viselkedés kifejezésre jut). Kiemelten fontos tehát, hogy vegyük figyelembe a biológiai beágyazottságot és a környezeti hatásokat is, amikor szeretnénk magyarázatot találni az emberi viselkedésre. Az evolúciós pszichológia bizonyos szempontból az evolúciós biológiai törvényszerűségek alkalmazása az emberi viselkedés magyarázatára és megértésére.”*⁴¹³

⁴¹¹ Meskó és mtsai., „Evolúciós pszichológia: Miért és hogyan tanítjuk?”, 451.

⁴¹² uo. 447.

⁴¹³ uo. 448.

A leírtak megértését az epigenetikus meghatározottsággal összefüggő elméleti modellek is segítik, amelyekhez első lépésként úgy jutottam el, hogy az emberi közösségek korai formációinak (a természeti népek világa, a hordák élete) tanulmányozásakor érdeklődésem a *kulturális antropológia* és az *etnológia* körén túl szükségszerűen kiterjedt az *etológiai* kutatások eredményeire is, különös tekintettel Csányi Vilmos munkásságára. Álláspontja szerint – amint azt korábban is kifejtettem – az *evolúció* során az emberben kialakult egy (*szociális*) *rendszer-szervező képesség*. Ezzel összhangban az emberi közösségeknek megvan egy sajátos tulajdonságuk, miszerint egyedei rangsor szerint szerveződnek, de a rangsorokat egymással is kommunikáló szabályok, szabályrendszerek szövik át, ami végeredményben a társadalmi kohéziót erősíti, egyúttal e közösségi formáció létezésének alapfeltétele.

Az emberi „közösségek”-en – amely kifejezést eredetileg az emberi léptékű csoportosulásokra értve használja (50–150 fő), amelyen belül az egyedek többé-kevésbé ismerik egymást – a *közös akciókat, közös konstrukciókat, közös hiedelmeket* és végezetül a *hűséget érti*. E tulajdonságok és jellemzők azok, amelyekkel az élővilágban kizárólag az ember rendelkezik – vélekedik Csányi. Következtetése számos alapvető kérdést is felvetett.

Az első, hogy *e velünk született közösségek/képességek* tulajdonképpen milyen módon épültek be mindennapjainkba, *mely evolúciós lépcsőfokon váltak meghatározóvá ezen ismérvek*. Létük genetikai vagy szocializációs jellegű hatásként fogható fel? A kutatások szerint napjainkra már nem tartható fenn az az álláspont, miszerint az emberi viselkedést két, egymástól egyértelműen elhatárolható tényező – a *természet* (ti. genetikai meghatározottság) és a *nevelés* (ti. szocializáció) – határozza meg. Pontosabban fogalmazva e két tényezőnek a közvélekedésben általánosan ismert viszonya mára már túlhaladottá, korszerűtlenné vált, csakúgy, mint az erre épített „duális” elméleti konstrukciók. Egy interjúban dr. Robert M. Sapolsky neurológus így nyilatkozott:

„Tudós vagy, és valamikor az életed során elkerülhetetlenül beleverték a fejedbe, hogy a természet és a nevelés, a viselkedést meghatározó két tényező, és ezek között legalább akkora az ellentét, mint a Coca-Cola és a Pepsi, vagy a görögök és a trójaiak között. A természet és a nevelés ellentéte mostanra a végletekig leegyszerűsített magyarázata lett annak, hogy hogyan vészél át egy sejt egy energiaválságot, de akár annak is, hogy mitől válunk azzá, akik vagyunk, beleértve személyiségünk legegységesebb szintjeit is. Az eredmény egy teljesen hamis kettősség a természet köré építve, amely meghatározza minden ok okozati összefüggés alapját. Az élet maga a DNS, a kódok kódja, a Szent-Grál, és mindent ez irányít. A másik véglet egy sokkal szociálisabb tudományos elmélet, amely szerint mi szociális organizmusok vagyunk, és a

biológia csak a nyálkás penészekre vonatkozik. Amit e helyett tapasztalunk az az, hogy gyakorlatilag lehetetlen megérteni, hogy a biológia hogyan működik, ha nem vesszük figyelembe a környezetet.”⁴¹⁴

A gének tehát különböző módon teszik lehetővé, hogy a környezetünkre reagáljunk. A külső hatások befolyásolják a gének megnyilvánulásait, ezektől függően ki- és bekapcsolnak, eltérő fejlődési pályára állítanak minket azért, hogy illeszkedésünk a kiváltó környezethez adekvátabb lehessen. Lényegében ez az epigenetikus hatás.

A számomra sokkal elfogadhatóbb megközelítést tehát az egyén-társadalom viszonyrendszerben az epigenetikus mintázatok transzgenerációs örökítését vizsgáló kutatások eredményeinek megismerése adta, mivel e feltételezés – ti. hogy a környezeti hatások és kihívások beépülése ezen az úton is megvalósul – lehetőséget biztosít egy olyan elméleti konstrukció (modell) elfogadására, amely (erősen leegyszerűsítve) az embert a természetes környezeti hatásokat kiváltó tulajdonsága mellett az ilyen hatások által formálódó egyedként is bemutatja. Ez sokkal „elegánsabb” magyarázatot adhat az emberi természet megértésére, mint az eddig általam ismertek.

11.2.3. AZ EVOLÚCIÓS PSZICHOLÓGIA HATÁSA A RENDÉSZET TUDOMÁNYOS MEGKÖZELÍTÉSÉRE

Összegezve a fent írt gondolatokat, ez a következőket jelenti. Az emberi természet pszichológiai és evolúciós változásának ritmusát és aktuális állapotát figyelve feltételezhetjük, hogy az ember által teremtett világ felépítménye – ideértve annak minden freudi értelmű berendezését (és összességében a kultúrát a maga ideálképzetével), amely úgy tűnik, hogy az egyensúly fenntartását igyekszik szolgálni – nem szükségszerűen tekinthető úgy, mint egymással időbeli szinkronitásban levő elemek rendszerré forrott összessége. Modellezhető így, és számos esetben a modell működőképesen ad magyarázatot egyes jelenségeire, de a valóság nem azonos a modellel. Ezt a kuhni értelemben vett paradigmaváltások megfelelő módon igazolják. A modell jó magyarázó értékű strukturált minta a gondolkodáshoz és megértéshez, de nem a valóság maga.

Ez az aszinkron jelleg pedig az időben eltérő időtartamú és ritmusú változások következménye, amely egy folyamatosan formálódó jelenben manifesztálódik. Ami például az emberi

⁴¹⁴ *Human Nature*, rész 0:02-1:14.

viselkedést érinti, annak mai civilizációs környezetben mutatott jelenségei magyarázatához nélkülözhetetlen segítséget nyújthat az evolúciós pszichológia megközelítése, nézőpontja.

Elsősorban azért, mert számára a múlt nem történelmi korszakokban él, legalábbis nem kötődik az evolúciós szempontból közelmúlt kétségkívül látványosabb és több, jól elkülöníthető részletgazdag epizódjaihoz, és nem is gondol ezekre úgy, mint teljes magyarázó értékű értelmezési környezetre. De nem is arról van szó, hogy az emberré válás szűkebb értelemben értett biológiai evolúciós magyarázatává egyszerűsödik a megközelítés, mert ebből a szempontból az csak a fókuszált pszichológiai aspektus beágyazottságát teremti meg a külső környezeti hatásokkal együttesen.

A fejezet elején megfogalmazott megközelítemhez használt újabb előfeltevést tehát, amely hiányossága okán kritika tárgyát képezte, az evolúciós pszichológia nézőpontjának ismeretében ki kellett egészítenem. E szerint a rendszerű gondolkodás meghatározottsága mögött egy történelmi korokon átívelő a priori szükségszerűség által inspirált *evolúciós* igény húzódik. Immár tehát ezt tekintem a rend eszméjének.

11.2.4. ÖSSZEGZÉS

Másképp megközelítve, de továbbra is Freud gondolataihoz kapcsolódva úgy tűnik számomra, hogy csak a modellalkotás zárt rendszereket preferáló jellege okán szemlélhetjük világunkat önmagában mindig egyensúlyban levő rendszerként működő entitásként. Pontosabban szemlélhetjük így is, de alighanem a valóságot ekképpen értelmező modellek sokkal inkább tetszetősek, semmint igazak. És még ha magyarázó értékük magas is, sok részlet, amely éppen világunk nem zárt rendszerként való működéséből ered, elveszik az értelmezés számára, amellyel valóságunk egy-egy darabja is feledésbe merül.

Mindaddig, amíg egy újabb értelmezési környezet egy új paradigmán belül azt fel nem fedezi. Valószínűnek tartom, hogy az igény, amely ilyen egyensúlyi irányba mutató változásokra készíteti az egyéneket és közösségeiket, folyamatosan tetten érhető, és ez jelenti az állandóságot a külvilág időben változó és kihívásokkal terhelt környezetéhez képest. Talán éppen ennek forrása a rend eszméjeként hivatkozott evolúciós igény is, amelyről ez az értekezés szól.

Tehát a modelleken belüli állandóság – amelyet az értékadás minősége és mélysége tart fenn pillanatnyi illúzióként – nem a világot és valóságunkat jellemzi, hanem egy vágyfantáziaként vagy hiedelmek formájában megjelenő szükségünket, amellyel a valóságot éppen ilyenek szeretnénk látni. Egyensúlyban levőnek és kiszámíthatónak. Tehát olyanak, amilyen

összességében – legalábbis a szó egyszerűbb értelmezésében – sohasem volt, de amilyenek mindig is vágytuk, hogy legyen.

A rendészettudomány megközelítése sincs ettől a megfigyeléstől túl messze, amikor a rendészet főbb feladataként a közrend megzavarásának megelőzését, az ilyen magatartások megakadályozását és a megzavart közrend helyreállítását fogalmazza meg.⁴¹⁵ Tehát egy egyensúlyi állapotot, amelyet értéknek tekint, és amelyet a közrend biztonságos és kiszámíthatóságot sugalló fogalmába zár.

Végezetül hadd idézzem Popper Péter egyik előadását, amelyben az egyén szempontjából közelíti meg ezt, és amely kapcsolódik Freud idézett tanulmányához.

„Az ember ugyanis hajszol bizonyos állapotokat, abban a hamis tudatban, hogy azok elérhetőek. Hogy egy percre elszakadjak a boldogságtól, például ilyen hajszolását látom a megvilágosodásnak. A bizonyosság elérésének hitében, a világhoz, önmagához való viszonyában az embernek. Azt gondolom ugyanis, hogy ami a legnagyobb teher az életben, az a bizonytalanság. Az élet ugyanis lényegét tekintve bizonytalan, kiszámíthatatlan. És ezt tűri az ember, ezt a bizonytalanságot a legrosszabbul.”⁴¹⁶

E gondolatok lezárásaként pedig vannak válaszok arra a kérdésre, hogy milyen tapasztalatokra jutott a civilizált emberi közösség napjainkra, és ha ez a gazdagodás nevezhető fejlődésnek, akkor kétségkívül van ilyen előrelépés. Ez pedig összegezve a hit a közösségek összetartó erejében és az együttműködés elsődlegességének sokszor elfelejtett kultúrájában, amelyhez az út kizárólag az emberi méltóság tiszteletének – mint mindenképp felett álló értéknek – az elfogadásán keresztül vezet.

11.3. A REND-ELŐKÉPEK ÉS A NYELVTUDOMÁNY A RENDÉSZET TUDOMÁNYOS KUTATÁSÁBAN

A szó a nyelvnek és a beszédnek legkisebb egysége, amelynek meghatározott, önálló jelentése van. Szavaink mondatokká állnak össze, azok pedig történetekké, elbeszélésekké. Kommunikálunk, szóban és írásban egyaránt, többnyire egymással. Ezért a nyelvet – köznapi értelemben – a közösségi érintkezés, a kommunikáció eszközének tekintjük, és elsősorban társadalmi jelenségként tekintünk rá.

⁴¹⁵ Szamel, „A rendészeti igazgatás”.

⁴¹⁶ A boldogság nyomában.

Persze kommunikálunk önmagunkkal is – nem keveset –, így a nyelv összekapcsolódik a gondolkodással, de a nemzeti identitás kifejeződéseként is ismerjük.⁴¹⁷ Esetenként státuszt teremt, vagy igazol. Függetlenül azonban e konnotált funkcióktól, általánosságban az egyes nyelveken keresztül megvalósuló kommunikációra asszociálunk, amelyek szemet gyönyörködtető sokszínűséget és egyediséget hordozó formában jelennek meg ismert történelmünkben. Ez még napjainkban is így van, annak ellenére, hogy „*a ma létező talán hétezer nyelv csak halovány árnyéka annak a sokszínűségnek, amely alighanem az őskorban jellemezte az emberiséget*”.⁴¹⁸

Hosszú ideig fel sem merült – vagy ha igen, nem kapott hangsúlyt –, hogy e felszíni diverzitás (és annak változása) mögött olyan szubsztanciális minőség rejtőzhet, amely minden nyelv mögöttes létezőjeként tételezhető.

A nyelv természetét érintő kutatások ezt az egyoldalú, kommunikáció-fókuszú, funkcionális megközelítést szűk egy évszázad óta egyre eredményesebben bontják le – lényegében a gondolkodás szerepének és a valóságról alkotott képzetünk természetének újra fogalmazásával. Persze nem minden előzmény nélkül. Noam Chomsky, aki e második világháborút követő időszakban kibontakozó szemléletváltás hírnöke volt, Humboldtot idézi: „*A nyelv nagyon sajátosan viszonyul egy végtelen és valóban határtalan területhez, minden számunkra elgondolható dolog lényegéhez. Így tulajdonképpen véges eszközöket kell vég nélkül alkalmazni, még hozzá a nyelv és a gondolkodás azonosságát létrehozó erő révén.*”⁴¹⁹

Nem sokkal Humboldt után Darwin úgy fogalmazott, hogy az ember és az állatok közötti alapvető különbség abban ragadható meg, hogy az embernek „*szinte végtelenül nagyobb hatalma van a legváltozatosabb hangcsoportok és eszmék összekapcsolására*”.⁴²⁰

Anélkül tehát, hogy alábecsülnénk az emberek közötti kommunikáció szerepét, érdemes a nyelv más funkciójával és eredetével összefüggő paradigmaváltás lehetőségét hordozó elmélettel megismerkedni.

⁴¹⁷ Crystal, *A nyelv enciklopédiája*.

⁴¹⁸ Johansson, *A nyelv eredetéről*, 148.

⁴¹⁹ Chomsky, *Miféle teremtmények vagyunk?*, 8.

⁴²⁰ Darwin, *The Descent of Man*, 54.

11.3.1. A VALÓSÁG NYELVE, MINT A 'GONDOLKODÁS NYELVE'

A nyelv kérdésével foglalkozó kutatók egy része (köztük Chomsky is) úgy véli, hogy a törzsfajlás során nem a viszonylag későn megjelenő beszéd, sokkal inkább a gondolkodás kialakulása a (evolúciós) fordulópont. Az evolúciókutató Ian Tattersall számára például a nyelv kialakulásában annak váratlan és hirtelen jellege volt a fontos, nem pedig későbbi funkciója, a kommunikáció⁴²¹: „*A nagy evolúciós ugrás a gondolkodás, [...] egy belső, immanens mentális folyamat alapvető megváltozása miatt következett be*”⁴²²

Ez a nézőpont viszonylagossá tette azokat az elméleteket, amelyek a nyelv kialakulását egyoldalúan a társadalmi, kommunikációs funkció kielégítéséhez láncolták, és a biológiai evolúció fejlődéséhez hasonló hosszú, idősoros pályára helyezték. Az új paradigma szerint a nyelv és a gondolkodás összefonódása, vagy pontosabban fogalmazva egysége az elsődleges, a nyelv külsővé tétele – és e körben a kommunikáció – csak másodlagos.

A nyelv elsődleges funkciója Chomsky értelmezésében a minket körülvevő világ és eseményeinek kategóriákba rendezése, a világ leképezése a gondolkodás eszközével (ti. a nyelvvel, amely a váratlanul megjelenő gondolkodáshoz kötött).

A kommunikáció oldaláról megközelítve úgy mondhatnánk, hogy a nyelv a valóság tükrözését teszi lehetővé – pontosabban a tükrözés eme módjával egy meghatározott 'együtt-értő' közösségen belül teremt egy többnyire közösen értelmezhető (pszeudo)valóságot, valóság lenyomatot (amit persze megosztunk egymással). De ez utóbbi 'csak' következmény Chomsky értelmezésében. Nemcsak időben (gondolat-szándék-kifejezés-közlés), hanem funkcionálisan is, mivel a gondolkodás és a nyelv az elméletben szervesen összefonódik.

Ezzel magyarázható az is, hogy van olyan, nem is kis része a gondolkodásnak (ezzel együtt a nyelvnek és a valóság-tudatnak), amely nem válik külsővé, és mindvégig belső marad. Azt, hogy mit jelent ez az összefonódás, az alábbiakban fejtem ki.

Chomsky 1950-es évek végén publikált⁴²³ és azt követően többször pontosított elméletében először úgy fogalmazott, hogy az emberi egyedekben valamennyi nyelv alapját képező *mélystruktúra* húzódik, amely öröklött nyelvi kompetenciaként mindannyiunk veleszületett tulajdonsága. Lényegi természetünkhöz tartozik tehát a „*gondolkodás nyelvének*” alapjául

⁴²¹ Chomsky, *Miféle teremtmények vagyunk?*, 33.

⁴²² Kenesei, „Nyelv, biológia, szabadság”, 16.

⁴²³ Chomsky, *Syntactic Structures*.

szolgáló komputációs rendszer alapstruktúrája (belső, internális, (I)-nyelv). Pléh Csaba erre figyelemmel fogalmaz úgy találóan, hogy mindannyian két lábon járó kis nyelvészek vagyunk.⁴²⁴ A '90-es években Chomsky a mélystruktúra magyarázatot pontosította.

E szerint a nyelvet hasonlóképpen kell elképzelni, mint az emberi szervek egyikét, csak nem fizikai, hanem mentális realitásként, ún. *mentális szervként*, amely mindenkiben megtalálható. Ezt a mentális szervet az egyetemes nyelvtan működteti (Universal Grammar), ami az emberi fajt jellemző biológiai(!) tulajdonság. A nyelv tanulása során erre a belsővé vált rendszerre (I-nyelv) épülve történik meg az adott nyelvhez igazított nyelvi megnyilvánulások, mint felszíni struktúrák formázása és rögzítése, amelyet Chomsky *paraméter-fixációnak* nevezett korábban.⁴²⁵

Az egyes nyelvek látszólagos – többnyire a szókincset és a szűkebb értelemben értett nyelvtani szabályrendszer egyes elemeit érintő – különbözősége ellenére tehát valójában nagyon is hasonló szerkezetűek, univerzális, egyetemes azonosságokat mutatnak. Pléh Csaba ennek pszichológiai megközelítését adja, amikor megfogalmazza, hogy a (nativista) szerző mondanivalójának lényege szerint meghatározó jellemzőink – ideértve a nyelvet is – velünk születnek (továbbá fajspecifikusak), és a tapasztalatnak ezek kibontakoztatásában csak moduláló hatása van.⁴²⁶

Ennek a magyarázatnak az egyik jól ismert pillére a megfigyelés, miszerint az ember bármely nyelvet anyanyelvi szinten képes elsajátítani megfelelő életkorában és adott közösségben.

Az elmélet kiindulópontja – és izgalmas problémaköre – *a nyelveredet* kérdése, amelyre csak rövidebben térek ki. Következménye viszont a *'hozzáférhető hipotézisek határai'*-ként ismert okfejtés – amelynek jelen dolgozat szempontjából nagyobb jelentősége van –, ezért bemutatásának nagyobb teret szentelek.

11.3.2. A NYELV EREDETE

A nyelv eredetével összefüggésben az egyik megközelítés Darwintól származik, aki arra mutat rá, hogy *„a különféle nyelvek és az egyes fajok létrejötte, illetve a bizonyítékok, hogy mindkettő fokozatosan alakult ki, meglepő azonosságot mutatnak”*.⁴²⁷ Ezzel összhangban – egy

⁴²⁴ Pléh, „Chomsky és a pszichológia”, 2019, 60.

⁴²⁵ Chomsky, *Mondattani szerkezetek. Nyelv és elme*.

⁴²⁶ Pléh, „Chomsky és a pszichológia”, 2019, 55.

⁴²⁷ Darwin, *The Descent of Man*, 59.

napjainkban megjelent könyvében – Sverker Johansson a nyelvhasználat fokozatos kialakulását valószínűsíti, amely egy ősnyelv használatával már a Homo erectus megjelenését követően megtörténhetett, de mintegy félmillió évvel ezelőtt már mindenképpen megalapozottan feltehető. Ezzel szemben Chomsky és Tattersall a nyelv kialakulását egy hirtelen változáshoz (pl. egy szupermutáció, ti. a gondolkodás megjelenéséhez) köti, és időpontját nagyjából 50–100 ezer évvel ezelőtti időszakra becsüli – ami tudvalevő a neandervölgyi ős és a végül egyeduralkodó Homo sapiens nyelvhasználatát feltételezi.

A fentebb már hivatkozott Humboldt figyelemre méltó jelenségként hivatkozik arra, hogy olyan nyelvet a tudományos kutatás még nem érintett, amelynek ne lett volna teljesen kialakult grammatikája, olyan pedig végképp nem volt, amelyet keletkezése folyamatában, cseppfolyós állapotában vizsgálhattak volna. Azt is megjegyzi azonban – és lehet, hogy ez objektív akadálya az empirikus adatokra alapuló kutatásnak –, hogy a nyelveredet kérdésének megközelítése történeti alap hiányában kétségessé válik.⁴²⁸

A felfogások közötti különbség nemcsak az időpontok jelentős eltérései okán elgondolkodtató, hanem azért is, mert magyarázó ereje van az eredet kérdésében, amely a Chomsky-féle elméletnek is a fókuszában van. Jelen dolgozat nem igényli, hogy valamely álláspont mellett érveljek, és a tudományos érdeklődés e körben talán csak abban egyezik bizonyosan, hogy „*a nyelv keletkezésének bonyolult, megoldatlan kérdések sorát tartalmazó problémaköre csak interdiszciplináris keretben: több társadalom- és természettudomány összefogásának eredményeképpen közelíthető meg*”.⁴²⁹

A problémafelvetés azonban abból a szempontból fontos eleme a kutatásnak, hogy ráirányította a figyelmet a gondolkodás és a nyelv viszonyának korábbiakhoz képest sokkal összetettebb értelmezésére, valamint Karl Bühler által is jelzett lényegi funkciójára, amely az önkifejező és felszólító szerep mellett Chomsky számára is alapul szolgált, és valóságmegjelenítő, ábrázoló szerepként azonosítható.⁴³⁰ Ez utóbbi jellemző okán kap szerepet tanulmányomban a nyelveredet és a nyelv kérdése is.

⁴²⁸ Horváth, „A nyelv eredete, teremtés vagy evolúció?”

⁴²⁹ uo.

⁴³⁰ uo.

11.3.3. A HOZZÁFÉRHETŐ HIPOTÉZISEK HATÁRAI

Chomsky, amikor pontosította elméletét a mélystruktúra-kérdésben, azt a nézőpontot javasolta, hogy képzeljük el a nyelvet úgy, mint bármely emberi szervet, csak annak mentális valóságában. Megközelítése, a látszat ellenére, nagyon is földhöz ragadt – ha szabad így fogalmaznom – és egyértelműen biológiai. Számára ugyanis evidenciának tekinthető, hogy az emberi organizmus fizikai aspektusait ugyanúgy kell tanulmányozni, mint annak mentális tényezőit.⁴³¹ Nincs kettős mérce, a módszertani dualizmus zsákutca. Hume érveléséhez nyúlunk vissza, aki az elmében levő gondolatok és eszmék összekapcsolásának belső (ti. nem a természeti világban gyökerező külső) alapelve után kutatott, azt tételezve, hogy tudásunk nem terjedhet ki az emberi képességeket meghaladó területekre.

Emellett Bertrand Russelre hivatkozik, aki az emberi érzékekhez rendelte a legmagasabb rendű bizonyosságot (ti. nem pedig az objektívként tételezett anyagi valósághoz, amelyről ekképpen nem is lehet hiteles tudomásunk). Ugyan Chomsky itt nem jelzi, de Russelnek a filozófia alapproblémáiról írt esszéjében harmadik elemként az anyag és az érzékelő ember mellett megjelennek az általános fogalmak, az ún. univerzálák, amelyek a platóni ideákhoz hasonló eligazodást adnak az életben.

A Chomsky által Charles Sanders Peirce-től kölcsönzött fogalmat használva a fenti gondolatmenet a *hozzáférhető hipotézisek határaival* kapcsolatos elmélet ismeretelméleti talapzata, amelyet Pléh Csaba is kiemel elemzésében, amikor rámutat: „*biológiailag adott egyetemes nyelvi készletrendszerünk a gondolkodás és a gondolható határát is megadja*”.⁴³² Kognitív képességeink tehát behatárolják megismerésünket. Chomsky ezt úgy fogalmazza meg, hogy különbséget tesz a kognitív képességeink számára hozzáférhető problémák és az ezen kívül eső rejtélyek, misztériumok között.

Ha ezt veszem alapul, akkor a korábbi tanulmányaimban rendre visszatérő rend eszméje vagy egy belső, kognitív képességeink számára hozzáférhető, vizsgálható problémakör (ti. russeli univerzália), vagy valami azon kívül eső misztérium része. Lássuk, hogy ennek megfejtésében hogyan segíthet a nyelv funkcióját érintő kutatás rendhagyó eredménye.

⁴³¹ Chomsky, *Miféle teremtmények vagyunk?*, 67.

⁴³² Pléh, „Chomsky és a pszichológia”, 2019, 74.

11.3.4. EGY RENDHAGYÓ NYELVFELFOGÁS KÖVETKEZMÉNYEI

A nyelv természetét, a nyelvi valóságot érintő rendhagyó megközelítéseknek az 1950-es éveket követően komoly, a nyelvtudományon messze túlmutató, egyéb társadalomtudományokat is érintő következményei lettek. Bródy Mihály rámutat, hogy Chomskynak elvülhetetlen érdeme van abban, hogy „*kiszabadította a nyelvészetet és társtudományait a viselkedéstudomány kényszerzubbonyából*”, és túllépett a mechanisztikus behaviorista környezet-inger értelmezésen, továbbá az *inger elégtelenség* érvét felhasználva támasztotta alá egy, a természetes nyelvek közös vonásait hordozó univerzális grammatika létét.

Olyan gondolati keretet teremtett tehát, amelyet később – hasonlóan a darwini természetes szelekció gondolatához a biológia terén – egyetlen nyelvvel kapcsolatos elmélet sem ignorálhatott, ha a nyelv természetét kutatta.⁴³³

Pléh Csaba a nyelv valódi természetének kérdését érintő sommázatában Chomskynak a nyelv és a kommunikáció viszonyát meghatározó provokatív megközelítését emelte ki. Rögzítette ugyanis, hogy a nyelv legfontosabb mozzanata a környező világ és eseményeinek kategóriákba rendezése, amelyeket az igazság szempontjából ítélünk meg. Ezért a nyelv elsődlegesen a világ leképezésének, a gondolkodásnak az eszköze, és csak másodlagosan a kommunikációé, amely így nem a leglényegesebb definiáló sajátossága.⁴³⁴

Hadd hangsúlyozzam tehát még egyszer a nyelv rendhagyó megközelítésének a fontosságát. Ez ugyanis már nem az a nyelv, amelyről iskolai tanulmányaink során hallottunk, vagy amelyről a hétköznapokban beszélgetünk. A nyelv egyoldalú, kommunikáció-központú bemutatása felettébb viszonylagossá vált. Értekezésemben ennek a kiindulópontnak központi szerepe van.

Ha igaz, hogy a gondolkodás és a nyelv azonosságát tételező humboldti erő létezik, és a nyelv ezidáig gondolt valósága tulajdonképpen olyan nyelvi valóság, amely nem különíthető el fizikai realitásként a megismerőtől, akkor tulajdonképpen a nyelv a valóságnak olyan kifejező eszköze, amelyhez képest másképpen a valóság nem is fejeződik ki számunkra, vagyis ez maga a valóság. Számunkra ugyanis csak így létezik valóságként, ebben az újragondolt nyelvi formában, amelynek struktúráját az egyetemes nyelvtan tükrözi vissza.

⁴³³ Bródy, „Néhány bionyelvészeti megjegyzés”, 115.

⁴³⁴ Pléh, „Chomsky és a pszichológia”, 2019, 74.

A rend eszméje, amelyről jelen dolgozatom szól, egy ilyen elméleti talapzaton nyugvó nyelvi valóságnak, a „*gondolkodás nyelvének*” a kontextusában jelenik meg, ahol ebből a megközelítésből már adódik, hogy a rend eszméjére mentális valóságként tekinthetünk.

Olyan valóságként, amely máshogy, mint így, nem is nyilvánulhatna meg, nem is fejeződhetne ki.

11.3.5. A SZEMLÉLETMÓD VÁLTOZÁSÁNAK EGYÉB PÉLDÁI

Az újabb megközelítés egyik alapvető kérdése, hogy értjük-e, tisztában vagyunk-e saját kognitív működéseinkkel, vagy csak annak eredményeit ismerjük? Tovább lépünk-e a korábbi gyakorlaton, amely – például a nyelvtudomány esetében – pusztán az elme külső nyelvi produktumainak leírására, osztályozására szorítkozik – nyelvként definiálva azt? Amennyiben igen, akkor a tudományos vizsgálódás körébe be kell vonni az elme belső tulajdonságait.⁴³⁵ Ez a kérdés mára persze eldöntött, de szeretném ismételten hangsúlyozni, hogy következményei messze túlmutatnak a nyelvtudomány határain.

Bródy Mihály, az MTA Nyelvtudományi Intézet kutatóprofesszora olyan szemléletbeli változásként hivatkozik erre, amelyet a fejlettebb természettudományok már régóta magától értetődőnek tekintenek.⁴³⁶ Ugyan Bródy nem nevesíti ezt a változást tanulmányában, de nem lepődnek meg, ha Heisenberg híres, 1927-ben felfedezett határozatlansági elvéről lenne szó, amelynek analógiája mentén ugyancsak tartalmas filozófiai mondanivaló bontakozik ki a megismerés elvi és egyéb lehetőségeiről, akadályairól (például a megismerő hatása).

Ennek lényegére az analógia felismerésének lehetősége mértékéig utalnom kell egy természettudományos kitérővel – kiegészítve a természettudományok rendjének fejezében írtakat –, az alábbiak szerint. Napjainkra a tudományos világban elfogadott tény, hogy bizonyos fizikai mennyiségek mérésének (ti. a mérés pontosságának) nem csak a mérőműszerek pontossága szab határt, hanem az a határozatlanság, amely a kvantumozott rendszerek alapvető tulajdonsága.

Bohr 1928-ban még úgy fogalmazott, hogy *„valójában a fizikai jelenségek szokásos leírása teljes egészében azon az elképzelésen alapul, hogy az illető jelenségeket megfigyelhetjük anélkül, hogy észrevehetően megzavarnánk őket. [...] Most a kvantumhipotézisből következik, hogy az atomi jelenségek bármilyen megfigyelése magában foglal egy nem elhanyagolható*

⁴³⁵ Bródy, „Néhány bionyelvészeti megjegyzés”, 113–14.

⁴³⁶ uo.

kölcsönhatást a megfigyelőeszközzel. Ennek megfelelően a szokásos fizikai értelemben nem tulajdonítható független realitás sem a jelenségeknek, sem a megfigyelő eszközöknek.”⁴³⁷

A független realitás hiánya azonban – mint fentebb említettem – nem csak a vizsgáló beavatkozásának következménye, hanem magának a rendszernek is alapvető jellemzője.

„A hagyományos fizikával szemben, ahol egy mérés eredménye az alkalmazott „egyre fejlettebb” módszerektől függően egyre pontosabb lett, vagyis a hiba egyre kisebbé válik, a kvantummechanikában a pontosság bármilyen határon túl való növelése elvi határokba is ütközik.”⁴³⁸

Ez pedig a részecskék viselkedésének valószínűségi jellegéből adódik, amelynek megértéséhez analógiaként a Schrödinger macskájaként elhíresült gondolat kísérletet szokás megemlíteni. Ez a természettudományos szemléleti pozíció pedig jól látható összhangban van a hozzáférhető hipotézisek határaival kapcsolatos elmélettel, de legalábbis az analógia szembeötlő.

Akeel Bilgrami, Chomsky egyik nem olyan régen kiadott könyvének előszavában plasztikusan magyarázza a kognitív képességeink biológiai meghatározottságának tényéből fakadó következményeket, amelyek közül az egyik, hogy genetikailag olyan velünk született struktúrákat birtokolunk, amelyek a nyelv egyedi képességét biztosítják, ugyanakkor e struktúrák azt is meghatározzák, hogy miképpen látjuk a nyelvet.⁴³⁹ Fentebb már utaltam Pléh Csaba Chomsky-értelmezésére a gondolkodás és a gondolható határát is megadó biológiai adottságunk kapcsán, és Chomskynak a hozzáférhető hipotézisek határaitól szóló kifejtésében is.

Bilgrami példaként egy, a fizikai világban magától értetődő jelenségre utal, amikor a járás tudása kapcsán nemcsak e tulajdonság által adott lehetőség meglétére hívja fel a figyelmet, hanem arra is, hogy ez a tulajdonság egyben be is határol minket. Ugyanis éppen emiatt vagyunk képtelenek úgy mozogni, mint más élőlények, például a kígyók. A járás mikéntjének valósága maga a járás valósága. A jelentés, amelyet a járás (ti. kifejezés) hordoz, éppen így határolja a valóságot. De lássunk egy másik, talán még kézenfekvőbb példát. Bizonyára ebben is felismerhető az analógia. Ha a nyelv maga a függöny ahhoz a színpadhoz, amely az egyének valóságként tételezett képzeletéhez vezet, akkor helyesebb úgy fogalmazni, hogy a valóságként

⁴³⁷ Szegedi, „A kvantummechanika filozófiai problémái”, ábr. 3.

⁴³⁸ Nagy, *Új számítási paradigmák*, 130–31.

⁴³⁹ Chomsky, *Miféle teremtmények vagyunk?*, 15–16.

tételezett nem e függöny fellibbenésével tárul fel (mert az ti. nem eszköze a megismerésnek, ahol a megismerő és a megismerni vágyott egymástól elválik), hanem maga az, amit valóságként látnunk *kell*.

Az univerzális grammatika tehát lényegében a valóság (az elgondolt és megtapasztalt lét) leíró értelmezési keretrendszere, a valóság nyelve – ahogy Chomsky fogalmaz –, és éppen így lett az emberi tudat számára megismerhető valóság része is. Talán nem haszontalan itt utalni az evolúciós pszichológia fejezetében írt együttes hatásra, amely a környezeti és genetikai meghatározottság egymásrautaltságában manifesztálódik.

Összegezve ebben a fejezetben rámutattam arra, hogy a nyelv (elsődleges, belső) valósága biológiai meghatározottságú, egyénhez kapcsolt mentális sajátosság (I-nyelv), a (másodlagos) nyelvi valóság pedig ennek külsővé tétele, egy teremtett (pszeudo)valóság konstruálásával és kommunikálásával. Utaltam rá, hogy e rendhagyó megközelítés hatása messze túlmutat a nyelvtudomány határain, és a nyelvet – és ezáltal annak építőelemeit, így a szavakat is – új értelmezési kontextusba helyezi.

A nyelvi valóság és a valóság nyelvi kifejeződése egymásban feloldódik, a nyelv valósága új kontextusba kerülve a gondolkodás nyelveként jelenik meg, a pszichés valóság horizontján belül. Ezzel nem azt állítjuk, hogy nincs objektív valóság, pusztán azt, hogy az számunkra csak, mint a gondolkodás valósága jelenhet meg, a rend eszméje pedig éppen ebbe a valóságba van ágyazva a rend archetipikus meghatározottsága által.

11.3.6. A SZAVAK, A NYELV ÉS A JELENTÉS

A szavak tehát egy, a közelmúltban újraértelmezett kontextusban definiált nyelvi rendszer részeiként jelennek meg. Hozzáad-e bármit jelentésükhöz ennek ténye, és van-e ennek bármi jelentősége e dolgozat szempontjából? A válasz egyértelmű igen. Chomsky, Arisztotelésznek a nyelvre vonatkozó definícióját – miszerint az *jelentéssel bíró hang* – megfordította. A nyelv: *hanggal bíró jelentés*, ahol a jelentés nem platóni idea, hanem az egyén biológiai/pszichológiai realitása. A rend eszméje tehát ennek a realitásnak a része. Lássuk, hogyan válik a nyelv hanggal bíró jelentéssé, hogyan írható körül a jelentés nem platóni értelemben értett állandósága.

Egy adott nyelv és e nyelvet beszélő közösségek történelme a nyelvi kompetencia talaján kibontakozó sajátos megjelenési formákat mutató egyedi jegyeket hordoz, és nyelvében folyamatos létben élő, vizsgálható összefonódást mutat. Ez tulajdonképpen a nyelv és a kultúra

kapcsolatát jelenti, amelyre Johansson is utal: „*a kultúra első esetleges nyomai ugyanannál az emberfajnál jelennek meg, amelynek képviselői feltehetően az első beszélők is voltak*”.⁴⁴⁰

A nyelvben ezáltal – többek között annak felszíni struktúráját jelentő két összetevőjén keresztül – az emberi közösségek életkörülményeinek, gondolkodásmódjának, anyagi és szellemi kultúrájának lenyomata megőrződik, állapota és annak változása tükröződik. Az egyik összetevő az adott nyelv szavainak összessége (szókészlet, szókincs), a másik pedig maga a szűkebb értelemben értett nyelvi/nyelvtani rendszer, amelyet ugyanakkor az univerzális grammatika velünk született képessége ágyaz be. A szókészlet az előbbi adottság mellett folyamatosan gyarapodik, fejlődik, változik, függvényeként az emberi közösséget érintő, tágabb értelemben értett egzisztenciális hatások intenzitásának.⁴⁴¹

Szavaink így ennek az időben lejátszódó folyamatnak a mérföldköveivé válnak. Vizsgálatukkal pillanatképpé merevítjük a valóság egy szeletét (a nyelv és a dolgok közötti reláció feltárásával), majd térben és időben érvényes kontextusában definiáljuk. Másrészt vizsgáljuk ezeket a szó-mérföldköveket, mint időben változókat, információhordozó elemeiként annak a kornak, amelyben a fent kibontott életkörülmények változása megtörténik.

Formálódik a szavak jelentése, és így formálódik a kontextus, amelyben e szavak sokszor változatlan betűsorokként jelennek meg, de – korábbi jelentésükhöz képest – eltérő, módosuló értelmezési környezetbe ágyazódnak. Jelentésük kibővül, megváltozik és olykor elveszik. Változik a valóság – de legalábbis annak tükröződése kap újabb és újabb színezetet –, és változik az ennek leírását segítő nyelv is.

Ezért fordulunk tehát előszeretettel az etimológiai-szemantikai megközelítéshez, mert általa egy letűnt világ elmúlt valósága újjászületésének lehetünk tanúi. Megértésünk része ez, egyfajta valóság-kontextualizálás, amelynek meghatározott tere és ideje van. Kutatásom, amely a rend eszméjével és természetével kapcsolatos vizsgálódások irányába mutat, ezért kezdődik a rend szavunk etimológiai és szemantikai megközelítésével, majd azzal a felismeréssel, amelybe Sorel is belebotlik: „*Nem kell nagyon mély filozófusnak lenni ahhoz, hogy észrevegyük: a nyelv a dolgok között meglevő összefüggések igazi természetét illetően szüntelenül megtéveszt*

⁴⁴⁰ Johansson, *A nyelv eredetéről*, 340.

⁴⁴¹ Bakos, *Bevezetés a nyelvtudományba*.

bennünket. Igen gyakran nagyon előnyös lenne, ha mielőtt belemennénk valamely rendszer dogmatikus bírálataiba, a benne sűrűn előforduló képek eredetét kutatnánk.”⁴⁴²

A kutatás során tehát invariáns elemekbe botlunk. Ebbe az irányba mutat Arisztotelész okfejtése, amikor rámutat: „*Amik a beszédben elhangzanak, lelki tartalmak jelei, amiket pedig leírunk, a beszédben elhangzottak jelei. És mint ahogy nem mindenkinek az írása azonos, úgy a beszéde sem. Viszont a lelki tartalmak, amelyeknek ezek közvetlen jelei, mindenkinél ugyanazok; s ama dolgok, melyekről e tartalmak képet adnak, szintén ugyanazok.*”⁴⁴³

Szavainknak tehát – így rend szavunknak is – van eredete, és vannak időben változó, vizsgálható jelentésformái, amelyek értelmezése visszamutat a szavak, kifejezések használatának térbeli-időbeli valóságára. E variabilitás mellett – megfontolva Arisztotelész gondolatait –, érdemes azzal az előfeltevéssel élni, hogy e jelentéstartalmaknak létezhet valamiféle múlandóságon túlmutató állandóságot sejtető esszenciális tartalma, vagy legalább valamiféle archetipikus jelentésre visszamutató ’kozmosz háttérzaja’ is (amelyre a hangalak, a jel létrejött). Ezt az *invariáns elemet* (mint képzetet, mint alap-előfeltételt) azonosítom a rend eszméjeként, amely egy időtlenül érvényesnek tételezett, értelmezést segítő modellje a valóságnak.

Előfeltevése azzal segíti a rendészettudományt, hogy a rendészetről gondolkodók rend-előképeinek feltárásával és a történelmi előzmények felmutatásával kontextualizálja a fogalom mögé rejtett változó, és tudatosan vagy tudattalanul elhatárolt, olykor kisajátított jelentéstartalmat. Megteremtve ezzel azt a distinkciót, amely segítséget nyújt a rend valódi természetének megismeréséhez és feltárásához – már amennyiben van a rendnek *valódi (és invariáns) természete*.

A vizsgálódás invariáns elemet érintő részéhez az *univerzális nativizmus* huszadik századvégi fejlődése is ad muníciót, amelynek vezető képviselője a már fentebb hivatkozott Chomsky volt. Ahogy már utaltam rá, feltételezése szerint az emberi gondolkodásnak – akárcsak a nyelvnek – sajátos ’grammatikája’, bonyolult szervezőelvi vannak. Ezek az emberi természet lényegét adják, részben környezetfüggő (ti. környezeti kitettséget okozó), részben pedig attól független elemeken keresztül. Gondolkodásunk környezetfüggő (asszociatív, mellérendelő) elemei biológiai korlátokkal meghatározottak, egyetemesen adottak, velünk születnek. Ezzel szemben

⁴⁴² Sorel, *Gondolatok az erőszakról*, 248.

⁴⁴³ Arisztotelész, *Organon*, rész 16a4-8.

gondolkodásunknak önálló, tapasztalatfüggetlen (a priori) elemei is vannak, amelyek e szervező elvekhez kapcsolódnak. Az univerzális nativizmus éppen ebben látja a szabadságunk lényegét: „*A szabadság kulcsa éppen az, hogy vannak gondolatvilágunknak tapasztalatfüggetlen elemei is.*”⁴⁴⁴ Egyes elméletek éppen ezért a törzsfajlás során nem is a viszonylag későn megjelenő beszéd, sokkal inkább a gondolkodás kialakulását tekintik fordulópontnak. „*A nagy evolúciós ugrás a gondolkodás, tehát egy belső, immanens mentális folyamat alapvető megváltozása miatt következett be.*”⁴⁴⁵

Ahogy korábban is jeleztem, Chomsky és a vele szemben érvelő Johansson álláspontja meghatározott pontokon eltér a nyelv eredetével kapcsolatos kérdésekben. Különösen annak kialakulása módja és időtartama tekintetében, továbbá abban, hogy van-e e változásnak invariáns eleme, és ha igen, mi az. Több helyen azonban álláspontjuk legalábbis részben összeegyeztethető. Példának okáért abban feltételezhetően mindkét gondolkodó egyetért, hogy meghatározó evolúciós eredménynek (ha nem is ugrásnak) tekinthető a gondolkodás megjelenése/kialakulása, amely a nyelv kialakulásának alapvető előfeltétele vagy velejárója volt.

A kérdés itt igazából nem is elvi, sokkal inkább időbeli kérdéssé válik. Az ugyanakkor már markáns különbség, hogy Chomsky szerint ez hirtelen változással, 50–100 ezer éve történhetett, míg Johansson álláspontja szerint a nyelv kialakulása fokozatos és folyamatos evolúciós változásokkal kísért hosszú (1–1,5 millió éves) időtartamban, a Homo erectus megjelenésétől képzelhető csak el. Érvelése szerint a feltételek itt váltak adottá a nyelv kialakulásához, és e változásokban a környezeti hatások és a természetes kiválasztódás hatásai az öröklésen keresztül egyaránt szerephez jutottak. Álláspontja szerint „*az erectus leszármazottjai félmillió éve már minden jel szerint beszéltek*”.⁴⁴⁶

A vita kapcsolódása a rend eszméjének kérdéséhez kézenfekvő, ha megfontoljuk az alábbiakat. Amennyiben valóban léteznek gondolkodásunknak tapasztalatfüggetlen elemei, abban az esetben a rend feltételezett eszméjének nyomára kell bukkanjunk egy célzott kutatással. Amennyiben viszont nincsenek, abban az esetben a rendszerűség megjelenését másképpen kell magyarázzuk, és okait összetettebb formában kell bemutatnunk. Az előbbi esetben a rend egy célként mutatkozik meg, és funkciója van, míg az utóbbi esetben egy megismerhető

⁴⁴⁴ Pléh, „Chomsky és a pszichológia”, 2019, 77.

⁴⁴⁵ Kenesei, „Nyelv, biológia, szabadság”, 16.

⁴⁴⁶ Johansson, *A nyelv eredetéről*, 121.

működés módja, sokkal árnyaltabb, és talán fel sem fejthető (nem emberi) célzattal – ez viszont már a hozzáférhető hipotézisek határterületére vezetne. Ám ha másképpen közelítjük a problémát, az ellentét csak látszólagos, hiszen elfogadtuk, hogy vagy egy problémáról beszélünk (amely kognitív képességeink számára elérhető), vagy pedig egy misztériumról, és logikus a következtetés, hogy valódi tudásunk csak ez előbbivel kapcsolatban lehet.

11.3.7. ÖSSZEGZÉS

Ezek a gondolatok képezik alapját a rend eszméjének, amely ettől kezdve modellszerű alapképzetként tételvezethető valóságunkban, és akárcsak a nyelvet, amely a valóság leíró keretrendszer, ezt is keretrendszernek tekintjük, csak elsősorban a gondolkodás és az életben – különösen a közösségi életben – való eligazodás keretrendszerének.

A rend eszméjének belső tartalma a valósághoz igazodva sokféleképpen kifejeződik, de modellbe illeszthetősége megmarad, nem veszik el. Mert állandóságát a gondolkodás megjelenését követően annak fentebb említett tapasztalatfüggetlen (a priori, invariáns) elemei biztosítják, változékonyságát pedig a gondolkodás tapasztalati tárgyai, külső, változó környezetünk. A vizsgálódás során nem szabad megfélekezni arról, hogy a variáns elemek (külső környezetünk) változásának dinamikája az elmúlt párszáz évben, az ipari forradalom időszakától lendületesebbé vált, ezt követően pedig az elmúlt évtizedekben robbanásszerű, exponenciális változási görbét rajzolt – és egy új létmódot teremtett.

Ennek a jelentőségét nem érdemes le- és alábecsülni. Ugyanis az emberi közösségek – életkörülményeiket tekintve – az emberi faj történetének túlnyomó részét vadászó, zsákmányoló létmódban töltötték, 50–150 fős közösségekben – ahogy arra már Csányi Vilmost és Bereczkei Tamást többször is idézve utaltam. Ez az időtávlat – még ha csak a leggyorsabb evolúciós fejlődést mutató *Homo erectus* megjelenését és létezésének utolsó ismert nyomait tekintjük is viszonyítási pontnak –, akkor is ~1,8-0,2 millió év. Az államszerű képződményeiről ismert civilizációk megjelenése – amely önmagában egy minőségi ugrást jelentett – pedig pusztán évezredekben mérhető, míg az említett dinamikájú változások közül a legutolsó és a leginkább valóságformálónak tűnő csak évtizedekben, de legjobb esetben is egy évszázad időtartamban.

A modell használhatósága ugyanakkor a gondolkodás megjelenését követően értelmezhető, azt megelőzően – itt nem kifejtettem, de – egy, az állati létmódból jobban ismert, ahhoz inkább hasonlítható természeti rend képében mutatkozhatott meg, amelynek talán a legmarkánsabb ismérve a mostani létmódunkhoz képest annak fenntarthatósága volt. És ez az az *ideális állapot*,

amelyhez ma is viszonyulunk, amikor a társadalmi rend megteremtésén munkálkodunk. Tudniillik a környezeti és társadalmi fenntarthatóság ideájához, amely szoros kapcsolatot mutat a rend feltételezett eszméjével, annak forrásával. Ez a gondolat kapcsolja össze a rend eszméjének valóságát a kognitív képességeink számára elérhető problémákkal, valamint az azon túli rejtélyekkel és misztériumokkal.

Mindezek a kutatások a rendészettudomány számára nemcsak hasznosak, hanem alapvető jelentőségűek lehetnek, hiszen a tudományterület megalapozását – az állam- és jogtudományi megközelítés mellett – tágabb kontextusban teszik értelmezhetővé. Nem egymással szembe helyezkedve, sokkal inkább egymás nézőpontjait kiegészítve.

Meggyőződésem, hogy a rendészettudomány számára az angol népköltésből ismert *patkószeg beverése*⁴⁴⁷ a rend-előképek vizsgálatával, és ennek részeként a rend fogalmának kontextusba helyezésével, végezetül a rend eszméjének körülírásával kezdődhet, amelyet az igazságosság követelménye határol. Ez esszenciális tartalmak feltárásához vezet, amelyeken keresztül kirajzolódik a valóság ilyen aspektusból feltárható – állandóságot mutató jeleket hordozó – valódi természete, amelyet a rend eszméjének modelljén keresztül lehet láttatni.

⁴⁴⁷ „Egy szög miatt a patkó elveszett / A patkó miatt a ló elveszett / A ló miatt a lovas elveszett / A lovas miatt a csata elveszett / A csata miatt az ország elveszett / Máskor verd be jól a patkószeget!” (Károlyi Amy fordítása)

12. A KUTATÓMUNKA VÉGÖSSZEGZÉSE

12.1. A NULLHIPOTÉZIS TELJESÜLÉSE

Az értekezés-tervezet nullhipotézise az volt, hogy a rend eszméje létezik, valósága kutatható, a kutatás eredményei pedig a rendészettudomány számára hasznosíthatók. Mindenekelőtt a rend eszméjének létezését igazolni kellett, majd joggal vetődött fel az a kérdés, hogy a rend természetének feltárására irányuló vizsgálódás hogyan kapcsolódik a rendészet tudományos kutatásához, és annak előmozdításában milyen szerepe lehet. További kérdés, ha létezik ilyen kapcsolat, annak tudományos jelentősége igazolható-e, illetőleg a kutatási téma érdemes-e arra, hogy az abban felmerülő problémákra tudományos problémaként tekintsünk.

A kutatómunka összegzésében erre is választ kell adnom, akárcsak a hipotézisek teljesülésére (igazolására vagy cáfolására). A kérdést tehát ebből a három nézőpontból közelítem meg. Egyrészt a rend eszméje valóságának igazolása, másrészt az eszme valóságának kutathatósága oldaláról, harmadrészt pedig abból a szempontból, hogy mindez hogyan kapcsolódik a rendészet tudományos kutatásához. Ezt követi a hipotézisek igazolásának kérdése.

12.1.1. LÉTEZIK-E A REND ESZMÉJE?

Az értekezés korábbi fejezeteiben rámutattam, hogy az évekkel ezelőtt bennem még csak sejtés formájában megjelenő eszme létezésének külső megnyilvánulási formái mindenki számára elérhetők, megtapasztalhatók. Hétköznapjaink számtalan lehetőséget teremtenek a rend felszíni (legtöbbször formaiként aposztrofált) tulajdonságainak megfigyelésére. Elmélyülést csak lényegi (tartalmi) elemei konkretizálásának esetlegesen felmerülő igénye kényszerít ki, amely azonban a téma hétköznapi tárgyalásának kereteit szétfeszíti.

Fontosnak tartottam korábban kitérni arra a közkeletű álláspontra is, miszerint a szótövek azonosságán alapuló történeti-etimológiai megközelítés ugyan jól illeszkedik korunk divatos etimologizáló hagyományaihoz, de önmagában, kontextus hiányában semminemű (tudományos) jelentőséget nem kölcsönöz – ideértve a rendészettudományi relevanciát is. Ez ugyanakkor csak részben igaz, mert a jelentésváltozatok formálódásának dokumentálása és azok tartalmi vizsgálata kiindulópontot teremt a valóság olyan területeinek feltárásához és rekonstruálásához, amelyek környezetében a fogalmak jelentésrétegei időben és a maguk teljességében jelenhettek és jelenhetnek meg.

A megfelelő kontextus megtalálása e megközelítés adekvátságát láthatóvá teszi. A történeti-etimológiai megközelítés használhatóságára az etológia, a szociológia és az evolúciós pszichológia, valamint a modern nyelvészet tudományos eredményeinek felhasználása is rámutatott. Ez utóbbi esetében jelesül annak tényére utalok, miszerint a nyelvet – ellentétben Arisztotelésszel, aki jelentéssel bíró hangként jelölte azt – sokkal inkább tekinthetjük hanggal bíró jelentésnek (Chomsky), amely mögött jelen esetben a rend-előképek kutatásán keresztül felsejlő rend eszméjét tételeztem – és létezésének valóságát végül e tudományterület eredményeinek felhasználásával is igazoltnak láttam.

Az etológia, a szociológia és az evolúciós pszichológia megközelítése ugyancsak megerősítette a rend eszméje létezésének valóságát – illetve a jelenségek magyarázatára való alkalmazhatóságát. Luckmannt idéztem, aki szerint az erkölcs univerzális forrása még az emberré válást megelőző időkből létezik, és a társadalom esetében a perspektívák kölcsönösségében nyilvánul meg.

Emlékezhetünk továbbá Csányi Vilmos markáns álláspontjára, miszerint a kulturális eszmék elfogadására való (evolúciósan kialakult) képesség egy adottság, de ennek ténye önmagában nem teremt garanciát az elfogadott eszmék jó vagy rossz minősége vonatkozásában. A hangsúly éppen azon van, hogy az evolúció úgy alakította az emberi fajt, hogy *bármiféle* kulturális eszmét képes legyen elfogadni – vallja az etológus.

A rend eszméjét tehát ekképpen modellszerű létezőnek fogadtam el, támaszkodva a hivatkozott tudományok eredményeire, amelyek a rendszerű gondolkodás evolúciós magyarázatát támasztották alá, kiemelve a modern nyelvtudomány eredményeinek használhatóságát a tárgyban.

A nullhipotézis első eleme tehát – ti. hogy a rend eszméje létezik – igazolttá válik a történeti-etimológiai megközelítéstől indított kutatás eredményeinek a modern nyelvtudomány tudományos eredményei adaptálásáig vezető gondolati íven.

12.1.2. KUTATHATÓ-E A REND ESZMÉJÉNEK VALÓSÁGA?

A második nézőpont szerinti megközelítésben e modellszerű létező megjelenését dokumentáltam a valóság különböző területein. Így vált indokolttá a rend természetének történeti-etimológiai megközelítését követően a valóság célirányosan kiválasztott rendjeinek (a hétköznapiak, a természet, a társadalom, az erkölcs és a rendészet rendje) feltárására irányuló kutatás, amelyek közül ez utóbbi esetében a rend-előképek vagy -képzetek meghatározó jellegét emeltem ki (ti. mint a vizsgálat tárgyát).

Valamennyi kutatási területen végrehajtott vizsgálat a rend természetének más és más jellemzőjére mutatott rá, ám egy sem volt, ahol az elrendezettség hiánya okán komolyan felmerült volna a hatóerőknek az elrendezetlenség (vagy inkább a polczi káosz) irányába mutató mozgása. Arra jutottam, hogy ennek feltételezése eleve, a priori távol áll az emberi gondolkodástól.

Hadd jegyezzem meg, hogy ennek legmélyebb biológiai okai a faj- és önfenntartás értékalapként történő tételezésében húzódnak meg, gondoljunk itt a homeosztázisra, amely az élő szervezet környezetfüggő kitettsége mellett bonyolult rendszert formált a belsőként tekinthető dinamikus állandóság biztosítására – amelynek az emberi közösségekkel mutatott hasonlósága számomra kézenfekvőnek bizonyult.

A kutatás részét képezte, hogy a valóság rendjeinek természetével összefüggő vizsgálódás tématerületenként tagolt, de összegzetten közreadott jelentésrétegeinek felmutatásával bővítsem a rend jelentésrétegeinek megalapozó történeti-etimológiai megközelítésű kontextusát. Ennek eredményei vezettek el ahhoz a felismeréshez, hogy a rend eszméje modellszerűen tételezhető valóságának önállóan is kutatható rétegei vannak, és ezért jelöltem meg az archetipikus, az evolúciós, a korszerű és az egyéni szocializáció szintjén megjelenő meghatározottságot. A nullhipotézis második eleme tehát ugyancsak bizonyítottnak tekinthető.

12.1.3. HASZNOSÍTHATÓK-E A RENDÉSZETTUDOMÁNY SZÁMÁRA A KUTATÁS EREDMÉNYEI?

Harmadik megközelítésemben feltételeztem, hogy a rend eszméje létezésének igazolása és annak valóságát érintő kutatások eredményei a rendészettudomány számára hasznosíthatók lesznek.

Amíg a valóság egyes területeinek rendjeit kutató vizsgálódás közvetetten, addig a rendészet rendjének tárgyalása közvetlenül igazolta a rend-előképek és -képzetek meghatározó jelentőségét a rendészet tudományos kutatása területén, különös tekintettel a társadalmi rend minőségével és milyenségével összefüggő kapcsolódási pontjaira. Concha székfoglalójában korábban már hivatkozott megállapítására alapoztam, aki ezt a kérdést úgy közelítette meg, hogy a rendészet feladatát nem a rend megteremtésében vagy annak helyreállításában határozta meg, hanem annak előfeltételei biztosításában, lehetővé téve a társadalmi rend érvényesülését.

Ez a finom elhatárolás egyébiránt a közigazgatás – és benne a rendészeti igazgatás – helyes szemléletmódjának talapzata is egy élhető társadalomban.

A rendészettudomány számára a rend eszméjének létezése és valóságának kutathatósága további kapcsolódási pontokat is teremtett. Ez pedig a rend természetével kapcsolatosan megfogalmazódó kérdés keretei között jelent meg, jelesül annak értékhordozó jellege vonatkozásában, amelyre a rend eszméjénél már utaltam.

Az értékhordozó jelleg alapjaként jeleztem annak biológiai (faj- és/vagy önfenntartó jelleg) forrását (ti. az élet önmagában érték). Ez az egyik megközelítés, amelyet Csányi álláspontja árnyal az emberi faj bármilyen kulturális eszme elfogadására való képessége tételezésével, amelyet igen kényes, de szemléletes példával igazoltam a huszadik század történelméből. Felvettem az igazságosság értelmezési keretének kérdését is, amelyre a hipotézisek igazolása között még részletesebben is kitérek.

Az értékhordozó jelleg kérdésében egyébiránt már az értekezés első tematikus részében megalapoztam a rendészet tudományos kutatásához való kapcsolódás szükségességét, hiszen a biztonság körében adott áttekintésem végeredményeként annak fogalmát a pozitív értékalapú rend változatlan igényének megjelölésével egészítettem ki. Ez utóbbi megállapításnak a hipotézisek igazolása kapcsán még kiemelt jelentősége lesz.

E körben ugyanakkor azzal a megállapítással zárható le a tárgyalás, hogy a nullhipotézis harmadik eleme, miszerint a rend eszméje létezésének igazolása és az annak valóságát érintő kutatások eredményei a rendészettudomány számára hasznosíthatónak bizonyulnak, alátámasztható.

12.2. AZ ÉRTEKEZÉS HIPOTÉZISEINEK TELJESÜLÉSE

12.2.1. AZ ELSŐ HIPOTÉZIS IGAZOLÁSA

(H₁): *Abból a feltételezésből indulunk ki, hogy indokolt a rendészettudományi kutatások központi kategóriájává tenni a rend fogalmát, mert átfogóbb megalapozás lehetőségét teremt meg a jogrendhez képest, amely lényegesen szűkebb megközelítésre ad lehetőséget az embert szolgáló rendészeti igazgatás szervezete, joga és működése számára.*

Az értekezésben a biztonság fogalmi meghatározását annak pozitív értékalapú rendre irányuló igényünk változatlanságának megjelölésével bővítettem. Megállapítottam, hogy a külső és belső biztonság határainak elmosódása, valamint a modern rendészet fejlődése kihívások elé állította a rendészet területét – elméletét és gyakorlatát egyaránt. A változásokra adott válaszok között a komplementer rendészet kibontakozása éppúgy megfigyelhető, mint a kihívásokkal szemben fellépni kényszerülő rendészet autokratizálódása.

Folyamatos tehát az aktualitása annak a kérdésnek, hogy milyen társadalmi rend fenntartására van mandátuma a rendészetnek, illetve egyáltalán milyen szerepe van, illetve kell, hogy legyen a társadalmi rend megteremtésében, fenntartásában, megóvásában. Vagy – ahogy Concha utalt rá – a társadalmi rend érvényesülését elősegítve annak előfeltételei biztosításában.

A rend természetére irányuló kutatás a valóság különböző területeinek rend-képzetei felé vezetett, amelyeket egyrészt a megfigyelt külső környezet sajátosságai, valamint a megfigyelő (szubjektum) meghatározottságai befolyásoltak. A jellemzők számbavétele a tematikus rész összegzésében megtörtént. A rend eszméjének előfeltevése – annak archetipikus, evolúciós, korszerű és az egyéni szocializáció szintjén megjelenő meghatározottságának elkülönítésével – az emberi egyed és közösségei rendszerű gondolkodását megérteni kívánó kutatói érdeklődés modelljévé vált.

Ebben a modellben a rend archetipikus és evolúciós meghatározottságai a rend eszméjeként a megfigyelő (szubjektum) adottságaiként jelennek meg, egyrészt evolúciós változások összetett eredményeként, másrészt pedig archetipikus jellegük a priori formájában, amelyet a modern nyelvtudomány megközelítésében mutattam be.

A rendszerű gondolkodás igazolása és annak invariáns hatóokai feltárása teremti tehát meg a legtágabb keretet ahhoz, hogy az emberi közösségek – és így a modern társadalom – szemet gyönyörködtető sokszínűséget és változatosságot mutató történelmi palettáján a közösségi/társadalmi rend meghatározó jellegzetességeit megismerjük.

Tény azonban, hogy e hatóokok között húzódik meg a rend jelentésrétegei között annak törvényként, szabályként ismert jelentése is, amely előbb általánosabb értelemben, mint *a dolgok rendje* jelent szabályt vagy törvényszerűséget, ám csak az emberi kultúra fejlődésének egy bizonyos pontjától válik (írott) parancssá, törvénnyé és jóval később, a modern állam kialakulásával olyan jogrenddé, amely a jogok és kötelezettségek rendszerezett összességként szabályozza az emberi közösség mindennapjait.

A jog(rendszer) a rend eszméjének modelljében tehát nem annak invariáns hatóokai körében jelenik meg (bár kialakulásának okai nyilván ide vezetnek), hanem annak korszerű és az egyéni szocializáció szintjén meghatározott valóságában manifesztálódik, többszörös áttételen keresztül kialakuló következményeként az emberi közösségek rendszerű gondolkodásának. Éppen ez a folyamatosan változó korszerűség az oka annak, hogy a jog időben és térben változó tartalmához és szellemiségéhez képest a rend fogalma és természete átfogóbb megalapozás lehetőségét teremti meg a jogrendhez képest, amely tulajdonképpen a rend (ti. a társadalmi

rend) éppen aktuális, tehát *valamilyen* elképzeléséhez teremti meg a formát, írott, koherens szabályok összességével. Mi sem bizonyítja ezt okszerűbben, mint a Radbruch-formula, amely éppen a jog érvényességével összefüggő dilemma mentén határoz meg érvénytelenítő kritériumot.

Ott ugyanis, ahol a jog az erkölcsi törvénybe ütközik, a jogi jelleget nélkülöző szabályról lehet csak beszélni. Az erkölcs pedig – ebben az értelemben – talapzata a jognak. Azt, hogy mi helyes, és mi nem, a jog rögzíti, de ettől még nem válik forrásává az ismeretnek, sokkal inkább annak kifejeződése. Az emberi közösségek rendje (a társadalmi rend) az emberek egymáshoz való viszonyulásában fejeződik ki, és akkor is így fejeződött ki, amikor még nem volt jogrend.

Az írott és íratlan szabályok által biztosított rendezettség tehát mindvégig kísérte az emberi közösségeket, amelyek kivétel nélkül felvették az elrendezettség valamilyen formáját a történelmi időben. Ezen elrendezettségre irányuló hatóokki meghatározottság feltételezése a rend eszméjének valósága, amely ekképp helyezi kontextusba a jogrendet a rend természetét előtérbe állító kutatásban.

✓ Megállapítható tehát, hogy indokolt a rendészettudományi kutatások központi kategóriájává tenni a rend fogalmát, mert átfogóbb megalapozás lehetőségét teremti meg a jogrendhez képest, amely lényegesen szűkebb megközelítésre ad lehetőséget az embert szolgáló rendészeti igazgatás szervezete, joga és működése számára. Első hipotézisem tehát igazolható.

12.2.2. A MÁSODIK HIPOTÉZIS IGAZOLÁSA

(H₂): *Annak ellenére, hogy az igazságosság követelményét mindeddig a rendészettudományi kísérletek a jog világára szűkítették, feltételezésünk az, hogy a szélesebb rend fogalom sokoldalúbban és a gyakorlat számára hasznosítható módon képes feltárni és szolgálni az igazságosságnak a társadalmak működése szempontjából meghatározó humán értékeit.*

Az értekezés egyrésztől rámutatott arra, hogy az igazságnak van egy erkölcsi és egy normatív megközelítése. Az előbbi a helyes magatartásra és lényegében az egyedek egymás közötti interakcióira vonatkozatható, az utóbbi pedig az egyed–közösség relációban értelmezhető, és nem melleleg a társadalmi rend előfeltétele. Szerepe Szent Ágostonnál, Arisztotelésznél és Bullnál az emberi közösségek második szerveződési szintjén (nem a család és a rokonság szerveződési szintjén) jelenik meg. Arisztotelész kifejezetten hangsúlyozza az igazságosság állami létben fogant jellegét.

Emellett a kutatás arra is rávilágított, hogy az igazságosság érvényessége és érvényesülése között különbség van, és az igazság fogalma csak térben és időben definiáltan értelmezhető –

tehát ebben a tekintetben relatív. Lehet az igazság érvényes ügy, hogy érvényesül, vagy nem érvényesül, az azonban biztos, hogy érvényességének feltétele a valós állapotok ismerete, amit az írott törvény, de a törvények szelleme is csak ideig-óráig képes visszatükrözni (amikor pedig már nem, akkor ott az igazságosság érvényessége elveszik).

Ezért nem lehet az igazságosság követelményét – a rendészettudomány nézőpontjából sem – a jog világára szűkítve értelmezni, mert magának a jognak is szüksége van a valós állapotok ismeretére és az erkölcs aranyfedezetére ahhoz, hogy jogi jellege és érvényessége meglegyen. Tehát Arisztotelész, amikor megfogalmazza, hogy a törvény a rend egy bizonyos fajtája – a jó törvény a jó rendé –, éppen erre utal.

Összegzésképpen tehát megállapítható, hogy az igazságosság ugyan a közösségi létben (Arisztotelésznél az állami létben) fogan, de forrása a tényleges állapotok ismerete (és nem a jog). A tényleges állapotok ismerete alapozza meg tehát az igazság érvényességét, és magától értetődik, hogy a jog pedig ezt a törvényen keresztül kifejezheti így vagy úgy (a jó törvényen keresztül jól). A valós állapotok a társadalmi rend világában manifesztálódnak, kortól és helytől függően, de kifejeződéseként a rend eszméjeként feltárt hatóoki meghatározottságnak. Nem a jog teremt igazságot, hanem a valós állapotok érlelik ki azt, a jog pedig szabállyá, törvénnyé merevíti. Ha jó a törvény, akkor keretet teremt az igazságosság érvényesülésének.

Megjegyzésem e mellett az, hogy a hipotézis bizonyítása nem a jog vizsgálatának és megközelítésének háttérbe szorítását jelenti. Pusztán annak kifejezését, hogy a logikai elsőbbség a rendé, amely a valós állapotokon keresztül kifejeződve beágyazza az igazságot. És ha jó a törvény, akkor e valós állapotokra érvényes igazság fejeződik ki benne. A rendészettudomány számára tehát az értelmezés kontextusa bővül a rend természetének kutatása által.

✓ Feltételezésem tehát, miszerint a szélesebb rend fogalom sokoldalúbban és a gyakorlat számára hasznosítható módon képes feltárni és szolgálni az igazságosságnak a társadalmak működése szempontjából meghatározó humán értékeit, igazolható.

12.2.3. A HARMADIK HIPOTÉZIS IGAZOLÁSA

(H₃): *Feltételezésem az, hogy a rend nem lehet értékmentes kategória. Az egész emberi történelem a humánusot szolgáló rend és az azt brutálisan elutasító rend küzdelmeként fogható fel. Ebben a történelemben a rendészet ritkábban állt a humánus oldalára, és nagyon gyakran szolgálta az embertelen önkényt. A rend humánusa csak a szabadsággal és a biztonsággal szembeállítva értékelhető, de ez az értékelés a rendészettudomány számára is kötelező feladat.*

A rend eszméjének evolúciós meghatározottsága körében megfogalmaztam, hogy az emberi társulások célja a faj- és önfenntartás, valamint a biztonság megteremtése. Ebből az egyszerű tételből kiindulva tekinthető alapvető értéknek az egyed élete és a közösség fennmaradásának biztosítása. Alapvető érték az élet és az ezt garantáló biztonság. Azt, hogy az egyén és a közösség szempontjából ez mennyire összefonódott az evolúció menetében, többek között az altruizmust tárgyaló kutatások is bizonyítják. Ezek az értékek, mint viszonyítási pontok azonban akkor jegecesedtek ki, amikor az emberi közösségek belső világát a külvilág történései a mainál jóval nagyobb kitettséget okozva voltak képesek befolyásolni.

Napjainkra ez a kitettség megváltozott, és jelentősebbé váltak a közösségi lét és együttélés kihívásai, miközben pszichológiai algoritmusaink a korábbi változások időtartamban is mértékadóan meghatározó keretei között alakultak ki. Az emberi faj történetében másodpercekké zsugorodó modern világunkban tehát a mindennapi élet már nem a külső kitettségek árnyékában, sokkal inkább az emberi közösségeken belül és között értelmezett biztonság keretei között zajlik.

Az emberi közösségek rendje tehát a kezdetektől fogva értéket hordozott, amely az élet és a biztonság fogalmakkal írható le legegyszerűbben. A biztonság témakörében ezért fogalmaztam úgy, hogy a biztonság meghatározásába szükségszerűen bele kell foglalni a pozitív értékalapú rend iránti igény változatlanosságát.

Némi magyarázatot igényel ugyanakkor annak többször hivatkozott ténye, miszerint az ember evolúciós adottsága bármilyen kulturális eszme befogadására való képesség. Ha ez így van, akkor viszont nem szükséges a rend iránti igény változatlanosságát a 'pozitív' jelzővel kiegészíteni, ám ez esetben az életigenlő alapértékek sérülnek példának okáért egy olyan kulturális eszme elfogadására való hajlandóság tömegessé válásával, amely nem az életet, hanem az elmúlást tekinti értéknek. És lássuk be, voltak, vannak is ilyen közösségek, továbbá volt példa arra is, hogy hosszabb időn keresztül teret kapott egy, a jó és a rossz hagyományosnak tekintett értéktelítettséget meg- vagy kifordító eszme. Az értelmezésben mutatkozó ellentétet látszólagosnak tekintem, és az alábbiak szerint oldom fel, igazolva a hipotézis előfeltevését, miszerint *a rend nem lehet értékmentes kategória*.

Alighanem a bármilyen kulturális eszme elfogadására való hajlandóság lényege az emberi gondolkodás és lét olyan fundamentuma, amely eredeti formájában a külvilághoz való alkalmazkodás lehetőségeit biztosította. Széleskörű befogadóképességet, amelynek keretén belül az organizmus (ti. itt az emberi egyed) tovább élhet. A közösségi létmódban az emberek eredetileg és hosszú időn át olyan interperszonális viszonyokra voltak pszichológiailag

paraméterezve, amelyek 50–150 fős közösségeikre optimalizálódtak. Ezekben a közösségekben – ahogy korábban is jeleztem – a mindennapokat a család, a rokonság, a hagyományok és a tradíciók keretei szabályozták (ti. nem a jogrend), amelyek e különálló közösségek sokszínűségét az ismert etnológiai kutatásokon át részben hozzáférhetővé is tették.

E korabeli közösségek értékvilága sokkal közvetlenebbül kapcsolódott az emberi faj fundamentálisnak tekinthető értékeihez, az élethez és a biztonsághoz. A modern társadalmakig vezető út lényegében az emberi faj útkereséseként fogható fel, amelyben a korábbi változásokhoz képest egyik pillanatról a másikra vesztette el külső környezeti kitettsége relációját, miközben felduzzadó közösségei működésének (rendjének, tovább élésének) számos változatát mutatta – sokszínű értékvilágot tükrözve.

Az elmúlt évezredek ismert történelmében az emberi faj sokszor az elrendezettség olyan eszmei megalapozásáig jutott, amelyben visszatért az emberi élet és biztonság elsődlegességének hangsúlyozásáig azzal, hogy az emberi méltóság tiszteletének mindenek felett álló értékét és sérthetlenségét helyezte rendjének középpontjába. Pontosan úgy, ahogyan azt a dolgok rendje teleologikus meghatározottsága kapcsán már láthattuk, és amelyre Polcz is utalt, amikor a rend lényegi attribútumaként azon folyamat céljának történő megfelelést jelölte meg, amely szempontjából az megmutatkozik és amelyet ekképp szolgál.

✓ A hipotézis tehát – miszerint a rend nem lehet értékmentes kategória – igazolható. A történelmi tapasztalatok és kutatás a társadalmi rend értékhozó megalapozását szükségszerűnek mutatják, amelyben a hozzáadott érték éppen azon emberi közreműködésben kell megjelenjen, hogy mindezt pozitív értékalapon tegye meg, a társadalom szempontjából legmegfelelőbb értékválasztások mentén. Igaz tehát, hogy képesek vagyunk bármilyen kulturális eszmét elfogadni (időlegesen jó vagy rossz rendet teremteni), de alapvető értékeink keretét szabnak annak, hogy hosszabb időre olyan eszme rabjává váljunk, amely az életigenléssel szembe helyezkedő. Ez az emberi gondolkodás szabadságának kerete a rend eszméjének modelljében, ahol a rendészet tudományos kutatóinak felelőssége – Concha után – a társadalmi rend előfeltételeit mindezek figyelembevételével létesíteni.

12.2.4. A NEGYEDIK HIPOTÉZIS IGAZOLÁSA

(H4): *Feltételezem, hogy a kiterjesztett rend fogalom szükségessé teszi – a rendészeti igazgatásnak a hagyományos szervezeti kultúrára építkező elemzése mellett – a teljes rendészeti infrastruktúra működésének vizsgálatát, ami szükségszerűen összekapcsolódik a rendészeti*

infrastruktúra pozitív értékalapú rendre épülő jellegével és az emberi méltóság sérthetlenségének tételezésével.

✓ Negyedik számú hipotézisem a nullhipotézis és azt követő három premissza konklúziója, elfogadása lényegében az előbbieket elfogadásának szükségszerű következménye. Abban a társadalmi rendben ugyanis, amelyben az emberek életét, egyéni és közösségi létének biztonságát az emberi méltóság mindenek felett álló értékének tiszteletével alapozzák meg, ott a rendészet intézményesült rendszerében, infrastruktúrájában, szervezeti kultúrájában és azt formáló intézkedéseiben, valamint különösképpen oktatásában ennek az értékválasztásnak vissza kell tükröződnie.

Éppen ennek kutatása nyithatja meg azt a diskurzust, amely a magyar rendészet állapotfelmérését célozva kíván eljutni annak megállapításáig, hogy időszerű-e a finszteri meghatározás szerinti reform, modernizálás vagy korszerűsítés.

Mivel értekezésemnek ennek tárgyalása közvetlenül nem volt célja, ezért ismételtlen csak utalnék Budavári Árpád enciklopédikus megalapozással írt doktori értekezésére, amelyben végezetül úgy foglalt állást, hogy a „*magyar rendészet megújításának nem szükségképpeni útja a rendőrség decentralizálását, demilitarizálását és depolitizálását fókuszba állító rendészeti reform. A magyar rendészet jelenlegi strukturális vázán is működhet problémaérzékeny, a társadalom közösségeivel és a közigazgatással kooperáló, törvényes, demokratikus és modern rendészet.*”⁴⁴⁸

Magam ebben a kérdésben elismerem a működő rendszerben rejlő tartalékok lehetőségének aktívabb és teljesebb kihasználására irányuló szándékot, emellett azonban elodázhatatlannak tartom az állapotfelmérést, amelynek hiányára kollégám is *a rendszerváltástól hurcolt hiátusként* hivatkozik.⁴⁴⁹

Értekezésem szellemiségében egy ilyen állapotfelmérés végrehajtását megelőző elmélyülés lehet, emlékeztetőül az úton, amelyen a magyar rendészet már többször elindult, de végig még nem mehetett a rendszerváltoztatás óta eltelt évtizedekben.

12.2.5. AZ ÖTÖDIK HIPOTÉZIS IGAZOLÁSA

(H5): *A rendészettudomány – amelynek ráadásul jellemzője, hogy sok szállal kapcsolódik a társadalomtudományok számos területéhez, és egyre inkább nem nélkülözheti a*

⁴⁴⁸ Budavári, „A reform és a közösség alapú működés kilátásai a magyar rendészetben”, 7.

⁴⁴⁹ Budavári, 390.

természettudományok segítségével sem – csak akkor képes a kutatásokhoz nélkülözhetetlen fogalomrendszert felépíteni, ha azt a modern nyelvtudomány és evolúciós pszichológia alapjaira helyezi.

Értekezésemet mind a biztonság, mind pedig a rend esetében a fogalmi, történeti-etimológiai megközelítéssel kezdtem. A szavak jelentése történelmi kontextusának (időbeli meghatározottsága) vizsgálata, a modern nyelvtudománynak a gondolkodás kialakulására és a nyelv szerepére vonatkozó megállapításai, valamint az evolúciós pszichológiának az emberi viselkedés okait kutató érdeklődése figyelmemet e társadalomtudományok lencséjén keresztül fókuszálta a rendészettudományra. Idővel az a meggyőződésem alakult ki, hogy a rendészettudomány érdeklődési terébe tartozó valóság általam vizsgált jelenségeit kizárólag a segítségül hívott tudományterület fogalmi és értelmezési rendszerében tudom adekváтан magyarázni.

Már a Rendészettudományi Szaklexikon biztonság és rend fogalmi meghatározásai rámutattak arra, hogy a rendészet tudományos kutatása során használt fogalmak meghatározása multidiszciplináris jelleget mutat. Ám éppen a biztonság és rend fogalmak mélyebb vizsgálata irányította rá a figyelmemet arra, hogy e kölcsönzött fogalmak *rendészetiesítése* hiányában a rendészettudomány számára csak részben válnak használhatóvá, a kifejtetni tervezett jelentés közvetítésére így csak részben lesznek alkalmasak.

Az önálló fogalomrendszer kialakítására irányuló igény tehát indokolt és szükséges, de a diszciplína jellegéből fakadó fogalmi átvételek csak az értelmezés első lépései lehetnek, második lépésként a fogalmak *rendészetiesítésének* útja azok jelentésének adott területre történő meghatározásával kell folytatódjon. Ez történt a biztonság fogalma esetén is, ahol lényegében arra a kérdésre kellett választ találni, hogy mit jelent a biztonság a rendészet tudományos kutatása szempontjából. Ugyanezt teszi a hadtudomány, amikor a honvédelmi igazgatás tárgyában keresi a biztonság fogalmi meghatározását, és így született meg a biztonsági tanulmányok biztonság fogalma is.

A kérdés végül bennem a rendészet tudományos problémáinak multi- illetve interdiszciplináris megközelítése problémájaként csapódott le (pontosabban arra jutottam, hogy azzal mutat hasonlóságot), de megoldására jelen értekezés keretei között végül nem vállalkoztam. Megelégedtem azzal, hogy az evolúciós pszichológia és a modern nyelvtudomány kutatási eredményeinek felhasználásánál maradva a multidiszciplináris megközelítést preferálom, miközben igyekeztem szemléletemben interdiszciplináris színezetet is adni a tárgyalásnak.

Annak ellenére tehát, hogy kutatási problémám a rendészettudomány problémájaként fogalmazódott meg, és e kutatás adott területén a kontextualizálást lényegében az evolúciós pszichológia és modern nyelvtudomány olykor összefonódó szemléletmódjai uralták, meg kellett állapítanom, hogy a rendészettudomány egyéb kutatási területeinek mindez nem válhat hasznára, még akkor sem, ha e területén pedig nélkülözhetetlennek látszik.

✓ Ötödik hipotézisem tehát csak részben volt igazolható, mert előfeltevése csak a rendészettudomány meghatározott területére fókuszált – a rendészetnek a társadalmi rend előfeltételei megteremtését érintő – kutatásában volt használható.

13. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK A KUTATÁSBAN (TÉTELES ÖSSZEGZÉS)

13.1. A RENDÉSZETTUDOMÁNY FOGALMI BÁZISÁNAK BŐVÍTÉSE

Új tudományos eredménynek tartom a rendészettudomány kutatási tárgyának pontosabb kijelölését, ami csak a fogalmi bázis kritikai vizsgálatával, a rend (eszméje) fogalmának meghatározásával, a rend fogalmának többoldalú megközelítésével és humán értékhordozó minősége megteremtésének felmutatásával volt lehetséges.

13.2. A VELÜNK ÉLŐ REND-KÉPZETEK ÁLLANDÓ ÉS VÁLTOZÓ ELEMEI

Új tudományos eredménynek tekintem, hogy a velünk élő rend-képzetek történelmi korokon áthúzódó megjelenési formái mögött a rend eszméjének fogalmi rétegei állandó és változó elemeit modellszerűen azonosítottam. Állandó elemeiként (a rend eszméjeként) nevesítem annak archetipikus és evolúciós meghatározottságát, változóként pedig korszerű és az egyéni szocializáció szintjén megjelenő kifejeződéseit.

13.3. A REND TÖRTÉNETI-ETIMOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSE

A rend történeti-etimológiai megközelítése olyan tudományos kutatómunka eredménye, amelynek közreadott összegzése feltárja a rendészet tudományos megközelítésének történeti és tudományelméleti alapjait, segíti befogadását az akadémiai közvéleménybe, valamint hozzájárul a tudományág jövőbeni teljesítményeinek gyarapításához.

13.4. A GLOBÁLIS CSELEKVŐKÉPESSÉG FOGALMA

Új tudományos eredménynek határozom meg a globális cselekvőképesség fogalmának kimunkálását. Definícióm szerint *a globális cselekvőképesség alatt egy potenciális valóságot értek, amely azt fejezi ki, hogy egy átfogó kihívásra az emberiség az adott világrendet meghatározó hatalompolitikai viszonyok és együttműködés rendszerében milyen aktivitást képes a társadalmi cselekvés gyakorlatába átültetni, e kihívás átfogó és eredményes kezelése érdekében. Olyan potenciálisan igazolt lehetséges valóságról van tehát szó, amelynek realitása megelőlegezhető.*

13.5. A RENDÉSZETTUDOMÁNY BIZTONSÁG-FOGALMA

Új tudományos eredmény a biztonság újrafogalmazása, miszerint *a biztonság legáltalánosabb értelemben olyan, pozitív érték alapú rendre irányuló igényünk változatlanságát feltételező állapotot jelöl, amely szabadságot biztosító cselekvési önállósággal, identitással és egzisztenciális stabilitással jellemezhető, és amelyet szorongás, félelem nem ural, egzisztenciálisan tehát nem fenyegetett.*

13.6. A REND ESZMÉJE ÉS FOGALMI APPARÁTUSA, MINT A VALÓSÁG MODELLJE

Új tudományos eredmény a rend eszméjének olyan meghatározása, ami azt a rendészettudományi elméletek központi kategóriájává teszi. A modell tartalmának kibontása a társadalmi rend (elvárt) minőségével összefüggésben került kapcsolatba a rendészettudomány érdeklődési területével, valamint a rendészeti oktatással és képzéssel szemben támasztott követelményekkel, mivel kiindulópontom az volt, hogy a rendészetnek elsőként a társadalmi rend előfeltételeit kell megteremtenie, nem pedig magát a társadalmi rendet.

13.7. AZ ÁLLAPOTFELMÉRÉS ÉS A SZÜKSÉGES MODERNIZÁCIÓ

Új tudományos eredmény a rendészettudomány fogalmi apparátusának megújítása azzal a céllal, hogy ez a tudományterület az eddigieknél jobban legyen képes megismerni a rendészeti igazgatásnak azokat a területeit is, amelyek jellemzően elzárkóznak a kutatói tekintetek elől. Egy ilyen fejlődési irány hatásosan szolgálhatja azt a modernizációt, ami harmóniát teremt a rendészeti igazgatás kettős célja, az eredményesség és a törvényesség között.

14. A TUDOMÁNYOS KUTATÁS IRÁNYAI, AJÁNLÁSOK, GYAKORLATI FELHASZNÁLÁS

Jelen fejezetben a tudományos kutatás irányainak azon pilléreit mutatom be röviden, amelyek a megelőző fejezetben új tudományos eredményként, szabatos megfogalmazásban jelentek meg. Az itt adott tájékoztatás emellett az új tudományos eredmény minőségének megítélését is segíti a többletinformációk átadása útján.

14.1. A RENDÉSZETTUDOMÁNY FOGALMI BÁZISÁNAK BŐVÍTÉSE

A kutatás menetében általában a jelenségek leírására vagy a rendészettudományon kívüli tudományterületekről kellett fogalmakat kölcsönöznöm, vagy új fogalmat kellett alkotnom, vagy pedig valamely meglévő fogalom rendészettudományra fókuszált meghatározását kellett megadnom. Ez utóbbi esetben azt vizsgáltam, hogy az adott fogalom a rendészettudomány számára mit jelent. Nem szeretném áztatni magam azzal, hogy az e körben új tudományos eredményként bemutatott fogalmak használatában én voltam/vagyok az első, mert e tárgyban a rendészettudomány szakirodalmán túlmutató teljes és részletes előzménykutatásnak nem láttam értelmét.

Tudományos eredményként tekintek azonban arra az erőfeszítéseimre és annak eredményeire, hogy egyes fogalmak esetében a rendészettudomány számára hasznosítható jelentés-kontextust teremtettem (lásd a rend, a rend eszméje; rend-előképek, rend-képzetek), vagy egy már meglévő meghatározás aktualizálását és fókuszálását végrehajtottam (lásd a globális cselekvőképesség és a biztonság fogalma). Ezt a munkát tovább kell folytatni, az egyes részterületek vizsgálata – különös tekintettel a valóság más tudományterületek rendjére vonatkozó részeinek elmélyítése – ki is kényszeríti a fogalmi bázis bővítését.

Meg kell ugyanakkor mondjam, hogy nem törekedtem új fogalmak alkotására és bevezetésére kutatásomban, pontosabban nem volt kitűzött cél új fogalmak bevezetése. Talán a *rend eszméje* volt az egyetlen kivétel ez alól, ám eredetileg ezzel a megjelöléssel is csak az volt a célom, hogy egy megérzésemnek hangot adva meghatározott kifejezéssel rögzítsem annak tartalmát. Definíciója később született meg, az általánosság egy bizonyos szintjén, miszerint *a rendszerű gondolkodás meghatározottsága mögött egy történelmi korokon átívelő a priori szükségszerűség által inspirált evolúciós igény húzódik, amelyet a rend eszméjének neveztem el.*

Ezt a meghatározásomat kiinduló alapnak tekintettem, és az evolúciós jelleg utólagos betoldásán kívül lényegében nem is változtattam rajta. Tartalmát azonban az *archetipikus* és

evolúciós hatóóki jelleg kibontásával mélyítettem, feltárva ezeknek kapcsolatát a *korszerű*, valamint az *egyéni szocializáció szintje* általi meghatározottsággal. Az út e feltárt rétegekhez a *rend-képzetek*, *rend-előképek* fogalmi meghatározásán és eredetének vizsgálatán keresztül vezetett el, amely fogalmakat a rendészet tudományos kutatására formáltam.

A fogalmi megközelítés tehát a kutatás további irányainak elkerülhetetlenül részévé fog válni. Ebben a munkában egy lexikális igényű talpazatról, a többször hivatkozott Rendészettudományi Szaklexikon egyes meghatározásaitól rugaszkodtam el, és igyekeztem az egyes szócikkekbe rejtett, olykor a múlt századokat idéző palackposta üzenetét napjaink valóságára aktualizálni, vagy az aktualizálás előfeltételeit megteremteni.⁴⁵⁰

14.2. A REND TÖRTÉNETI-ETIMOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSE

A rend történeti-etimológiai megközelítésével foglalkozó fejezet olyan tudományos kutatómunka eredménye, amelynek közreadott összegzése álláspontom szerint új tudományos eredménynek is tekinthető a rendészet tudományos kutatásában, annak megalapozó és esszenciális jellegére tekintettel.

14.3. A GLOBÁLIS CSELEKVŐKÉPESSÉG FOGALMA

A *globális cselekvőképesség fogalma* – annak általam adott definíciójában – korábban nem volt ismert. Az EU Globális Stratégiája a Közös Biztonság- és Védelempolitika számára prioritásokat határozott meg a COVID-19 járványhelyzet időszakában. E körben a tárgyalások alkalmával a prioritások között – a kihívásokra történő eredményesebb védekezés érdekében – védelmi területen felmerült a globális cselekvőképesség fejlesztésének igénye.⁴⁵¹ Ám ennek pontos tartalma nem vált mélyebben ismertté. Ettől függetlenül talán megközelítése rokonságot mutathat az általam adott megközelítéssel. A fogalom definiálása azonban itt nem történt meg.

Egy másik, jóval pontosabban körül írt kontextusban jelenik meg a fogalom Molnár Gusztáv egyik geopolitikai tanulmányában. Ám ebben nyilvánvalóvá válik, hogy a huszadik század eleji globális geopolitika klasszikusaként ismert Halford J. Mackinderre hivatkozó definíció alapvetően különbözik az általam adotttól. Molnár a következőket írja a *tényleges geopolitikai cselekvőképességgel* összefüggésben: „[...] a geopolitika módszertanával hatékonyan csak az a hatalom élhet, amely megfelelő nagyságú területtel, gazdasági erőforrásokkal és népességgel, szilárd társadalmi-politikai berendezkedéssel és ennek megfelelően stabil kormányzattal,

⁴⁵⁰ Korinek, „Utószó a Rendészettudományi szaklexikonhoz”, 8.

⁴⁵¹ Honvédelem.hu, „EU védelempolitikai igazgatók videókonferenciája”.

*valamint – egyáltalán nem utolsósorban – globális cselekvőképességgel rendelkezik.*⁴⁵² Majd később Anglia huszadik század eleji politikai ambíciói kapcsán jegyzi meg, hogy *„amiből viszont nem engedhetek [ti. az angolok – a szerző megjegyzése], az a világelsőség pozíciója és a globális cselekvőképesség volt, ami lehetővé tette számukra, hogy megakadályozzák a „világbirodalom” [ti. egy másik hatalom – a szerző megjegyzése] megjelenését”.*⁴⁵³

Az általam adott definíció kontextusa a geopolitikai megközelítés meghatározott hatalmi központú fókuszra érdektelen, hiszen ez utóbbiban tulajdonképpen arról van szó, hogy adott hatalom (de lehet bármilyen szövetség is) hogyan, milyen feltételek mellett lehet a nemzetközi politikai térben globálisnak nevezhető aktor. Számomra a globális cselekvőképesség fogalma ennél elvontabb, és messze nem a biztonságpolitikai diskurzus részeként jelenik meg, hanem a biztonsági kitétségek között jóval inkább a 'nem hatalmi' kihívások értelmezési keretében.

Definícióm szerint a globális cselekvőképesség alatt egy potenciális valóságot értek, amely azt fejezi ki, hogy egy átfogó kihívásra az emberiség az adott világrendet meghatározó hatalompolitikai viszonyok és együttműködés rendszerében milyen aktivitást képes a társadalmi cselekvés gyakorlatába átültetni, e kihívás átfogó és eredményes kezelése érdekében. Olyan potenciálisan igazolt lehetséges valóságról van tehát szó, amelynek realitása megelőlegezhető. Mondhatjuk úgy is, hogy a politikai elgondolásokat kísérő cselekvési realitás maximuma – globális spektrumon egy globális kihívásra válaszul (bővebben lásd jelen értekezés A globális cselekvőképesség c. alfejezetben).

A fogalom használatának oka a biztonsági kihívások olyan irányú átrendeződése, amelyek körében a globális, majd az ez által kiváltott egyéb hatások elleni védekezés kérdése elsődlegessé válhat. Próbára téve azt a modern világot is, amelyben a vesztfáliai rendszer alapjain nyugvó, a belső rend örének tekinthető rendszert létezik.

14.4. A RENDÉSZETTUDOMÁNY BIZTONSÁG-FOGALMA

A biztonság fogalmának meghatározása a modern államok vesztfáliai értelmezési keretében elsősorban annak, mint külső (honvédelmi) és belső (rendvédelmi/rendészeti) oldala jelenik meg. Az értekezés részletesen tárgyalja e határok elmosódásának kérdéskörét, amely a hagyományos definíciót a rendszert tudományos kutatása számára részben hiányossá teszi. Ebből adódott, hogy a biztonság több meghatározásából, valamint Rodrik trilemma-

⁴⁵² Molnár, „A mackinderi képlet, avagy a geopolitikai egyensúly esélyei”, 48.

⁴⁵³ Molnár, 49.

elméletének következtetéseit felhasználva összeállított általános meghatározását kiegészítettem a pozitív értékalapú rendre irányuló igény változatlanságának tételezésével. E szerint *a biztonság legáltalánosabb értelemben olyan, pozitív értékalapú rendre irányuló igényünk változatlanságát feltételező állapotot jelöl, amely szabadságot biztosító cselekvési önállósággal, identitással és egzisztenciális stabilitással jellemezhető, és amelyet szorongás, félelem nem ural, egzisztenciálisan tehát nem fenyegetett.*

A fogalom kibővített jelentéstartalma használata a rendészet tudományos kutatásában garanciát teremt a rend értékhozó természetének figyelembevételére, lehetőség szerint kizárva ezzel az igazgatási terület autokratizálódás és/vagy militarizálódás irányába történő el- illetve visszamozdulását.

14.5. A REND ESZMÉJE ÉS FOGALMI APPARÁTUSA, MINT A VALÓSÁG MODELLJE

Valamennyien úgy tekintünk a világra, hogy abban az elrendezettség bizonyos állapotait látjuk, feltételezzük, gondoljuk etc. – tudatosan vagy éppen nem tudatosan. *Rend-képzeteink, rend-előképeink* előhívhatók, történelmünk pedig számos manifeszt megnyilvánulással árulkodik elmúlt korokról, ahol valahogyan gondolkodtak a valóságról és a rendről. Abban segítik a megismerést, hogy azonos nézőpontot teremtenek az emberi viselkedést – jelen esetben a rendészettudomány nézőpontjából – kutató számos tudományterület eredményei értelmezéséhez, egyfajta szintéziseként a felhalmozott és részterületenként is óriási mélységben kibontakozó ismeretnek.

A valóság egyes területeinek rendjeit vizsgálva a rend-képzetek jellemzői *archetipikus (a priori)* és *evolúciós* meghatározottságot mutatnak, mindannyiunk gondolkodását meghatározva. E hatókokat a rend eszméjeként határoztam meg azzal a kitételrel, hogy a rend-képzetek *korszerű* és az *egyéni szocializáció szintje* szerinti rétegét a hatóoki meghatározottság manifeszt megnyilvánulásaként tekintetem (bár nem zártam ki esetleges hatóoki vagy kvázi hatóoki jellegét). A modell tartalmának kibontása a társadalmi rend (elvárt) minőségével összefüggésben került kapcsolatba a rendészettudomány érdeklődési területével, mivel kiindulópontom az volt, hogy a rendészetnek elsőként a társadalmi rend előfeltételeit kell megteremtenie, nem pedig magát a társadalmi rendet.

A rend fogalmát éppen azért kellett a rendészettudomány központi kategóriájává tenni, hogy a vesztfáliai külső–belső rend elválasztáson felépülő, és a honvédelmi igazgatásból kiváló rendészeti igazgatás állam- és jogtudomány központú megalapozása mellett új tudományos eredményként megerősíthessem, illetve felmutathassam annak pszichológiai és modern

nyelvtudományi beágyazottságát, esetenként pedig elsőbbségét a jogrend kontextusú megközelítéshez képest – hangsúlyozottan kiegészítve, nem pedig háttérbe szorítva azt.

A rend eszméjének kutatása, fogalmi körének kialakítása és a kutatás szemléletmódja hozzájárul a rendészettudomány újabb kutatási irányainak meghatározásához.

14.6. AZ ÁLLAPOTFELMÉRÉS, A VALÓS ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE

Nem kifejezett célként, de az értekezés megállapításainak szükségszerű következményeként jelenik meg a rendészet világának többször hivatkozott hiátusa (különösen Finszter Géza, Korinek László és Budavári Árpád munkáiban), a rendészet tényleges, valós helyzetének feltárására irányuló igény, amelynek talpzata a mai napig a rendszerváltoztatást követő időszak egyetlen átfogó vizsgálata a Team Consult által. Ennek hiányában ugyanis a rendészeti stratégia kidolgozására sincs mód, legalábbis megalapozott munka a valós állapotok ismeretének hiányában nem várható. Ennek a kutatási iránynak a jelentősége éppen abban a kérdésben adhatna a jövőre vonatkozó támpontot, hogy milyen mértékben támaszkodhatunk a rendészet világában a jelenlegi keretek közötti működés korszerűsítésére⁴⁵⁴, illetőleg szükséges-e annak modernizációja vagy reformja.⁴⁵⁵ Az átfogóbb állapotfelmérés a társadalmi rend kérdését nem hagyhatja figyelmen kívül, a vizsgálat körének kibővítésekor tehát az e dolgozatban megfogalmazott szempontokat is érdemes figyelembe venni.

⁴⁵⁴ Budavári, „A reform és a közösség alapú működés kilátásai a magyar rendészetben”, 384.

⁴⁵⁵ Finszter, *Rendészettan*, 308–9.

15. UTÓSZÓ

„A történelem egyetlen nagy szöttes. Senki sem láthat át belőle többet egy arasznynál [...] Sokat beszélnek arról, hogy a szöttes mit ábrázol. Némelyek váltig bizonygatják, hogy látják a rajzot. Némelyek csak azt látják, amit elmondtak nekik. Némelyek emlékeznek rá, hogy valamikor látták, de elvesztették. [...] Némelyeknek meg éppen az a meggyőződés ad erőt, hogy nincs látnivaló, a szöttes nem ábrázol semmit.”⁴⁵⁶

A rend eszméjére úgy tekintek, mint a szöttes egy darabjára. Bennem az emlékezés hívta életre, egy félelmet keltő közelmúlt feledni vágyott öröksége, amelyben a rend a történelem udvariatlan, de népszerű despotája lett – ismét, mint megannyiszor. A palota ajtaján az igazságosság eszméjével, persze előtte lépett be, és a szabadságot csak vendégként fogadta.

Aki azt mondja, volt már vadabb és féktelenebb az emberi indulat, mint a huszadik század derekán, aligha téved. De a vak hit, hogy modern korunk vívmányai közül több majd garanciát teremthet az emberi méltóság sérthetlenségének megóvására, megingott, a remény távolodott.

A modern államnak az erkölcs aranyfedezetére épített jogrendje még áll, de a funkcionális, érdekalapú normák térnyerése a modern állam közigazgatásának intézményi komplexumában és globalizált gazdaságában már a változás tényét rögzíti. Az előrelátás hiánya és az emberi önzés globális kihívást teremtett, és semmi nem mutatja a közös cselekvőképesség erősödését, miközben a vesztfáliai renden alapuló hatalmi viszonyok rendjét a globalizáció érdekviszonyai megbontották.

Külső és belső biztonságunk határai elmosódtak, az állami szerepvállalás mellett egyre égetőbbé válik a közösségek belső erőforrásainak mozgósítása, önvédelmi képességeinek erősítése. Mindez az emberi közösségek túlélésének záloga.

A közösségek rendjének értékalapja az emberi méltóság sérthetlensége. Az állami és közösségi rendszet minden erőforrásával előfeltételeket kell teremtsen ahhoz, hogy maga is az önvédelmi közösség részévé válhasson, máskülönben könnyen válik a kihívások súlya alatt az autoriter irányba tolódó hatalmi gépezet eszközévé – mint megannyiszor emberi történelmünkben.

⁴⁵⁶ Wilder 1967, 501

Az együttműködés kultúráját azonban csak úgy óvhatjuk meg, ha biztonságunkat pozitív értékalapú rendre építjük. A rend eszméje olyan talapzata mélyen emberi mivoltunknak, amely ehhez biztos keretet, formát teremthet – emberi közösségeinkben.

Az értékteremtés azonban munkával jár. Thornton Wildernek igaza van, amikor azt mondja: *„Nincs olyan hit és remény, amely ne alkotásban fejezné ki magát. A hit emberei dolgoznak, alkotnak. Ami a legjobban bántja őket, az nem a tévedés, a tudatlanság vagy a kegyetlenség – hanem a lustaság.”*⁴⁵⁷

Az életet igazolni kell ahhoz, hogy jobb legyen.

⁴⁵⁷ Wilder 1967, 11.

16. IRODALOMJEGYZÉK

- Ádám, Antal. „A biztonság az értékek között”. *JURA* 11, sz. 1 (2005): 33–41.
- Adamski, Paul; Eleveld, Marcel; Sood, Ankush; Kun, Ádám; Szilágyi, András; Czárán, Tamás; Szathmáry, Eörs; Sijbren, Otto. „From self-replication to replicator systems en route to de novo life”. *Nature Reviews Chemistry* 4 (2020): 386–403. <https://doi.org/10.1038/s41570-020-0196-x>.
- Arisztotelész. *Nikomakhoszi etika*. Budapest: Európa, 1987.
- Arisztotelész. *Organon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979.
- Arisztotelész. *Politika*. Budapest: Gondolat, 1984.
- Augustinus, Aurelius. *Vallomások*. Budapest: Gondolat, 1982.
- Balassa, József. *A magyar nyelv szótára*. 2 köt. Budapest: Grill Károly Könyvkiadó, 1940.
- Balla, Zoltán. *A rendészet alapjai és egyes ágazatai*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2017.
- Ballagi, Mór. *A magyar nyelv teljes szótára*. 2 köt. Budapest: Franklin-társulat, 1867.
- Balogh, István. „Biztonságelméletek”. *Nemzet és Biztonság* 6, sz. 3–4 (2013): 36–56.
- Bárczi, Géza. *Magyar szófejtő szótár*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941.
- Bárczi, Géza; Országh, László. Szerk. *A magyar nyelv értelmező szótára*. Köt. 5. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959.
- Bartha, Tibor. *Keresztyén bibliai lexikon*. Budapest: Kálvin János, 1993.
- Baumgarten, Eduard. *Max Weber: Werk und Person*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1964.
- Beke, József; Cielezky, Péter; Nagy, Ivett; Fejes, Attila; Rompos, Éva; Kalmár, Ádám; Urbán, Ferenc; Lippai, Zsolt; Pászti, Gergely Péter. „Nemzetközi Rendészeti Figyelő II.” *Belügyi Szemle* 69, sz. 6 (2021): 1045–68. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.6.7>.
- Belovics, Ervin; Gellér, Balázs; Nagy, Ferenc; Tóth, Mihály. *Büntetőjog: a 2012 évi C. törvény alapján*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2012.
- Benkő, Lóránd; Kubinyi, László; Papp, László. Szerk. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Köt. 1. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967.

- Benkő, Lóránd; Kubinyi, László; Papp, László. Szerk. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Köt. 3. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967.
- Berezkei, Tamás. „Evolúciós pszichológia: új szemlélet a viselkedéstudományokban”. *Magyar Tudomány* 47, sz. 1 (2002): 8–19.
- Berezkei, Tamás. *Evolúciós pszichológia*. Budapest: Osiris, 2008.
- Bihari, Mihály. *Politológia - A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák*. Budapest: Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013.
- Boda, József, Gergely Virányi, és József Beregnyei, szerk. *Rendészettudományi Szaklexikon*. Budapest: Dialóg Campus, 2019.
- Bokor, József; Gerő, Lajos. „Erkölcsei világrend”. In *Pallas Nagy Lexikona*. Köt. 6. Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1893. 1897.
- Borbély, Zsuzsanna; Cielešky, Péter; Csizner, Zoltán; Éberhardt, Gábor; Pesti, Tünde; Schmidt, Laura; Veprik, Zita; Vizvári, Fanni. „Nemzetközi Rendészeti Figyelő I.” *Belügyi Szemle* 69, sz. 2 (2021): 285–303. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.2.6>.
- Bródy, Mihály. „Néhány bionyelvészeti megjegyzés”. In *Nyelv, biológia, szabadság*, 113–26. Budapest: Gondolat, 2019.
- Budavári, Árpád. „A reform és a közösség alapú működés kilátásai a magyar rendészetben”. In *Doktori értekezés*, 2024. <https://doi.org/10.17625/NKE.2023.053>.
- Bull, Hedley. *The Anarchial Society*. London: Palgrave, 1977.
- Buzan, Barry. *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books, 1983.
- Buzan, Barry; Waever, Ole; de Wilde, Jaap. *Security: A New Framework for Analysis*. 12. Nachdr. Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 2013.
- Chelimskij, E. A. „Vengerskij jazyk kak istočnik dlja praslavjanskoj rekonstrukcii i rekonstrukcii slavjanskogo jazyka Pannonii”. In *Slavjanskie literatury: X Mezdunarodnyj S"ezd Slavistov ; Sofija, sentjabr' 1988 g. ; doklady sovetskoj delegacii*, szerkesztette Petr A. Nikolaev, P. A. Nikolaev, és Akademiya nauk SSSR. Moszkva: Nauka, 1988.
- Chomsky, Noam. *Miféle teremtmények vagyunk?* Budapest: Kossuth, 2018.
- Chomsky, Noam. *Mondattani szerkezetek. Nyelv és elme*. Budapest: Osiris-Századvég, 1995.

- Chomsky, Noam; Lightfoot, David W. *Syntactic Structures*. Berlin: De Gruyter Mouton, 2009.
- Chopra, Hans Raj. „A könyvtáros hivatás Magyarországon”. *Könyvtári Figyelő* 41, sz. 2 (1995).
- Christián, László. „Közigazgatás és komplementer rendészet”. *Magyar Rendészet* 23, sz. 3 (2023): 227–31. <https://doi.org/10.32577/mr.2023.3.20>.
- Christián, László. *Komplementer rendészet*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022.
- Cieleszky, Péter. „A rendészet rendje 2.: A rend fogalmi rétegei, a társadalmi rend és az igazságosság”. *Belügyi Szemle* 71, sz. 4 (2023): 637–57. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.4.5>.
- Cieleszky, Péter. „A rendészet rendje I.” *Belügyi Szemle* 71, sz. 3 (2023): 359–73. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.3.1>.
- Cieleszky, Péter. „Az evolúciós pszichológia a rendészet tudományos megközelítésében”. *Belügyi Szemle* 71, sz. 9 (2023): 1635–46. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.9.7>.
- Cieleszky, Péter. „Az örök értékek Pantheonja”. In *Honestas, Humanitas, Humilitas: ünnepi kötet Kerecsi Klára tiszteletére*, Szerk. Harmati, Barbara; Kovács-Szitkay, Eszter; Pap, András László; Papp, Bendegúz. 7–19. Budapest: L’Harmattan Kiadó, 2021.
- Cieleszky, Péter; Dr. Takács, Tibor. „Elmélkedés a hivatásról”. In *50 éves a rendészeti felsőoktatás*, 105–10. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
- Collins, Victoria Ellen; Rothe, Dawn L. *The Violence of Neoliberalism: Crime, Harm and Inequality*. Abingdon, Oxon New York, NY: Routledge, 2020.
- Concha, Győző. „A rendőrség természete és állása szabad államban - székfoglaló értekezés”. Székfoglaló értekezés, 1901. <http://misc.bibl.u-szeged.hu/22662/>.
- Crystal, David. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris, 2003.
- Czuczor, Gergely; Fogarasi, János. *A magyar nyelv szótára. I-VI*. Pest: Emich, 1861.
- Csányi, Vilmos. *Az emberi természet*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2016.
- Csányi, Vilmos. *Evolúciós rendszerek*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2016.
- Darwin, Charles. *The Descent of Man*. Amherst, N.Y: Prometheus Books, 1998.
- De Fooz, Jean Henri Nicolas. *Le Droit Administratif Belge*. Köt. 1. Párizs: Nabu Press, 2012.

- de Waal, F. B. M. *Good natured: the origins of right and wrong in humans and other animals*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1996.
- Debord, Guy. *A spektákulum társadalma*. Budapest: Balassi Kiadó, 2006.
- Diamond, Larry. „Facing Up to the Democratic Recession”. *Journal of Democracy* 26, no. 1 (2015): 141–55. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0009>.
- Diós, István; Viczián, János. Szerk. *Magyar Katolikus Lexikon*. Köt. 10. Budapest: Szent István Társulat, 2005.
- Doyle, Michael W. „Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs 2.” *Philosophy&Public Affairs* 12, sz. 4 (1983b): 323–53.
- Doyle, Michael W. „Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”. *Philosophy&Public Affairs* 12, no. 3 (1983a): 205–35.
- Duménil, Gérard; Lévy, Dominique. *The Crisis of Neoliberalism*. Harvard University Press, 2011.
- Éder, Zoltán. „Magyar értelmező kéziszótár”. *Magyar Nyelv* 100, sz. 2 (2004): 146–58.
- Eisenhower, Dwight D. „Farwell Radio and Television Address to the American People”. In *Public Papers of the Presidents of the United States: Dwight D. Eisenhower (1960-1961)*, 1:1035–40. Washington, DC: Government Publishing Office, 1961. <https://www.govinfo.gov/app/details/PPP-1960-book1>.
- Elias, Norbert. *A civilizáció folyamata*. Budapest: Gondolat, 1987.
- Fejér, György. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Buda, 1834.
- Filó, Mihály. „Radbruch naivitása. Herbert L. A. Hart a visszaható hatály tilalmáról”. *Világosság* 51, sz. 1 (2010): 143–56.
- Finszter, Géza. „A modern rendészet: A rendészettudomány hazai kísérletei”. *Magyar Rendészet* 20, sz. 3 (2020): 91–118. <https://doi.org/10.32577/mr.2020.3.6>.
- Finszter, Géza. „A vállalható és a nem vállalható társadalmi kockázatok”. In *Tanulmányok a „Biztonsági Kockázatok - Rendészeti Válaszok” című Tudományos Konferenciáról (Pécsi határőr tudományos közlemények)*, 15:5–24. Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2014. <http://pecshor.hu/periodika/XV/finszter.pdf>.
- Finszter, Géza. *Rendészetelmélet*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014.

- Finszter, Géza. *Rendészettan*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2018.
- Finszter, Géza; Boda, József; Kerecsi, Klára; Kovács, Gábor; Sallai, János; Imre, Miklós. „A rendészettudományi kutatások elméleti megalapozása és főbb irányai”. *Államtudományi Műhelytanulmányok* 1, sz. 17 (2016): 24.
- Finszter, Géza; Cielešky, Péter. „Stílusváltozatok a világ rendészeti járványkezelésében”. *Scientia et Securitas* 2, sz. 3 (2021): 292–307. <https://doi.org/10.1556/112.2021.00060>.
- Finszter, Géza; Sabjanics, István. Szerk. *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest: Dialóg Campus, 2017.
- Freud, Sigmund. *Egy illúzió jövője*. Budapest: Párbeszéd, 1991.
- Fromm, Erik. *Menekülés a szabadság elől*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2002.
- Gärtner, Heinz. *Nemzetközi biztonság*. Budapest: Zrínyi, 2007.
- Gazdag, Ferenc, szerk. *Biztonsági tanulmányok - Biztonságpolitika*. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2011.
- Gazdag, Ferenc; Remek, Éva. *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest: Dialóg Campus, 2018.
- Gazdag, Ferenc; Tóth, Péter. „A biztonság fogalmának határaitól”. *Nemzet és Biztonság* 1, sz. 1 (2008): 3–9.
- Gazdag, Ferenc; Tóth, Péter. „A biztonságot veszélyeztető tényezőkről I.” *Nemzet és Biztonság* 1, sz. 4 (2008): 3–12.
- Gerstner, Károly; Hámosi, Antónia; Zaicz, Gábor. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen 1-2*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993.
- Gilens, Martin; Page, Benjamin I. „Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens”. *Perspectives on Politics* 12, no. 3 (2014): 564–81. <https://doi.org/10.1017/S1537592714001595>.
- Gombocz, Zoltán; Melich, János. Szerk. *Magyar etymologiai szótár. 1–2*. Budapest: MTA, 1914.
- Gyergyai, Albert. Szerk. *Ima az Akropoliszon*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1977.
- Gyergyai, Albert; Ortutay, Gyula; Pamlényi, Ervin. Szerk. *Flaubert levelei*. Budapest: Gondolat, 1968.

- Györffy, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza 4.* Budapest: Akadémiai kiadó, 1998.
- Haller, József. *Miért agresszív az ember?* Budapest: Osiris, 2005.
- Hannus, István. Szerk. *Szent-Györgyi Albert a Délmagyarországban és a New York Timesban.* Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó, 2014.
- Hans-Jörg, Albrecht. „A biztonságkonceptió átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikára”. *Belügyi Szemle* 54, sz. 2 (2006): 3–26.
- Hans-Peter, Martin; Schumann, Harald. *A globalizáció csapdája.* Budapest: Perfekt Kiadó, 1998.
- Hautzinger, Zoltán. „A rendészettudomány határtudományai”. *Magyar Rendészet* 20, sz. 3 (2020): 137–46. <https://doi.org/10.32577/mr.2020.3.8>.
- Hawking, Stephen William. *A mindenség elmélete a világegyetem eredete és sorsa.* Budapest: Kossuth, 2005.
- Héra, Gábor; Ligeti, György. *Módszertan bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába.* Budapest: Osiris, 2014.
- Hévizi, Ottó. *Teóriák stílusai.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2021. <https://doi.org/10.1556/9789634546511>.
- Holley, Cameron; Mutongwizo, Tariro; Shearing, Clifford. „Conceptualizing Policing and Security: New Harmscapes, the Anthropocene, and Technology”. *Annual Review of Criminology* 3, no. 1 (2020): 341–58. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-011419-041330>.
- Hornycsek, Júlia. *A tudományos kutatás elmélete és módszertana: szakkönyv tudományos munkát végzők és doktori tanulmányokat folytatók számára.* Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, 2014.
- Huizinga, Johan. *A holnap árnyékában.* Békéscsaba: Tevan Kiadó, 1991.
- Irk, Ferenc. *Kétkedő kriminológia - A rizikótársadalom kriminálszociológiája.* Miskolc: Bíbor Kiadó, 2012.
- Johansson, Sverker. *A nyelv eredetéről.* Budapest: Európa, 2023.
- Kagan, Robert. *Édenkert és Hatalom.* Budapest: Zrínyi Kiadó, 2007.

- Kagan, Robert. *Made in Amerika*. Budapest: Antall József Tudásközpont, 2015.
- Karsai, László. „A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920-1944”. *Századok* 138, sz. 6 (2004): 1285–1304.
- Katona, Géza. „A rendészet fogalma és tagozódása”. *Magyar Rendészet* 3, sz. 3 (2003): 11–19.
- Keleti, Károly. *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statisztika szempontjából*. Pest: Athenaeum, 1871.
- Kenesei, István. „Nyelv, biológia, szabadság”. In *Nyelv, biológia, szabadság*, 7–27. Budapest: Gondolat, 2019.
- Kerecsi, Klára. „A rendőrség militarizálódása: áldás vagy átok?” *Magyar Rendészet* 20, sz. 3 (2020): 147–62. <https://doi.org/10.32577/mr.2020.3.9>.
- Kerecsi, Klára. „Trend lesz-e (a jövőben is) a bűnözés csökkenése?” *Magyar Tudomány* 181, sz. 5 (2020): 577–90. <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.5.2>.
- Kerecsi, Klára; Nagy, Veronika. *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére*. Budapest: Dialóg Campus, 2017.
- Kerecsi, Klára; Pap, András László. „Rendészet, tudomány, doktori iskola”. *Magyar Rendészet* 15, sz. 4 (2015): 67–83.
- Kicsi, Sándor. „Mi az etimológia?” *Ezredvég* 17, sz. 8–9 (2007). <https://magyar-irodalom.elte.hu/ezredveg/0708-9/0708-94.html>.
- Korinek, László. „Rendszerváltozás a belügyben”. *Belügyi Szemle* 63, sz. 1 (2015): 5–33. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2015.1.1>.
- Korinek, László. „Utószó a Rendészettudományi szaklexikonhoz”. *Belügyi Szemle* 68, sz. 11 (2020): 7–17. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.11.1>.
- Krémer, Ferenc. *Az élhető társadalom és a rendőrség válsága*. Budapest: Gondolat, 2020.
- Krémer, Ferenc; Molnár, Katalin; Szakács, Gábor; Valsicsák, Imre. „A rendészeti foglalkozási kultúra átalakítása – stratégiai koncepció”. *Rendészeti Szemle* 58, sz. Különszám (2010): 269–99.
- Kuhn, Thomas S. *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest: Gondolat, 1984.

- Ligeti, Katalin. „A jogállami büntetőjogról”. In *Büntetendőség–büntethetőség. Büntetőjogi tanulmányok*, 118–23. Budapest: KJK-Kerszöv, 1997.
- Luckmann, Thomas. „A modern társadalmak erkölcsi rendje: erkölcsi kommunikáció és indirekt moralizálás”. *Magyar Filozófiai Szemle* 43, sz. 1-2-3 (1999): 223–36.
- Lukacs, John. *A párviadal*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2004.
- Lührmann, Anna; Tannenberg, Marcus; Lindberg, Staffan I. „Regimes of the World (RoW): Opening New Avenues for the Comparative Study of Political Regimes”. *Politics and Governance* 6, no. 1 (2018): 60–77. <https://doi.org/10.17645/pag.v6i1.1214>.
- Marx, Karl. *A tőke*. 3. Köt. I. Budapest: Szikra, 1955.
- Maslow, Abraham. „A Theory of Human Motivation”. *Psychological Review* 50, no. 4 (1943): 370–96.
- Melich, János. *Nyelvünk szláv jövevényei*. 13. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1910.
- Meskó, Norbert; Gyuris, Petra; Putz, Ádám; Kocsor, Ferenc; Bereczkei, Tamás. „Evolúciós pszichológia: Miért és hogyan tanítjuk?” *Magyar Pszichológiai Szemle* 77, sz. 3 (2022): 445–60. <https://doi.org/10.1556/0016.2022.00033>.
- Molnár, Katalin; Cielešky, Péter. „Alapkutatási kísérlet a rendészet tanulmányozásához”. *Magyar Rendészet* 23, sz. 3 (2023): 75–87. <https://doi.org/10.32577/mr.2023.3.4>.
- Molnár, Gusztáv. „A mackinderi képlet, avagy a geopolitikai egyensúly esélyei”. *Korunk* 19, sz. 11 (2008): 46–59.
- Mullen, Andrew. „Twenty Years on: The Second-Order Prediction of the Herman-Chomsky Propaganda Model”. *Media, Culture & Society* 32, no. 4 (2010): 673–90. <https://doi.org/10.1177/0163443710367714>.
- Nagy, Benedek. *Új számítási paradigmák*. Budapest: Debreceni Egyetem, 2013. <http://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/11959>.
- Nietzsche, Friedrich. „Nietzsche Wagner ellen (Egy pszichológus jegyzetanyagából)”. Fordította Gábor Romhányi Török. *Kalligram* 11, sz. 6 (2002): 28–44.
- Nietzsche, Friedrich. *Adalék a morál genealógiájához*. Budapest: Holnap Kiadó, 1996.
- Nietzsche, Friedrich. *Az Antikrisztus: átok a kereszténységre*. Szeged: Ictus, 1993.

- Nietzsche, Friedrich. *Túl jón és rosszon*. Budapest: IKON Kiadó, 1995.
- O. Nagy, Gábor; Juhász, József; Szőke, István; Kovalovszky, Miklós. Szerk. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972.
- Piketty, Thomas; Goldhammer, Arthur. *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014.
- Pléh, Csaba. „Chomsky és a pszichológia”. In *Nyelv, biológia, szabadság*, 55–83. Budapest: Gondolat, 2019.
- Polcz, Alaine. *A rend és a rendetlenség*. Budapest: Pont Kiadó, 1996.
- Popper, Péter. *Hogyan választunk magunknak sorsot?* Budapest: Kulcslyuk Kiadó Kft., 2022.
- Preuß, Ulrich K. *Krieg, Verbrechen, Blasphemie: zum Wandel bewaffneter Gewalt*. Berlin: Wagenbach, 2002.
- Pusztai, Ferenc. „Lexikográfiai kérdések és válaszok az átdolgozott Magyar értelmező kéziszótárban”. *Magyar Nyelvőr* 127, sz. 4 (2003): 362–70.
- Pusztai, Ferenc. Szerk. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.
- Rácz, Gábor. „A demokratikus béke elmélete”. *Nemzet és Biztonság* 11, sz. 3 (2018): 127–33.
- Rédey, Miklós. *A rendőri szolgálat vezérfonala*. Budapest: Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1916.
- Reiner, Robert. „Le développement de la police britannique moderne: une analyse sociologique”. *Revue Internationale de criminologie et de police technique* 1, no. 4 (1986): 458–75.
- Remek, Éva. „Az EBESZ I. Világrend, biztonság, nemzetközi szervezetek, elméletek”. *Hadtudományi Szemle* 10, sz. 2 (2017): 126–42.
- Remek, Éva. *Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet: párbeszéd Vancouvertől Vlagyivosztokig*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2020.
- Rodrik, Dani. *A globalizáció paradoxona*. Budapest: Corvina Kiadó Kft., 2014.
- Ropolyi, László; Szegedi, Péter. Szerk. *A tudományos gondolkodás története*. Budapest: Eötvös, 2000.

- Rothe, Dawn L., és Collins, Victoria E. „Consent and Consumption of Spectacle Power and Violence”. *Critical Sociology* 44, no. 1 (2018): 15–28. <https://doi.org/10.1177/0896920515621119>.
- Ruttan, Vernon W. *Is war necessary for economic growth? military procurement and technology development*. New York: Oxford University Press, 2006.
- Sallai, János. „A magyar rendészettudomány etablációja”. *Belügyi Szemle* 63, sz. 6 (2015): 5–28. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2015.6.1>.
- Sallai, János. „Concha Győző, a rendészet jeles tudósa”. *Magyar Rendészet* 15, sz. 1 (2015): 39–45.
- Schütz, Alfred; Luckmann, Thomas. *The Structures of the Life-World. Vol. 1*. Evanston: Northwestern University Press, 1973.
- Skolnick, Jerome H. *Justice Without Trial. Low Enforcement in Democratic Society*. New York: Wiley and Sons, 1975.
- Sorel, Georges. *Gondolatok az erőszakról*. Budapest: Századvég Kiadó, 1994.
- Stock, Jürgen. *Zum Stand der Polizeiwissenschaft*. Köt. 1. Münster, Westfalen: Dresden: Sächsisches Dr.- und Verl.-Haus, 2000.
- Szabó, András. „A rendészettudomány meghatározása és értelmezése”. *Magyar Rendészet* 3, sz. 4 (2003): 6–10.
- Szabó, Magda. *Abigél*. Budapest: Móra Könyvkiadó, 1994.
- Szamel, Lajos. „A rendészeti igazgatás”. In *Magyar államigazgatási jog - Különös rész*, 21–41. Budapest: Tankönyvkiadó, 1972.
- Szaniszló, Krisztián. „A modern államok kialakulása”. *Polgári Szemle* 6, sz. 4 (2010). <https://polgariszemle.hu/archivum/54-2010-augusztus-6-efolyam-4-szam/398-a-modern-allamok-kialakulasa>.
- Szarvas, Gábor. Szerk. „Magyar Nyelvőr”. *Magyar Nyelvőr* 14, sz. 2 (1885).
- Szarvas, Gábor; Simonyi, Zsigmond. Szerk. *Magyar Nyelvtörténeti Szótár*. Köt. 4. Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1890.
- Szent Ágoston. *Az Isten városáról írt XXII. könyve*. Köt. III. 3 köt. Pest: Boldini Róbert Könyvnyomda, 1861.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/PazmanyHTK_EgyhazIrodIskMunkalatai_1861_06_3/?pg=174&layout=s.

Szikinger, István. *Rendőrség a demokratikus jogállamban*. Budapest: Sík, 1998.

Szilády, Áron. Szerk. *Sermones Dominicales*. Köt. 2. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1910.

Tálas, Péter, Szerk. „A Biztonság a XXI. században című könyvsorozatról”. *Nemzet és Biztonság* 1, sz. 1 (2008): 86–90.

Tarján G., Gábor. „Az erőszak mint a demokrácia különös eleme”. In *Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban*, 200–214. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola, 2003.

Tegze, Gyula; Heller, Farkas; Máday, Andor; Meszlény, Artúr; Ferenczy, Árpád. *A Társadalom - Az emberiség művelődésének és gazdasági életének fejlődése*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1908.

Tóth, Balázs; Csányi, Vilmos. *Hiedelmeink, Az emberi gondolatok építőkövei*. Köt. 1. Budapest: Libri, 2017.

Tóth, Nikolett. „Természetjog és büntetőjog: Gustav Radbruch munkássága”. *Magyar Rendészet* 17, sz. 2 (2017): 13–25.

Tönnies, Ferdinand. *Közösség és társadalom*. Budapest: Gondolat, 1983.

Trubetzkoy, Fürst N. „Einiges über die russische Lautentwicklung und die Auflösung der gemeinrussischen Spracheinheit”. *Zeitschrift für Slavische Philologie* 1, no. 3–4 (1924): 287–319.

Valcsicsák, Imre. „Az erőszak néhány társadalomfilozófiai aspektusa”. In *Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban*, 215–18. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola, 2003.

Varga, Gergely. „A vesztfáliai szuverenitás érvényessége a nemzetközi kapcsolatokban”. *Nemzet és Biztonság* 8, sz. 1 (2015): 30–38.

Verseghy, Ferencz. *A tiszta magyarság, avagy a' csinos magyar beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések*. Pest: Eggenberger Josef, 1805.

Vida, Csaba. „A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei”. *Nemzetbiztonsági Szemle* 1, sz. 1 (2013): 87–105.

Walt, Stephen M. „The Renaissance of Security Studies”. *International Studies Quarterly* 35, sz. 2 (1991): 211. <https://doi.org/10.2307/2600471>.

- Weber, Max. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest: L'Harmattan, 2018.
- Wilder, Thornton. *A teremtés nyolcadik napja*. Budapest: Magvető Kiadó, 1967.
- Zoltán, András. „A Kárpát-medencei szlávok nyelvéről a honfoglalás korában”. In *Nyelvelmélet és kontaktológia 3.*, 33–46. Budapest-Piliscsaba: Szent István Társulat, 2016.
- Zoltán, András. „A magyar nyelv régi szláv jövevényszavai és a szláv nyelvtörténet”. *Kisebbségkutatás* 13, sz. 4 (2004): 671–75.
- Zsinka, László. „A »vesztfáliai állam« születése - a területi állam hatalmi technikái a kora újkorban”. In *A nemzetközi rendszer alakváltozásai a 21. század elején*, 317–34. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, 2022. <https://doi.org/10.14267/978-963-503-907-4>.

16.1. URL HIVATKOZÁSOK:

(Letöltés ellenőrzése valamennyi tétel esetében: 2024. szeptember 20.)

A boldogság nyomában. Nyitott Akadémia, 2009.

<https://csakamainap.club/index.php/kozosseg/30-nyitott-akademia-ii/videos/399-popper-peter-a-boldogsag-nyomaban?from=page>.

Bennett Institute. „Global Satisfaction with Democracy 2020.” Éves jelentés. Bennett Institute, 2021.

https://www.bennettinstitute.cam.ac.uk/media/uploads/files/DemocracyReport2020_nYqqWi0.pdf

Bodonyi, Ilona. „A rendészettudomány kutatás-módszertana”. MA jegyzet. Budapest, 2008.

<https://rtk.uni-nke.hu/document/rtk-uni-nke-hu/a-rendeszettudomany-kutatas-modszertana.original.pdf>

Boutros-Gáli, Boutros. „An Agenda for Peace”, 54. New York: United Nations, 1992.

<https://digitallibrary.un.org/record/145749?v=pdf>.

„Democracy Index 2021”. Éves jelentés. The Economist Group, 2022.

<https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/>

ELTE BTK MNYFI. „Szótárlista_2024”, 2024. <https://nyelvtort.elte.hu/segedanyagok>.

Emberi természet - Környezeti hatás (epigenetika), 2019.

https://www.youtube.com/watch?v=TgI_vZQFELk.

Council of Europe. „European Route of Industrial Heritage”, 1999. <https://www.erih.net/>.

Európai Bizottság. „A biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia”. Text. Európai Bizottság

- European Commission, 2020. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/european-security-union_hu.

Frontex. Közös integrált kockázatelemzési modell, Pub. L. No. 2007/2004/EK, 2007/2004/EK (2013).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A32004R2007>

Gerstner, Károly, szerk. „Új magyar etimológiai szótár”. In *Új magyar etimológiai szótár*,

2023. <https://uesz.nytud.hu/index.html>

- Honvédelem.hu. „EU védelempolitikai igazgatók videókonferenciája”. Honvédelem.hu, 2020. <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/eu-vedelempolitikai-igazgatok-videokonferenciaja.html>.
- Horváth, Katalin. „A nyelv eredete, teremtés vagy evolúció?” In *Pannon Enciklopédia*. online: Arcanum Adatbázis Kiadó, 2024. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/magyar-nyelv-es-irodalom-31D6/a-nyelv-alapjai-3249/a-nyelv-eredete-horvath-katalin-32AE/>.
- Krémer, Ferenc. „Létezik-e rendszettudomány? Egy kritikai tudomány lehetősége és lehetetlensége.” Academia Education, 2019. https://www.academia.edu/37593211/Letezik_e_rendszettudomany.
- Magyar Tudományos Akadémia. „Tudományági nómenklatúra”, 2017. <https://mta.hu/doktori-tanacs/tudomanyagi-nomenklatura-106809>.
- Nagy, József. „Csányi Vilmos: Enni kell. Inni kell. Szeretkezni kell. Közösség kell”. 24, 2022.11.01. <https://24.hu/kozelet/2022/11/01/csanyi-vilmos-hiedelem-kozosseg-haboru-nagyinterju/>.
- Neoliberalizmus*, 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=ucUg32jEcWQ>.
- Our World in Data. „Numbers of autocracies and democracies”, 2024. <https://ourworldindata.org/grapher/countries-democracies-autocracies-row>.
- Örkény, Antal. „Könyvajánló (Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon I-II.)”. Kalligram, 2012. <https://docplayer.hu/1823513-Prof-dr-orkeny-antal-konyvajanloja.html>.
- Pokol, Béla. „Globális uralmi rend és állami szuverenitás”. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2014. http://real.mtak.hu/121166/1/2014_13_Pokol.pdf.
- Tamásné Fekete, Adrienn. „Tudományrendszer”. PowerPoint előadás Tanulás és kutatómódszertan, SlidePlayer, 2024. <https://slideplayer.hu/slide/2116887/>.
- Rodrik, Dani. „The inescapable trilemma of the world economy”. Dani Rodrik’s weblog, 2021. https://rodrik.typepad.com/dani_rodriks_weblog/2007/06/the-inescapable.html.
- Romhányi Török, Gábor. „Nietzsche és az antiszemitizmus”. Scribd, 2015. <https://www.scribd.com/doc/254082744/Nietzsche-es-az-antiszemitizmus>

Szegedi, Péter. „A kvantummechanika filozófiai problémái”. 2023.

<https://hps.elte.hu/~szegedi/fizfil/qmu.htm>.

Támad az újabb járványhullám: Kemenesi Gábor, virológus, 2021.

<https://www.youtube.com/watch?v=JZWudjjCpjk&t=2412s>.

Tapaszi, Attila. „Globalizált kontrollvesztettség a Rodrik trilemma alapján”. Blogbejegyzés.

Economania, 2019. február 15. <https://economaniablog.hu/2019/02/15/globalizalt-kontrollvesztettseg/>.

The Danger of a Single Story, 2009. <https://youtu.be/D9Ihs241zeg>.

WHO. „WHO COVID-19 Dashboard”. <https://data.who.int/>, 2024.

<https://data.who.int/dashboards/covid19/cases?n=c>.

XI. Pius. Apostoli körlevél. „Quadragesimo Anno”. Apostoli körlevél, 1931.

https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html

XIII. Leó. Pápai enciklika. „Rerum Novarum”. Pápai enciklika, 1891.

http://www.vatican.va/content/leo-xiii/hu/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html.

3 principles for creating safer AI. TED, 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=EBK-a94IFHY>.

17. TÉMAKÖRBŐL KÉSZÜLT SZERZŐI PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

- Beke, József; Cieleuszky, Péter; Nagy, Ivett; Fejes, Attila; Rompos, Éva; Kalmár, Ádám; Urbán, Ferenc; Lippai, Zsolt; Pászti, Gergely Péter. „Nemzetközi Rendészeti Figyelő II.” *Belügyi Szemle* 69, sz. 6 (2021): 1045–68. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.6.7>.
- Borbély, Zsuzsanna; Cieleuszky, Péter; Csizner, Zoltán; Éberhardt, Gábor; Pesti, Tünde; Schmidt, Laura; Veprik, Zita; Vizvári, Fanni. „Nemzetközi Rendészeti Figyelő I.” *Belügyi Szemle* 69, sz. 2 (2021): 285–303. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.2.6>.
- Cieleuszky, Péter. „A rend eszméje 2.” In *V. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia Tanulmánykötet*, 18–30. Nagykanizsa: Pannon Egyetem, 2021.
- Cieleuszky, Péter. „A rend eszméje”. In *IV. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia Tanulmánykötet*, 64–71. Nagykanizsa: Pannon Egyetem, 2020.
- Cieleuszky, Péter. „A rendészet rendje 2.: A rend fogalmi rétegei, a társadalmi rend és az igazságosság”. *Belügyi Szemle* 71, sz. 4 (2023): 637–57. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.4.5>.
- Cieleuszky, Péter. „A rendészet rendje I.” *Belügyi Szemle* 71, sz. 3 (2023): 359–73. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.3.1>.
- Cieleuszky, Péter. „Az evolúciós pszichológia a rendészet tudományos megközelítésében”. *Belügyi Szemle* 71, sz. 9 (2023): 1635–46. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.9.7>.
- Cieleuszky, Péter. „Az örök értékek Pantheonja”. In *Honestas, Humanitas, Humilitas: ünnepi kötet Kerecsi Klára tiszteletére*, Szerk. Harmati, Barbara; Kovács-Szitkay, Eszter; Pap, András László; Papp, Bendegúz. 7–19. Budapest: L’Harmattan Kiadó, 2021.
- Cieleuszky, Péter. „Challenges Faced by Law Enforcement in the 21st Century, with a Special Focus on Specific Issues of Hybrid Threats – Security »of a Thousand Faces«”. *Vojenská reflexie* 18, no. 3 (2023): 7–20. <https://doi.org/10.52651/vr.a.2023.3.07-20>.
- Cieleuszky, Péter. „The Order of Policing. Laying the foundations for research on the Ideas of Order”. *Moldoscopie*, no. 1(98) (2023): 83–93. [https://doi.org/10.52388/1812-2566.2023.1\(98\).06](https://doi.org/10.52388/1812-2566.2023.1(98).06).
- Cieleuszky, Péter. „Útkereső elődök nyomában”. *Belügyi Szemle* 70, sz. 11 (2022): 2211–15. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.11.9>.

- Cieleszky, Péter; Dr. Takács, Tibor. „Elmélkedés a hivatásról”. In *50 éves a rendészeti felsőoktatás*, 105–110. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
- Cieleszky, Péter; Dr. Takács, Tibor. „Ünnepi hétköznapiak - foglyul ejtett valóság”. In *Az igazság védelmében*, 145–158. Budapest: Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BVOP), 2019.
- Cieleszky, Péter; Kiss, Máté Attila. „Ébredő nemzedékek”. *Nemzetbiztonsági szemle* 8, sz. 1 (2020): 62–73. <https://doi.org/10.32561/nasz.2020.1.4>.
- Finszter, Géza; Cieleszky, Péter. „Stílusváltások a világ rendészeti járványkezelésében”. *Scientia et Securitas* 2, sz. 3 (2021): 292–307. <https://doi.org/10.1556/112.2021.00060>.
- Molnár, Katalin; Cieleszky, Péter. „Alapkutatási kísérlet a rendészet tanulmányozásához”. *Magyar Rendészet* 23, sz. 3 (2023): 75–87. <https://doi.org/10.32577/mr.2023.3.4>.
- Molnár, Katalin; Cieleszky, Péter. „Philosophical Thoughts on Security”. *Časopis Policajná teória a prax* 32, no. 1 (2023): 101–110.